

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ
ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ**

Навчальний посібник

Київ 2003

ББК 60.56
І-74

Авторський колектив: *В. Д. Гавловський*, канд. юрид. наук; *Р. А. Ка-люжний*, д-р юрид. наук; *В. С. Цимбалюк*, канд. юрид. наук; *Ю. В. Яцуринський*, канд. юрид. наук; *М. В. Гуцалюк*, канд. юрид. наук

Рецензенти: *Б. Й. Міщенко*, канд. фіз.-мат наук
Ю. Ф. Жаріков, канд. юрид. наук

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 8 від 28.11.02)

І-74 **Інформатизація управління соціальними системами:**
Орг.-правові питання теорії і практики: Навч. посіб. / В. Д. Гавловський, Р. А. Калюжний, В. С. Цимбалюк та ін.; За заг. ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного. — К.: МАУП, 2003. — 336 с. — Бібліогр.: с. 315—328.

ISBN 966-608-291-8

У роботі висвітлюються організаційно-правові питання теорії і практики інформатизації управління соціальними системами. Головна увага приділяється проблемам інформаційного забезпечення функціонування соціальних організацій щодо всебічного задоволення їхніх потреб шляхом автоматизації опрацювання інформації за допомогою комп'ютерних технологій; ролі права і теорії функціонування соціальних систем за умов інформатизації управлінської діяльності.

Для менеджерів, працівників системи державного управління, викладачів і студентів навчальних закладів та осіб, які вивчають проблематику впровадження новітніх інформаційних технологій у всьому спектрі галузей суспільної діяльності.

ББК 60.56

© В. Д. Гавловський, Р. А. Калюжний, В. С. Цимбалюк та ін., 2003

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2003

ISBN 966-608-291-8

ВСТУП

Прийняття Конституції України спонукало до виникнення нових тенденцій у розвитку суспільних відносин, зокрема, державно-правової надбудови: закріплення найважливіших демократичних принципів соціального управління; визначення нових провідних завдань і функцій держави; формування нової системи органів влади.

Це стосується зокрема проблем удосконалення інформаційного забезпечення організації управлінської діяльності державних органів влади в контексті адміністративної реформи, яка має ґрунтуватися на цілеспрямованому застосуванні нових інформаційних технологій. У зв'язку з цим головними завданнями інформатизації державного управління мають бути:

- створення інформаційних систем державного управління;
- визначення загальних потреб органів влади у нових інформаційних технологіях і базах даних;
- розробка типових проектів і стандартів інформатизації державного управління;
- здійснення державного керівництва через впровадження нових інформаційних технологій;
- організація міжнародного співробітництва в галузі обміну інформацією у сфері державного управління;
- здійснення безпаперового документообігу;
- удосконалення статистичної звітності — у бік значного скорочення — стосовно функціонування органів виконавчої влади;
- розробка нормативно-правових актів з питань інформатизації адміністративної системи держави, її підрозділів, у тому числі й захисту її від стихійних (природних), техногенних та соціогенних небезпек.

Інформатизація всіх ланок державного управління має передбачати розбудову на єдиній методологічній і програмній основі державної ін-

формаційно-аналітичної служби “Адміністративна система України”, основою якої має стати моніторинг результативності та ефективності управлінської діяльності органів виконавчої влади, створення та постійне оновлення банку даних про ці органи, доступ до міжнародних інформаційних мереж, насамперед Інтернету тощо.

Ефективне розв’язання цих завдань, визначених Концепцією адміністративної реформи, можливе лише за умови системного, комплексного, глибокого і всебічного наукового забезпечення. А це передусім проведення науково-теоретичних і прикладних досліджень; видання фундаментальних науково-довідкових, навчально-методичних, навчальних та інших праць і матеріалів. Одним із генеральних завдань є також термінове вжиття заходів щодо подолання існуючої в Україні нестачі науковців у галузі державного управління.

Нині існує думка, що Україна приєднується до світового інформаційного суспільства (інформаційної цивілізації), в якому людська діяльність ґрунтується на послугах, що надаються засобами електронного зв’язку та комп’ютерних технологій. Це підтверджується й ухваленням ряду законодавчих і підзаконних актів вищих органів державної влади та управління, серед яких чільне місце посіли Закони України “Про інформацію”, “Про захист інформації в автоматизованих системах”, “Про Концепцію Національної програми інформатизації” тощо.

Інформатизація дає змогу автоматизувати процеси управлінської діяльності шляхом впровадження комп’ютерних інформаційних технологій на всіх рівнях — від підготовки й ухвалення управлінських рішень та оперативного управління до контролю за станом виконавчої дисципліни; швидко опрацьовувати, передавати і зберігати великі обсяги інформації, поліпшуючи тим самим якість управління соціальними системами, а головне — раціональніше використовувати час, вивільняти службовців від рутинних операцій, водночас надаючи їм можливість виконувати творчу роботу.

Проте аналіз існуючих технологій отримання, обліку та опрацювання інформації свідчить про недосконалість системи — велику трудомісткість, низьку оперативність та неспроможність проведення поглибленого аналізу великих потоків інформації.

Сучасний стан впровадження і використання комп’ютерної техніки в органах державного управління ще значно відстає від потреб суспільства. Це можна пояснити недостатнім матеріально-технічним забезпеченням, наявністю так званого психологічного бар’єра щодо першості

технократичного аспекту в інформатизації. Необхідно наголосити й на недостатній організованості та невпорядкованості процесів інформатизації, зумовлених неповним забезпеченням цієї галузі правовими нормами. Відчувається також нестача прикладних розробок, у тому числі організаційно-правового механізму впровадження нових наукових досягнень у практику.

А це вимагає якомога швидшого розв'язання проблем когнітологічного (пізнавального) аспекту: з одного боку — підвищення правових знань усіх, хто бере участь у проектуванні, створенні та впровадженні інформаційних систем і забезпечує їхнє належне функціонування; з другого — здобуття знань і навичок управліннями (менеджерами) щодо використання у своїй діяльності здобутків інформатики.

Знання основ правового регулювання інформатизації соціального управління необхідне також інженерам, математикам, економістам, психологам, соціологам, котрі залучаються до процесів організації управління: державою, підприємством, офісом.

Критична маса юридичних норм у нашій країні щодо сфери регулювання суспільних інформаційних відносин досягла такого рівня, який зумовлює потребу виділення їх в окремий міжгалузевий комплексний інститут — теорії організації інформатизації.

У посібнику подано синтезовані положення трьох наукових дисциплін: теорії організації соціальних систем, правової інформатики та інформаційного права щодо інформатизації управління, окремих складових управлінської діяльності.

Висвітлено й деякі найсуттєвіші дискусійні питання теорії та практики інформатизації з урахуванням досвіду розробників проектів інформатизації державного управління як у нашій державі, так і за кордоном.

Частина 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

Розділ 1

ІНФОРМАЦІЯ ЯК РЕСУРС УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ

1.1. Інформація як провідна складова управлінської діяльності

З погляду кібернетики соціальних систем (соціальної кібернетики) та її складової — теорії інформації управління соціальними системами визначається як цілеспрямований інформаційний вплив керуючої системи (суб'єкта управління) на керовану систему (об'єкт управління).

Щоб здійснювати вплив, суб'єкт управління повинен мати певний обсяг відомостей, даних про об'єкт управління, знати особливості його можливої поведінки залежно від різної природи факторів тощо. Тобто суб'єкту управління потрібно мати інформацію про закономірності природи об'єкта управління (керованої системи). Але для того щоб мати таку інформацію, суб'єкту управління слід організувати її забезпечення, визначити обсяг, джерела її надходження, методи і способи збирання, аналізу, обробки, використання, зберігання тощо.

Для того щоб визначити сутність інформаційних процесів управління соціальними системами (у тому числі в державному управлінні), слід розібратися в основних поняттях і категоріях. Однією з провідних понять є категорія “інформація” як соціальне явище. Відомо, що інформація у суспільних відносинах виступає як складне соціально-психологічне, науково-методологічне, філософське, правове явище, за допомогою якого забезпечується функціонування соціальних систем.

Питанням дослідження різних видів інформації, визначення її ролі в організації управління, теорії аналізу та обробки соціальної інформації, методології й методики створення різних інформаційних систем управлінського призначення у різних галузях організації управління соціальними системами присвячено багато праць.

З формуванням інформаційного суспільства категорія “інформація” стала ключовою: вона виступає одним із найважливіших факторів системи суспільних відносин. У зв’язку з цим у сучасній філософії, теоретичних і прикладних науках, у тому числі науці про управління соціальними системами, дослідженнях щодо проектування, впровадження, експлуатації та удосконалення інформаційних технічних та інших систем, не можуть підібрати однозначного трактування категорії “інформація”.

Як свідчать дослідження, сьогодні це визначення залежить від різних чинників (критеріїв). Зазначимо деякі з них:

- конкретна галузь знань чи суспільного життя, у якій ведеться дослідження (предметна галузь суспільних відносин, організація управління соціальною системою тощо);
- характер завдань, для яких вводиться це поняття;
- інші критерії.

Сучасні визначення категорії “інформація” намагаються відобразити спочатку філософську її суть, а потім — найважливіші властивості сфери суспільних відносин. Ось деякі з них:

- інформація — визначення змісту, отриманого з навколишнього світу¹;
- інформація — комунікація, зв’язок, у процесі якого встановлюється невизначеність²;

¹ *Винер Н.* Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине. — М.: Наука, 1983. — 343 с.

² *Шеннон К.* Работа по теории информации и кибернетике — М.: Из-во иностранной литературы, 1963. — С. 19.

- інформація — будь-яка сукупність сигналів, діянь чи відомостей³;
- інформація — передача знань про різноманіття природи.

Під інформацією розуміють також корисні відомості про річ, явище, факт, людину, суспільство, державу тощо.

Нерідко поряд з категорією “інформація” вживають категорію “дані”. При цьому остання розглядається як абстрактна категорія, а інформація — як конкретна. Її конкретний зміст визначається з прив'язкою до сфери пізнання (чи то у технічних системах, чи то у соціальних, чи то у природних).

Існує думка, що з погляду праксеологічного аспекту на практиці дуже часто неправомірно (нераціонально) встановлюють однозначність між термінами “дані” чи “відомості” та категорією “інформація”. На думку прихильників цієї теорії, з погляду когнітивного підходу, дані чи відомості реєструють явища та події, що відбуваються, а інформація — результат переробки та аналізу даних на рівні індивідуального чи корпоративного інтелекту, тобто їх усвідомлення конкретною людиною чи соціальною корпорацією (групадою, спільнотою, суспільством, колективом).

У контексті теорії управління соціальними системами інформація розглядається як чинник управління, вона необхідна на всіх етапах управлінської діяльності. Через інформацію здійснюється вплив на формування управлінських рішень, виявлення потреб у регулюванні конкретного виду суспільних відносин, їх реалізація, координація діяльності суб'єктів управління, контроль за реалізацією управлінських рішень тощо.

Щодо визначення змісту категорії “інформація” та інших категорій сфери інформаційних відносин варто навести точку зору Г. Х. Попова. Він, зокрема, вважає, що однозначні вичерпні й короткі визначення можуть мати місце лише в чіткої формалізованій аксіоматичній науці, коли є набір постулатів, є правила їх комбінування. У суспільних же явищах дуже мало формального, такого, що пояснюється законами формальної логіки⁴.

Головне не у формі терміна (категорії), а в тому змісті, який вони відображають у певній соціальній системі. Адже про визначення понять не сперечаються, а домовляються. Будь-яке визначення будь-якого по-

³ *Кибернетика*. Становление информатики. М.: Наука, 1986. — С. 22.

⁴ *Попов Г. Х.* Эффективность управления. — М.: Экономика, 1985. — 250 с.

няття може набувати характеру монографічного описання. Як відомо, у житті форма може наповнюватися різним змістом, нерідко протилежним за сутністю.

Відсутність однозначного визначення поняття “інформація” можна вважати природним явищем. Навряд чи є потреба шукати загальне (абстрактне) його визначення, що охоплює всю багатогранність, багатоаспектність його буття. Воно неминуче буде або дуже загальним, або надто заплутаним.

Наприклад, управління соціальними системами у сфері підприємницької діяльності й управління соціальними системами, яке здійснюється правоохоронними органами у сфері громадського порядку, мають свої особливості. Нерідко в одній системі суспільних відносин використовуються поняття та категорії, зміст яких притаманний саме цій системі, хоча в іншій системі управління ті ж поняття можуть мати зовсім інший зміст.

Інформація як товар. Інформаційна продукція та інформаційні послуги громадян та юридичних осіб, які займаються інформаційною діяльністю, можуть бути об’єктами товарних відносин, що регулюються чинним цивільним та іншим законодавством.

Ціни і ціноутворення на інформаційну продукцію та інформаційні послуги встановлюються договорами за винятком випадків, передбачених законом. (Ст. 39 Закону про інформацію.)

Для інформаційно-аналітичного забезпечення управління соціальними системами слід визначити зміст і роль інформації в управлінській діяльності.

Якщо управління розглядати як процес обміну інформацією, то можна виділити такі базові його елементи:

1. Суб’єкти управлінських відносин:

- відправник — особа, що генерує інформацію (ідею чи повідомлення) і передає її;
- отримувач — особа, якій призначена інформація і яка її інтерпретує.

2. Повідомлення — інформація — відповідним чином закодовані відомості.

3. Канали (засоби зв’язку) — технології передавання і отримання інформації.

При обміні інформацією відправник і отримувач проходять декілька взаємопов’язаних етапів відносин. Завдання відправника повідомлення скласти (сформулювати) його і використати канал зв’язку

так, щоб отримувач зрозумів його зміст. При цьому обидві сторони однозначно повинні розуміти вихідну ідею (інформацію). Однозначність розуміння отримувачем інформації забезпечується за допомогою зворотного зв'язку.

При цьому слід пам'ятати, що кожен етап обміну є одночасно пунктом, у якому зміст може бути викривлений чи повністю втрачений.

З погляду теорії управління соціальними системами інформація може розглядатися як потужний інструмент, за допомогою якого можна здійснювати вплив на волю, вчинки, прийняття рішень усіх без винятку учасників суспільних відносин.

Від характеру, інтенсивності і ціленаправленості інформації суттєво залежить рівень організації соціальних систем, їхнє визнання, повага чи ігнорування і протидія.

Таким чином, ми визначили, що за допомогою інформації реалізується зв'язок між суб'єктом і об'єктом, між керівною та керованою частинами системи управління. Тобто ефективну реалізацію всіх принципів і функцій управління забезпечує якісна інформація.

1.2. Зміст і роль інформації в управлінській діяльності

Як загальний стандарт, на загальному (абстрактному) юридичному рівні визначення категорії “інформація” дається у ст. 1 Закону України “Про інформацію”. **Інформація — це документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі.**

На наш погляд, зазначене визначення можна адаптувати до змісту управління соціальними системами так:

Інформація в управлінні соціальними системами — це відповідним чином задокументовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі і які використовуються в управлінській діяльності (управлінському процесі, управлінських відносинах).

Інформація як категорія розуміється як діяльність (дії) щодо одержання, використання, поширення (розповсюдження) інформації у певному соціальному середовищі. Причому така діяльність може здійснюватися свідомо і підсвідомо, цілеспрямовано і без чіткого визначення мети.

На нашу думку, для змісту поширення (розповсюдження) відомостей, даних, знань більше підходить категорія “інформування”.

Наприклад, зазначений зміст інформації визначається у Законі України “Про друковані засоби масової інформації (пресу)” (1994) та іншому законодавстві щодо засобів масової інформації.

У теорії управління соціальними системами зазначений аспект інформації знаходить вираження також у категорії “комунікація”. Так, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі пропонують таке визначення категорії “комунікація”:

Комунікація — *це обмін інформацією, на основі якого керівництво отримує відомості, необхідні для прийняття ефективних рішень, і доводить прийняті рішення до працівників організації (фірми).*

З погляду теорії інформації та теорії операцій комунікація розглядається як складний дискретний динамічний процес, що здійснюється у формі взаємопов’язаних послідовних кроків, які можна розглядати як умовно автономні операції. У контексті теорії управління соціальними системами та когнітології кожен з кроків (операцій) комунікації виступає елементом управлінської діяльності, який потрібен для того, щоб зробити думки учасників суспільних відносин зрозумілими один одному. Кожен крок (операція) у суспільних інформаційних відносинах — це поступ до наступного пункту взаємовідносин. Якщо будь-який учасник процесу управлінських відносин (особливо керівник як суб’єкт управління) буде недбалим і не думатиме про те, що робить, — зміст управління може бути втрачений.

Яке місце займають інформаційні відносини (комунікація) в управлінській діяльності керівника певної соціальної системи? Дослідниками зазначається, що керівник 50—90 % часу витрачає на комунікацію, щоб реалізувати свою роль у міжособистих стосунках, інформаційному обміні та процесах прийняття рішень щодо функцій управління. Обмін інформацією є однією з найскладніших проблем на будь-якому рівні ієрархії⁵.

Аналогічної позиції дотримується Фатхутдинов Р. А.⁶

⁵ Мескон М., Альберт М., Хедоурі Ф. Основы менеджмента: Пер. з англ. — М.: Дело, 1992.

⁶ Фатхутдинов Р. А. Система менеджмента: Учеб.-практ. пособие. — М., 1996. — С. 222.

Щодо організації управління соціальними системами, під інформацією розуміють також множину повідомлень (відомостей) про стан системи управління в конкретний момент часу, в просторі, тобто різних факторів, що впливають на цю систему. У цьому контексті інформація в управлінні соціальними системами розглядається як дискретна категорія, статичну сутність якої слід розглядати з діалектичних (змінних, порівняльних) позицій, у ряду категорій “минуле — сучасне — майбутнє”.

З точки зору теорії управління соціальними системами як науки *інформація* — це *результат аналітико-синтетичної обробки даних (відомостей) щодо об’єкта управління*. Така обробка здійснюється переважно свідомо. Хоча на рівні мистецтва управління інформація може бути результатом евристики — підсвідомої обробки відомостей (даних) щодо об’єкта управління.

У зазначеному контексті, наприклад, для однієї людини (як суб’єкта управління) якісь конкретні дані стають інформацією, для іншої — ні. Таким чином, інформація має переважно порівняльний характер. Вона складається тільки з нових відомостей, які оцінюються користувачем як корисні знання (інформація). Із загального потоку даних вилучаються тільки відомості, які потрібні для певного користувача, зрозумілі йому і зменшують його ентропію (невизначеність). Інші дані утворюють так званий у теорії інформації шум.

Тож можна зробити висновок, що інформація в управлінській діяльності пов’язана з процесом регулювання не лише через властивості самого права як виду соціальної інформації, але й через рівень інформаційного забезпечення тих чи інших правомірних дій, тієї чи іншої організаційної діяльності.

1.3. Поняття та сутність категорії “інформаційний ресурс”

У соціологічному змісті множина даних утворює інформаційний ресурс. Тобто накопичуючись, дані мають зміст потенційної інформації, яка у певний час за певних обставин, інтересів чи потреб набуває статусу потрібних відомостей для певного кола осіб чи для окремих індивідів. Прикладом накопичення інформаційного ресурсу може бути звичайна книжкова бібліотека. Там може бути багато даних. Але соціального статусу, як інформації, вони набувають тоді, коли існують люди,

які мають інтерес до них та можливість і здатність їх отримати. Те ж саме можна сказати про архіви.

Як інформаційний ресурс можна розглядати і мову (чи то природну, чи то штучну). Наприклад, існує мова, але на певному проміжку часу нею не користуються. Коли нею починають цікавитись, її вивчають, спілкуються нею, щоб мова ожила, щоб існувала як інформаційний ресурс і щоб до неї виник суспільний інтерес і мотивація (управлінська, освітня, культурологічна, наукова, національна свідомість, зокрема щодо національної мови).

Загальне, абстрактне визначення категорії “інформаційний ресурс” подається у законодавстві.

Інформаційний ресурс — сукупність документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо). (Ст. 1 Закону про національну програму інформатизації.)

Проте зазначене визначення не має системних ознак, а саме відповідним чином упорядкованості. Сукупність (купа) не створює системи.

На наш погляд, категорія “інформаційний ресурс” має такий зміст, що впливає з позицій системного підходу.

Інформаційний ресурс — це відповідним чином упорядкована множина об’єктивізованих відомостей, даних, знань у формі документів та в інших носіях інформації (у тому числі в конкретних людях), що утворюють інформаційні системи (бібліотеках, архівах, банках даних тощо) і призначених для використання у суспільних відносинах.

Окремі види інформаційних ресурсів визначаються на рівні законодавства.

Інформаційні ресурси науково-технічної інформації — це систематизоване зібрання науково-технічної літератури та документації (книги, брошури, періодичні видання, патентна документація, нормативно-технічна документація, промислові каталоги, конструкторська документація, звітна науково-технічна документація з науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, депоновані рукописи, переклади науково-технічної літератури і документації), зафіксовані на паперових чи інших носіях. (Ст. 1 Закону про науково-технічну інформацію.)

Інформаційні ресурси спільного користування — це сукупність інформаційних ресурсів державних органів науково-технічної інформації, наукових, науково-технічних бібліотек, а також

комерційних центрів, фірм, організацій, які займаються науково-технічною діяльністю і з власниками яких укладено договори про їх спільне використання. (Ст. 1 Закону про науково-технічну інформацію.)

Оскільки керована система — сфера застосування управлінських дій, як правило, перебуває за межами організаційної системи, то значна частина інформації про її стан може бути отримана лише в процесі активного й цілеспрямованого пошуку з боку структурних підрозділів організаційної системи управління. Таким чином суб'єкти організаційної системи управління передусім самі активно організовують пошук інформації, формуючи тим самим власні інформаційні ресурси. Звичайні загальноприйняті засоби і канали отримання інформації (такі, як листи і повідомлення громадян, громадських і державних організацій, повідомлення преси, радіо) стають недостатніми.

Так, для успішної організації управління діяльністю боротьби зі злочинністю правоохоронним органам, як суб'єктам управління, треба організувати активний пошук та виявлення інформації про здійснені та підготовлювані злочини, про осіб, які їх вчинили чи можуть вчинити, злочинців, які ховаються від правосуддя, тощо.

Відомо, що будь-яке управлінське рішення приймається не тільки на основі та залежно від характеру інформації про керовану систему. Його вибір визначається також природою керівної інформації, яка міститься в нормах, що регламентують діяльність відповідних органів управління соціальною системою (наприклад, державних органів).

У державному управлінні, наприклад, рішення про методи, способи, засоби дії на керовану систему приймаються на основі інформації про неї й відповідно до управлінської інформації нормативного характеру. У цій взаємозалежності закладені передумови та гарантії прийняття оптимальних рішень у рамках принципів і вимог законності.

Важливе теоретичне і практичне значення для вивчення сутності соціальної інформації як інформаційного ресурсу має її класифікація за іншими критеріями (ознаками). З метою організації стратегічного, тактичного та оперативного управління інформація може бути класифікована за такими ознаками:

- за напрямом руху: вихідна — потік інформації від суб'єкта до об'єкта управління і вхідна — потік від об'єкта до суб'єкта;
- за ознакою щодо середовища формування: на зовнішню і внутрішню (зовнішньосистемну і внутрішньосистемну);

- за характером даних щодо змісту процесу управління: на директивну і описову;
- за джерелом виникнення: на первинну і похідну;
- за способом вираження і фіксації: на усну і документальну;
- за ступенем стабільності: на постійну, змінну, періодичну і разову;
- за призначенням щодо процесу управління: на планову, звітну, облікову, контрольну;
- за підлеглістю до підсистем керованої системи: на технічну, економічну, соціальну, організаційну, правову тощо;
- за належністю до сфер діяльності та функцій управління: на конструкторську, технологічну, фінансову, бухгалтерську, оперативно-виробничу;
- за певним терміном: на інформацію про минулі, поточні та майбутні події (прогностична інформація);
- за ступенем визначеності інформації: на детерміновану і ймовірну.

1.4. Види інформаційних ресурсів залежно від видів інформації (інтегративний підхід)

У суспільних відносинах інформаційний ресурс — це один з видів майна, сутність якого не залежить від матеріального носія (речі). На засадах інтегративного підходу види інформаційних ресурсів, у тому числі в управлінні соціальними системами, можна визначити через види інформації.

Для того щоб подати “загальносуспільне” поняття (суспільний стандарт), використовуються юридичні норми. На загальнодержавному рівні такими юридичними нормами є законодавство. Наведемо кілька загальносуспільних стандартів визначення видів інформації, що містяться у законодавстві.

Основними видами інформації є:

- статистична інформація;
- масова інформація;
- інформація про діяльність державних органів влади та органів місцевого і регіонального самоврядування;
- правова інформація;
- інформація про особу;
- інформація довідково-енциклопедичного характеру;
- соціологічна інформація.

(Ст. 18 Закону України “Про інформацію”).

У Законі про інформацію розкривається зміст деяких видів інформації.

Інформація довідково-енциклопедичного характеру — це систематизовані, документовані або публічно оголошені відомості про суспільне, державне життя і навколишнє природне середовище.

Основними джерелами цієї інформації є: енциклопедії, словники, довідники, рекламні повідомлення та оголошення, путівники, картографічні матеріали тощо, а також довідки, що даються уповноваженими на те державними органами та органами місцевого і регіонального самоврядування, об'єднаннями громадян, організаціями, їхніми працівниками та автоматизованими інформаційними системами.

Система цієї інформації, доступ до неї регулюються бібліотечним, архівним та іншим галузевим законодавством. (Ст. 24 Закону про інформацію.)

Інформація статистична (статистична інформація) — це офіційна документована державна інформація, що дає кількісну характеристику подій та явищ, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя України.

Державна статистична інформація підлягає систематичному відкритому публікуванню. Забезпечується відкритий доступ громадян, наукових закладів та інших заінтересованих організацій до неопублікованих статистичних даних, які не підпадають під дію обмежень, установлених цим законом.

Система статистичної інформації, її джерела і режим визначаються Законом України “Про державну статистику” та іншими правовими актами в цій галузі. (Ст. 19 Закону про інформацію.)

Інформація масова (масова інформація) — це публічно поширювана друкована та аудіовізуальна інформація.

Аудіовізуальними засобами масової інформації є: радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо.

Друковані засоби масової інформації — періодичні друковані видання (преса): газети, журнали, бюлетені тощо і разові видання з визначеним тиражем.

Порядок створення (заснування) та організації діяльності окремих засобів масової інформації визначаються законодавчими актами про ці засоби. (Ст. 20 Закону про інформацію.)

Інформація державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування — це офіційна документована інформація, яка ство-

рюється в процесі поточної діяльності законодавчої, виконавчої та судової влади, органів місцевого і регіонального самоврядування.

Основними джерелами цієї інформації є: законодавчі акти України, інші акти, що приймаються Верховною Радою та її органами, акти Президента України, підзаконні нормативні акти, ненормативні акти державних органів, акти органів місцевого і регіонального самоврядування.

Інформація державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування доводиться до відома заінтересованих осіб шляхом:

- опублікування її в офіційних друкованих виданнях або поширення інформаційними службами відповідних державних органів і організацій;
- опублікування її в друкованих засобах масової інформації або публічного оголошення через аудіо- та аудіовізуальні засоби масової інформації;
- безпосереднього доведення її до заінтересованих осіб (усно, письмово чи іншими способами);
- надання можливості ознайомлення з архівними матеріалами;
- оголошення її під час публічних виступів посадових осіб.

Джерела і порядок одержання, використання, поширення та зберігання офіційної інформації державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування визначаються законодавчими актами про ці органи.

Законодавчі та інші нормативні акти, що стосуються прав, свобод і законних інтересів громадян, не доведені до публічного відома, не мають юридичної сили. (Ст. 21 Закону про інформацію.)

Інформація документована (документована інформація) — інформація, яка підготовлена і призначена для задоволення потреб користувачів. (Ст. 1 Закону про національну програму інформатизації.)

Інформація науково-технічна (науково-технічна інформація) — це документовані або публічно оголошені відомості про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності. (Ст. 1 Закону про науково-технічну інформацію.)

Інформація правова (правова інформація) — це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його сис-

тому, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення, боротьбу з ними та їх профілактику тощо.

Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі і підзаконні нормативні правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань.

З метою забезпечення доступу до законодавчих та інших нормативних актів усім громадянам держава забезпечує видання цих актів масовими тиражами у найкоротші строки після набрання ними чинності. (Ст. 22 Закону про інформацію.)

Інформація про особу — це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про особу.

Основними даними про особу (персональними даними) є: національність, освіта, сімейний стан, віросповідання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження.

Джерелами документованої інформації про особу є видані на її ім'я документи, підписані нею документи, а також відомості про особу, зібрані державними органами влади та органами місцевого і регіонального самоврядування в межах своїх повноважень.

Забороняється збирання відомостей про особу без її попередньої згоди, за винятком випадків, передбачених законом.

Кожна особа має право на ознайомлення з інформацією, зібраною про неї. Інформація про особу охороняється законом. (Ст. 23 Закону про інформацію.)

Інформація соціологічна (соціологічна інформація) — це документовані або публічно оголошені відомості про ставлення окремих громадян і соціальних груп до суспільних подій та явищ, процесів, фактів.

Основними джерелами соціологічної інформації є документовані або публічно оголошені відомості, в яких відображено результати соціологічних опитувань, спостережень та інших соціологічних досліджень.

Соціологічні дослідження здійснюються державними органами, об'єднаннями громадян, зареєстрованими у встановленому порядку. (Ст. 25 Закону про інформацію.)

Інформація в АС — сукупність усіх даних і програм, які використовуються в АС незалежно від засобу їх фізичного та логічного представ-

лення. (Ст. 1 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

У процесі організації функціонування системи соціального управління можуть бути визначені специфічні критерії й ознаки інформації у змісті інформаційного ресурсу. Наприклад, за правовим регулюванням відносин, пов'язаних із автоматизованою обробкою інформації, її поділяють на:

- забезпечувальну (охоплює наукові, організаційні й технічні рішення);
- інформацію, яка знаходиться у пам'яті електронно-обчислювальної машини (об'єднує всю функціональну інформацію, яка перебуває у машинній пам'яті);
- позамашинну (підготовлену до вводу в ЕОМ та отриману в результаті опрацювання, тобто вхідну і вихідну) тощо.

Щодо сфери діяльності, наприклад у сфері діяльності правоохоронних органів, інформацію поділяють за змістом, цілеспрямованістю та формами подання на такі види:

а) звітно-статистична та облікова інформація. Вона характеризує стан охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю;

б) оперативно-розшукова інформація. Вона містить дані, які збирають правоохоронні органи з метою виявлення, розслідування злочинів, а також розшуку осіб, які їх вчинили;

в) оперативно-довідкова інформація. Вона містить повідомлення про особу, предмети, явища, події, які правоохоронними органами збираються, реєструються, зберігаються та використовуються для здійснення покладених на них функцій щодо охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю і профілактики правопорушень.

1.5. Поняття інформації з обмеженим доступом як виду інформаційного ресурсу управління соціальними системами

Залежно від джерел, форми і засобів зберігання і розповсюдження інформація може бути прихованою, відкритою, масовою, приватною, об'єктивною і необ'єктивною тощо. Характерним для інформації є також те, що кожна її різновидність має свій антипод. Наприклад, відкрита інформація та інформація з обмеженим доступом.

Звернемо увагу на особливий правовий статус як вид інформаційного ресурсу соціального управління, на інформацію з обмеженим доступом. Розглянемо її сутність і зміст.

Інформація з обмеженим доступом за своїм правовим режимом поділяється на конфіденційну і таємну.

Інформація конфіденційна (конфіденційна інформація) — це відомості, які є у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов.

Інформація таємна (таємна інформація) — це інформація, що містить відомості, які становлять державну та іншу передбачену законом таємницю, розголошення якої завдає шкоди особі, суспільству та державі.

Належність інформації до категорії таємних відомостей, які становлять державну таємницю, і доступ до неї громадян здійснюється відповідно до закону про цю інформацію.

Порядок поширення таємної інформації та її захисту визначається відповідними державними органами за умови додержання вимог, установлених цим законом.

Порядок і терміни обнародування таємної інформації визначаються відповідним законом. (Ст. 30 Закону про інформацію.)

Громадяни, юридичні особи, які володіють *інформацією професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру*, одержаною на власні кошти, або такою, яка є предметом їхнього професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого інтересу і не порушує передбаченої законом таємниці, самостійно визначають режим доступу до неї, включаючи належність її до категорії конфіденційної, та встановлюють для неї систему (способи) захисту.

Виняток становить *інформація комерційного та банківського характеру*, а також інформація, правовий режим якої встановлено Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України (з питань статистики, екології, банківських операцій, податків тощо), та інформація, приховування якої загрожує життю і здоров'ю людей.

Інформація з обмеженим доступом, матеріалізована в носіях інформації, підлягає технічному захисту. (Положення про технічний захист інформації в Україні, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 9 вересня 1994 року № 632.)

Інформація, яка може належати до державної таємниці. До державної таємниці у порядку, встановленому цим законом, може належати інформація:

1) у сфері оборони:

- про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовку та проведення військових операцій, стратегічне та мобілізаційне розгортання військ, а також про інші найважливіші показники, які характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову і мобілізаційну готовність, бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних сил України, Прикордонних військ України та інших військових формувань України;
- про напрями розвитку окремих видів озброєння і військової техніки, їхню кількість, тактико-технічні характеристики, організацію і технологію виробництва, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, пов'язані з розробкою нових зразків озброєння і військової техніки, а також про інші роботи, що плануються або здійснюються в інтересах оборони країни;
- про сили і засоби Цивільної оборони України, можливості населених пунктів, регіонів і окремих об'єктів для захисту, евакуації і розосередження населення, забезпечення його життєдіяльності та виробничої діяльності об'єктів народного господарства у воєнний час або в умовах інших надзвичайних ситуацій;
- про геодезичні, гравіметричні, картографічні, гідрографічні та гідрометеорологічні дані і характеристики, які мають значення для оборони країни;

2) у сфері економіки:

- про мобілізаційні плани і мобілізаційні потужності народного господарства, запаси і обсяги постачань стратегічних видів сировини і матеріалів, а також про розміщення та обсяги державних мобілізаційних матеріальних резервів;
- про використання транспорту, зв'язку, інших галузей та об'єктів інфраструктури країни в інтересах забезпечення її безпеки;
- про зміст, обсяг, фінансування та виконання державного оборонного замовлення;
- про плани, обсяги та інші найважливіші характеристики добування, виробництва та реалізації окремих стратегічних видів сировини і продукції;

- про державні запаси дорогоцінних металів монетарної групи, коштовного каміння, валюти та інших цінностей, операції, пов'язані з виготовленням грошових знаків і цінних паперів, їх зберіганням, охороною і захистом від підробки, обігом, обміном або вилученням з обігу, а також про інші особливі заходи фінансової діяльності держави;

3) у сфері зовнішніх відносин:

- про директиви, плани, вказівки делегаціям і посадовим особам з питань зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності України;
- про військове, науково-технічне та інше співробітництво України з іноземними державами, якщо розголошення відомостей про це завдаватиме шкоди інтересам України;
- про експорт та імпорт озброєння, військової техніки, окремих стратегічних видів сировини і продукції;

4) у сфері державної безпеки і охорони правопорядку:

- про зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, засоби, форми, методи і результати розвідувальної, контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності;
- про осіб, які співробітничать або раніше співробітничали на конфіденційній основі з органами, що здійснюють таку діяльність;
- про організацію та порядок здійснення охорони вищих органів законодавчої і виконавчої влади, державних банківських установ і вищих посадових осіб держави;
- про систему урядового та спеціального зв'язку;
- про розробку і використання шифрів, роботу з ними, проведення наукових досліджень у галузі криптографії;
- про інші засоби, форми і методи охорони державної таємниці.

Конкретні відомості можуть належати до державної таємниці лише за умови, що вони підпадають під категорії, зазначені в частині першій цієї статті, і їх розголошення завдаватиме шкоди життєво важливим інтересам України.

Забороняється включати до державної таємниці будь-які відомості, якщо цим будуть порушуватися конституційні права людини і громадянина, завдаватиметься шкода здоров'ю і безпеці населення. (Ст. 6 Закону про державну таємницю.)

Інформація, яка не є державною таємницею:

- про стихійні лиха, катастрофи та інші надзвичайні події, що загрожують безпеці громадян, які сталися або можуть статися;
- про стан навколишнього середовища та здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування і соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;
- про неправомірні дії державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування і посадових осіб. (Ст. 6 Закону про державну таємницю.)

Інформація та документи, що не підлягають наданню для ознайомлення за запитами. Не підлягають обов'язковому наданню для ознайомлення за інформаційними запитами офіційні документи, які містять у собі:

- інформацію, визнану у встановленому порядку державною таємницею;
- конфіденційну інформацію;
- інформацію про оперативну і слідчу роботу органів прокуратури, МВС, СБУ, роботу органів дізнання та суду у тих випадках, коли її розголошення може зашкодити оперативним заходам, розслідуванню чи дізнанню, порушити право людини на справедливий та об'єктивний судовий розгляд її справи, створити загрозу життю або здоров'ю будь-якої особи;
- інформацію, що стосується особистого життя громадян;
- документи, що становлять внутрішню службову кореспонденцію (доповідні записки, переписка між підрозділами та інше), якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи, процесом прийняття рішень і передують їх прийняттю;
- інформацію, що не підлягає розголошенню згідно з іншими законодавчими або нормативними актами. Установа, до якої звернуто запит, може не надавати для ознайомлення документ, якщо він містить інформацію, яка не підлягає розголошенню на підставі нормативного акта іншої державної установи, а та державна установа, яка розглядає запит, не має права вирішувати питання щодо її розсекречення;
- інформацію фінансових установ, підготовлену для контрольно-фінансових відомств. (Ст. 37 Закону про інформацію.)

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ

2.1. Поняття категорії “інформаційно-аналітичне забезпечення управління”

Соціальне управління — це складна динамічна система, кожний елемент якої продукує, передає, сприймає, перетворює регулюючі впливи таким чином, що вони зливаються в решті-решт в те, що потрібно суспільству, — задану впорядкованість суспільного життя. Перефразовуючи вислів Ю. М. Козлова, зазначене можна подати іншими словами — це управління, яке здійснюється в певному масштабі спеціальними суб'єктами — органами управління⁷, це повсякденна, врегульована нормами права виконавча, розпорядча, координуюча і контрольна діяльність щодо управління фінансово-економічною, соціально-культурною та іншими сферами певної соціальної системи.

З погляду теорії інформації у соціальних системах організаційні структури управління соціальними системами, незалежно від їх рівня, здійснюють:

- збір, опрацювання (кодування, класифікацію, кваліфікацію), накопичення та зберігання певних даних;
- пошук, аналіз і узагальнення отриманої інформації;
- підготовку та прийняття управлінських рішень у формі нової (синтезованої) інформації;
- передачу синтезованої інформації у формі рішень адресатам;
- організацію збору від адресата інформації для контролю за виконанням управлінських рішень тощо.

⁷ Козлов Ю. М. Государственное управление и административное право. — М., 1978. — С. 7.

Інформація, яка здатна забезпечити потреби управління соціальними системами, це не тільки інформація у нормах права (правова інформація), а й інша соціально-значима інформація, що утворюється, циркулює і зникає в різних рівнях соціальних систем. Для того щоб орган управління соціальними системами міг функціонувати, йому, як і будь-якій людині, потрібно забезпечити себе інформацією.

З'ясування суті організаційно-правового аспекту інформаційного забезпечення дає можливість визначитися:

- у методах організації інформаційних відносин в управлінні соціальними системами;
- у методах правового регулювання відносин, пов'язаних із організацією інформаційних відносин у сфері управління соціальними системами;
- в умовах інформатизації формування завдань для системотехніків, програмістів комп'ютерних програм щодо автоматизації інформаційних процесів у конкретній організаційній структурі управління соціальними системами;
- у розв'язанні інших практичних завдань щодо управління соціальними системами.

Для цього визначимося в категорії “забезпечення”. Слово “забезпечення” означає дію, а також зберігання, виконання чогось, гарантує здійснення того чи іншого процесу. Таким чином, коли говорять про якесь часткове забезпечення управління, вказуючи на його конкретний якісний аспект (наприклад, інформаційний), то мають на увазі передусім комплекс засобів, умов і дій, що гарантують нормальне проходження управлінських процесів.

З метою з'ясування поняття інформаційного забезпечення треба знати, що саме мусить бути забезпечене. Якщо йдеться про забезпеченість системи управління множиною інформації, тобто про її наявність, то воно вичерпується, завершується, стає реальним з її появою. Якщо ж йдеться про забезпечення організованості системи управління, упорядкованості взаємодії, функціонування її складових компонентів, то під забезпеченням слід розуміти організаційну діяльність.

На нашу думку, в це поняття повинен включатися комплекс взаємозв'язаних методів, заходів і засобів (науково-методичного, соціально-політичного, техніко-економічного й організаційно-правового характеру тощо), які реалізують створення і функціонування

інформаційних технологій — процесів збору, передачі, переробки, зберігання та видачі (відображення), а також використання інформації з метою здійснення ефективної діяльності органів управління соціальними системами.

До поняття “інформаційне забезпечення” обґрунтовано віднесений організаційний аспект, який вказує на головні напрями правового регулювання саме інформаційного забезпечення.

Таке значення цього терміна може бути співвіднесеним з організацією діяльності, пов’язаною зі збором, реєстрацією, передачею, зберіганням, опрацюванням і поданням інформації.

Поняття “інформаційне забезпечення” найбільше відповідає поняттю створення і підтримки відповідних організаційно-функціональних характеристик системи соціального управління. Тобто існують об’єктивні причини для виділення трьох значень поняття “інформаційне забезпечення”:

- як забезпеченості системи управління відповідною кількістю інформації;
- як діяльності, пов’язаної із організацією збору, реєстрації, передачі, зберігання, опрацювання і представлення інформації;
- як діяльності щодо формування цілеспрямованої суспільної та індивідуальної свідомості суб’єктів суспільних відносин щодо управління у конкретній сфері (це визначається такими категоріями, як реклама, публік-релейшнз, формування суспільного іміджу суб’єкта управління, інформаційні операції, інформаційна боротьба, пропаганда і контрпропаганда тощо).

У практиці управління соціальними системами всі зазначені аспекти змісту інформаційного забезпечення нерозривні. У цій роботі інформаційне забезпечення розглядається у такому змісті.

Інформаційне забезпечення систем управління — це поєднання усієї інформації, що використовується, специфічних засобів і методів її опрацювання, а також діяльності фахівців щодо ефективного використання даних, відомостей, знань в організації управління конкретною соціальною системою.

Продуктивне інформаційне забезпечення складається тільки з об’єктивних, своєчасних, достовірних відомостей, які оцінюються як корисні знання (інформація). Із загального потоку даних вилучаються тільки відо-

мости, які потрібні для певного рівня управління соціальними системами, зрозумілі цьому рівню і зменшують його ентропію (невизначеність). Інші дані утворюють так званий у теорії інформації шум.

З погляду теорії інформаційного забезпечення управління соціальними системами, **інформація** — *це результат аналітико-синтетичного опрацювання даних (відомостей) щодо об'єкта управління, що підтримує його функціонування.*

Виходячи зі змісту такої сутності категорії “інформація”, виникає необхідність визначення категорії “інформаційно-аналітична робота” як вид забезпечення управлінської діяльності. **Інформаційно-аналітична робота** — *це постійна дослідна діяльність (функція процесу управління), що охоплює своїм змістом широкий комплекс організаційних заходів і методичних прийомів для вивчення і оцінки інформації про зовнішні та внутрішні фактори функціонування системи управління щодо виконання визначених для неї мети і завдань.*

Слід зазначити, що інформаційно-аналітична робота (у вузькому змісті — опрацювання інформації) здійснюється переважно свідомо. Хоча на рівні мистецтва управління інформація може бути результатом евристики — підсвідомого опрацювання відомостей (даних) щодо об'єкта управління. У зазначеному контексті, наприклад, для однієї людини (як суб'єкта управління) якісь конкретні дані стають інформацією, для іншої — ні. Таким чином, інформація має переважно порівняльний характер. Мистецтво інформаційно-аналітичної роботи можна порівняти з народним висловом: побачити в краплинці води всю велич моря.

Зазначене поняття є вужчим за значенням категорії “інформаційно-аналітичне забезпечення”. На наш погляд, з урахуванням сегмента аналітичної роботи більш доцільним є вживання категорії “інформаційно-аналітичне забезпечення”.

У теорії та практиці в контексті інформаційно-аналітичного забезпечення також вживається така категорія, як “моніторинг”.

Моніторинг (від англ. monitoring, з лат. monitor — той, що наглядає і нагадує) — *комплекс досліджень (спостереження, аналізу та інших методів пізнання дійсності) і контролю за станом чи процесами певного середовища прикладної системи (яка є об'єктом) з метою попередження про появу шкідливих, небезпечних чи бажаних факторів (явищ) для існування цієї системи.*

На практиці інформаційне забезпечення охоплює систему руху і перетворення інформації, включаючи класифікаційні переліки всіх да-

них, методи їх об'єктивного вираження, кодування, зберігання та передачі.

З погляду теорії інформації, інформація, яка оброблюється в системі управління, є предметом управлінської праці. У цьому зв'язку особливо-го значення набуває інший зміст інформаційного забезпечення як напряму управлінської діяльності. І хоча його дослідженню приділяється багато уваги, стосовно його складу ще не існує спільної думки.

Зокрема, представники теорії інформації розуміють під інформаційним забезпеченням сукупність методів і засобів, що забезпечують функціонування інформаційних процесів. Розробники в галузі проектування й експлуатації сучасних багатопроцесорних і багатомашинних систем поняття інформаційного забезпечення визначають як сукупність єдиної системи класифікації та кодування техніко-економічної інформації, уніфікованої системи документації, що певним чином організовані та описані за допомогою технічних засобів, які застосовуються для обслуговування користувачів різної відомчої підлеглості.

Розгляд окремих аспектів щодо взаємозв'язку змісту і сутності категорій “інформаційне забезпечення управління” та “інформатизація” розглянемо у наступних розділах.

2.2. Вимоги до інформаційно-аналітичного забезпечення управлінської діяльності

У процесі управління керівники постійно мають справу з інформацією як необхідним засобом розробки управлінських рішень та їх реалізації. Продуктивність і якість їхньої праці багато в чому залежить від належного інформування, тобто своєчасного отримання та опрацювання потрібної інформації. За її допомогою здійснюються циклічні повторення стадій процесу управління: отримання, опрацювання повідомлень про стан керованого об'єкта, прийняття нових рішень і передача їх у формі управлінських команд.

Для того щоб інформаційне забезпечення управління соціальними системами було ефективним, практика і теорія відпрацювали ряд вимог до нього. Серед них визначаються такі:

- мінімальність інформації — передбачає обмеження збирання і опрацювання лише тих повідомлень (інформації), без яких неможливо управляти об'єктом;

- достатність інформації — означає, що інформація має давати вичерпне й повне уявлення про функціонування об'єкта, а також оптимальні чи близькі до них рішення. При визначенні потреб в окремих видах інформації слід у першу чергу враховувати значимість для управління її кожного виду, частоту створення, взаємозв'язок з іншими видами інформації.

Сьогодні керівники часто відчують недостатність інформації (ентропію) у зв'язку з тим, що не всі відомості, які входять до системи, корисні, подані в потрібному вигляді та відповідають поставленим цілям управління. Так, наприклад, у ряді форм статистичної звітності містяться не стільки нові повідомлення, скільки довідкові й розрахункові показники.

У результаті складається суперечлива ситуація: при явній переваженості органів управління соціальними системами інформацією рішення часто приймаються в умовах невизначеності, що значно знижує їхню якість.

Однією з головних вимог до організації управління є забезпечення високої вірогідності відомостей. Без правдивої інформації про об'єкт управління неможливо організувати його роботу, використати найдосконаліші методи управління.

Підвищення ймовірності інформації можна досягти в результаті скорочення ланок опрацювання, підвищення відповідальності за правдивість, більш широкого впровадження сучасних інформаційних технологій.

Наприклад, успішна боротьба зі злочинністю потребує того, щоб правоохоронні органи мали вірогідну й повну інформацію про різні об'єкти, які потрапили у сферу їхньої діяльності. Зокрема, чим більшу інформованість має у своєму розпорядженні слідство про особу, об'єкти і обставини здійсненого злочину, тим швидше розкривається злочин.

Для збору і прийняття такої інформації існують криміналістичні, оперативно-розшукові та інші види обліків (інакше — система карної реєстрації). Вони здійснюються спеціалізованими інформаційними підрозділами. Частина інформації централізована в масштабі України, інша — в масштабі міста, області.

Недотримання вимог вірогідності призводить до того, що нормально функціонуюча (організаційно, технічно) система інформаційного забезпечення переробляє завідомо неправдиві вхідні дані, в результаті

на виході вона також повідомляє неточні дані (дезінформацію). Деінформація відповідно впливає на управлінські рішення, особливо такі, що мають державно-політичний характер.

Інформаційне забезпечення організації управління соціальними системами є однією з функцій створення умов (організування) ефективності здійснення управлінської діяльності на всіх її рівнях: від окремої посадової особи до вищих органів державної влади. Цю функцію в теорії і практиці управління соціальними системами ще називають інформаційно-аналітичне забезпечення.

На загальнодержавному рівні основними завданнями щодо інформаційного забезпечення управління визначаються:

- створення інформаційних систем державного управління;
- визначення потреб органів влади у нових інформаційних технологіях і базах даних;
- розробка типових проектів і стандартів інформаційного забезпечення державного управління;
- визначення та реалізація державної політики, здійснення державного керівництва впровадженням нових інформаційних технологій у сфері державного управління;
- організація міжнародного співробітництва у галузі обміну інформацією щодо державного управління;
- здійснення безпаперового документообігу;
- удосконалення статистичної звітності стосовно функціонування органів виконавчої влади;
- підготовка нормативно-правових актів з питань інформаційного забезпечення адміністративної системи держави, її органів, у тому числі її захисту від стихійних (природних), техногенних і соціогенних загроз.

Охопити інформацію про всі управлінські процеси будь-якої сфери суспільних відносин стає практично неможливим у зв'язку з обмеженістю природних можливостей людини. Науковцями досліджено, що завдяки своїм фізіологічним особливостям людина може сприймати 6—9 одиниць інформації за секунду, тоді як у середньому для управління динамічною соціальною організаційною структурою потрібно прийняти та врахувати 12—18. Практика знайшла вихід у створенні нових ієрархічних структур управління. Це зумовило залучення до управління соціальними системами великої кількості фахівців.

Звичайно, при цьому збільшилася продуктивність управлінської праці, але одночасно значно збільшилися і штати для забезпечення управлінського процесу. Такий шлях (екстенсивний) підвищення продуктивності управлінської праці стає все більш неефективним, тому що складність управління суспільними процесами поступово починає перебільшувати сукупні можливості всіх працівників, зайнятих у галузі управління. Щодо цього методу в народі кажуть, що “на одного раба призначають сім прорабів”.

Проблематика комплексного керування інформаційним забезпеченням при організації управління соціальними системами багатогранна і мало досліджена на засадах комплексного та системного підходів. Це зумовлено тим, що вона має багато аспектів: соціальних, у тому числі правових, технічних, психологічних, організаційних. Причиною цього, серед інших, є відсутність фахівців, здатних розглядати інформаційні відносини у комплексі, з урахуванням усіх аспектів. Це явище об’єктивне, не може одна людина досягнути неосяжне. На наш погляд, це проблематика таких комплексних наукових дисциплін, як права кібернетика та права інформатика.

Обсяг і зміст інформації, потрібної різним суб’єктам управління, залежать передусім від масштабу й важливості рішень, що приймаються. Чим масштабніше й важливіше рішення, тим більшою за обсягом і різноманітною за змістом потрібна інформація для його підготовки і прийняття.

Наступний чинник — це кількість і характер параметрів, необхідних для управління. Чим більше число параметрів, тим більший обсяг інформації, потрібний для здійснення управління.

Важливим є також такий чинник, як тривалість управлінського циклу.

При управлінні соціальною системою слід також враховувати величину і різноманіття внутрішніх і зовнішніх впливів, кількості та якості їх показників, що характеризують результати роботи системи.

Багаторічний досвід наших наукових досліджень підтверджує, що на долю збирання і передачі інформації у сфері управління припадає найбільша питома вага у загальній працездатності управлінської діяльності.

За експертними оцінками, збирання і опрацювання інформації (реєстрація первинних даних) складають 30–40 %, передача інформації

(зв'язок, сигналізація) — 10–15 %, заповнення та розмноження документації — 20–30 %.

Важливим елементом системи є своєчасність надходження інформації. Від цього значною мірою залежить якість управлінських рішень. Відомо, що затримка інформації часто призводить до втрати її актуальності. На основі ж неповної інформації можуть прийматися лише наближені, значною мірою інтуїтивні рішення.

Існує й інша небезпека. При затримці інформації повідомлення, що містяться у ній, можуть застаріти, і прийняті на їхній основі управлінські рішення негативно вплинуть на хід керованого процесу і призведуть до небажаних наслідків.

Наприклад, неповна і несвоєчасно отримана інформація в правоохоронних органах позбавить співробітників можливості затримати злочинця по гарячих слідах.

Як бачимо, від добротної та своєчасної інформації залежить і точність оцінки оперативної обстановки, і правильність управлінських рішень, і спрямованість планування, і чіткість постановки завдань виконавцям.

Вимоги до інформаційного забезпечення управлінської діяльності також визначаються особливостями характеристики інформації щодо кола осіб, яким вона призначена. Ці особливості можна визначити таким чином.

По-перше, інформація для широкого кола суб'єктів суспільних відносин (фізичних осіб, громадян, осіб без громадянства, іноземців тощо). Така інформація має бути лаконічною, але різноманітною за своїм змістом. За рівнем складності — максимально доступною і ясною, виключати багатозначність і хибне уявлення про конкретні явища.

По-друге, щодо надходження до системи управління інформація повинна бути систематичною і оперативною (швидкою). У таких випадках є виправданим застосування методу повторного інформування з різних джерел і порівняльного аналізу інформації (фактичного матеріалу).

По-третє, інформація має супроводжуватися методологічними порадами і рекомендаціями, бібліографічним змістом. Це особливо важливо тому, що в особистому і приватному користуванні суб'єктів суспільних відносин у системі управління завжди відчувається недостача спеціальних і довідкових джерел (друкованої літератури тощо).

У результаті обмеженості чи необ'єктивності інформації може бути спотворена сутність управлінського впливу, знижена його ефективність вже після його ухвали. Це ставить проблему дослідження інформаційного забезпечення соціальних систем управління на одне з провідних місць у теорії управління соціальними системами (соціальної кібернетиці).

Слід також зазначити, що проблематика надійного інформаційного забезпечення органів управління соціальними системами в різних країнах стає однією з ключових. Це пов'язано з тим, що суб'єкти управління все тісніше й тісніше пов'язують ефективність повсякденної роботи з пошуком необхідних їм правомірних рішень. Більш того, сучасні споживачі інформації не задовольняються просто організацією пошуку і зберігання інформації. Вони хочуть бачити як “інтелектуального помічника” комп'ютеризовані апаратно-програмні комплекси у системі транскордонної мережі телекомунікації (Інтернет тощо), які б певною мірою здійснювали також аналітико-синтетичне опрацювання інформації. Це висуває нові вимоги до інформаційного забезпечення управління соціальними системами.

2.3. Інформаційні потреби у сфері організації управління соціальними системами та проблеми їх реалізації

Інформаційні потреби у сфері організації управління соціальними системами є об'єктом дослідження різних галузей суспільствознавства. Проте, на нашу думку, ця проблематика знаходиться на стадії формування.

Розглянемо потреби як категорію теорії соціального управління. Потреби як соціальна категорія вивчаються багатьма науками: філософією, політологією, політекономією, психологією, соціологією, біологією. Кожна з них підходить до визначення потреб, виходячи з предмета свого дослідження. Звідси — чимало суперечливих спроб визначити це поняття.

З позицій соціальної кібернетики можна визначити ряд моментів (факторів), які складають зміст поняття “управління інформацією”, але серед них найважливіший, на наш погляд, — це визначення умов і потреб конкретного рівня на управління інформацією, організацію його інформування.

У науковій літературі потреби розглядаються подвійно.

З одного боку, вони трактуються як ставлення людини до об'єктивних (матеріальних) чинників природи, які забезпечують її життєдіяльність. З іншого — як такі, що характеризують суспільні відносини з позицій мотивації.

З погляду теорії соціального управління і теорії інформації важливими цілеформуючими факторами є інформаційні потреби, які зумовлені соціальними відносинами.

Інформаційна потреба перебуває у нерозривній єдності зі специфічною пізнавальною здібністю, пізнавальною спрямованістю особистості. Потреба в будь-чому виступає збуджуючим джерелом соціальної активності окремих особистостей і соціальних груп. Як справедливо зазначає Ю. М. Батурін, “потреба звертатися до інформаційних систем не складається стихійно. Вона виникає як результат активного ставлення до інформації”⁸.

Аналіз інформаційних потреб суб'єктів управління — основа побудови раціональної системи інформаційного обслуговування як складової функції інформаційного забезпечення. Найбільш рельєфно це можна показати на специфіці інформаційних потреб та інтересів керівників структурних підрозділів органів державного управління.

Суворі ієрархічність і субординаційність структурних підрозділів дістає чітке відображення в принципі єдиноначальності, обумовленої специфікою завдань, які потрібно розв'язувати, та обставинами діяльності (прийняття відповідальних рішень, швидка й радикальна зміна обстановки, підвищена мобільність тощо).

На практиці це знаходить відображення насамперед у тому, що керівна інформація (управлінські рішення) йде (і повинна йти) зверху донизу ієрархічно послідовно. Кожен випадок передачі команди управління поза безпосередньо підпорядкованою системою вкрай небажаний, оскільки це призведе до порушення ритму функціонування системи управління через порушення ієрархії функції контролю.

При визначенні інформаційних потреб органу управління соціальною системою слід мати на увазі, що становище керівника відрізняється від становища виконавців передусім широтою тематичних рамок його професійних інтересів. Крім цієї кількісної характеристики інтересів

⁸ Батурин Ю. М. Новая информационная психология: правовое опосредование // Влияние научно-технического прогресса на юридическую жизнь. — М., 1988. — С. 89.

керівників, існує якісна різниця функціональної структури органів управління (прогнозування та планування, впровадження нової техніки, стандартизація та уніфікація, соціальний розвиток колективів, наукова організація праці, удосконалення техніко-економічних показників діяльності колективів).

Важливою особливістю інформаційних потреб керівника є те, що у міру зростання його адміністративного рівня зростає й потреба в інформації міжгалузевого характеру. З підвищенням рівня керівництва збільшується значення зовнішніх факторів, їх вплив на прийняття управлінських рішень.

Говорячи про особливості інформаційних потреб керівників, слід підкреслити, що вони мають менше часу на вивчення інформації, ніж рядові співробітники, через різницю обсягів інформаційного потоку. Це ще раз підкреслює потребу чіткого визначення конкретних інформаційних потреб керівників (їх ієрархії) та опанування методів ущільнення інформації щодо змісту та рівня завдань, які вирішуються конкретним керівником.

Раціональна організація потоків інформації припускає, що необхідно відмовитися від емпіричного підходу до відбору інформації для кожного підрозділу і працівника апарату управління, виходячи з характеру завдань, які ними розв'язуються. Потреба в інформації різних ланок, суб'єктів управління неоднакова і визначається передусім тими завданнями, які розв'язує в процесі управління той чи інший керівник, працівник управлінського апарату, тими функціями, які він виконує. Потреба завжди конкретна, оскільки конкретно визначені завдання.

Інформаційні потреби можуть бути забезпечені як за рахунок відносно незначного збільшення обсягу додатково регульованих потоків вхідної інформації, так і за рахунок глибокого дослідження (аналізу) зібраних даних стосовно соціальних процесів і навколишнього середовища.

Також інформаційні потреби можуть бути забезпечені за рахунок істотного підвищення комплексності опрацювання і використання даних, які зібрані та поступили від структурних органів системи управління, в тому числі й органів системи статистики.

Усі види інформації, потрібної для управління, складають його інформаційну систему. Під категорією **“інформаційна система”** ми розуміємо *організаційно упорядковану і оформлену множину даних (документів), інформаційних потоків, каналів зв'язку, технічних і технологічних засобів, що забезпечують взаємозв'язок між елементами*

тами системи управління з метою її ефективного функціонування і розвитку.

З погляду теорії гіперсистем інформаційна система є підсистемою другого порядку до системи першого порядку — управління соціальними системами.

Зміст інформаційної системи (ІС) визначається конкретною сферою суспільних відносин залежно від форми і системи організації управління.

Наприклад, загальними є характерні положення для функціонування системи правоохоронних органів в усіх країнах. Але кожна має свої особливості, що зумовлені політичними, економічними, ментальними, правовими чи іншими чинниками. Скажімо, основні завдання, які повинні виконуватися за допомогою ІС у Німеччині, сформульовані так: реєстрація і опрацювання оперативних даних, які поступають до служб і підрозділів управління у вигляді поліцейських протоколів, письмових донесень, телетайпограм і радіоповідомлень; збір, опрацювання і реєстрація повідомлень про правопорушення і злочини, розслідування яких перебуває у компетенції поліцейського управління; передача в земельний карний розшук оперативних повідомлень про злочини; реєстрація і передача у відповідне головне управління поліції повідомлень про оформлення посвідчення водія та дорожньо-транспортні пригоди і передача їх для опрацювання на ЕОМ; проведення інформаційного пошуку щодо запитів співробітників управління.

Зазначені положення можуть бути застосовані і в організації управління правоохоронними органами України, проте не у повному обсязі. Тобто механічно їх не можна переносити на організацію інформаційної системи в Україні. Це зумовлено такими чинниками:

- Україна не федеративна, а унітарна держава;
- рівень технічного оснащення правоохоронних органів Німеччини вищий від нашого;
- економічні можливості Німеччини сьогодні більші, ніж України.

Зазначену специфіку можна деталізувати і за іншими чинниками. Запозичуючи досвід інших, не слід забувати його особливості у просторі та часі. Образно кажучи, цитрусові можна садити на півночі України у відкритий ґрунт, але неважко зробити прогноз, чи будуть вони рости і давати там плоди.

Неврахування закономірностей в організації управління соціальними системами, у тому числі щодо інформаційного забезпечення, нерід-

ко призводить до протилежних результатів. І нерідко ці результати мають згубні наслідки для суспільства.

В основі управлінської діяльності, як відомо, лежать процеси збору, опрацювання і використання інформації, яка має юридичне значення. Тому для підвищення ефективності інформаційної діяльності існує потреба передусім збільшити ефективність інформаційних процесів. Як показує практика, збільшення ефективності інформаційних процесів поряд з іншими заходами найкраще забезпечується цілеспрямованим, кваліфікованим і багатоаспектним використанням засобів і методів математики і кібернетики. Інакше кажучи, успіх практики управління соціальними системами є результатом взаємодії правових наук із науками інформатики, математико-кібернетичної спрямованості та ін.

Ще є ситуації, коли той чи інший суб'єкт управлінської діяльності для розв'язання певного завдання обмежується використанням або лише традиційних засобів і методів певної науки, або в сукупності з ними використовує дані інших наук (наприклад, психології, психіатрії тощо). Тобто завдання, що стоять перед суб'єктами управлінської діяльності, тут вирішуються без використання математико-кібернетичних засобів і методів. Однак найчастіше використання даних математики й інформатики залишається або надто бажаним, або конче потрібним. Як показує практика, поряд із характером завдання це визначається тими функціями, які можуть виконувати математика та інформатика при використанні у сфері управлінської діяльності.

Однією з таких функцій є підвищення ефективності пізнавальних дій за рахунок вірогідності отриманих результатів. Для пізнання в сфері управлінської діяльності це має особливе значення, оскільки від його результатів залежить правильність прийнятого правового рішення, кожне з яких завжди пов'язане з долями людей, з дотриманням законності. Тому тут особливо важливо використовувати такі методи пізнання, які б приводили до отримання об'єктивних даних, зводили б нарівень, або, як мінімум, істотно знижували б вплив негативних суб'єктивних факторів.

Частина 2

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ

Розділ 3

РОЛЬ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ В УДОСКОНАЛЕННІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ

3.1. Інформатизація як провідна ознака інформаційного суспільства

Серед визначених тенденцій нашого суспільного розвитку виділяється та, що наша держава в сучасних умовах приєднується до світового *інформаційного суспільства* (інформаційної цивілізації) — *суспільства, в якому діяльність людей здійснюється на основі послуг, що надаються за допомогою засобів електронного зв'язку та комп'ютерних технологій*. Тобто інформаційне суспільство визначається зростанням ролі інформації у соціальних відносинах, швидкістю її опрацювання за рахунок електронно-обчислювальної (комп'ютерної) техніки та впровадженням заснованих на ній нових інформаційних технологій у всі сфери суспільного життя.

Це підтверджується прийняттям ряду законодавчих і підзаконних актів вищих органів державної влади. Серед законодавчих актів чільне місце займають Закони України “Про інформацію”, “Про захист інформації в автоматизованих системах”, “Про Концепцію Національної програми інформатизації”, “Про Національну програму інформатизації” тощо.

Сутність поняття “інформатизація” у нашій країні розкривається у статті 1 Закону України “Про національну програму інформатизації” (1998).

Інформатизація — це сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, побудованих на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки.

Виходячи зі змісту поняття “інформатизація” можна сформулювати зміст поняття “інформатизація управлінської діяльності”.

Інформатизація управлінської діяльності — це множина взаємопов'язаних організаційних, правових, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб процесів управління соціальними системами з метою реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, побудованих на основі застосування сучасної обчислювальної, у тому числі комунікаційної техніки.

Виходячи з положень змісту категорії “інформатизація”, пропонується визначення нового змісту категорії “інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації”.

Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації — це множина взаємопов'язаних організаційних, правових, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації функцій, прав та обов'язків конкретного органу управління соціальною системою перед державою, громадянами і суспільством на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, побудованих на основі застосування сучасної обчислювальної, у тому числі комунікаційної техніки.

Інформатизація управління соціальними системами має передбачати побудову на єдиній методологічній і програмній основі державної інформаційно-аналітичної системи “Адміністративна система України”, основним завданням якої має стати моніторинг результативності та ефективності управлінської діяльності органів виконавчої влади, створення та підтримка банку даних про ці органи, доступ до міжнародних інформаційних мереж, насамперед до Інтернету тощо.

Інформатизація й удосконалення управління соціальними системами, як визначальні фактори інтенсивного соціального та економічного розвитку суспільства, перебувають у тісному взаємозв'язку і взаємообумовленості. З одного боку, інформатизація обумовлює зростання складності процесів удосконалення форм і методів управління, з другого — внаслідок розвитку науки й техніки виникають нові ефективні можливості удосконалення управління завдяки подальшому розвитку теорії організації соціальних систем, теорії управління на основі використання нових комп'ютерних інформаційних технологій. Саме прискорення інформатизації багато в чому залежить від якісного рівня управління відповідними соціальними системами: людиною, громадою, державою, суспільством. Потрібно звернути увагу на те, що підвищення ефективності управління дає змогу цілеспрямовано прискорити створення нової техніки, технології, забезпечити своєчасне впровадження і широке розповсюдження їх в усіх галузях народного господарства, в самому управлінні, дає можливість найкраще використовувати великий науково-інтелектуальний потенціал суспільства.

Одним з інструментів забезпечення зазначених процесів є публічне (державне) право. Чільне місце в ньому щодо реалізації державного управління займає адміністративне право. Через нього визначаються цілі державного управління, його політика і форми їх досягнення.

Наприклад, через визначення інформатизації, що подано у Концепції Національної програми інформатизації (схваленої Законом України “Про Концепцію Національної програми інформатизації” від 4 лютого 1998 року № 75/98-ВР), сформована сутність її як соціального явища, як соціальних правовідносин.

Усі управлінські процеси (як і взагалі людська діяльність) здійснюються поєднанням матеріального змісту та суспільної когнітивної (соціально-інтелектуальної, інформаційної) форми. Такий поділ є умовним на теоретичному рівні, на практиці вони нерозривно пов'язані, утворюючи цілісність реальної дійсності. Зміст інформатизації також може бути з певним рівнем умовності розглянутий у контексті зазначених положень.

Об'єктивно матеріалізована потреба у підвищенні продуктивності управлінської праці є тією найпершою причиною, яка примушує теорію та практику управління соціальними системами перейнятися інтересами до можливостей інформатизації.

Інформатизацією сьогодні охоплена більшість державних органів управління — міністерств і відомств. На базі галузевих автоматизованих комп'ютерних інформаційних систем функціонують і автоматизовані системи організаційного управління (автоматизовані (комп'ютерні) інформаційні системи управлінського призначення (АКІСУП).

3.2. Сутність інформатизації управління соціальними системами

Для інформатизації у сфері управління характерна чітко виражена тенденція: зближення їх взаємообумовленості та взаємозалежності. Це також проявляється при організуванні автоматизації інформаційно-аналітичного забезпечення управлінської діяльності, де забезпечується ефект лише при поєднанні й взаємодоповненні чіткої організації управління та єдиної методології впровадження новітньої техніки і технологій у різні галузі суспільної діяльності.

Варто звернути увагу й на те, що удосконалення процесів у системах державного управління — проблема комплексна. Впровадження нових технічних засобів не є самоціллю, а являє собою лише один із компонентів підвищення ефективності функціонування соціальної системи.

Зміст інформатизації інформаційно-аналітичного забезпечення управління соціальними системами найхарактерніше проявляється у таких напрямках:

1. Підвищення рівня оперативності (швидкості) забезпеченості управлінської діяльності інформацією.

2. Дослідження та застосування нових методів і методик управління (моделювання, експертиза, аналіз та ін.), що ґрунтуються на широкому використанні комп'ютерних технологій.

3. Удосконалення процесу управління на базі вивчення закономірностей інформаційних потоків та їх оптимізації.

4. Поліпшення організації процесу інформаційно-аналітичного забезпечення управління за рахунок упровадження новітніх інформаційних технологій.

Слід враховувати, що на інформатизацію в управлінні певний вплив справляють його внутрішні суперечності. Вони проявляються в тому, що впровадження нової техніки та нових технологій дає змогу економити витрати на здобуття певного корисного соціального ефекту, але разом з тим ця економія потребує і додаткових фінансових витрат на

придбання нової техніки. У сучасних умовах позитивне розв'язання цієї суперечності можливе тоді, коли ефект зростає швидше, ніж витрати, тобто коли підвищується ефективність управлінської праці, її оперативність. Критерієм такої оцінки є збереження бажаних для суспільства соціальних відносин і зменшення соціальної напруги у стосунках між різними сферами (підсистемами) суспільства.

Щодо державного управління, розв'язання цієї суперечності має складніший характер, оскільки тут важко виділити конкретну залежність між забезпеченням технічними засобами опрацювання інформації апарату управління й результативністю його праці.

Щоб усвідомити необхідність упровадження досягнень науки та техніки в галузі інформатизації у сферу управлінської діяльності, слід розглядати інформатизацію в контексті суспільних відносин, а не тільки як засіб економії робочого часу чи як стан суспільства.

Це означає, що можливість управлінського персоналу у зв'язку з впровадженням науково-технічних досягнень збільшується настільки, що мова може йти про економію управлінських ресурсів і, головне, часу. Тобто не тільки його затрат для опрацювання та прийняття управлінських рішень, а й своєчасності останніх. При цьому реалізується принцип менеджменту: добре те рішення, яке прийняте своєчасно.

Потреба управління соціальними системами у впровадженні інформатизації визначається також обставиною, що, з одного боку, таке впровадження зобов'язує впорядкувати в першу чергу систему організації управління, максимально раціоналізувати інформаційні потоки, привести в порядок документування та документообіг, вилучити зайві ланки, дублювання тощо. З другого боку, це потребує своєчасного впровадження досягнень науки і техніки соціального управління.

Потрібно також врахувати, що побудова ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення управління соціальними системами на основі нових принципів і методів в ході інформатизації покликана розв'язати такі проблеми:

- збільшення кількості і якості опрацювання інформації для прийняття управлінських рішень;
- формування нових завдань, які мають вирішувати органи управління, значно змінити їх якісний зміст;
- зменшення у часі порядку оперативності доведення рішень і отримання інформації про їх виконання.

Слід пам'ятати, що при розширенні сфер інформатизації у діяльності органів державного управління має постійно збільшуватися пито-

ма вага аналітичної, творчої, дослідницької роботи, яка передує прийняттю управлінського рішення.

В умовах інформатизації з'являються можливості оновлення механізму управління. Сьогодні особливого значення набувають такі функції, як прогнозування, перспективне планування, координація, контроль. Вони успішно можуть вирішуватися лише з урахуванням використання великих масивів інформації, опрацювання її за допомогою сучасних інформаційних технологій.

В організації роботи апарату органів управління соціальними системами при інформатизації можуть бути істотно змінені опрацювання та передача інформації за рахунок забезпечення новими інформаційними технологіями. Це дасть змогу не тільки прискорити процес доведення управлінських рішень до виконавців, а й розповсюдити на організацію управлінської діяльності принципи інженерного проектування, математичних і економічних розрахунків, за допомогою яких можливо здійснювати науково обґрунтоване оргпроекування роботи апарату управління, обґрунтувати його склад (штат). В цьому процесі розширюється можливість використовувати дані таких наук, як фізіологія, психологія, етика, естетика та ін. На межі цих наук сьогодні формується така наука, як когнітологія.

Нині за допомогою комп'ютерних технологій існує можливість здійснювати значний обсяг окремих операцій аналітичної роботи. Комплексна автоматизація інформаційно-аналітичного забезпечення багатьох головних процесів управлінської діяльності створює сприятливі умови праці для управлінських кадрів.

Нові комп'ютерні інформаційні технології мають активно використовуватись для науково обґрунтованих управлінських рішень через автоматизоване опрацювання управлінської інформації. Засоби оргтехніки призначені тільки для процесів складання і виготовлення, копіювання й розмноження, опрацювання, зберігання, пошуку і транспортування документів, передачі інформації та інших процесів, спрямованих на документальне забезпечення діяльності.

Слід зазначити, що організаційно-правові проблеми, що виникають у зв'язку з автоматизацією управлінської діяльності, не можуть вирішуватися водночас, а потребують поступального, обґрунтованого підходу до формування комплексних програм інформатизації, у тому числі в межах Національних програм інформатизації. Це передбачає, як необ-

хідність, створення наукових засад організаційних, кадрових, правових, технічних та інших передумов.

Корінні зміни систем зв'язку, телекомунікацій на основі електронно-обчислювальної (цифрової, комп'ютерної) техніки і технологій дають можливість не лише оперативно приймати управлінські рішення, а й максимально демократизувати процес управління. Це явище набуло умовної назви е-уряду (електронного уряду, кібер-уряду, веб-стиль управління тощо). Наприклад, уже сьогодні в окремих органах управління соціальними системами різні конференції та наради відбуваються у комп'ютерних мережах у режимі телеконференції, як кажуть, без відриву від виробничого процесу. У багатьох країнах органи центральної влади та органи місцевого самоврядування мають своє “представництво” у кіберпросторі (веб-сторінки, сайти).

Важливим кроком у розвитку інформаційних відносин є Указ Президента України “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” від 31 липня 2000 року. Цей Указ спрямований на регулювання організації підвищення ефективності використання можливостей глобальної мережі для розвитку вітчизняної науки, освіти, культури, підприємницької діяльності.

Указом, зокрема, передбачається встановлення та наповнення інформацією до кінця 2000 року веб-сторінок центральними органами виконавчої влади, створення належних економічних, правових, технічних умов для забезпечення широкого доступу до мережі громадян та юридичних осіб усіх форм власності.

3.3. Напрями інформатизації в державному управлінні

Необхідність поєднання змісту категорій “інформатизація” та “інформаційне забезпечення управлінської діяльності” пов'язана також із тим, що на рівні державної політики визначено стратегічну мету — входження України (уже до кінця XXI ст.) до провідних технологічно розвинутих країн світу. Це свідчить про те, що в сучасних умовах розвитку держави інформатизацію слід розглядати як найважливішу умову формування нових структур державного управління щодо громадянського суспільства, головний важіль управління інтенсифікацією народного господарства з метою підвищення його ефективності.

Як соціальне явище інформатизація охоплює коло поточних і перспективних проблем — економічних, організаційних, соціальних, розвиток культури та освіти, діяльності всіх ланок соціального управління, кожної ланки господарювання.

Як показує досвід інших країн, інформатизація сприяє забезпеченню національних інтересів, поліпшенню керованості економікою, розвитку наукоємних виробництв та високих технологій, зростанню продуктивності праці, вдосконаленню соціально-економічних відносин, збагаченню духовного життя та подальшій демократизації суспільства.

Інформатизацію умовно поділяють на види з урахуванням сфер державного управління. Серед них на законодавчому рівні визначаються такі.

Інформатизація стратегічних напрямів розвитку державності, безпеки та оборони — комплекс заходів щодо створення і розвитку інформаційно-аналітичних, обчислювальних та автоматизованих систем, центрів і мереж, які забезпечують роботу органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Особливістю завдань цього напрямку є їхня складність, пов'язана з необхідністю опрацювання великого обсягу різноманітної інформації, що надходить із значної кількості джерел, а також з високими вимогами до швидкості і форми її надання, достовірності, актуальності, безпеки інформації.

В Україні передбачається створити комплекс інформаційних технологій та засобів інформатизації для збору, зберігання, аналізу й опрацювання великих обсягів інформації про стан соціально-економічних процесів у країні з метою забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки прийняття рішень органами державної влади.

Передбачається створення і розвиток таких автоматизованих інформаційних систем:

- інформаційно-аналітичної системи Верховної Ради України;
- інструментально-технологічного комплексу підтримки прийняття рішень у штатних і позаштатних ситуаціях в умовах інформаційної протидії;
- урядову інформаційно-аналітичну систему з питань надзвичайних ситуацій тощо.

До пріоритетних напрямів інформатизації на рівні обласних (районних, міських) держадміністрацій та органів місцевого самовряду-

вання віднесено соціальну сферу, систему життєзабезпечення, екологію та природокористування області (району).

Основною метою інформатизації у цій сфері є розроблення цілісної взаємопов'язаної системи інформаційних та інструментальних засобів для розв'язання завдань інформаційно-аналітичного забезпечення управління областю (районом, містом), яка включає:

- створення інформаційно-аналітичних центрів, з'єднаних системами телекомунікацій з органами державної влади різних рівнів;
- аналіз і прогнозування соціально-економічних показників розвитку регіонів;
- опрацювання та практичне використання даних і програм для розв'язання конкретних завдань в інформаційно-аналітичних центрах обласних (районних, міських) держадміністрацій та органів місцевого самоврядування;
- забезпечення безперешкодного доступу громадян до будь-якої інформації, що не становить державної таємниці, за допомогою сучасних інформаційних систем.

Інформатизація Збройних сил України — складова інформатизації держави — включає процес створення, впровадження і застосування у різних сферах їх діяльності у мирний та воєнний час сучасних методів, систем і засобів одержання, опрацювання, зберігання, передавання та використання інформації.

Передбачається створення таких автоматизованих інформаційних систем:

- інформаційно-телекомунікаційної мережі Генерального штабу Збройних сил України;
- інформаційно-телекомунікаційної мережі видів Збройних сил України та оперативного командування як складових підсистем інформаційно-телекомунікаційної мережі Генерального штабу Збройних сил України;
- розроблення проекту Єдиної автоматизованої системи управління Збройних сил України.

Головні завдання інформатизації Збройних сил України формуються у спеціальній програмі.

Великі надії покладаються на інформатизацію процесів соціально-економічного розвитку. Інформатизація процесів соціально-економічного розвитку — це комплексне та збалансоване вирішення завдань

соціально-економічного розвитку на сучасній інформаційно-аналітичній, системно-технічній базі за допомогою ситуаційних центрів забезпечення інформаційної підтримки функціонування державного сектора економіки, проведення виваженої бюджетної, податкової та кредитної політики, виникнення конкурентоспроможних виробництв галузей промисловості у стратегічно важливих сферах.

Система моніторингу на основі застосування сучасних інформаційних технологій покликана забезпечити наукові підходи для розв'язання соціальних проблем суспільства.

В основу цього напрямку інформатизації покладається створення баз даних і знань, а також засобів їх опрацювання, орієнтованих на ефективну інформатизацію органів державної статистики щодо вирішення завдань забезпечення точності прогнозування процесів соціально-економічного розвитку. Зокрема, передбачається створення і розвиток таких інформаційно-довідкових систем:

- ринку праці;
- товарів і послуг;
- контролю якості споживчих товарів та ін.

Такий комплекс інформатизації призначений для подальшого використання і формування систем електронної комерції.

У ході цього напрямку інформатизації потрібно створити умови та засоби для інформаційної підтримки зовнішньої та внутрішньої торгівлі, включення України в систему світової електронної комерції і надійного захисту національних економічних інтересів у нових умовах господарювання.

Інформатизація пріоритетних галузей економіки — це комплекс автоматизованих систем опрацювання даних та управління різного рівня і призначення, які взаємопов'язані на принципах технологічної, організаційної, документаційної, програмної та інформаційної сумісності і які утворюють цілісну інформаційну інфраструктуру окремих галузей економіки.

В умовах створення ринкових відносин одним із важливих завдань є підвищення ефективності функціонування галузей за рахунок оптимізації відповідних структур організації управління:

- виробництва і транспортних засобів;
- необхідної координації робіт усіх управлінських підрозділів;
- розв'язання проблеми комплексної автоматизації виробництва на основі сучасних стандартів і технологій.

Ця сфера інформатизації охоплює процеси від проектування та підготовки виробництва до безпосереднього автоматизованого виробництва.

Важливим напрямом інформатизації управління соціальними системами є **інформатизація фінансової, грошової системи, державно-го фінансово-економічного контролю.**

Для податкової адміністрації передбачається створити інформаційну систему, що забезпечить прогноз і контроль податкових зборів.

Серед провідних завдань інформатизації податкової адміністрації визначені такі:

- створення класифікаторів;
- уніфікація системи документообігу;
- формування Державного реєстру фізичних та юридичних осіб — платників податків на основі єдиної бази даних населення України тощо.

Інформатизація банківської діяльності — це створення системи розрахунків у реальному часі для виконання великих і термінових платежів, системи безготівкових розрахунків за товари та послуги, електронного реєстру застав майна, електронної системи Центрального депозитарію державних цінних паперів.

Важливе значення також матиме створення системи інформаційно-аналітичної взаємодії Національного банку, Міністерства фінансів, Державної податкової адміністрації та Державної скарбниці України.

Важливою складовою фінансової системи України є державний фінансово-економічний контроль. Єдина автоматизована система державного контролю включає автоматизовані системи (АС) за виконанням державного бюджету України, фінансуванням загальнодержавних програм, збереженням і використанням об'єктів прав державної власності, використанням кредитних ресурсів, діяльністю установ банківської системи.

Базовим елементом такої системи є інформаційно-аналітична система Рахункової палати.

У галузі фінансів передбачається створення інформаційної системи, що дасть можливість перейти від використання традиційних платіжних інструментів як надійної системи міжбанківських розрахунків до паралельно-кредитних карток (електронних грошей). Інформаційно-аналітичні системи забезпечення державного фінансового та податкового

контролю за підприємницькою діяльністю юридичних і фізичних осіб створюються згідно з чинним законодавством.

Важливим напрямом інформатизації державного управління визначено інформатизацію соціальної сфери. Інформатизація соціальної сфери визначається через таке: інформатизація у сфері охорони здоров'я — це створення єдиної структурованої інформаційної системи обліку стану здоров'я громадян України на основі автоматизованої реєстрації пацієнтів у лікувальних установах.

У сфері автоматизації охорони здоров'я поставлено такі завдання:

- збирання даних профілактичних обстежень з метою подальшого використання у статистичних, аналітичних та експертних системах;
- створення системи дистанційного консультування та діагностики на основі комп'ютерних мереж, що об'єднують великі лікувальні та наукові заклади.

У сфері соціального захисту визначено створення для управлінських і регіональних структур програмних систем і засобів обліку всіх рівнів, аналізу та моделювання зайнятості населення, запобігання масовому безробіттю, широкого залучення населення до нових галузей матеріального виробництва та інших сфер.

Органам соціального захисту мають бути передані комп'ютерні інформаційні технології, які виключають затримки у перерахуванні та виплаті пенсій і допомоги з урахуванням поточних змін законодавчих та інших нормативних актів.

Інформатизація в галузі екології та використання природних ресурсів. У цій сфері інформатизації передбачається створення автоматизованих інформаційних систем на основі картографічних баз даних.

Також передбачається створення багатоцільової інформаційно-технологічної бази з використанням геоінформаційних технологій збирання, зберігання, аналізу всієї множини відомостей для моделювання і подальшого прогнозування екологічного стану окремих територій України.

Передбачається створення комплексу комп'ютеризованих програмно-апаратних засобів для розв'язання таких проблем:

- прогнозування забруднення навколишнього середовища;
- аналіз та оцінка ризику еколого-економічних конфліктів;
- прогнозування наслідків техногенного впливу і природних катастроф для надійного захисту екологічного простору України;

- забезпечення раціонального використання природних ресурсів на основі підвищення узгодженості управління різними видами виробничої діяльності.

Інформатизація освіти. Практика формування інформаційного суспільства, інформатизації у різних країнах свідчить, що загальнодержавна ефективність її реалізації залежить у першу чергу від ефективності інформатизації сфери освіти. Саме ця сфера є базою масової інформатизації всіх сфер державного управління.

Інформатизація освіти спрямовується на формування та розвиток таких чинників:

- інтелектуального потенціалу нації;
- удосконалення форм і змісту навчального процесу;
- впровадження комп'ютерних методів навчання та тестування.

Вирішення зазначених питань дасть можливість розв'язувати проблеми освіти на вищому рівні з урахуванням світових вимог.

Серед провідних проблем освіти, які підлягають розв'язанню, визначаються такі:

- індивідуалізація навчання;
- організація систематичного контролю знань;
- можливість враховувати психофізіологічні особливості кожної дитини тощо.

Результатами інформатизації освіти мають бути:

- розвиток інформаційної культури людини (комп'ютерної освіченості);
- розвиток змісту, методів і засобів навчання до рівня світових стандартів;
- скорочення терміну та підвищення якості навчання і тренування на всіх рівнях підготовки кадрів;
- інтеграція навчальної, дослідницької та виробничої діяльності;
- удосконалення управління освітою;
- кадрове забезпечення усіх напрямів інформатизації України шляхом спеціалізації та інтенсифікації підготовки відповідних фахівців.

На геополітичному рівні першочерговим завданням є створення глобальної комп'ютерної мережі освіти та науки.

Ключовим аспектом інформатизації освіти є організація комп'ютеризованих державних і приватних центрів масового навчання населен-

ня новим спеціальностям з урахуванням вимог міжнародних стандартів. Для кадрового забезпечення усіх напрямів інформатизації нагальним є завдання як інтенсифікації підготовки відповідних фахівців, так і створення навчального середовища на їхніх комп'ютеризованих робочих місцях.

Інформатизація освіти покликана також забезпечити розвиток системи індивідуального безперервного навчання на основі автоматизованих навчальних курсів і систем, інтелектуальних комп'ютерних і дистанційних технологій навчання.

Будь-які здобутки багатьох сфер суспільної діяльності ґрунтуються на досягненнях науки. Сьогодні у світі, як ніколи раніше, наука починає домінувати саме завдяки інформатизації. Як свідчить практика розвинутих країн світу, а також інших країн, які виходять у число передових, інформатизація різних галузей науки створює умови для формування високого рівня локальних цивілізацій завдяки доступу їх до інформаційних ресурсів глобальної цивілізації (трансграничної кіберцивілізації), зокрема через глобальні телекомунікації, у тому числі глобальну комп'ютерну мережу Інтернет.

Інформатизація наукової діяльності — це заходи щодо підвищення ефективності наукових досліджень за рахунок створення потужних комп'ютеризованих інформаційних систем наукової та технічної інформації та її використання на всіх етапах наукової діяльності за умови активізації всіх її форм.

Серед провідних завдань інформатизації наукової діяльності визначається:

- створення умов для широкомасштабної комп'ютеризації та математизації природничих і гуманітарних наук;
- входження у світову інформаційну мережу баз даних і знань;
- формування в майбутньому “об’єданого” чи “колективного” інтелекту.

Інформатизація вітчизняної науки дасть змогу підвищити її практичну віддачу, прискорити інтеграцію у світову науку, до світового наукового інтелекту.

На законодавчому рівні в Україні визначені головні завдання інформатизації у сфері культури.

Інформатизація у сфері культури передбачає серед інших такі головні завдання:

- збереження інформації про пам'ятки матеріальної та духовної культури;
- формування цифрових архівних документів;
- забезпечення швидкого доступу до вітчизняних і світових досягнень культури.

Передбачається створити комп'ютерні інформаційні системи для поширення культурних еталонів, стандартів і досягнень вітчизняної культури, насамперед шляхом створення електронних копій:

- творів та архівів видатних діячів національної культури;
- представлення їх у системах глобальних комп'ютерних комунікацій.

Інформатизація у сфері культури покликана забезпечити ефективне використання здобутків культури у сфері освіти та виховання, надати змогу у будь-якій місцевості України отримувати не тільки потрібну інформацію (з економічних, агробіологічних, зоотехнічних, медичних, маркетингових, технологічних, юридичних та інших питань), а й відповідні знання з історії та культури України, культури інших народів через автоматизовані бібліотеки тощо.

Важливим аспектом організації управління соціальними системами є визначення стандартів мови суспільних відносин. Інформатизація мовної сфери включає такі аспекти:

- створення національної системи комп'ютерної лексикографії;
- формування національної лінгвістичної мережі та інтеграція її в аналогічні міжнародні мережі у рамках проектів розвитку “multilingual society”;
- розроблення інтелектуальних унормованих лінгвістичних україномовних комп'ютерних систем.

Щодо останнього ставляться такі завдання:

- формування і розвиток автоматичних коректорів і редакторів;
- формування системи автоматичного перекладу;
- формування можливостей автоматизованого реферування, екстракції знань з природомовних текстів;
- формування комп'ютерних технологій розуміння природної мови як у письмовому, так і в усному варіантах.

Зазначений перелік напрямів і завдань інформатизації в Україні не є вичерпним. У міру розвитку технічних можливостей і наукового інтелекту у перспективі можуть бути визначені нові проблеми, напрями, цілі, завдання інформаційного суспільства.

3.4. Вплив інформатизації на технології організації управлінської діяльності

У теорії управління зазначається, що перш ніж проводити інформатизацію, потрібно мати організаційну модель управління, яка визначає обсяг і потоки інформації. Ця модель будується на основі аналізу чинної системи управління й відображає конкретні історичні умови. Побудова такої моделі припускає врахування соціально-економічних, організаційних та інших факторів.

У спеціальній науково-практичній літературі щодо виникнення такого явища, як інформатизація (на стадії комп'ютеризації), зазначаються такі проблеми.

Радикальні оцінки негативного ставлення правників до інформатики та електронно-обчислювальної техніки було дано у середині 80-х років ХХ ст. англійським юристом У. Страттоном, який констатував несприйняття і пасивність цієї категорії спеціалістів до сучасних методів математичного аналізу. Він писав: “Коли йдеться про комп'ютери, представники юридичної професії переходять від апатії і істерії до паніки і накінець до повної байдужості без будь-якої спроби зрозуміти їхню сутність”⁹.

За обережним зауваженням М. І. Козюбри, “правники користуються математичним апаратом досить скромно, а за останні 15 років спостерігається спад колишньої активності в її освоєнні”¹⁰.

Традиційна теорія управління соціальними системами та теорія організації соціальних систем (тектологія) у нашій країні, як і в інших країнах, опинилися не готові до використання не тільки здобутків інформатизації, а й більш простих, більш доступних математичних методів аналізу великих обсягів інформації про соціальні системи¹¹.

Звичайно, не всі погодяться з такими оцінками використання здобутків інформатики, математичного аналізу в організації і управлінні

⁹ *Stratton U. Computers: Breaking the Boredom Threshold // New Law. — London, 1985. — Apr. 18. — P. 353.*

¹⁰ *Козюбра М. І. Юридична наука і перспективне прогнозування // Методологічні проблеми юридичної науки. — К., 1990. — С. 64.*

¹¹ *Введение в теорию государственно-правовой организации социальных систем / Под общей ред. Е. Б. Кубко. — К.: Юринком, 1997. — С. 186.*

соціальними системами. Проте ми сконцентруємо увагу не на агітації і пропаганді здобутків інформатизації, а на проблемах, які виникли чи особливо загострилися на початковому етапі математизації управління соціальними системами.

За результатами наукових досліджень можна сформулювати загальні характеристики інформатизації управління соціальними системами, які будуть основними вимогами для створення автоматизованої (комп'ютерної) інформаційно-аналітичної системи управлінського призначення (АКІАСУП). З урахуванням особливостей управління вона повинна характеризуватися такими параметрами, як:

- обсяг інформації в ланках її згрупування у масивах даних і знань;
- обсяг руху інформації, величина її потоків;
- пропускну спроможність каналів інформаційної системи;
- швидкодія (тобто своєчасність) знаходження і передачі інформації;
- оперативність в інформаційному забезпеченні системи управління.

Залежно від рівня автоматизації на основі комп'ютерних технологій процесу переробки інформації виділяються такі класи систем інформаційно-аналітичного забезпечення:

- прості системи: цикл збирання і опрацювання інформації проводиться людиною вручну;
- змішані системи: людина збирає і опрацьовує інформацію за допомогою механізованих (механічних) і автоматизованих пристроїв окремих управлінських операцій (процесів), наприклад, діловодства, передачу управлінських рішень тощо.

Автоматизовані інформаційно-пошукові (чи довідково-інформаційні) системи. Такі системи сьогодні, як правило, базуються на комп'ютерній техніці й технологіях. Вони здатні накопичувати інформацію в тій чи іншій галузі управління і видавати її на вимогу, яка поступає з дистанційних пультів каналами зв'язку. Наприклад, на основі ЕОМ реорганізовано облік із застосуванням багатоаспектного опису людини, що дає змогу опрацьовувати версії про варіанти здійснення розслідуваного злочину конкретною особою.

Автоматизовані інформаційно-довідкові системи дають можливість не тільки видавати інформацію про стан керованого об'єкта, а й підтримують розробку рекомендацій щодо формування управлінських рішень.

Автоматизовані інформаційно-розвиваючі системи, які управляють своїми інформаційними потоками, мають можливість створювати нову інформацію, здатні при зміні зовнішніх умов у ситуаціях, які не відповідають раніше заданій програмі, автоматично змінювати алгоритм прийняття проектів управлінських рішень.

Самонавчаючі системи здатні аналізувати результати з метою пристосування алгоритму розробки рішення до мінливих умов.

Експертні автоматизовані (комп'ютерні) інформаційно-аналітичні системи управлінського призначення (ЕАКІАСУП) створюють рекомендаційну управлінську інформацію, спрямовану на оптимізацію діяльності об'єкта управління на основі розроблених алгоритмів експертами з числа персоналу. У перспективі такі системи повинні інтегрувати можливості інших автоматизованих систем.

АКІАСУП можна класифікувати і за іншими ознаками:

- за ступенем централізації — централізовані та децентралізовані;
- за ступенем охоплення інформацією — комплексні, локальні (фрагментарні);
- за ступенем складності інформації — прості та складні, складні великі (гіперсистеми).

АКІАСУП, як і будь-яка інформаційна система, складаються з трьох частин.

Перша частина — це накопичення даних (інформації) у формі інформаційних ресурсів, які повинні давати можливість визначити, чому, які, коли і як створюються управлінські операції та процеси. При цьому слід враховувати, що всі об'єкти зберігають інформацію у якійсь формі, однак, щоб створити керівну автоматизовану інформаційну систему, дані добираються відповідно до проблематики щодо функцій управління. Вони повинні піддаватися запису, зберіганню, пошуку та видачі за вимогою для прийняття управлінських рішень.

Друга частина — технічні засоби зберігання, опрацювання, пошуку інформації — пристрої для реєстрації первинної інформації. Запам'ятовуючі пристрої великого обсягу, процесори для обробки даних, пристрої зв'язку, які призначаються для введення та виводу інформації (нині — це цифрові відеокамери, сканери, відеомонітори, комп'ютерні апаратно-програмні комплекси, швидкісні принтери тощо).

Третя частина — система управління базами даних (СУБД). Ефективність соціального управління традиційними для нього ресурсами на

будь-якому рівні визначається тим, наскільки повно здійснюється процес управління інформацією, яка є каталізатором, центром об'єктів управління на всіх рівнях. Якщо інформація є одним із найважливіших ресурсів, то процесами накопичення, зберігання, розповсюдження і використання (особливо в умовах централізованого опрацювання даних) слід управляти швидко.

Зазначимо ще таку проблему — системи управління, які підлягають інформатизації. Такі системи повинні оцінюватися, а їхнє створення плануватися з урахуванням не тільки технічних та економічних параметрів, а й критеріїв їхньої соціальної ефективності, тієї ролі, яку вони відіграють у підвищенні продуктивності праці.

Інформатизація у діяльності органів управління соціальними системами виступає сьогодні як одна з необхідних умов удосконалення соціальних структур. Упровадження її дає можливість аналізувати зміни, що відбуваються у такій складній системі, як суспільство, поліпшувати планування, облік і контроль в управлінській діяльності.

При організації забезпечення інформацією органів управління соціальними системами слід враховувати ряд вимог, реалізація яких забезпечує їх ефективність та регіональну побудову.

Інформація мусить бути мінімальною, достатньою і потрібною, вірогідною і надійною, актуальною і оперативною. У ході організації автоматизації інформаційних процесів в управлінській діяльності треба враховувати можливість інформації для використання її у машинному опрацюванні (максимальна уніфікація, класифікація носіїв інформації тощо).

Інформатизація на всіх стадіях управлінського циклу передбачає постійне впровадження нових комп'ютерних інформаційних технологій. Але при впровадженні нових технологій слід зробити аналіз стану наявних (старих) апаратно-програмних засобів і можливість їх адаптації до нових технологій.

Наприклад, у сучасних умовах у системі органів управління соціальними системами вже певним чином автоматизовані на рівні комп'ютерних інформаційних систем такі функції управління:

- збір і реєстрація вхідних даних;
- об'єднання інформації в єдиний інформаційний ресурс і створення на його базі локальних, "робочих" інформаційних ресурсів (розподілених автоматизованих баз даних);
- виконання арифметичних статистичних дій (калькуляції);

- логічний аналіз даних (зокрема, розподіл їх за різними класифікаційними схемами);
- аналіз на основі опрацювання статистичних даних тенденції розвитку тих чи інших явищ;
- розрахунок варіантів багатофакторного аналізу з використанням конкретних напрацьованих моделей і алгоритмів.

Усе це може виконуватися за допомогою відповідних комп'ютерних апаратно-програмних комплексів як за допомогою стандартних систем прикладних комп'ютерних програм (на рівні комп'ютерних програмних оболонок), так і за допомогою спеціально розроблених пакетів прикладних комп'ютерних програмних продуктів.

До стандартних систем комп'ютерних програмних продуктів належать такі: електронні таблиці, ділова графіка, геоінформаційні системи, стандартні автоматизовані системи управління базами даних.

Спеціальні пакети прикладних програм розроблялися і розробляються індивідуально для кожного органу управління соціальними системами.

Дослідження впровадження нових комп'ютерних інформаційних технологій в органах управління соціальними системами свідчать, що кардинальна проблема удосконалення їх організаційної структури та здійснюваних там процесів управління зводиться в основному до таких чинників:

- підвищення місткості та пропускної здатності приймачів інформації;
- оптимізації каналів зв'язку між елементами системи і системою та зовнішнім середовищем.

Головна технологічна мета інформатизації органів управління соціальними системами — прискорення процесу збору, аналізу та синтезу інформаційних ресурсів — використання якомога більших обсягів інформації.

Зазначене вимагає дослідження “пропускної здатності” та місткості каналів і приймачів інформації. Всі ці напрями раціоналізації організаційної структури в сучасних умовах практично не можуть здійснюватися без інформатизації. Але для їх реалізації потрібний колективний інтелект управлінців, правників, інформатиків.

Аналіз практики інформатизації соціального управління показує, що зміни, які відбуваються у функціях, структурі та методах апарату управління, можна розподілити на такі групи:

1. Зміни в структурі та штатній чисельності апарату управління:

- організація нових структурних ланок;
- об'єднання кількох структурних підрозділів на основі однорідності виконуваних функцій;
- деяке скорочення чисельності управлінського персоналу в результаті автоматизації окремих обчислювальних процедур і процесу документування.

2. Зміни в роботі щодо виконання функції управління:

- перерозподіл роботи між структурними підрозділами і окремими працівниками апарату (в результаті зміни їх підпорядкованості);
- перерозподіл функції збору та опрацювання інформації між органами управління;
- зміни у співвідношенні різноманітних груп функцій, що виконуються апаратом управління, у зв'язку з передачею ЕОМ ряду розрахунково-аналітичних функцій та збільшенням питомої ваги творчих функцій (формування цілей, задач, оцінок варіантів різних рішень).

3. Зміни в структурі та обсягах інформації:

- скорочення одних та поява інших нових видів документів і показників;
- зміна питомої ваги окремих видів інформації, обсягів і напрямів її руху;
- централізація та інтеграція процесів збору та опрацювання інформації.

4. Зміни в процесі підготовки та ухваленні управлінських рішень:

- централізація (а в ряді випадків і децентралізація) деяких повноважень щодо прийняття управлінських рішень (ПУР);
- зміни у змісті роботи на різних стадіях підготовки та виконання рішень (співробітники апарату мають можливість безпосередньо спілкуватися з машиною у режимі “запит — відповідь”, що впливає на якість і оперативність рішень);
- виникає можливість розгляду різноманітних варіантів у процесі підготовки рішення.

5. Зміни в засобах роботи апарату управління:

- використання якісно нових показників, що дає змогу аналізувати складніші системи зв'язків;
- підвищення ролі методів координації, узгодження різноманітних ланок управління; скорочення кількості оперативних указівок, конкретніше завдань визначення управління, що дає можливість контролювати їх виконання, оперативніше вносити різного роду корективи до планів, нормативів та ін.;
- більш чітка регламентація взаємодії складових частин управлінського апарату за допомогою регламентів, положень та інструкцій;
- підвищення вимог щодо дисципліни посадових осіб в органах управління соціальними системами.

Ці зміни у зв'язку з інформатизацією приводять не лише до підвищення ефективності організації діяльності, але й породжують проблеми, які треба розв'язувати в процесі використання інформаційних технологій.

Інформатизація вимагає широкого використання системного підходу при розмежуванні компетенції між органами управління, більш чіткого її визначення, виявлення специфіки виконання однотипних управлінських функцій на тому чи іншому рівні управлінської системи та стандартизації термінології через закріплення її у відповідних юридичних документах.

РОЛЬ ПРАВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СОЦІАЛЬНОМУ УПРАВЛІННІ

4.1. Сутність правового регулювання інформатизації

Використання досягнень науки і техніки у сфері інформатизації, зокрема в системі органів державного управління, створює ряд проблем у правовому аспекті, які потребують наукового дослідження та практичного розв'язання. Щодо цього слід зазначити, що правовий аспект визначений складовою інформатизації.

Актуальність правового аспекту визначається тим, що всі суспільні процеси — соціально-економічні, соціально-психологічні, інформаційні, технологічні та інші, які виникають у зв'язку з інформатизацією, потребують правового регулювання. Вони з'являються, розвиваються, удосконалюються і відмирають чи ліквідовуються у правовому середовищі (правовому полі) на його базі. При цьому виникає потреба урегулювання суспільних відносин з урахуванням необхідності визначення правил поведінки людей, співвідношення їхніх потреб та інтересів із потребами та інтересами окремих соціальних корпорацій, суспільства, держави, міжнародного співтовариства. У зв'язку з цим з'явилася така категорія, як “правове забезпечення інформатизації”.

Правове забезпечення інформатизації — це діяльність відповідних суб'єктів суспільних відносин щодо формування комплексу юридичних норм, правил поведінки, прав і обов'язків учасників у сфері інформатизації.

Зазначимо, що право, як регулятор суспільних відносин, може бути охарактеризоване з різних підходів. Категорію “право”, з погляду управління, можна розглядати у кількох аспектах: як інституційний нормативний регулятор, як соціологічне явище, як соціальну цінність, як управлінський засіб тощо.

Проте треба пам'ятати, що право в соціологічному аспекті понад усе є регулятором поведінки людей. Тобто, виходячи з положень теорії гри, право визначає роль кожного учасника як конкретної соціальної складової: людини, групи людей (корпорації), суспільства, держави, міжнародного співтовариства та інших соціальних утворень, які виникають на їхній базі. Практична сутність права полягає в тому, що воно є мірою юридично дозволеної поведінки людей у конкретних соціальних утвореннях.

На законодавчому рівні, поряд із Конституцією України та відповідними провідними галузевими кодексами (Цивільним, Цивільно-процесуальним, Кримінальним, Кримінально-процесуальним, Кодексом законів про працю, Кодексом про адміністративні правопорушення) України прийняті і приймаються Верховною Радою кодекси щодо інших галузей законодавства, а також спеціальні закони щодо регулювання суспільних відносин в окремих галузях.

Спеціальні закони є реакцією держави щодо необхідності урегулювання та управління нею окремими новими сферами суспільної діяльності. Це знайшло відображення і в регулюванні такої сфери державного управління, як суспільні інформаційні відносини при інформатизації.

До найважливіших проблем правового регулювання інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління в умовах інформатизації належить захист конституційного ладу як основи реалізації інтересів особи, суспільства, держави від будь-яких посягань, в тому числі й у сфері інформаційної безпеки.

Щодо загальноорганізаційного значення права — такий його аспект постійно зростає і зростатиме, як засіб забезпечення інформатизації.

Ефективність інформатизації зумовлюється рівнем різнобічного розвитку виробничих сил, зрілістю суспільних відносин, налагодженням господарського механізму, що є критеріями визначення рівня інформаційної цивілізації тієї чи іншої країни. У комплексі це повинно складати зміст напряму стратегічного курсу держави на перспективу і не може бути здійсненим без досконалого, науково обґрунтованого механізму правового регулювання.

На рівні правової доктрини, на конституційних засадах у нашій країні визначено: регламентація правових відносин здійснюється вищим законодавчим органом державної влади у формі законів Верховною Радою України.

На основі законодавства та для його реалізації приймаються підзаконні нормативні акти Президентом України, Кабінетом Міністрів України, міністерствами, комітетами, іншими органами центральної виконавчої влади, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування (в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, містах, селищах міського типу, селах) та на локальному рівні, у тому числі на рівні установ, організацій, підприємств усіх форм власності.

Урегульованість і порядок потрібні для будь-якого соціального процесу, якщо він має набути суспільної стійкості та незалежності від простого випадку чи свавілля окремих індивідів.

Тому право, з одного боку, повинне стимулювати масову творчу активність окремих індивідів, відкрити простір для проявів ініціативи й самостійності, а з другого — забезпечити високу організованість і чіткий порядок у суспільних відносинах. Ця загальна функція права має безпосереднє відношення і до суспільних відносин, які породжуються інформатизацією.

Реалізація значимості сутності права у суспільному житті досягається також через формування механізму правового регулювання, тобто через реалізацію системи правових засобів. За допомогою цих засобів здійснюється результативна функція права у соціальних відносинах.

На суспільні відносини, що виникають у зв'язку з інформатизацією, цілком розповсюджується можливість механізму правового регулювання, який охоплює такі головні юридичні засоби, як норми права (приписи, правила поведінки), юридичні факти й інші аспекти застосування права. У правовому механізмі визначаються правовідносини як акти реалізації прав та обов'язків (зобов'язань) учасників управлінської діяльності щодо інформатизації.

Слід зазначити, що важливою рисою правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних зі сферою інформатизації, є забезпечена нормами права бажана для суспільства стійкість, відносна стабільність конкретних соціальних зв'язків, у тому числі інформаційних. Таким чином, публічне (державне) право є з'єднуючою ланкою між традиціями і новаціями.

Щодо державного управління, право створює умови обов'язкової та можливої поведінки окремих керівників, органів, організацій, колективів і конкретних працівників, які беруть участь у відносинах щодо інформатизації.

Зародившись на рівні приватних правовідносин, через публічне право прогресивні форми і технології управлінської праці можуть стати загальнообов'язковими, що сприятиме їхньому широкому впровадженню в різні органи управління соціальними системами.

Активна роль права в удосконаленні управління при інформатизації обумовлює потребу його постійного розвитку, розробки нових правових норм, що відповідають об'єктивним закономірностям і прогресивним тенденціям інформаційного суспільства.

Однією з характерних рис правового регулювання відносин, пов'язаних з інформатизацією у сфері управління соціальними системами, є широке використання соціально-технічних і техніко-юридичних норм. Теорія права пов'язує появу цих норм із потребою мати правила взаємодії людей з предметами та засобами виробництва. У технічних нормах на перший план висуваються виробничо-технічні вимоги, які використовуються у взаємовідносинах людей та природи, що надає їм характеру соціальних. Соціальне значення технічних норм посилюється у зв'язку з підтримкою їх з боку держави, в результаті чого забезпечується дотримання і засудження протиправних дій. Такі норми можуть фіксуватися в нормативно-правових актах відповідних органів управління соціальними системами.

Соціально-технічні норми визначаються рівнем розвитку науки і техніки, безпосередньо впливаючи на формування та реалізацію виробничих сил суспільства. Порушення технічних норм тягне за собою невігідні, а часто вкрай шкідливі наслідки для людини й суспільства. Тому існує постійна потреба забезпечення таких норм правовими, організаційними, моральними та іншими засобами захисту. Правового значення технічні норми можуть набути через включення технічного правила (технічного закону) до юридичної норми як її диспозиції. Це відбувається і тоді, коли технічна норма стає додатком до інших юридичних норм.

Результатом такого процесу є те, що технічні вимоги, які містяться у технологічних чи метрологічних інструкціях чи інших документах,

розроблених спеціальними технічними соціальними структурами, беруться під державний захист. Прикладом може бути прийнятий у 1994 р. Закон України “Про захист інформації в автоматизованих системах”.

Щодо інформатизації, відповідні державні органи повинні оцінювати практичну доцільність нових технічних правил і залежно від оцінки надавати їм офіційного правового значення. При цьому державні органи повинні активно сприяти впровадженню прогресивних технічних норм у соціальних відносинах, сприяючи прискоренню інформатизації. Прикладом цього можна назвати Закони України “Про Концепцію Національної програми інформатизації” та “Про Національну програму інформатизації” (1998).

Треба зазначити, що виділення техніко-юридичних норм в окремий вид соціальних має суттєве практичне значення. Адже порушення цих норм неминуче буде розглядатися як правопорушення (юридичний делікт), що веде до певних юридичних наслідків (юридичних санкцій).

Для прикладу назвемо введення у 1994 р. до Кримінального кодексу України ст. 198-1 (Порушення роботи автоматизованих систем). У міру усвідомлення таких специфічних суспільних відносин з часом новий Кримінальний кодекс України (прийнятий 5 квітня 2001 р.) визначає вже три статті. Вони виділяються в Розділі VI Особливої частини — “Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), систем і комп’ютерних мереж”.

Дослідження практики свідчить, що інформатизація значно розширює питому вагу техніко-юридичних актів у законотворчості, а це сприяє як розвиткові досягнень науки та техніки, так і впровадженню їх у сферу управління соціальними системами.

Помітного поширення набули техніко-юридичні акти у зв’язку зі створенням і впровадженням державних, галузевих і глобальних автоматизованих комп’ютерних інформаційних систем, у тому числі управлінського призначення. За своїм змістом техніко-юридичний акт повинен бути затверджений компетентним державним органом. У публічно-правовому статусі він виступає як цільовий комплекс взаємопов’язаних, науково обґрунтованих правових норм, приписів, спрямованих на безпосереднє регулювання відносин суб’єктів та об’єктів їхньої діяльності.

На прикладі норм, визначених у Національній програмі інформатизації та Кримінальному кодексі України, продемонстровано, що реалізація такого нормативно-правового акта забезпечується як юридичною відповідальністю, так і матеріальним (економічним) стимулюванням.

Зазначимо, що, на відміну від техніко-юридичних, нормативно-технічних (юридично-технічні) акти не мають правового характеру, тому що останні, як правило, не забезпечуються публічно-правовими санкціями. Таким чином створюються умови для розвитку інформатизації, зокрема через стимулювання нових здобутків у науці і техніці.

Наприклад, якщо старий технічний стандарт не відповідає новим можливостям, досягненням науки, то відповідний зацікавлений суб'єкт ініціює його відміну і встановлення нового технічного стандарту, який виник на основі нових знань і можливостей їх реалізації.

Техніко-юридичні акти (організаційні стандарти, загально галузеві методичні та метрологічні матеріали та ін.) містять одночасно і технічні, і правові приписи. Вони мають такі ознаки, як нормативність та юридична сила, оскільки затверджуються відповідним державним органом. Технічні норми та приписи, що входять до складу даного акта, відображають ряд специфічних характеристик: як ставлення людей до машин і механізмів, так і засоби різноманітної діяльності людей.

На відміну від нормативно-правового акта, що регулює стосунки суб'єкт — суб'єкт (поведінка людей), техніко-юридичний акт регулює відносини суб'єкт — об'єкт. Він спрямований на регулювання відносин (діяльності) людей до знарядь і засобів праці, що виникають у процесі організації трудової діяльності.

З погляду когнітивного аспекту зміст техніко-юридичного акта відповідає на запитання “що і як потрібно робити для того, щоб”, а зміст нормативно-правового — відображає логічну структуру “якщо... то інакше”.

У ході інформатизації техніко-юридичні акти є правовою формою регулювання автоматизації управління. Вони широко використовуються при побудові автоматизованих інформаційно-аналітичних систем, їх функціональних і забезпечуючих підсистем, а також у відносинах взаємозв'язку з іншими системами, зокрема інформаційними, інших органів управління.

4.2. Функції адміністративного права щодо інформатизації та удосконалення державного управління

Функції права щодо удосконалення державного управління на основі інформатизації різноманітні та багатоаспектні. У спеціальній юридичній літературі їм приділяється чимало уваги. При цьому увага переважно концентрується на адміністративно-правових аспектах (владних).

Ця проблема розглядається на рівні специфічного методу інформаційного права: комплексного застосування методів провідних галузей права: конституційного, адміністративного, цивільного, трудового та кримінального.

У цілому техніко-юридичні аспекти у правовому забезпеченні інформатизації управління соціальними системами виконують регулятивну, інформаційно-рекомендовану, організаційну, охоронну та захисну функції. У своїй основі вони є засобом підтримки використання досягнень науки і техніки у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення управління соціальними системами. Широке застосування у правовому регулюванні техніко-юридичних актів свідчить про розширення галузей правозастосування у зв'язку з інформатизацією.

Серед аспектів інформатизації треба відзначити й функцію організації соціального управління в такій підгалузі суспільних інформаційних відносин, як наука, а також відносини, пов'язані з науковою діяльністю та використанням її результатів. Ця інституція суспільних інформаційних відносин тісно пов'язана з іншими сферами соціального буття, зокрема його безпеки та інформації щодо цього: охорони навколишнього середовища (екологічної безпеки), життя та здоров'я людей (особистої безпеки), громадського порядку і безпеки, безпеки держави, міжнародного правопорядку (миру, безпеки людства).

Ці функції (у юридично-технічному аспекті) держава реалізує через правове регулювання управління науково-технічними процесами, їх стандартизацію, метрологію шляхом формування і реалізації державної науково-технічної політики. При відповідному формуванні методології інформатизації у майбутньому правозастосування має значно розширити свої функції.

Підвищення ролі права та розширення сфер правозастосування у зв'язку з використанням досягнень науки і техніки в соціальному управлінні визначаються тією обставиною, що під впливом новітніх інформаційних технологій (високих інформаційних технологій) існує потреба суттєво удосконалювати чинну структуру державних органів, систему зв'язків між ними, упорядковувати потоки та обсяги інформації тощо.

Наприклад, у процесі розробки автоматизованих (комп'ютерних) інформаційних систем управлінського призначення повинні чітко передбачатися визначені завдання та функції кожного структурного підрозділу, розроблятися положення про них і на основі цього складатися посадові інструкції для кожного працівника. При цьому потрібно встановлювати, які керівні дії можна і треба автоматизувати, а які залишити людині, побачити “порожнечі” у правовому регулюванні.

Без створення попередньої організаційно-правової моделі управлінських відносин використанням досягнень інформатики може стати не лише дорогим, а й збитковим. Тому у процесі розробки автоматизованих (комп'ютерних) інформаційних систем управлінського призначення визначальною є не тільки технічна сторона питання, а й організаційно-правова, яка в підсумку повинна визначати економічний ефект інформатизації конкретного органу управління соціальною системою. Сам перелік питань, що розв'язуються у процесі організації автоматизації управлінської діяльності, свідчить на користь такого висновку.

У літературі обґрунтовано вказується, що в процесі організації і створення автоматизованих (комп'ютерних) систем управлінського призначення повинні визначатися принципи побудови внутрішньої структури органу управління; перелік функцій управління, що виконуються органом управління як в цілому, так і його структурними підрозділами.

При формуванні концепцій інформатизації конкретного органу управління соціальною системою також повинні враховуватися такі чинники:

- ступінь централізації та децентралізації функцій;
- обґрунтування кількості структурних підрозділів;
- типові структури і типові штати апарату;
- необхідна кількість співробітників.

Слід зазначити, що управлінський персонал розподіляється згідно зі специфікою функцій, обсягом і складністю робіт в умовах інформатизації та ін. При цьому визначають такі показники:

- можливість автоматизації окремих функцій органу управління;
- загальний порядок збору, опрацювання, видачі та зберігання інформації;
- розподіл потоків даних за рівнями керівництва з урахуванням кількості працівників, їхньої кваліфікації;
- встановлення наявності типових і ситуаційних алгоритмів та можливості наявних комп'ютерних програм, їх систем, пакетів (software), засобів обчислювальної техніки (hardware), які дають змогу виконати автоматизований аналіз інформації.

При цьому розробляється порядок узгодження, візування, затвердження документів, які складають правила ухвали управлінських рішень.

Безсумнівно, при розв'язанні цих питань необхідною умовою є використання правових засобів.

В організаційно-правовому аспекті за допомогою права та правового регулювання закріплюються:

- система органів управління;
- порядок їхнього створення;
- їхні функції (цілі), завдання, компетенція.

Великого значення при цьому набуває і та обставина, що в умовах інформатизації управління потрібна чітка класифікація прав, обов'язків і відповідальності суб'єктів правовідносин, визначення санкцій за їх порушення. При цьому за основу повинні братися принципи, норми, положення, визначені у Конституції України, щодо верховенства прав людини, а також положення чинного законодавства України, що не суперечать нормам Конституції.

Наприклад, для розв'язання різних керівних завдань в умовах інформатизації органів державного управління вимагається і різний ступінь використання досягнень науки і техніки.

Не можна не побачити великої різниці між потребою автоматизації управлінської праці в галузі керування економікою (господарською діяльністю), соціально-культурним розвитком і адміністративно-політичною галуззю державного управління.

В останній, як відомо, перебільшують контрольні функції, що зумовлює потребу мати точні виміри показників контрольованих процесів. Щодо цього наука ще повинна напрацювати відповідні теоретичні підходи і засади. Перелік завдань певної організаційної структури вказує на потребу накопичення, опрацювання, зберігання та використання при розробці рішень великого обсягу якісної різноманітної інформації.

У сучасних умовах для успішного здійснення керівних функцій виникає потреба аналізувати великі обсяги інформації для планування, розподілу сил і засобів відповідних органів управління соціальними системами щодо забезпечення взаємодії, координації її з іншими соціальними структурами.

Така робота пов'язана з опануванням наукових методів і методик збору й узагальнення даних, які характеризують сили і засоби цих органів, середовище їхнього функціонування, результати управлінських дій тощо. Це обумовило впровадження в керівну діяльність автоматизованих інформаційно-аналітичних комп'ютерних систем, які є сумісними за своїм характером і дають змогу автоматично накопичувати, опрацьовувати та використовувати дані з інших органів управління соціальними системами для розробки ефективних управлінських рішень.

Досвід інформатизації свідчить, що суттєві зміни відбуваються в правовому забезпеченні системи управління, коли фахівці у галузі права, інформатики і теорії управління соціальними системами спільно розв'язують проблему правового регулювання інформатизації на принципах демократизму, відкритості і пошуку консенсусу. Поспішність і односторонність у правовому регулюванні веде до збільшення ентропії (невизначеності) у державі.

Скажімо, парадоксальною є ухвала Верховною Радою України концепції через закон. Практика свідчить, що такого змісту нормативні акти (за природою — юридично-технічні) доцільніше ухвалювати через постанову.

З погляду техніки правотворення, концепції, доктрини стратегії повинні набувати юридичної форми через постанови, укази, але не через закони.

Очевидно, що зазначена проблема має дискусійний характер, але ж так можна поставити під сумнів усю юридичну науку, добрі традиції правотворення. А від цього недалеко до формування ментальності правового нігілізму. Дивно буде, коли, наприклад, президент якоїсь

фірми захоче ухвалювати свої керівні рішення під назвою закони чи укази. Конституція України чітко визначає, з якою назвою повинні виходити нормативно-правові акти відповідних органів державної влади.

Проблемою, яка стримує розвиток інформатизації в Україні, є практика окремих державних органів виконавчої влади перетворювати у товар свої нормативні акти, призначені для регулювання суспільних відносин у сфері інформатизації (зокрема, державні стандарти, нормативні акти щодо технічного захисту інформації тощо). Звичайно, можна апелювати до економічної кризи, недостатності фінансування з державного та місцевих бюджетів. Але в такому разі порушуються конституційно визначені права суб'єктів суспільних відносин на правову інформацію.

Виробничий характер діяльності більшості ланок, пов'язаних із забезпеченням різних стадій інформатизації, обумовлює необхідність виділення у системі державного управління напряму державної політики. З проголошенням незалежності України такий напрям було визначено. Для реалізації державної політики у сфері інформатизації було створено державний орган при Президентові України — Національне агентство з питань інформатизації. У подальшому цей орган був трансформований у орган виконавчої влади — Державне агентство інформатизації. У ході здійснення адміністративної реформи цей орган увійшов до структури Державного комітету зв'язку та інформатизації України.

Таким чином, у державі був сформований механізм реалізації управління інформатизацією як галузю суспільних відносин на рівні центрального органу державної виконавчої влади. Державний комітет зв'язку та інформатизації є провідним органом і повністю відповідає за координацію, контроль стану, реалізацію і розвиток державної політики у сфері інформатизації в державі.

Це відомство має забезпечити силами підвідомчих організацій тендери на розробку типових проектів інформаційних систем державного управління. Воно також повинне координувати формування загальнодержавної комп'ютерної мережі країни як бази загальнодержавної системи збору й опрацювання інформації.

Організація єдиного державного органу щодо керівництва розвитком інформатизації також має створити сприятливі умови для найліпшого розв'язання завдань щодо інформатизації сфери державного управління.

З метою підготовки кадрів апарату державного управління до роботи в умовах інформатизації треба розробити та ухвалити ряд нормативно-правових актів:

а) *регламентація порядку інформатизації* щодо:

- визначення основних напрямів удосконалення управління у сфері інформатизації на галузевому рівні;
- інструктивно-методичних матеріалів для удосконалення чинних автоматизованих інформаційних систем;
- інформатизації конкретної підсистеми галузевої системи управління, її структури, подальшого розвитку, фінансування, включення цих робіт до планів відповідних організацій;
- порядку затвердження проектної документації, її складу, порядку реалізації визначених завдань;

б) *статус автоматизованих комп'ютерних інформаційних систем управлінського призначення* щодо:

- компетенції організаційної структури з питань створення і введення новацій до чинних інформаційних систем;
- завдань і функцій конкретних інформаційних систем;

в) *локальні акти з питань визначення організаційної структури і компетенції ланок інформаційної системи* щодо:

- положення про відділи (управління), які займаються питаннями інформатизації;
- зміни до положення про підрозділи у зв'язку з їх новими функціями за умов інформатизації;
- інструктивних матеріалів, які регламентують порядок внесення таких змін.

г) *регламентації порядку функціонування інформаційних систем управління*.

- які визначають структуру інформаційних систем управління, перелік функціональних і забезпечуючих підсистем;
- з питань уніфікації документів, їх класифікації і кодування відповідно до вимог машинного опрацювання;
- які встановлюють порядок формування автоматизованих баз даних, умов доступу і використання інформації, що міститься в них;

г) *визначення умов юридичної сили документів, які опрацьовуються засобами електронно-обчислювальної техніки* щодо:

- встановлення порядку розробки, затвердження та використання нових форм документів;

- регламентації питань захисту інформації на різноманітних носіях від несанкціонованого доступу, від випадкових пошкоджень, фальсифікації тощо;
- встановлення правил контролю за достовірністю інформації;
- встановлення відповідальності за повноту, достовірність і своєчасність інформації, яка міститься в документах, що опрацьовуються засобами електронно-обчислювальної техніки і використовуються у межах цієї системи чи поза нею.

На виконання названих робіт повинна бути визначена функція для конкретної структури (служби): або ця функція покладається на юридичні служби організацій, в рамках яких створюються інформаційні системи, або на спеціалізовану групу відповідно підготовлених юристів, які входитимуть до складу розробників програм інформатизації.

Методичне керівництво правовою роботою мають здійснювати державні органи юстиції, в тому числі і його місцеві ланки.

Одним із аспектів адміністративного права є деліктні правовідносини — адміністративні провини, адміністративні правопорушення.

Через методи адміністративного права можуть бути реалізовані засоби забезпечення інформатизації адміністративного процесу в частині адміністративної юстиції.

У зв'язку з цим заслуговує на підтримку пропозиція про розробку уніфікованого протоколу про адміністративне правопорушення, пристосованого до опрацювання в комп'ютерних системах, у тому числі розв'язання проблеми автоматизації обліку адміністративних проступків. Протокол про адміністративні правопорушення повинен включати не лише звичайну, описову інформацію, а й кодування, що нині нерідко розташовується на окремій “обліковій карточці” на особу, яка вчинила адміністративне правопорушення.

Для цього при автоматизованому опрацюванні облікової інформації додатковими вимогами, що дають змогу кваліфікувати носій як обліковий документ, повинні бути: можливість тривалого та багаторазового використання інформації протягом терміну дії документа; забезпеченість санкціонованого доступу працівників до машинних документів; можливість санкціонованого виправлення помилкових записів.

Це далеко не повний перелік проблематики щодо функцій права, правового забезпечення інформатизації. Безапеляційно можна прогнозувати, що розвиток інформатизації викличе нові суспільні відносини, і головна функція правознавства та публічного права — своєчас-

но визначити такі відносини, що мають важливе суспільне значення, та врегулювати їх на потрібному рівні.

4.3. Функції цивільного права у сфері інформатизації

Відомо, що управлінська діяльність є функцією ієрархічної адміністративно організованої системи. Але при організації управління соціальними системами не можна обходитися тільки адміністративно-організаційними засобами без використання можливостей практично всіх галузей публічного і приватного права.

При розвитку суспільних відносин щодо впровадження досягнень науки і техніки відбувається розширення об'єктів правового регулювання, що відзначається появою нових суспільних стосунків у процесі інформатизації. До них належать стосунки, що виникають на умовах юридичної рівності і незалежності сторін замовників і виконавців окремих програм інформатизації у рамках Національної програми.

Рекомендується у ході інформатизації державного управління широко використовувати можливості цивільного, господарського, трудового та іншого законодавства. Це конче потрібно у зв'язку зі створенням і функціонуванням автоматизованих інформаційно-аналітичних систем.

Розвиток ринкових відносин, які базуються на законах розумної економічної конкуренції, зумовлює потребу визначення специфіки щодо інформатизації у межах таких міжгалузевих комплексних інститутів права, як договірне та зобов'язальне.

У сфері інформатизації зростатиме роль таких інститутів права, як авторське право, право інтелектуальної власності, патентно-ліцензійне право на результати інтелектуальної власності, тендерне (конкурсне), господарське, підприємницьке, комерційне, інвестиційне та інших міжгалузевих інститутів.

Особливо це відчувається щодо входження у цивільно-правовий оборот комп'ютерних програмних продуктів: комп'ютерних програм, автоматизованих баз даних і знань, топологій (топографій) інтегральних мікросхем, закупівлі нової комп'ютерної техніки, у тому числі органами державної влади.

Нерідко вітчизняні науково-виробничі структури ремствують на недосконалість публічного права щодо проведення тендерів на участь в інформатизації органів державного управління. Але якщо проаналізувати їхні зауваження, то на поверхню випливають висновки такого змісту:

а) часто проявляється звичайна правова безграмотність і нігілістичне ставлення до права як комплексного соціального інструменту розв'язання проблем;

б) маючи високі знання у сфері інформатики, техніки, керівники та окремі фахівці з технічною освітою не володіють методами маркетингу, вмінням просувати свої наукові напрацювання як товар, пропонувати його на ринку;

в) відсутність у керівників окремих структур знань щодо конкурентної боротьби у відповідному сегменті ринку;

г) економічною безграмотністю перших керівників підприємницьких структур, зокрема щодо потреби витрат коштів на агресивну рекламу (у доброму розумінні цього слова) тощо.

Звичайно, одна людина всієї премудрості права досягнути не може. Але лідери індустрії у сфері інформатизації добре знають прописну істину, що економити на юристах і менеджерах не можна і шкідливо. Наприклад, провідні світові лідери у сфері індустрії інформатики витрачають на юридичну і організаційну підтримку своєї діяльності до 30 % прибутку. Вони розуміють, що уціліти серед “акул” бізнесу можна тільки тоді, коли добре знаєш закони бізнесу, підприємництва, комерції, конкуренції.

Автоматизація опрацювання інформації шляхом комп'ютеризації з метою отримання потрібних даних вимагає їх пошуку у великому обсязі та змінних вхідних даних. Це можливо здійснювати за допомогою засобів складного математичного забезпечення, а для цього потрібна організація відповідної електронної обчислювальної техніки, алгоритмів і відповідних комп'ютерних програм. Ці засоби математичного забезпечення є результатом особливого виду творчості та водночас набувають характеру промислової, товарної продукції високої вартості. А це зумовлює потребу визначення їх як промислової власності в межах такого міжгалузевого інституту права, як інтелектуальна власність. Тобто інформаційні відносини, які виникають у зв'язку зі створенням і використанням алгоритмів, автоматизованих баз даних і комп'ютерних прог-

рам, потребують правового врегулювання не тільки в аспекті авторського права, а й права промислової власності як складової права інтелектуальної власності.

Однак існуючи нормативно-правові акти не завжди готові регулювати зазначені відносини, що виникають у зв'язку з інформатизацією. Авторське право та право інтелектуальної власності України нечітко регламентують відносини, пов'язані з утворенням алгоритмів і комп'ютерних програм та автоматизованих баз даних. А якщо взяти до уваги потребу охорони прав власників алгоритмів і комп'ютерних програм, то стає очевидною потреба обґрунтування проблем розширення меж правового регулювання в умовах інформатизації, тобто введення публічно-правового захисту комп'ютерних програмних продуктів правом промислової власності як складової права інтелектуальної власності.

Удосконалення процесу використання науково-технічних досягнень працівниками в органах управління соціальними системами повинно здійснюватися не лише шляхом оптимізації організаційно-правової структури діяльності суб'єктів конкретних відносин. Ефективним шляхом є розвиток морального та матеріального стимулювання досягнень у галузі інформатизації і їх впровадження в практику, тобто шляхом підвищення ролі так званих заохочувальних правових норм. Цей шлях характерний для трудового права. Відображаючи процес трансформації форм правового регулювання інформаційних відносин, вони все ширше включають до сфери своєї діяльності не тільки окремих учених, інженерно-технічних працівників, а й трудові колективи, що дає змогу підвищити колективну зацікавленість у прискоренні інформатизації.

4.4. Роль інформаційного права та інформаційного законодавства щодо забезпечення управління соціальними системами

В умовах інформатизації намічається тенденція не тільки до розширення правового регулювання інформаційних відносин, зокрема щодо інформаційно-аналітичного забезпечення управління соціальними системами, а й перерозподілу сфери нормативного регулювання між окремими галузями права. Такий перерозподіл щодо інформатизації здійснюється у формі зростання конституційно-правових, цивільно-правових, адміністративно-правових та кримінально-правових форм і методів регулювання.

Також перерозподіл відбувається шляхом формування міжгалузевих комплексних правових інститутів. Вони, як правило, формуються на базі інститутів провідних галузей права: конституційного, цивільного, адміністративного, трудового та кримінального.

Щодо правового регулювання суспільних інформаційних відносин можна відзначити, що у розглянутих вище провідних галузях права шляхом критичної маси норм визначився інститут інформації. Відповідно до теорії гіперсистем права він агрегується, утворюючи міжгалузевий комплексний інститут — інформаційне право.

Сутність теорії гіперсистем права полягає в тому, що виділяється предмет (об'єкт) правовідносин. У нашому випадку — це інформація. Щодо сфери суспільних відносин у галузі інформаційно-аналітичного забезпечення управління соціальними системами визначається специфічний предмет правового регулювання — інформатизація.

Згідно з теорією гіперсистем права цей предмет може агрегуватися з предметами інших міжгалузевих комплексних інститутів права. Наприклад, інформація може виступати як предмет господарського, підприємницького, комерційного, банківського права тощо.

Це пояснюється тим, що інформатизацію як єдиний процес неможливо врегулювати нормами будь-якої однієї галузі права. Щодо цього у більшості вчених-юристів немає сумнівів. При цьому можна виокремити дві взаємопов'язані проблеми: норми якої галузі права здійснюють найбільший вплив на розвиток інформатизації в цілому і чи можна в межах цієї галузі права розробити загальні положення з питань пра-

вового регулювання інформатизації у межах галузевого інституту. Якщо це неможливо, то в якій формі можна створити єдиний законодавчий акт і що він повинен в себе включати.

Враховуючи потребу комплексного регулювання суспільних інформаційних відносин в умовах інформатизації, Верховна Рада України ухвалила ряд Законів, у яких визначені й урегульовані на рівні публічного (державного) права суспільні відносини, об'єктом яких є інформація та похідні від неї інші об'єкти: інформатизація, науково-технічна інформація тощо. Таким чином, у публічному праві складається система спеціального законодавства — інформаційне законодавство.

Новації в системі цього спеціального законодавства формуються на традиційних засадах теорії права:

Основа — Конституція України (ст. 15, 17, 31, 32, 34, 35, 40, 41, 50, 53, 54, 57, 59, 63, 68, 92 тощо).

Розвиток її положень знаходимо у системоутворюючому інформаційному законодавстві України, Законі України “Про інформацію”.

Специфічні ознаки окремих суспільних інформаційних відносин визначені в окремих системоутворювальних законодавчих актах провідних галузей права — кодифікованому законодавстві: Цивільному кодексі, Кодексі законів про працю, Кримінальному кодексі України.

Враховуючи полісистемний характер сучасного адміністративного законодавства України, окремі норми щодо регулювання суспільних інформаційних відносин розпорошені в окремих законах, ухвалених Верховною Радою України, а також у інших нормативно-правових актах, зокрема введених постановами Верховної Ради України.

Окремі субінститути (підінститути) інформаційного законодавства визначені у системоутворювальних законах України.

Умовно автономну частину інформаційного законодавства складає деліктне право (право про правопорушення). За традиційними спеціальними методами регулювання і захисту деліктних правовідносин виділяють такі їхні провідні галузі:

Конституційні делікти (визначаються з порушення конституційних прав та невиконання обов'язків суб'єктів конституційного права відповідно до Конституції України).

Цивільно-правові делікти — цивільні правопорушення. Основна сутність і зміст їх визначаються у Цивільному кодексі України.

Адміністративно-правові делікти (адміністративні правопорушення, адміністративні проступки). Основа — Кодекс України про адміністративні правопорушення.

Дисциплінарні делікти. Основа — Кодекс законів України про працю.

Кримінально-правові делікти (злочини). Основа — Кримінальний кодекс України.

Таким чином, можна констатувати, що саме через комплексний підхід відбувається формування однієї з підсистем національного законодавства України — комплексної спеціальної галузі інформаційного законодавства. Юридично різноманітний матеріал об'єднується за тематичною або цільовою ознакою, утворюючи науковий субінститут права — інформаційне право.

У зв'язку з інформатизацією управління виникає потреба дослідження ряду правових питань міжгалузевого змісту — цивільного, трудового та адміністративного права:

1. Правове регулювання передпланових відносин сторін і відносин у ході планування, проектування, розробки та впровадження новацій у галузі інформатизації.

2. Регулювання планових, організаційних та економічних відносин, що виникають у зв'язку з розробкою, постановкою, обслуговуванням комп'ютерних програмних продуктів, автоматизованих систем у цілому.

3. Стимулювання розробників, а також співвиконавців робіт із державного і недержавного секторів підприємницької діяльності.

4. Регулювання відносин щодо експлуатації автоматизованих (комп'ютерних) інформаційних систем та обслуговування споживачів (користувачів), а також послуг, які надаються організаціями (їхніми підрозділами), що забезпечують роботу комп'ютерної системи.

5. Використання машинної інформації, машинного документа в практиці управління, підвищення якості такої інформації.

6. Введення оцінки ефективності експлуатації апаратно-програмних комплексів комп'ютерної системи, використання їх в самій системі управління та стимулювання персоналу і службовців апарату до удосконалення своїх знань у галузі інформатики, права та теорії організації управління соціальними системами (тектології).

У цілому дослідження ролі права у забезпеченні використання досягнень науки і техніки в системі органів управління навряд чи можна обмежити теоретико-методологічним оглядом. Це багатоаспектний теоретико-прикладний напрям у системі наукових досліджень, який охоплює багато конкретних галузей правознавства.

Сюди можна віднести такі сфери дослідження:

- публічно-правових норм, регламентуючих державне управління при інформатизації;
- правового становища організацій, що проводять дослідження й розробку організаційно-правового механізму впровадження досягнень науки і техніки у галузі інформатизації;
- формування публічно-правових систем і систематизацію законодавства тощо.

Важливими в цьому плані є й проблеми, які виникають із впливу інформатизації на зміст права.

Однак синтез відносин “інформатизація — управління — право”, який розглядається в аспекті галузевого, адміністративно-територіального та локального управління соціальними системами, дає можливість обмежитися виявленням загальних теоретико-методологічних підходів з тим, щоб розглянути конкретні питання взаємозв’язку інформатизації, управління та права.

Такий підхід дає змогу ґрунтовніше й змістовніше з’ясувати об’єктивні можливості та готовність конкретної системи органів управління до використання нових комп’ютерних інформаційних технологій у конкретних сферах її організації та діяльності.

Для ефективного здійснення інформатизації потрібно цілеспрямоване управління на всіх етапах цього процесу — від розробки до реалізації за допомогою відповідних юридичних методів регулювання. Інакше може виникнути таке соціальне явище, як інформаційний хаос.

При цьому велике значення має централізоване планування у формі концепцій та програм як нормативно-правових актів. Нині таким законодавчим актом виступає Концепція Національної програми інформатизації (1998), Закон “Про Національну програму інформатизації (1998). На їхній основі щорічно Верховна Рада України ухвалює Національну програму інформатизації.

Цей принцип інформатизації у перспективі повинен бути закріплений у спеціальному правовому акті — Кодексі України про інформа-

цію. Нами пропонується у ньому виділити окремий розділ — “Основні положення щодо інформатизації, створення автоматизованих інформаційних систем”.

Також у Кодексі про інформацію слід було б дати загальне визначення інформаційно-аналітичних систем управління, концептуальні засади, принципи побудови, критерії вибору першочергових функціональних підсистем і завдань.

У цілому розвиток правової бази, яка використовується в процесі створення і функціонування інформаційних систем, повинен здійснюватись за двома напрямками:

1) підготовка і ухвалення у встановленому порядку нових нормативних актів;

2) внесення відповідних змін у чинне законодавство, яке не відповідає вимогам функціонування інформаційних систем управління.

З погляду когнітивного (пізнавального) аспекту вважаємо за доцільне групування зазначених правових проблем щодо інформатизації як одного з розділів Кодексу про інформацію, що повинен стати системоутворювальним інформаційного законодавства України.

Дослідження інформаційного законодавства показує, що воно потребує систематизації, наукового узагальнення надбаного досвіду та удосконалення правового регулювання. У зв'язку з цим у правознавстві визначається наукова дисципліна — інформаційне право.

Впевнено можна сказати, що зараз критична маса норм у формі законів і підзаконних актів, що складають систему інформаційного законодавства (а отже, й інформаційного права) у нашій країні утворює нову, умовно визначену інституцію права — правове регулювання інформаційної системи. Аналогічно формується правове регулювання і в інших країнах. У науково-практичній літературі окремими авторами пропонується визначення цієї інституції права у категорії “комп’ютерне право” чи “інформатизаційне право”. У цій роботі ми залишаємо поза увагою дискусію щодо форми. Априорі визначимо, що нами буде вживатися категорія “правове регулювання інформаційної системи”, що складає умовно автономний інститут (субінститут) в інформаційному праві.

Тобто місце правового регулювання інформаційної системи як інституції права у системі публічного права України визначається нами таким чином. На нашу думку, ця інституція права за своїм характером є підсистемою третього порядку в гіперсистемі права (системі першого поряд-

ку). Підсистеми другого порядку утворюють провідні галузі права: конституційне, цивільне, адміністративне, трудове та кримінальне. У цих галузях права існує потреба визначити спочатку на теоретичному рівні, а потім у законодавстві галузеві інститути про регулювання суспільних відносин щодо інформації в умовах інформатизації.

У своїй єдності ці інститути утворюють комплексний міжгалузевий інститут (субінститут) права — інформаційне право. Провідну роль у цьому праві відіграє правове регулювання інформаційних відносин в умовах інформатизації.

4.5. Вплив міжнародного права на регулювання інформаційних відносин

У світі існують різні правові підходи регулювання, кожна країна відпрацювала в ході історичного розвитку свою систему. Проте існують дві найпоширеніші системи, що сформувалися на засадах давньоримського права: англо-американська та європейська континентальна.

З проголошенням незалежності Україна постала перед вибором формування власної правової системи. Виникло питання, яку із зазначених моделей вибрати. Практика правотворення у нашій країні, зокрема на законодавчому рівні, пішла шляхом застосування у комплексі окремих здобутків англо-американської та європейської моделі. Наприклад, зберігши континентальну традицію кодифікації законодавства, з'явилася велика кількість спеціальних законів щодо сфер суспільних відносин. Не виняток з цього і законодавство у сфері інформатизації. Відповідно до розвитку цих законів органами державної виконавчої влади ухвалюються підзаконні нормативні акти. Це також знайшло відображення у правовому забезпеченні інформатизації.

Традиційно для нашої країни широкі кола громадськості бажають, щоб держава регулювала ринкові суспільні відносини тільки адміністративними методами, зокрема і щодо лобювання інтересів вітчизняних виробників. Але час змінився, входження України до європейських та інших світових і регіональних економічних і політичних структур вимагає від управлінців у сфері, що розглядається, врахування положень міжнародного права, його складових — публічного (міжнародного публічного права) та приватного (міжнародного приватного права).

Підприємцям у сфері індустрії слід знати не тільки як вимагати від держави кошти та змушувати її лобювати їх інтереси на міжнародному рівні, а й усвідомити сутність таких категорій, як “демпінг” і “антидемпінгові процедури”, міжнародні економічні санкції за недобросовісну конкуренцію та інші “таємниці” міжнародних економічних відносин.

Сьогодні в силу особливої актуальності об’єктом детального дослідження вітчизняних і зарубіжних юристів стали проблеми захисту інформації в автоматизованих системах не тільки в окремих державах, а й на глобальному рівні. І якщо деякі вітчизняні фахівці ще продовжують обговорювати спосіб її правової охорони, то міжнародна практика схиляється до комплексного способу її захисту на рівні міжгалузевих комплексних інститутів права. Зокрема, в теорії права Росії такий субінститут отримав умовну назву “інформаційне право”. У Сполучених Штатах Америки застосовується поняття “комп’ютерне право”, у Франції — “право інформатики”.

При створенні автоматизованої (комп’ютерної) бази даних на технічній і технологічній базі глобальних мереж телекомунікації, наприклад Інтернет, немінучі творчі зусилля і нерідко великого колективу авторів, що проживають у різних країнах. Відсутність достатніх норм, які регулюють відносини у сфері міжнародного співавторства при створенні таких баз даних, у законодавстві України та інших країн є юридичною прогалиною, що потребує заповнення. Розв’язання проблем у межах міжнародного договірної приватного права не завжди є можливим.

Комп’ютерна інформація, що вводиться до автоматизованої бази даних, записується у певній послідовності, перекладається на машинну мову, фіксується у вигляді технічного запису і вводиться до ЕОМ (автоматизована база даних). Цей, безумовно, творчий характер роботи потребує відповідної правової охорони та юридичного регулювання як на національному (законодавства окремих держав), так і на міждержавному (норм міжнародного публічного права, у тому числі щодо регулювання міжнародних приватно-правових відносин) рівні.

Для заповнення транснаціональних комп’ютерних баз даних нерідко потрібен не лише фахівець-експерт в якійсь одній країні, а й фахівець в іншій країні, який уміє отримати знання експерта і перекласти їх на дос-

тупну ЕОМ мову — когнітолог. У цьому випадку для створення бази даних потрібні не просто знання експерта і професійне вміння когнітолога, а й їхня спільна творча праця. Питання про те, за яких умов усі учасники створеної автоматизованої бази даних повинні вважатися як співавтори, поки що залишається відкритим.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

5.1. Питання реформування організаційних структур управління в умовах інформатизації

Важливим напрямом діяльності органів управління соціальними системами є періодичне удосконалення власної організаційної структури відповідно до змін в обсязі виконання функцій. При цьому виникає необхідність підтримання системи управління в такому стані, щоб вона була в змозі виконувати функції та завдання, визначені суспільством, державою чи міжнародним співтовариством.

Пошук шляхів удосконалення організаційних структур управління ведеться в різних напрямках. Визначимося у деяких з них:

- уточнення функцій організації, ступеня їх централізації та децентралізації;
- розподіл прав та обов'язків між підрозділами й окремими виконавцями в апараті управління соціальною системою;
- уникнення невиправданого дублювання та багатоступеневості в управлінні соціальною системою;
- раціоналізація системи підпорядкованості та відповідальності за прийняття управлінських рішень.

У сучасних умовах усі ці напрями розвиваються не тільки на базі теорії організації, а й на основі досягнень інформатизації, зокрема новітніх засобів зв'язку та засобів комп'ютерної техніки (ЗКТ).

Реформування організаційних структур управління та їх удосконалення повинно відповідати цілому ряду передумов. Передусім мусять бути дотримані такі принципи формування оргструктур управління:

1. Принцип єдності розпорядження і персональної відповідальності. Він виключає подвійність підпорядкування і можливість отримання суперечливих розпоряджень (суперечливі відомості надходять

із різних субсистем вищого та нижчого порядку системи управління).

2. Принцип установлення точних меж між лінійним і функціональним методами організації управління соціальною системою. При цьому функціональні структури повинні забезпечувати допомогу, постачати потрібну інформацію, рекомендації лінійним структурам у необхідному для системи обсязі для прийняття управлінських рішень.

3. Принцип діапазону контролю. Слід правильно визначити кількість підлеглих, якими може ефективно керувати одна людина. Соціальна психологія управління соціальними системами констатує, що нормальна людина може керувати до 5–7 нормальними людьми. При збільшенні кількості штату організаційної структури виникає необхідність введення додаткових керівників чи зменшувати контроль над окремими виконавцями.

4. Принцип чіткого розмежування функції. Кожна ланка управління повинна мати чітко визначені функції, які не пересікаються з функціями інших ланок на жодному з рівнів управління. Єдність функції та організаційної структури управління проявляється в цьому випадку у формуванні певної кількості відділів, відділень та інших підрозділів.

5. Принцип відповідності прав, обов'язків і відповідальності посадовця кожної ланки управління. Лише відповідність і співвідношення цих категорій у практиці створює реальні умови для прийняття та виконання рішень.

6. Принцип співвідношення гнучкості та економічності. Орган управління повинен адекватно реагувати на зміни середовища функціонування з найменшими витратами, тобто мати властивості раціональної самоадаптації.

Варто також враховувати, що причинами, які обумовлюють необхідність перебудови оргструктур, можуть бути зміни:

- в об'єкті управління — виникнення нових умов і завдань, підвищення вимог щодо оперативності та якості їх розв'язання;
- в управляючій системі посилення її технічної бази, підвищення рівня професійної підготовки кадрів управління (зокрема, за рахунок підвищення правової, організаційно-управлінської та комп'ютерної грамотності та культури).

Важливою передумовою формування і удосконалення оргструктур є те, що їхня якість будь-якого типу певною мірою визначається тим, наскільки при її формуванні витримані науково обґрунтовані підходи:

- системний підхід, тобто визначення і врахування по можливості найбільшої кількості суттєвих внутрішніх та зовнішніх факторів, які впливають на об'єкт та орган управління соціальної системи;
- оптимальне сполучення централізації управління його первинних ланок;
- максимальне скорочення часу проходження інформації від вищого керівника до безпосереднього виконавця і навпаки;
- чітке визначення функцій, обов'язків і прав кожної зі складових частин проектованої структури;
- забезпечення здатності та швидкості реакції органу управління на зміни в системі;
- надання повноважень на підготовку проектів управлінських рішень і розв'язання питань у кожному конкретному випадку тому підрозділові, який має найбільше інформації з цього питання;
- забезпечення альтернативності експертних оцінок при підготовці управлінських рішень (народна мудрість каже: "Одна голова добре, дві — краще, три — ще краще");
- пристосування окремих підрозділів апарату управління (складових системи і системи в цілому) до змін зовнішнього середовища.

Зазначені підходи до формування та удосконалення структур управління соціальними системами з урахуванням специфіки повинні застосовуватися й до реформування системи державних органів управління.

При цьому варто підкреслити, що соціально організовані системи управління перебувають у тісній взаємодії з її технічними системами (засоби комп'ютерної техніки, телефон, телеграф, радіо, телебачення та ін.), що використовуються людьми для збору, опрацювання, зберігання та передачі інформації. Якщо не враховувати цей чинник, як і чинник матеріальних і моральних стимулів, то нічого розраховувати на ефект від реформування організаційних структур.

У зв'язку з цим в організації діяльності управлінських структур виникає ряд проблем, безпосередньо пов'язаних з удосконаленням організаційної структури в умовах інформатизації. Передусім це:

- виявлення і точне формулювання об'єктивно необхідних функцій систем управління, всіх її рівнів і призначень;

- складання моделі органу — системи, яка повинна відобразити не тільки організаційно-штатну розстановку сил та засобів, а й канали інформаційних зв'язків між усіма структурними підрозділами та окремими співробітниками, а також між системою та суттєво значимими для неї елементами функціонування зовнішнього середовища;
- дослідження структурної схеми з метою виявлення дубльованих без потреби, чітко не визначених, надмірно збільшених чи складних каналів інформації.

Дослідження зазначеного вище є вірогідною ознакою усвідомлення таких чинників:

- встановлення зайвих структурних ланок в організаційній системі;
- визначення необхідних, але таких, що випадають із системи;
- виявлення необхідних структур, які функціонують неефективно;
- виявлення відсутності об'єктивно потрібних структурних чинників.

Передусім це проблеми, пов'язані з раціоналізацією та інтегруванням інформаційних потоків. Якщо зіставити інформаційні потоки, які об'єктивно зумовлені процесом нормального функціонування системи з фактичною організацією інформаційних потоків, то виникає комплекс проблем, які впливають на ефективність організації структури управління в системі. Ось деякі головні з них:

1. Паралельність проходження інформації. Одні й ті ж дані та показники надходять до різних підрозділів та опрацьовуються ними, а іноді навіть і різними частинами одного підрозділу. Це нерідко є результатом того, що зв'язок між службами щодо систематичного обміну плановою, звітною та аналітичною інформацією не завжди упорядкований.

2. Відсутність принципу єдності при формуванні інформації. Це є результатом того, що кожний підрозділ використовує свої планові та звітні показники, нормативно-правові дані, форми документів, маршрутів їхнього руху, які не узгоджуються з критеріями оцінки оргструктури вищого порядку.

3. Неупорядкованість та нерегулярність інформаційних потоків.
4. Необґрунтована повторюваність опрацювання інформації.
5. Затримка інформації.
6. Недостатня надійність і повнота інформації.

7. Зайві обсяги інформації. Великий обсяг документів, що циркулюють всередині організації, часто є свідченням недостатньо чіткого розмежування функцій та відповідальності за їх виконання.

8. Незастосування методу порівнянь інформації. Різні періоди отримання і опрацювання даних у різних підрозділах іноді не дають змоги провести достовірний порівняльний аналіз планів і звітних показників, надати пропозиції щодо ухвали варіантів управлінських рішень.

Важливим напрямом удосконалення управління в умовах його інформатизації є оптимізація виконання функцій як по горизонталі, так і по вертикалі, і на цій основі подальша спеціалізація служб, спрощення взаємозв'язків в апараті управління.

Все це при неузгодженості породжує тяганину, викликає зайві витрати праці управлінського персоналу та збільшує час, який є необхідним для ухвали управлінських рішень.

Важлива проблема полягає у знаходженні раціонального ступеня централізації управління. Неправильно підходити до розв'язання цієї проблеми лише з позиції інженерно-технічних можливостей інформатизації. Незалежно від ступеня централізації опрацювання даних автоматизація не створює альтернативи — централізацію чи децентралізацію управління, а лише створює нові варіанти їх співвідношень.

Вивчення різноманітних змін, які відбуваються під впливом інформатизації, дає змогу зробити висновок про те, що поняття “удосконалення структури та методів роботи апарату управління в умовах інформатизації” значно вужче, ніж поняття “удосконалення структури і методів роботи апарату управління”.

Проектування інформаційних систем зводиться зараз в основному до розробки програм тих чи інших розрахунків. Автоматизуються далеко не всі управлінські процеси, а лише незначна їх частина, яка пов'язана з опрацюванням окремих видів інформації. Об'єктом удосконалення є не взагалі структура та методи роботи управлінського апарату, а тільки та їх частина, яка змінюється в умовах автоматизації. Тому слід розрізняти “неавтоматизовану” і “автоматизовану” частини управління. Між цими частинами існує принципова різниця в методах і характері інформаційних технологій у роботі щодо удосконалення управління.

Отже, підвищення вимог до ефективності діяльності органів управління викликає потребу пошуку нових наукових методів і концепцій більш раціонального використання науково-технічного потенціалу інформатики.

Загальною тенденцією організаційно-структурних змін у системі управління у зв'язку з інформатизацією нерідко виступає автономне скорочення традиційних ланок поточного планування та управління в першу чергу штатів підрозділів адміністративного апарату, пов'язаних із традиційною канцелярською працею, “паперовою інформатикою”, а також допоміжними рутинними операціями та появою нових аналітичних ланок і підрозділів апарату управління.

Як свідчать дослідження, за цих умов йдеться про посилення організаційного забезпечення таких функцій управління, як прогнозування, економічний аналіз, моделювання, розробка алгоритмів і програм, наукові дослідження та розробки, підготовка та перекваліфікація кадрів, концептуальні та проектні розробки, інформаційне обслуговування, технічне обслуговування та супроводження впроваджуваних розробок, їх “доведення”, логічне завершення тощо.

З посиленням і розвитком цих функцій в основному і буде пов'язана організаційна перебудова систем організації управління.

5.2. Використання здобутків інформатизації при здійсненні контролю за функціонуванням соціальних систем

Для того щоб вести предметне дослідження використання можливостей інформатизації для забезпечення контролю, слід розглянути короткий опис змісту законності, враховуючи специфіку забезпечення її у сфері діяльності органів державного управління.

Передусім зазначимо, що встановлення та зміцнення законності впливає з суті правового суспільства, справді демократичної державної влади. Законність — у край потрібний елемент становлення правового суспільства і водночас одна з необхідних умов його розвитку та зміцнення. Законність, як принцип поведінки всіх учасників суспільних відносин у суспільстві, означає вимогу дотримування та використання законів усіма державними органами, посадовими особами, суспільни-

ми організаціями та громадянами. Можна визначити законність і як встановлений стійкий вираз взаємовідносин між органами державної влади і населенням, при якому дотримуються принципи: загальність вимог використання закону; застосування державно-владних дій лише на основі чіткого дотримання законів; рішуче припинення правопорушень і невідворотність відповідальності за них. Такий підхід дає змогу говорити про законність як про режим суспільного життя і як про функцію контролю управлінської діяльності.

У вузькому аспекті законність виступає як принцип виконання владних державних функцій. Тут треба визначити два підходи: по-перше, власне відповідні державні органи, покликані охороняти і захищати національну безпеку, громадський порядок та забезпечувати виконання правосуддя. Соціальне призначення законності в зазначеному аспекті полягає в тому, щоб державний примус застосовувався проти справжніх, а не можливих правопорушників; по-друге, саме відповідні державні органи покликані стежити за впровадженням загальності дотримання законів.

Суть законності стосовно діяльності органів державного примусу полягає в тому, щоб той, хто не порушив закон, не був покараним, а той, хто винен у порушенні, — не повинен уникнути відповідальності.

Варто виокремити три найсуттєвіші риси законності:

- загальність вимоги дотримання та виконання законів держави;
- здійснення всіх державних функцій тільки на основі законів при суворому дотриманні посадовими особами передбачених законодавством прав громадян і гарантій від необґрунтованого притягнення їх до відповідальності чи незаконного позбавлення тих чи інших благ;
- рішуче припинення будь-яких порушень закону, забезпечення неминучої відповідальності за ці порушення.

Суттєві риси законності у соціальному управлінні можуть бути сформульовані і таким чином:

- загальність вимоги виконувати закони;
- обґрунтованість актів, що видаються органами державної влади, та забезпечення гарантій від сваволі окремих чиновників;
- припинення правопорушень і неминучість покарання за їх вчинення.

Ці риси характеризують законність і як принцип поведінки, що вимагається від усіх громадян, посадових осіб, закладів, організацій, і як принцип діяльності апарату певної системи соціального управління.

Діяльність щодо здійснення державно-владних функцій соціально-го управління полягає, зокрема, в тому, що одній із сторін (наприклад, органам законодавчої, виконавчої та судової влади належить прерогатива реалізації державної політики у певній сфері суспільних відносин. Реалізація державної політики для певного державного органу передбачає необхідність диктувати потрібну та можливу поведінку іншій стороні, самостійно здійснювати стосовно неї юрисдикцію, а іноді й безпосередньо застосовувати міри державного примусу.

З огляду на забезпечення законності у подібних відносинах вимагається встановлення особливих гарантій для охорони прав і законних інтересів іншої сторони (стосовно якої здійснюються владні акти). Такі гарантії мусять бути спрямовані не лише на запобігання свідомого порушення закону (в цьому випадку — перевищення влади), а й проти суб'єктивізму в розумінні державної доцільності.

Інакше кажучи, здійснення державно-владних функцій не зводиться тільки до боротьби з правопорушеннями, злочинністю. Ця функція повинна також включати боротьбу з проявами суб'єктивізму, з помилковим тлумаченням державної доцільності і, зрештою, просто з помилками через недосвідченість чи недостатню кваліфікацію окремих посадових осіб.

Водночас треба враховувати, що і нагляд за законністю дій органів і посадових осіб потребує відповідних організаційно-правових форм і заходів. Ця контрольна функція відмінна від нагляду за законністю поведінки окремих людей, приватних осіб. Посадові особи державного апарату, незалежно від посади, яку обіймають, не мають будь-яких пільг на порушення закону.

Порушення законності з боку окремих посадових осіб підривають довіру до державного апарату в народі і тим самим завдають шкоди розвитку соціальнокорисної активності мас, що становить одну з головних умов зміцнення державного устрою. Законність вимагає, щоб посадові особи, з одного боку, самі суворо дотримувалися законів, охороняли права громадян і вживали заходів до задоволення їхніх законних інтересів, а з другого — не допускали порушень законів грома-

дян. Це відповідає двом головним принципам законності — принципу належної поведінки всіх учасників суспільних відносин, що регулюються правом, і принципу раціональної діяльності державних органів.

Із зазначених принципів законності випливають такі її головні вимоги:

- верховенство закону та дотримання ієрархії правових актів (у тому числі за формою і змістом);
- нормативна обґрунтованість актів управління індивідуального призначення (у тому числі актів дізнання, слідчих і судових органів);
- задоволення та охорона прав громадян;
- єдність розуміння та застосування законів;
- нагляд і контроль за дотриманням законів.

Наприклад, у правоохоронних органах можна виділити чотири групи найчастіших посадових правопорушень:

1. Перевищення влади чи посадових повноважень у процесі припинення злочинних посягань, затримання осіб, які вчинили злочини чи інші правопорушення при проведенні дізнання або попереднього слідства, тощо.

2. Перевищення влади чи посадових повноважень при розв'язанні питань про реєстрацію злочинів, про порушення кримінальної справи чи про її відмову, про притягнення до відповідальності, про статистичний звіт тощо.

3. Халатність при виконанні функціональних обов'язків.

4. Порушення норм закону в процесі правової оцінки діянь, що мають деліктний характер.

Законність прямо пов'язана з правильним функціонуванням механізму правового регулювання та контролю за ним відповідних суб'єктів соціального управління. Вона послідовно досягається при високому рівні організації роботи органів і посадових осіб, чому значною мірою сприяє інформатизація контрольної функції управління соціальними системами. Адже результатом її впровадження є упорядкування суспільних відносин. Найважливішим тут є те, що автоматизовані (комп'ютерні) інформаційні системи забезпечують інформаційний механізм, який реалізується через діяльність, урегульовану правом.

Відомо, що залежність законності і контролю за її реалізацією визначається залежністю від повноти забезпечення систем управління вірогідною та своєчасною інформацією. Це, у свою чергу, обумовлено

тим, що процес реалізації норм права в управлінні має свою інформаційну сторону, пов'язану зі збором, передачею, збереженням та опрацюванням різної “контрольної” правової інформації.

Сучасне забезпечення всіх ієрархічних організаційних структур системи соціального управління належною інформацією — важлива умова ефективної контрольної діяльності. Важливість полягає в тому, що в системах управління, які мають чітку функціональну й організаційну структури та забезпечуються повноцінною інформацією, створюються сприятливі умови для реалізації правових норм, по зменшенню рівня неправомірної поведінки (наслідок ефективного контролю).

Сучасна система державного управління в сукупності з автоматизованою (комп'ютерною) інформаційною системою правової інформації дає змогу повніше враховувати реальні можливості в конкретній сфері суспільної діяльності. За допомогою сучасних АІС надається можливість збирати й аналізувати такі масиви інформації, які практично дають можливість аналізувати приховані характеристики суспільних відносин і координувати їх у задані “духом права” параметри.

Серйозним є також забезпечення законності в контрольній діяльності спеціалізованих правоохоронних органів (чи то державних, чи то громадських формувань). Справа в тому, що добре розроблене законодавство та система попередження його невиконання ще самі собою не можуть забезпечити потрібний рівень законності. Для цього має бути комплекс умов організаційного характеру — контроль, нагляд, перевірка виконання, де є можливість — широке застосування науково-інформаційних технологій (НІТ).

Дослідження теоретичних проблем законності діяльності апарату державного управління у контексті реалізації контрольної функції свідчать, що від удосконалення структури органів управління, раціональності розподілу та кооперації праці, нормування праці, підбору, навчання та розстановки кадрів, форм, методів, стилю праці, всього комплексу заходів щодо наукової організації управлінської праці багато в чому залежить повнота та своєчасні розробки правових рішень, а також ефективність їх виконання. Організаційні передумови контролю є важливою частиною системи економічних, політичних умов законності.

Використання НІТ дає змогу істотно впливати на недопущення посадових правопорушень. Фіксація в автоматизованих (комп'ютерних інформаційних системах) органів виконавчої влади і виставлення їх на

веб-сторінках цих органів фактів перевищення влади чи службових повноважень у процесі припинення правопорушень чи інших неправових дій працівників дає змогу вести серйозну профілактичну роботу з кадрами. Зазначений захід реалізує також один із аспектів демократизму влади, її прозорість для суспільства. Кожен чиновник, що вирішує долю людини, громадянина, повинен мати і відчувати над собою інформаційний дамоклів меч: пам'ятати, що влада — це не тільки право, а й обов'язок. При цьому деякою мірою розв'язується проблема боротьби з корупцією в державі.

Налагоджений процес збору та опрацювання інформації для реалізації контрольної функції дає можливість своєчасно виявляти назрілі проблеми, правильно визначати шляхи їх розв'язання. Це сприяє глибшій та всебічній розробці проектів рішень, їх обґрунтованості, конкретності, розміщенню реального виконання завдань, спираючись на досвід і всебічний аналіз обстановки. Наприклад, аналізуючи накопичувані в АКІС дані, співробітники мають можливість прогнозувати обстановку, передбачати розвиток негативних тенденцій та завчасно ухвалювати відповідні рішення. У перспективі це, можливо, буде основою систем контролю за виконанням рішень.

Вимоги відбору потрібної інформації стосуються всіх форм її накопичення та збереження, але в першу чергу — статистичної інформації. Неповне відображення даних у статистичних обліках, незважаючи на наявність інформації, пов'язане на практиці з випадками навмисного приховування їх від обліку.

Негативний ефект від їх приховування передусім проявляється в тому, що вони роблять інформацію необ'єктивною, а це є грубим порушенням законності.

Інформатизація соціального управління забезпечує гарантії законності. Вони досягаються за рахунок діяльності організаційних підсистем автоматизованої (комп'ютерної) інформаційної системи, які виникають у процесі діяльності апарату управління та інформаційних технологій, які виконують ряд облікових, контрольних та інших організаційних функцій.

Організаційно-технічні гарантії законності являють собою певну систему умов, що виникають на базі застосування НІТ:

- умови, що створюють основу для значного підвищення вірогідності, повноти та своєчасності інформації;

- умови, що дають змогу впроваджувати автоматизований контроль за дотриманням і використанням правоустановчих та правозастосовних актів, ефективну перевірку виконання обов'язків, які впливають із службової діяльності працівників. В аспекті гарантій забезпечення законності треба відзначити забезпечення належного прокурорського нагляду з використанням НІТ.

Зокрема, в літературі виділяють чотири відносно самостійні напрями використання ЕОМ в органах прокуратури:

- автоматизацію інформаційних процесів у проведенні прокурорського нагляду в усіх його напрямках;
- автоматизацію інформаційних процесів у діяльності щодо розслідування та розкриття злочинів;
- автоматизацію інформаційних процесів в управлінні органами прокуратури;
- автоматизацію інформаційної взаємодії прокуратури з державними органами у розв'язанні загальнодержавних завдань політичного, господарського й адміністративного управління¹².

Інформатизація органів прокуратури створює можливість швидко перевірити рівень розкриття злочинів органами внутрішніх справ, СБУ, визначити сфери найчастішого їх скоєння, й особливо важливо те, що за допомогою НІТ забезпечується головний принцип юридичної відповідальності — відповідальність за вину. З'являється шанс зменшити елементи суб'єктивізму, індивідуалізувати вину правопорушника.

Інформатизація державного управління створює умови ефективно проводити контроль і перевірку на всіх рівнях управлінської діяльності, має наявні умови проводити складні міжвідомчі аналітичні розрахунки. Важливо й те, що за допомогою ЕОМ опрацьовується інформація про діяльність підприємств та організацій про виконання договорів тощо.

Особливою передумовою законності в будь-якій діяльності є різнобічна та об'єктивна інформація про законодавство. Створення автоматизованих інформаційно-пошукових систем (АІПС) правової інформації, заснованих на сучасних засобах збору, опрацювання та передачі інформації, дає змогу провести:

- збирання, облік, опрацювання, зберігання правових актів, які ухвалюються державними органами всіх рівнів;

¹² *Быков Л. А. Методические, организационные и правовые основы использования ЭВМ в органах прокуратуры. — М., 1982.*

- пошук і видання за запитам користувачів документальної та фотографічної інформації;
- оперативне інформування користувачів про нові правові акти;
- видання за запитам користувачів копій правових актів;
- обмін інформацією між системами правоохоронних відомств.

Нині в Україні функціонує багато систем правової інформації. Чимало з них використовують сучасні методи поширення законодавчих і підзаконних актів віддаленим користувачам, у тому числі і через глобальну інформаційну мережу Інтернет. Вони надають інформацію, що міститься в нормативних актах, з питань оперативного-господарської та іншої діяльності підприємств, державних органів; ефективно здійснюють інформаційний пошук (швидко та з високою якістю). АКІС правової інформації створюють умови для подальшого підвищення ефективності правоохоронної та правозастосовної діяльності шляхом:

- оперативного повного та точного інформаційно-правового забезпечення працівників;
- вилучення суперечностей в актах, які видаються різними органами з одних і тих самих питань;
- ліквідації неправомірного дублювання актів;
- оперативного доведення інформації до працівників.

Створення АКІС правової інформації включає вирішення допоміжних завдань, які торкаються спеціалізації у комплектуванні фондів нормативно-правових актів, їхнє копіювання в інформаційно-правовому обслуговуванні на засадах єдності лінгвістичного, програмного і технічного забезпечення АКІС різного призначення.

Відомо, що організація і склад інформаційного фонду АКІС правової інформації залежать від установа категорій споживачів правової інформації та виявлення їхніх потреб у цій інформації. При формуванні інформаційних фондів потрібно враховувати функціональну структуру органів, для обслуговування яких призначається система, та коло завдань, які вони розв'язують. Вибір правових документів на основі вказаних положень забезпечує створення спеціальних фондів, які містять правову інформацію, потрібну для задоволення інформаційних потреб конкретних споживачів.

АКІС ПІ поділяють на: фактографічну та документальну.

Прикладом фактографічної інформації може бути система, яка у відповідь на запитання безпосередньо видає потрібну інформацію, що

міститься у правових актах. Такі системи виконують функції консультантів із правових питань і мають дуже велике значення. Разом з тим слід мати на увазі, що розробка фактографічних АКІС ПІ, і особливо їхніх вищих форм — інформаційно-логічних систем, пов'язана із значними труднощами. Створення таких систем передбачає не лише формалізацію правових норм, а й моделювання процесу їх застосування. У цьому випадку АКІС ПІ змогла б “аналізувати” тексти нормативно-правових актів, з'ясувати зміст правових норм і виконувати інші операції, що стосуються застосування норм права. Алгоритми таких складних розумових операцій поки що не розроблено.

Документальна АКІС ПІ призначена для пошуку та видання адресату правових норм, назв та інших реквізитів нормативних актів із поясненнями у відповідних випадках, що акт (стаття) змінений, доповнений чи визнаний такими, що втратили силу. На відміну від фактографічної, документальна АКІС ПІ видає правовий акт, документ, у якому міститься необхідна інформація, або ж потрібні дані про нього.

АКІС ПІ допомагає оптимально вирішити співвідношення між законом та підзаконними актами. Вчені справедливо зазначають, що процес поточної розробки підзаконних актів давно перетворився на самоціль і править лише виправданням існування розвиненого апарату управління. В результаті законодавча діяльність дезорганізується.

Наприклад, за деякими підрахунками робота такого правоохоронного державного органу, як районний (міський) відділ внутрішніх справ, регламентує більш ніж 4000 нормативних актів.

Сама цифра — значний симптом дезорганізації. До того ж численні інструкції відтісняють сутність законів. Тому в ситуації, що склалася, створення інформаційних систем і технологій обліку й пошуку правової інформації є надто важливим для розв'язання завдань правотворчості й систематизації законодавства.

Автоматизація пошуку правової інформації забезпечить передусім повний та швидкий відбір законодавчого й іншого нормативного матеріалу з правових питань. Ці системи можуть бути успішно використані для порівняльного аналізу, наприклад, для регулювання того чи іншого питання у різних актах або для порівняння різних норм законодавства.

Інформатизація відкриває нові можливості для аналізу й реалізації інформації, отриманої із зовнішнього соціального середовища (ре-

зультати обліку суспільного часу, пропозицій, зауважень, скарг тощо) при оновленні законодавства, удосконаленні нормотворчого процесу, переході від її інформаційного обслуговування до безпосереднього проектування правових документів. Але для цього потрібна методологічна розробка особливостей застосування НІТ у правотворчій діяльності відповідно до вимог державного обліку нормативних актів.

Суттєвим напрямом забезпечення законності в системі є здійснення внутрівідомчого контролю. Являючи собою органічну частину управлінської діяльності, він нерозривно пов'язаний з тими завданнями, які безпосередньо стоять перед органами управління.

Наприклад, відомчий контроль у системі МВС України дає змогу здійснювати постійний нагляд за органами внутрішніх справ (посадовими особами), забезпечує чітке дотримання ними законності, допомагає створенню потрібних умов для удосконалення юридичної діяльності цих органів.

За допомогою цього контролю можна з'ясувати стан діяльності того чи іншого органу, його підрозділів у цілому, своєчасно розкривати й попереджувати недоліки й помилки в роботі, передавати передовий досвід, з'ясувати стан законності.

Форми контролю управлінської діяльності різноманітні. Головними з них є інспекторські перевірки, комплексні перевірки адміністративної практики за спеціальним завданням, спільні перевірки, які проводяться прокуратурою, судами й органами внутрішніх справ тощо. Автоматизація цих функцій повинна здійснюватись відповідно щодо завдань, визначених для організаційних структур.

До головних напрямів підвищення ефективності внутрівідомчого контролю за діяльністю правоохоронних органів належать:

- інтенсивний контроль за особами, які працюють у системі;
- перевірка дотримання законів на основі змістовного, детального вивчення реального становища на місцях, не замінюючи канцелярськими методами аналізу різного виду звітної документації, довідок; здійснення виконання вказівок посадових осіб і комісій;
- забезпечення відомчого контролю компетентними особами за дотриманням законності.

Головною метою контролю у міських і районних правоохоронних органах внутрішніх справ є забезпечення виконання управлінських рішень, законів та інших нормативних актів. За допомогою контролю ви-

рішується ряд дуже важливих завдань. Серед них — суворе дотримання законності, підвищення виконавчої дисципліни співробітників, виявлення передового досвіду й недоліків, помилок при виконанні рішень і своєчасне їх виправлення. Перевірка дає змогу начальникові визначити, кому з підлеглих і яка конкретно потрібна допомога, а також скоординувати роботу служб і підрозділів.

Розв'язання цих завдань дасть можливість зміцнити законність і вдосконалити контроль за ними.

Для прикладу, функцію автоматизованого контролю виконання документів (виконавської діяльності) покладено на автоматизовану систему контролю виконання документів (АСКІД, АНІД, АСКОРД та ін.); функції реєстрації, обліку, пошуку і зберігання документів — на АІПС.

5.3. Організаційні питання автоматизації інформаційних систем управлінського призначення

Організація автоматизації інформаційних систем управлінського призначення передбачає визначення певної послідовності дій суб'єкта управління. У практичній площині можна зазначити таку послідовність робіт:

- формалізація організаційної моделі;
- розробка моделі автоматизованої (комп'ютерної) інформаційної системи;
- проектування єдиної системи на базі використання ЕОМ.

При цьому слід враховувати, що технічна система збору, опрацювання та передачі інформації будується згідно з організаційною моделлю структури управління.

За сутністю інформаційна система приводить у відповідність потреби в інформації з її джерелами шляхом використання сучасних методів і технічних засобів. Інформатизація є лише одним з таких засобів, що дає змогу збирати та опрацьовувати великі масиви даних.

Стосовно органів державного управління це можна застосовувати для побудови схеми взаємозв'язку органу та інформаційних ресурсів, які в процесі збору, опрацювання та зберігання використовуються для функціонування системи.

Однак автоматизовані (комп'ютерні) інформаційні системи (АКІС) не можуть діяти самі по собі. Вони повинні органічно вписуватися до ті-

її організаційної структури управління, в якій проводиться інформатизація. Тому важливим елементом інформатизації у системі управління є організаційне моделювання.

Використовуючи системний аналіз для інформатизації управління, потрібно класифікувати комплекси як провідних завдань соціальної системи, так і завдань щодо забезпечення її діяльності: планування, облік та аналіз роботи особового складу підрозділів тощо.

Свого часу при розробці інформаційної системи органів державного управління України була виявлена доцільність декомпозиції їх за трьома ознаками:

- функціональним призначенням елементів структури;
- масштабом діяльності;
- етапами, що виконуються в процесі управління.

Згідно з першою ознакою проводиться декомпозиція АКІС на її складові елементи — підсистеми. При цьому розрізняються два види підсистем — функціональні й забезпечуючі.

Функціональна система являє собою відносно самостійну множину комплексів завдань, що реалізують в умовах інформатизації певну цільову функцію управління галуззю.

Згідно з функціями, які виконуються органами управління соціальними системами, АКІС мають ряд інформаційних функціональних підсистем:

- централізоване оперативне управління органами (в інтересах підвищення ефективності управління за рахунок створення організаційно-інспекторських апаратів, секретаріату та інших служб);
- управління провідними підрозділами (службами).

За тим же принципом формуються системи:

- планування, обліку, підготовки та розстановки кадрів;
- перспективного розвитку галузі (створюється в інтересах фінансово-планових і господарчих служб);
- техніко-економічного планування (створюється в інтересах служб економічної політики органу);
- управління фінансовою діяльністю, планування та обліку праці і заробітної плати;
- бухгалтерського обліку;
- матеріально-технічного забезпечення;
- управління капітальним будівництвом;
- цивільної оборони;

- управління медичним обслуговуванням та ін.

На відміну від функціональних, кожна забезпечуюча підсистема робить можливим у визначеному аспекті функціонування всієї системи на якісно новому рівні.

На основі міжгалузевих методичних рекомендацій, а також досвіду при проектуванні АКІС виділяються такі забезпечуючі підсистеми:

- інформаційної підтримки (лінгвістичне, семантичне, граматичне та інше філологічне забезпечення);
- інформаційно-технологічного забезпечення (комп'ютерні програми, їх пакети, операційні системи тощо);
- технічного забезпечення (апаратно-технічні комплекси);
- організаційного забезпечення тощо.

В окремі підсистеми виділяється також методологічне, правове (організаційно-правове), кадрове забезпечення й інші підсистеми.

Підсистема інформаційної підтримки включає:

- множину засобів знакового опису даних;
- форми подання та організації самих даних в обсязі, потрібному для функціонування системи;
- визначення принципів, методів, засобів, правил, схем, алгоритмів, за якими здійснюється збір даних, їх зберігання, пошук, контроль тощо.

Підсистема комп'ютерного програмного забезпечення АКІС включає множину комплексів, систем, бібліотек, програм різноманітного призначення, що забезпечують автоматизовані інформаційно-обчислювальні процеси, взаємодію обчислювальних пристроїв, автоматизацію програмування, відлагодження та контроль комп'ютерних програм.

Підсистема технічного забезпечення системи являє собою комплекс пристроїв, що реалізують процеси збору, опрацювання, збереження, пошуку, відображення інформації, а також забезпечують зв'язок ланок системи між собою (ЕОМ, периферійна техніка, засоби зв'язку тощо).

Згідно з другим аспектом здійснюється декомпозиція ієрархії інформаційної системи органу управління на її складові з урахуванням адміністративно-територіального поділу України відповідно до встановлених рівнів:

- 1 — стратегічний (центральні органи виконавчої влади);
- 2 — тактичний (обласні державні адміністрації);

3 — оперативний (районні державні адміністрації).

На вказаних рівнях безпосередньо здійснюється організація управління соціальними системами (суспільством, населенням, окремими людьми). У цих підрозділах формуються вхідні дані про події, осіб, об'єкти, предмети тощо, здійснюється їх введення в АКІС, багатоаспектне опрацювання з використанням локальних і регіональних комп'ютерних мереж.

Згідно з третім аспектом проводиться декомпозиція АКІС на складові елементи — фази (етапи операції).

Щодо управлінської діяльності виділені чотири головні, деякою мірою самостійні, етапи (фази), що створюють повний цикл у процесі управління.

Облік. Для того щоб приступити до реалізації певної функції управління, потрібно попередньо зібрати (зафіксувати) вхідну інформацію, що характеризує стан керованого об'єкта (процесу).

Аналіз. Дані аналізуються, уточнюється їх значимість, зіставляються параметри об'єкта (процесу), визначаються фактичні відхилення у поведінці об'єкта керування від параметрів, визначених раніше.

Прогноз. На основі аналізу і з урахуванням виявлених тенденцій оцінюються ймовірні ситуації у майбутньому, визначаються можливі стани об'єкта (процесу), в яких може проходити реалізація функцій у майбутньому.

Планування. На основі результатів, отриманих на попередніх етапах, здійснюється планування, тобто складається конкретна програма, яка визначає режим функціонування об'єкта (процесу), його реагування на дію середовища, визначаються використовувані ресурси, характеристики кінцевого результату заданими відрізками часу на планову перспективу.

Таким чином, в органі управління розробляються рішення, які у вигляді керівних дій подаються на об'єкт управління.

Щодо розглянутих вище положень зазначимо, що у зв'язку з декомпозицією АКІС органу управління соціальною системою в основі розвитку її інформаційної системи лежить втілення в життя головного принципу інформатизації: забезпечення нерозривного зв'язку між первинним обліком інформації, її опрацюванням та поширенням для подальшого опрацювання на всіх рівнях ієрархії управління.

Розглянемо таку проблему. Наприклад, міністерство зацікавлене в об'єктивному відображенні реальних процесів та явищ, що спостерігаються в галузі, де здійснюється управління. Тому виникає питання щодо

усунення не лише свідомої дезінформації — прямої неправди, дописування (відомчий інтерес), а й “невинної” дезінформації, що виникає за структурних чинників.

Це питання про сумісність АКІС центрального, вищого рівня — рівня міністерства та його підрозділів. За цих умов, звичайно, першочергову роль відіграють інформаційні технології, які дають змогу керівникам будь-якого рівня прямо і без зайвих посередників “заглянути” в будь-які низові ділянки керівництва.

Особливу роль у цьому випадку відіграють системи відеоінформації, які все частіше зустрічаються в управлінні соціальними системами у формі комп’ютеризованих автоматизованих систем оперативного управління.

Важливою умовою досягнення нерозривного зв’язку між інформаційними масивами різних рівнів є також стимулювання співробітників до видачі достовірної та якісної інформації. Система заохочення та відповідальності повинна поставити кожного управлінця в такі умови, щоб він видавав “нагору” достовірну інформацію незалежно від того, в якому вигляді відображається у ній діяльність його підрозділу.

ЗАСТОСУВАННЯ ЗДОБУТКІВ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОКРЕМИХ ФУНКЦІЙ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

6.1. Застосування методів інформатики у забезпеченні координації управлінської діяльності

Раціоналізація структури, функцій та методів управління, яка проводиться у процесі інформатизації, носить чітко виражені риси наукової розробки (дослідження, в результаті яких складаються та затверджуються у певному порядку технічні завдання, проекти та інші документи). У зв'язку з цим виникає потреба координації взаємодії різних соціальних утворень (зокрема, наукових установ, практичних органів тощо). Якими засобами забезпечити інформаційно-аналітичну діяльність у цій сфері?

Перевага надається методам логічного аналізу та формалізації вірогідної поведінки відповідних структур. Заходи щодо поліпшення організації координації діяльності, які проводяться не в умовах інформатизації, мають характер комплексного дослідження з переважанням методів якісного аналізу. Відповідно підвищується роль фахівців, які беруть участь у постановці та розв'язанні завдань удосконалення апарату управління.

У процесі дослідження треба виділяти зміни структури та методи роботи апарату управління, які відбуваються незалежно від того, які інформаційні технології використовуються в процесі інформатизації. Удосконалення системи координації управління — більш загальне й комплексне завдання порівняно із завданнями, що стоять перед розробниками автоматизованих (комп'ютерних) інформаційних систем. Також слід враховувати, що в основі удосконалення організаційних структур, яке виконує функцію координації, лежить розвиток економічних, політичних та інших соціальних факторів.

Координація як функція управління в умовах реформи (реорганізації) управлінських структур повинна враховувати можливий перерозподіл функцій, прав і відповідальності між рівнями та ланками управління, мінімізацію інформаційних потоків, спрощення і типізацію структури, розвиток нормативної бази. Зазначені фактори створюють сприятливі можливості для більш ефективного проведення інформатизації, істотно зменшують потребу в комп'ютерній техніці за рахунок змін схем розміщення. Також ці фактори впливають на визначення комплексу завдань, які підлягають автоматизації, та на характер і види АКІС, напрям та темпи їх розвитку.

Нині проектна робота щодо удосконалення управління через інформатизацію, як правило, зосереджується в спеціалізованих підрозділах. Розробники АКІС (як правило, інженери за освітою) мають іноді недостатнє уявлення про роботу апарату органів управління. Крім того, в самій теорії управління все ще відсутня ясна методологічна основа для розв'язання питань аналізу наявної технології управління та її раціоналізації в умовах інформатизації, застосування математичного моделювання соціальних явищ.

З когнітологічного погляду, замовник не завжди може (навіть якщо він і зацікавлений у цьому) ефективно розробляти заходи щодо удосконалення структури та методів роботи апарату управління в умовах інформатизації.

У міру впровадження комп'ютерних інформаційних технологій функції щодо удосконалення організаційної структури управління та координації управлінської діяльності доцільно передати спеціальному науковому підрозділу (лабораторії, відділу), на який покласти функції прикладного системного аналізу та підготовки управлінських рішень щодо подальшої інформатизації конкретного органу управління соціальною системою.

Формування єдиної координаційної структури, яка займається удосконаленням управління в цілому (в тому числі й створенням АКІС), полегшить досягнення методологічної єдності, сприятиме інтеграції системи управління та АКІС. Крім того, така структура повинна мати достатні можливості та повноваження для вивчення чинної системи управління, розробки і внесення пропозицій щодо її удосконалення. На неї можна було б покласти координацію та узгодження діяльності структурних ланок, які перебувають у віданні різних керівників, з питань, що стосуються їхньої компетенції, підготовку пропозицій щодо удосконалення

структури та методів спрощення документообігу, розробки положень про функціональні підрозділи тощо.

Таким чином, удосконалення управління в умовах інформатизації являє собою складну систему як з наукового, так і з організаційного погляду. Існує два взаємопов'язані аспекти цієї проблеми: з одного боку, інформатизація для певного класу завдань управління повинна йти за раціоналізацією системи управління, з другого — інформатизація цих завдань впливає на організацію самого управління. До розв'язання проблеми удосконалення координації управління варто підходити з системних позицій, що забезпечують охоплення всіх сторін цієї проблеми.

Відсутність потрібної координації робіт, неузгодження їх на різних рівнях управління, недостатнє відпрацювання теоретичних положень потребують посилення дослідницької роботи в галузі удосконалення організації управління соціальними системами, розширення застосування експериментів у практиці діяльності окремих органів управління. При цьому основні зусилля мають концентруватися у низових ланках органів управління, а вже потім підніматися “вгору” по ієрархії управління відповідної соціальної системи.

У зв'язку з цим варто зосередити зусилля відповідних наукових і проектних структур на змістовному узагальненні й використанні накопиченого досвіду удосконалення їхньої роботи в умовах інформатизації, а також на розробці таких напрямів:

- вивчення теоретичних і методологічних проблем удосконалення координації управління на базі інформатизації;
- різнобічне дослідження організаційних форм та методів ефективної взаємодії АКІС управління з апаратом провідних функціональних служб та усією системою;
- розробка загальної методології проектування організаційних структур в умовах інформатизації, широке застосування методів типізації окремих елементів цих структур;
- вивчення й використання досвіду застосування програмно-цільових та інших видів організаційних структур з метою виявлення можливостей використання комп'ютерних інформаційних технологій у подальшому розвитку цих структур;
- розробка проектів типових структур, здатних працювати в умовах інформатизації.

Заходи як щодо удосконалення структури та методів роботи апарату координації управління, так і щодо впровадження засобів

комп'ютерної техніки повинні бути комплексними і відображатися в загальному плані удосконалення системи управління координацією. Тому з метою підвищення рівня удосконалення структури та методів роботи апарату управління щодо координації в умовах інформатизації необхідно:

- створити в апараті управління спеціалізовані структури (консультативні ради, експертні ради тощо) для удосконалення управління із введенням до їх складу керівників підрозділів проектування та впровадження АКІС;
- використовувати при проектуванні організаційних і технічних систем імітаційні моделі всіх систем управління;
- розробити та впровадити заходи, передбачені схемами управління і проектами інформатизації.

Здійснювати зазначені заходи треба в тісному взаємозв'язку на базі єдиної методології, яка має бути закріплена у формі нормативного акта: Концепції інформатизації (країни, окремих соціальних структур у державі).

Одним з головних завдань реалізації функції координації є забезпечення управлінського апарату інформацією, яка відповідає цілям, функціям і конкретним ситуаціям, своєчасне представлення її для розв'язання того чи іншого питання, а також скорочення обсягу даних, які не стосуються справи.

Мистецтво координації, як і мистецтво управління соціальними системами в цілому, складається з ігнорування непотрібної інформації та вміння знаходити й ефективно використовувати корисну. Успіх управління багато в чому залежить від того, як відбувається процес перетворення “координуючої” інформації на управлінську діяльність. Керівник мусить брати активну участь у виборі потрібних джерел інформації, у визначенні її ролі з погляду поставлених завдань.

При реалізації функції координації вихідні дані, отримані від ЕОМ, повинні передусім відображати цілі та результати роботи, а не процеси та методи їх досягнення. У зв'язку з цим виникає потреба для тісніших контактів між користувачами та розробниками АКІС.

Емпіричні дані свідчать, що органи управління страждають передусім не від браку достовірної інформації, а від великої кількості непотрібних даних. Відповідно до формування банків даних різного роду індексів, класифікаторів, мов повинна відбуватись і розробка принципів агрегації, “конденсації”, фільтрації даних відповідності до потреб конкретних рівнів і ланок управління.

6.2. Використання здобутків правової інформатики щодо забезпечення правотворчої та правозастосовної діяльності

Необхідність створення сучасної системи інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління, у тому числі законотворчої та правозастосовної діяльності, обумовлена формуванням відповідного наукового напрямку, який знайшов своє місце у такій міжгалузевій комплексній дисципліні, як **правова інформатика**.

Вирішення проблем розбудови організаційних засад держави викликало потребу у відповідній нормативно-правовій базі. Це, у свою чергу, привело до необхідного скорочення технологічного циклу правотворчого процесу (аналізу, експертизи, обґрунтування) з наступним розглядом у відповідних органах державної влади проектів нормативних актів. Нагальною потребою також стало своєчасне інформування структур державної влади, суспільства і громадян про чинні закони та підзаконні акти, їх тлумачення.

Починаючи з 1990 р. у Верховній Раді України функціонує і послідовно розвивається та вдосконалюється система інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ), яка охоплює весь цикл законотворчої та правозастосовної діяльності.

Нині система об'єднує понад двадцять автоматизованих комплексів, що реалізують технологічний процес у такій послідовності: збір та накопичення даних з проблеми; підготовка проекту закону; колективне обговорення, узгодження, прийняття (голосування) та доведення його для реалізації на практиці.

Система надає послуги не лише структурним підрозділам Верховної Ради України, а й іншим користувачам у державних та недержавних організаціях, установах, закладах, підприємствах та окремим фізичним особам як в Україні, так і за її межами.

Окремі підсистеми підключені до міжнародної мережі Інтернет, що дає можливість користувачам в Україні та за її межами ознайомлюватись з нормативно-правовими актами України, а також брати участь у формуванні та використанні міжнародної системи правової інформації (Global Legal Information Network), мати доступ до інших світових інформаційних ресурсів, робити порівняльний аналіз нормативних актів

України з нормативними актами інших країн, використовувати їх досвід, гармонізувати нормативно-правову базу з міжнародним правом.

Вказана комп'ютеризована система інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої та правозастосовної діяльності оригінальна, належить до відкритих систем, безперервно обслуговує в реальному часі правотворчий та правозастосовний процеси.

Її функціонування не раз демонструвалося на міжпарламентських, міжнародних виставках та конференціях. Вона характеризується великим обсягом систематизованої інформації, складністю алгоритмів перетворення даних, значною кількістю користувачів.

Опрацювання потоків інформації охоплює ряд етапів, кожен з яких має свої специфічні алгоритми та технологічні операції. Так, робота над законопроектом тільки в підрозділах Верховної Ради України охоплює близько ста різних операцій опрацювання даних, кожна з яких є важливою в розробці якісного нормативно-правового акта.

Процес правотворення не можна розглядати поза межами організаційних структур різних гілок державної влади. Тому складність алгоритмів синхронізації діяльності та їх реалізація на практиці значно зростає.

Для повного і своєчасного збору достовірних даних, опрацювання їх у процесі творення правових норм створені і знаходяться у постійному розвитку:

- інформаційна база, що охоплює фонди правової, соціально-економічної та іншої інформації;
- відомості про проблеми і процеси в житті суспільства, наслідки дії чинних правових актів та ін.;
- учасні методи і засоби опрацювання даних;
- технічні комплекси і засоби зв'язку.

У процесі розробки нормативно-правових актів, залежно від значення проблем і ситуацій, які потрібно вирішити, бере участь значна кількість співавторів-розробників, тобто реалізується модель колективного розуму.

Для підтримки нормотворчого процесу в складі системи інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої та правозастосовної діяльності розроблено та впроваджено ряд функціональних та забезпечуючих підсистем.

Законопроект обслуговує процес розробки законодавчих актів від часу взяття на облік початкового варіанту, вивчення проблеми, що потребує правового регулювання, збирання пропозицій, необхідної інформації із зовнішніх джерел, формування законопроектів і аж до їх кінцевого юридичного оформлення.

Ця підсистема дає можливість залучати до творчого процесу фахівців — виконавців та зацікавлених осіб, які бажають чи функціонально зобов'язані працювати з цим документом. Отже, із застосуванням такої комп'ютеризованої технології кожна пропозиція, проект закону або інший документ проходить експертизу, одержує позитивну (негативну) оцінку шляхом голосування народними депутатами.

Рада забезпечує голосування, супроводження пленарних засідань Верховної Ради України, накопичення інформації про роботу народних депутатів при обговоренні законопроектів на сесії та при проведенні аналізу діяльності парламенту, фракцій народних депутатів, а також стенографування — комп'ютеризовану підготовку стенограм пленарних засідань Верховної Ради України в режимі реального часу, які вносяться до бази даних “Стенограми” та зберігаються у складі баз даних електронного бюлетеня.

Бази даних правової інформації орієнтовані на забезпечення правовою інформацією широкого кола користувачів за допомогою інформаційно-пошукових систем “Право”, “Законодавство”, “Закони та підзаконні акти України в Інтернеті”, які дозволяють швидко знаходити та аналізувати нормативно-правові документи.

Підсистема спеціалізованих комплексів управління законотворчим процесом. До її складу входять:

1. Реєстрація та контроль проходження законопроектів — щодо обліку, аналізу, безперервного відстежування та контролю за проходженням законопроектів у Верховній Раді України відповідно до регламенту та порядку денного.

2. Контроль за проходженням документів у підрозділах — для аналізу вхідної та вихідної кореспонденції, внутрішніх документів в окремому підрозділі або парламенті, а також контроль за виконанням доручень посадовими особами з відстеженням термінів виконання, аналізу та інформування.

3. Контроль за виконанням доручень та запитів народних депутатів України та інформування.

Інформаційно-аналітичний комплекс “Вибори” слугує для автоматизації опрацювання даних про вибори в частині оперативної реєстрації

кандидатів і відомостей про них, їхні програми; обліку та аналізу результатів виборів, а також зв'язку з регіонами для прийому результатів голосування за допомогою засобів електронної пошти.

Комплексно в автоматизованій системі вирішуються окремі управлінські завдання в структурних підрозділах (“Кадри”, “Бухгалтерія” та ін.).

У складі СІАЗ формується інтегрована база даних (підсистема інформаційного забезпечення), яка вже зараз забезпечує необхідною інформацією з наявних електронних фондів юридичної, соціально-економічної та іншої інформації, у тому числі:

- відомчих нормативних актів;
- зарубіжного законодавства;
- каталогів літератури;
- фондів інформаційних агентств світу;
- стенограм засідань Верховної Ради України, інших зібрань, обговорень;
- пропозицій до законопроектів;
- результатів голосувань;
- програм народних депутатів, партій;
- статистичних даних міністерств, відомств, соціологічних досліджень;
- звернень, скарг і пропозицій громадян, організацій та інших даних, що містять проблемні питання, наявні в державі та суспільстві.

Інтегрована база даних дає можливість отримувати різноманітні аналітичні довідки з таких інформаційних об'єктів, як “Сесія”, “Законопроект”, “Закони та підзаконні акти”, “Депутат”, “Політичні групи та фракції”, “Органи влади” та ін.

Підсистеми технічного, системного, мережного комп'ютерного програмного забезпечення орієнтовані на доведення до користувачів інформації з інтегрованої бази даних за різними технологіями:

- на локальні ПЕОМ у вигляді протоколів поновлення;
- з використанням локальної мережі та мережі Інтернет;
- на компакт-дисках;
- електронною поштою у вигляді окремих файлів чи протоколів.

Головним завданням комп'ютерних технологій є вирішення проблеми забезпечення можливості доступу до різноманітних ресурсів комп'ютерної мережі — масивів даних, пристроїв друку, електронної пошти, прикладних систем тощо незалежно від місцезнаходження користувача.

Передбачається, що це завдання стане ще гострішим у зв'язку з активним розширенням спектра електронних комп'ютерних мережових послуг, які пропонуються різними організаціями.

Сьогодні завдяки всесвітній мережі Інтернет можна отримати різноманітні дані з будь-якої точки земної кулі, здійснити передплату на отримання в електронному вигляді новин періодичних видань та ін.

Комп'ютерна мережа СІАЗ є однією з найбільших серед діючих в організаціях державної влади. Вона оснащена найсучаснішою технікою і новітніми інформаційними технологіями.

Основні принципи побудови комп'ютерної мережі Верховної Ради України.

- висока пропускна спроможність передачі даних;
- ізоляція інформаційного трафіка для кожного будинку;
- ізоляція інформаційного трафіка для кожного поверху в будинку;
- управління комп'ютерною мережею з центрального вузла;
- інтеграція комп'ютерної мережі Верховної Ради України в регіональну (м. Київ), республіканську комп'ютерну мережу України та світу;
- захист від несанкціонованого доступу.

Комп'ютерна мережа СІАЗ має доступ до глобальної мережі Інтернет. Ця “інформаційна” супермагістраль може використовуватися як для збору різноманітної інформації, так і для надання послуг. Доступ до інформації надається з автоматизованих робочих місць (комп'ютерів) секретаріатів постійних комітетів, фракцій, груп та підрозділів Верховної Ради. Інтеграція комп'ютерної мережі СІАЗ у світовий інформаційний простір, крім суто інформаційного, має суттєве політичне та економічне значення для України.

СІАЗ робить свій внесок у розвиток Інтернету в Україні і використовує різні засоби для збору та розповсюдження інформації. Ці засоби надають інформацію про послуги та ресурси, які доступні на WWW-сервері Верховної Ради України, а також доступ до ресурсів в інших місцях розташування.

На WWW-сервері Верховної Ради України (<http://alpha.rada.kiev.ua>) є:

- інформація про Україну;
- доступ до ресурсу “Світова правова інформаційна мережа” (Global Legal Information Network), забезпечується електронний доступ до авторизованих законів країн, які є членами асоціації GLIN;
- юридична правова бібліотека (Закони та підзаконні акти України);

- інформаційний бюлетень;
- законопроекти;
- нормативні акти України;
- стенограми засідань та поіменні голосування;
- конституції країн світу.

Довідкова інформація:

- відомості про політичні партії України;
- бібліографія.

Підсистема “Законопроект”. До неї входять:

- тексти законопроектів;
- порівняльні таблиці;
- інформаційні матеріали та інформаційно-аналітичні комплекси щодо реєстрації законопроектів, контролю проходження законопроектів.

Бази даних підсистеми “Законопроект” — повнотекстові бази ієрархічної структури (побудовані за методом гіперсистем права), які через технологію ведення “Електронного інформаційного бюлетеня” забезпечують доступ користувача до еталонної бази “Закони та підзаконні акти України”.

Інформаційно-аналітичні комплекси підсистеми “Законопроект” забезпечують опрацювання проектів законів України та постанов Верховної Ради України на всіх стадіях їх проходження від початкового тексту до остаточної редакції, прийняття і належного оформлення.

Реєстрація та контроль проходження законопроектів Верховної Ради України. Ця підсистема призначена для автоматизації робіт з реєстрації та контролю за проходженням законопроектів у Верховній Раді України з відстеженням відповідності регламенту та порядку денного.

Вся робота з системою виконується на основі елементів меню. Елементи меню (опції) забезпечують виконання окремих функцій системи у вікнах перегляду або заповнення інформації у вигляді таблиць.

Вся інформація системи поділена на групи за допомогою кольорової селекції, що дозволяє користувачу швидко орієнтуватись у великих обсягах даних.

Важливим є розроблення різноманітних кодифікаторів, що дозволяє одержувати статистичну інформацію та довідки у різних варіантах в оперативному режимі.

Застосовано принцип орієнтації на користувача, при застосуванні якої система дає змогу перегляду інформації на екрані у зручній ергономічній формі. Система дозволяє:

- реєструвати законопроекти із здійсненням вхідного контролю за типами документів;
- вести перелік запланованих законопроектів;
- зв'язувати зареєстровані законопроекти із законопроектами з переліку запланованих;
- вести контроль за законопроектом на всіх етапах його проходження з відстеженням за регламентними термінами виконання кожної операції;
- вести загальносистемні та локальні довідники системи;
- динамічно перебудовувати маршрути та технологічний регламент проходження законопроектів;
- здійснювати пошук законопроектів (або переліку їх) за різноманітними критеріями та умовами пошуку, заданими користувачем;
- впорядковувати за бажаними критеріями картотеки законопроектів;
- робити довільні вибірки з виводом їх на зовнішні носії (текстовий файл, друкуючий пристрій);
- робити регламентні звіти про стан проходження законопроектів у комітетах;
- одержувати статистичні дані про розгляд законопроектів;
- зберігати в архіві картотеки законопроектів з можливостями пошуку та впорядкування;
- робити дзеркальні копії інформаційної бази на зовнішні носії інформації та забезпечувати її відновлення в аварійних випадках;
- працювати з широким набором сервісних функцій (календар, записна книжка, калькулятор).

Слід зазначити, що найсуттєвіший економічний ефект від впровадження системи можна отримати, якщо використовувати її в локальній мережі, що дає можливість вести єдину інформаційну базу. Тому кількість інформації, заведеної в систему, обмежена тільки фізичною можливістю апаратних засобів.

Користувачами комплексу є народні депутати України, їх помічники та апарат комітетів Верховної Ради України. Розробники законопроектів інших підрозділів використовують інформаційний програмний комплекс “Законотворень” для підготовки законопроектів, порівняльних

таблиць (формування, коригування, порівняння, аналізу) з метою їх розгляду і обговорення на пленарних засіданнях. Комплекс дозволяє:

- отримати з бази даних текст будь-якого проекту закону, який готується до обговорення та прийняття, та необхідну добірку нормативних актів, чинних на даний час;
- вивільнити провідних фахівців-юристів від рутинної роботи — пошуку необхідних нормативних актів та упорядкування численних зауважень та пропозицій, що надходять до конкретних проектів документів;
- підвищити швидкість та якість підготовки порівняльних таблиць до другого читання законів;
- швидко отримати остаточну редакцію закону з урахуванням всіх зауважень та пропозицій, висловлених при його обговоренні;
- накопичувати дані про участь депутатів в обговоренні законопроектів та видавати довідки про міру врахування тієї чи іншої пропозиції народного депутата в остаточній редакції закону.

У процесі роботи використовує такі автоматизовані функції:

- підготовку тексту проекту закону;
- автоматичну структурування тексту;
- завантаження структурованого тексту проекту закону в БД;
- введення та завантаження в БД автоматично упорядкованого масиву зауважень до проекту закону та висновків комісії;
- постатейний розгляд проекту закону з аналізом та врахуванням всіх пропозицій і зауважень, що надійшли до будь-якої статті;
- розгляд альтернативних варіантів одного і того ж закону та встановлення співвідношень між текстами;
- формування та друкування порівняльних таблиць до одного і того ж проекту та таблиць співвідношень до альтернативних проектів для розгляду в комісіях та робочих групах;
- формування та друкування тексту остаточної редакції.

Вхідною інформацією є проект закону, який вноситься на розгляд Верховної Ради України, а також тексти альтернативних проектів.

Вихідною інформацією є порівняльні таблиці, таблиці співвідношень та текст остаточної редакції закону, прийнятого на сесії Верховної Ради України. Це дає можливість швидко, якісно і ефективно готувати законопроекти для розгляду на сесії Верховної Ради України, подавати інформацію в унаочненій формі (порівняльні таблиці), користу-

ватися базою чинних законів, створювати таблиці змін і доповнень порівняно з іншими текстами законів.

Структурування композиції тексту проекту та його розмітка полегшує подальшу роботу із внесенням зауважень та коригування проекту на всіх етапах його розгляду. Користувачеві надається можливість переглянути на екрані ПЕОМ та роздрукувати порівняльну таблицю і таблицю зауважень до всього тексту та окремих частин, остаточну редакцію, таблиці співвідношень у двох варіантах (для двох або кількох законопроектів).

Електронний інформаційний бюлетень — це ряд упорядкованих автоматизованих баз даних, орієнтованих на інформаційне забезпечення діяльності органів державної влади. До розгляду пропонується:

- концепція, принципи і алгоритми структуризації баз даних, що спрямовані на забезпечення повноти даних;
- концептуальна модель системи бази даних Електронного бюлетеня;
- логічна структура системи баз даних;
- фізична структура;
- технологія доведення даних до користувача з використанням твердої копії на компакт-дисках;
- методика розрахунку соціально-економічних показників системи баз даних Електронного бюлетеня та їх реалізації.

Система баз даних “Електронний інформаційний бюлетень” спроектована і наповнена по мірі аналізу запитів користувачів комп’ютерної технології розробки законів.

Змістовно бази даних електронного бюлетеня спрямовані на інформатизацію функцій структурних підрозділів Верховної Ради України, закріплених за нею ст. 85 Конституції України; законотворчої діяльності Верховної Ради України; депутатської діяльності в округах.

Основне джерело даних для баз Електронного бюлетеня — “Справа законопроекту” та документообіг Верховної Ради України, який створюється в ході виконання Верховною Радою її функцій. Змістовно документи, що використовуються в системі баз даних, є прерогативою Верховної Ради України.

Виконання функцій підтримки, актуалізації даних, їх перенесення на матеріальні носії, доведення до користувачів оформлюється у вигляді методичних матеріалів, інструкцій, технологічних карт. Основними принципами вибору джерел даних є:

- відкритість джерел;
- офіційність на кожному етапі життєвого циклу нормотворення;
- обґрунтованість масовості доведення даних до користувача з метою підвищення відкритості та демократизації суспільства;
- надійність джерел;
- можливість розширення джерел даних без суттєвих трудовитрат на переструктуризацію баз даних (адаптивність).

На концептуальному рівні представлено склад баз даних “Електронного інформаційного бюлетеня”, їх об’єктів і зв’язку між ними. Повнота об’єктів БД обумовлена однозначним співвідношенням та відображенням схеми законотворчого процесу, затвердженої Регламентом Верховної Ради України.

До складу “Електронного інформаційного бюлетеня” входять:

- регламент Верховної Ради України;
- розклад засідань Верховної Ради;
- стенограми;
- тексти законопроектів;
- нормативні акти України;
- законодавство країн світу;
- програми народних депутатів України;
- фахівці — розробники законопроектів;
- органи влади;
- огляд подій.

Між складовими елементами баз даних спроектовані і підтримуються зв’язки, що відображають логіку законотворення, якої дотримуються відповідальні за підготовку конкретного законопроекту співробітники постійних комітетів Верховної Ради України.

В Електронному інформаційному бюлетені вибрана ієрархічна модель структури баз даних, що обумовлено вимогами простоти і швидкості доступу до повнотекстових неструктурованих документів різного змісту.

Декомпозиція ієрархічної моделі побудована на принципі “дерева цілей”. Основою його застосування стали результати аналізу реальних запитів користувачів на ту чи іншу інформацію у ході правотворчого процесу. Ієрархічна індексація відображає частоту і кількість звертань до того чи іншого виду даних.

Логічна модель відображена у фізичну як N до 1, тобто кілька фізичних файлів складають один логічний об’єкт бази. Така структуриза-

ція дозволяє виділити архівну незмінну частину і частину фізичних файлів, що актуалізуються оперативно. Це обумовлено вимогами запису Електронного інформаційного бюлетеня на компакт-диски, а також створення динамічного ряду розділів системи БД для подальшого аналізу варіантів текстових документів і формування правил їх змін. Доступ до фізичних об'єктів dbw здійснюється як з програм DOS, WINDOWS, так і через Інтернет.

Інформаційно-технічний комплекс “Рада” призначений для комп'ютерного супроводження пленарних засідань Верховної Ради України, забезпечення ефективної роботи народних депутатів як під час засідань, так і при проведенні аналізу роботи парламенту.

Інформацією, яку видає система “Рада”, крім народних депутатів, можуть користуватися працівники аналітичних підрозділів секретаріатів комітетів Верховної Ради, груп і фракцій народних депутатів.

Вона складається із спеціалізованих автоматизованих робочих місць (АРМ), об'єднаних у локальну мережу, та технічних засобів.

АРМ **“Адміністратор”** є головною складовою системи “Рада”. Його основні функції: технічна підтримка проведення голосувань та реєстрацій, запис на виступ з місця, опрацювання результатів та видача їх на табло, екран Головуючого та в мережу, а також комутація мікрофонів при виступах народних депутатів з робочих місць;

АРМ **“Секретар”** формує черги на виступ з трибуни з будь-якого питання, внесеного до затвердженого переліку питань порядку денного та висвітлює оголошення на табло в сесійній залі;

АРМ **“Діагностика”** безперервно приймає потік інформації від пультів народних депутатів, проводить її обробку й аналізує технічний стан пультів.

АРМ **“Підсистема”** сприймає аналітичну інформацію про результати голосувань, реєстрацій, списки народних депутатів, які записалися на виступи з трибуни і з місць;

АРМ **“Депутат”** складається з двох частин:

Інформаційно-довідкова система про склад депутатського корпусу.

Програма обробки та відображення інформації про результати поіменних реєстрацій та голосувань.

Пульти народних депутатів призначені для реєстрації, голосування, запису на виступ та виступ з місця. Демонстраційні табло — для висвіт-

лення текстової та графічної інформації. Вхідною інформацією системи “Рада” є :

- анкетні дані народних депутатів;
- перелік зареєстрованих партій в Україні;
- перелік фракцій та груп народних депутатів Верховної Ради;
- перелік постійних комітетів Верховної Ради.

Вихідна інформація:

- результати поіменних реєстрацій народних депутатів;
- результати поіменних реєстрацій народних депутатів з угрупованням по фракціях та групах;
- загальні результати непоіменних голосувань;
- результати поіменних голосувань;
- результати поіменних голосувань з угрупованням по фракціях та групах;
- результати поіменних голосувань з угрупованням за результатами голосування;
- результати голосувань фракцій та груп народних депутатів при поіменному голосуванні;
- списки народних депутатів по належності їх до партій, фракцій і груп, постійних комітетів Верховної Ради України;
- списки народних депутатів, записаних на виступи з трибуни;
- статистика виступів народних депутатів з трибуни і з місця;
- висвітлення на табло в сесійній залі та в холі аналітично-експертної інформації, оголошень і повідомлень.

Інформаційно-пошукові системи “Право”, “Законодавство” і “Закони та підзаконні акти України в Інтернеті” (надалі Системи) **призначені** для:

- оперативного забезпечення користувачів офіційною правовою інформацією з першоджерел;
- швидкого пошуку та аналізу нормативно-правових документів.

Системи сприяють підвищенню ефективності законотворчої та правозастосовної діяльності. Системи використовують:

- народні депутати України та місцевих рад;
- працівники структурних підрозділів Верховної Ради України, Адміністрації Президента України, Конституційного Суду України, Верховного Суду України, Вищого арбітражного суду України, Міністерства культури, Міністерства освіти і науки, Міністерства оборони, Міністерства праці та соціальної політики, Міністерства фінан-

сів, Національної академії наук, Міністерства економіки, інших міністерств та відомств, місцевих органів влади, наукових установ та навчальних закладів;

- співробітники іноземних представництв в Україні та посольств України в інших країнах;
- керівники підприємств, юристи, бухгалтери, економісти, працівники банків, юридичних фірм, інших організацій;
- абоненти мережі Інтернет, які мають відповідний доступ.

Бази даних Систем містять нормативно-правові документи в остаточній редакції із внесеними змінами (в системі “Законодавство” є попередні редакції), у тому числі:

- закони, постанови Верховної Ради України, постанови та укази Президії Верховної Ради України починаючи з 1990 р., а також деякі нормативно-правові акти, що були прийняті;
- кодекси;
- укази та розпорядження Президента України;
- постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України починаючи з 1992 р.;
- декрети Кабінету Міністрів України;
- документи міністерств та відомств України, зареєстровані в Міністерстві юстиції відповідно до Указу Президента України № 493/92 від 03.10.92 та постанови Кабінету Міністрів України № 731 від 28.12.92;
- міжнародні угоди;
- документи міністерств та відомств України, які не підлягають реєстрації в Міністерстві юстиції (листи, роз’яснення Національного банку, Головної державної податкової адміністрації, рішення Конституційного Суду України, постанови Верховного Суду та Вищого арбітражного суду України тощо).

Система “**Законодавство**” забезпечує:

- пошук документів за реквізитами (назва, номер, дата прийняття, орган видання та тип документа), за ключовими словами та темами (пенсії, боротьба із злочинністю, податки тощо);
- перегляд, сортування, друкування або виведення у файл переліку знайдених документів;
- перегляд текстів документів з підсвічуванням ключових слів;
- друкування цілого тексту або будь-яких його частин на матричному, лазерному або струминному принтері;

- контекстовий пошук за двома словами (відстань між словами визначається користувачем);
 - ведення списків користувача (тематичних тек користувача);
 - перегляд нормативних актів, пов'язаних з документом (що вносять зміни, вводять у дію, ратифікують, посилаються на даний документ тощо);
 - переключення перегляду з одного документа на інший за посиланнями в тексті (динамічний гіпертекст);
 - перегляд додаткових реквізитів документа (дати набуття або втрати чинності, дати публікації в пресі), перегляд як чинних, так і нечинних документів;
 - перегляд структури документа, створення “закладок” у текстах, власних приміток користувача до документів;
 - перегляд статистики бази даних;
 - актуалізацію бази даних за допомогою спеціальних файлів (блоків поновлення), які передаються користувачам на дискетах, або засобами телекомунікації (електронною поштою тощо);
 - перегляд результатів попередніх пошуків за різними критеріями, перегляд списків документів, що додавалися до бази даних з окремих блоків поновлень;
 - довідку про об'єм вільного дискового простору, версію системи, обсяг бази даних, номер останнього блоку поновлення тощо.
Система “Законодавство” вирізняється:
 - можливістю перегляду попередніх редакцій документів, що змінювалися;
 - орієнтацією на роботу в операційному середовищі Windows;
 - швидким пошуком;
 - можливістю формування бази даних з документів тих органів влади, які замовляє користувач;
 - можливістю вибору української або російської мови, меню та повідомлень системи.
- Система “Закони та підзаконні акти України в Інтернеті” надає абонентам мережі Інтернет можливості:
- пошуку документів за реквізитами: реєстраційним номером, датою прийняття, типом, органом влади, станом (чинні, нечинні);
 - пошуку документів за словами в текстах з урахуванням “відстані” між ними;

- перегляду текстів знайдених документів, копіюванні їх у файл.

База даних поновлюється щоденно. Блоки поновлення для системи “Законодавство” передаються користувачам через електронну пошту і виставляються на FTP-сервер. Система “Закони та підзаконні акти України в Інтернеті” функціонує на WEB-сервері Верховної Ради України (<http://alpha.rada.kiev.ua>).

Світова електронна мережа правових документів Global legal information network. На сучасному етапі розвитку українського суспільства законотворча правозастосовна діяльність не може розвиватись ізольовано, не використовуючи теоретичні та практичні здобутки світової системи правової інформації. Це зумовлюється практичною потребою швидкого доступу до законодавства країн світу, що вже сьогодні значною мірою забезпечується стрімким розвитком електронних засобів телекомунікацій.

Державні і недержавні структури отримують велику користь від усе ширшого використання електронних мереж, що у свою чергу створює потребу якомога більше дізнатися один про одного з тим, щоб рішення про взаємовідносини приймалися на основі повної інформації.

Українські дослідники в галузі права часто вже не можуть спиратися у своїх дослідженнях тільки на вітчизняне законодавство. І сьогодні не викликає подиву потреба в нормативних актах інших країн для вирішення окремого питання.

Створення в 1976 р. Міжнародної правової бази даних у Правничій бібліотеці Конгресу США було чітко мотивоване бажанням задовольнити такі потреби. Як виявилось, ця база виправдала себе як простий і ефективний засіб швидкого і точного доступу до складових правового середовища різних країн і з часом видозмінилась у Світову електронну мережу правових документів.

Систему було засновано на принципах:

- достовірності джерел;
- простоти пошуку юридичних документів;
- багатонаціональної орієнтації.

Принцип “достовірність джерел” вимагає, щоб індекс містив тільки записи, що належать до законодавчих документів з офіційного джерела — до офіційного національного журналу із законодавства кожної країни.

Принцип індексування “простота пошуку юридичних документів” — це система, яка хоча в першооснові і призначена для осіб з досвідом роботи з юридичними документами, могла би з легкістю використовув-

ватися тими, хто має малий досвід або зовсім його не має в роботі з доступу до автоматизованих баз даних, і була б зрозумілою для осіб з різних культурних та освітніх середовищ.

Проект GLIN у своїй основі реалізує завдання:

- Зменшення витрат часу на отримання юридичних документів для створення резюме шляхом збільшення кількості національних робочих станцій для комп'ютерного опрацювання юридичних документів, їх передачі та отримання.
- Об'єднання індексованих файлів резюме в один, який містить тексти юридичних документів у цифровій формі, сканування з офіційного національного джерела правничих документів.
- Об'єднання резюме й індексуємих термінів державною мовою, а також англійською для створення доступу до інформації обома мовами.
- Розширення існуючих пошукових можливостей до пошукової функції "слово в тексті" щодо вже існуючих юридичних документів, а не тільки індексованих резюме.

Розширення кількості дозволених юридичних джерел для включення в обіг вибраних матеріалів, виданих інструктивними установами або судами.

Згідно з ідеологією та технологією виконаних робіт, прийнятою у GLIN, Секретаріатом Верховної Ради України зроблено аналітико-синтетичне опрацювання інформаційних бюлетенів "Відомості Верховної Ради України", з використанням тезаурусу GLIN готуються англійською мовою реферати законів України та постанов Верховної Ради України, які у вигляді архіву разом зі сканованими повними текстами цих документів надсилаються мережею Інтернет до Бібліотеки Конгресу США. Ведеться робота з підготовки нових термінів до тезаурусу GLIN, пропозиції щодо яких надсилаються до Юридичної бібліотеки Конгресу США.

Функціонування інформаційної системи GLIN у Верховній Раді України розглядається як важлива складова інформаційно-аналітичного забезпечення законодавчої та правозастосовної діяльності, нарощування інформаційного забезпечення парламенту України, реалізації міжпарламентських інформаційних обмінів, гармонізації законодавства України з міжнародним законодавством.

Використання засобів інформаційно-обчислювальної техніки в державному управлінні, у тому числі в українському парламенті, дозволило створити єдину комплексну технологію опрацювання даних, яка міс-

тить фіксацію і попередню підготовку інформації, семантичне і лінгвістичне опрацювання, зберігання, актуалізацію, дублювання інформації на випадок можливих пошкоджень оригіналу та оперативне надання даних користувачам у потрібних їм аспектах. При цьому форми надання інформації пропонуються різноманітні: від короткочасної видачі на екран до виводу на різні пристрої (друкування, компакт-диски та інші носії).

Основними результатами від впровадження комп'ютеризованої інформаційно-аналітичної системи є:

- забезпечення рівня обґрунтованості управлінських рішень за рахунок можливості широкого використання різних джерел альтернативної аналітичної інформації, вчасної обробки даних, достатнього інформаційного забезпечення нормотворчої діяльності, застосування сучасних наукових методів та засобів обробки даних, що сприяє також зменшенню впливу суб'єктивних чинників;
- підвищення продуктивності праці у нормотворчій та правозастосовній діяльності за рахунок наданої можливості швидкого пошуку та порівняльного аналізу даних у великих масивах інформації, впровадження принципу одноразової фіксації даних, колективного їх використання, використання технології опрацювання даних та їх пересилки, уникнення паралелізму в законопроектних роботах та багатоаспектному використанні накопичених даних;
- ефективність контролю законотворчого процесу, синхронізації інформаційних потоків, скорочення технологічного циклу проходження законопроектів;
- можливість моделювання та прогнозування наслідків уведення нових законів та підзаконних актів ще до їх прийняття;
- значна економія матеріальних і трудових ресурсів при розробленні законопроектів та інших нормативних актів.

Організаційне, науково-технічне та методичне забезпечення розробки та функціонування комп'ютеризованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення в українському парламенті покладено на Управління комп'ютеризованих систем апарату Верховної Ради України.

Функції цього Управління:

- здійснює впровадження нових технологій, методів і засобів збору, обробки і видачі даних для ефективної діяльності підрозділів Верховної Ради України і народних депутатів України;

- забезпечує функціонування і розвиток комп'ютеризованих інформаційних систем і мереж, обробку законопроектів на всіх стадіях їх проходження у Верховній Раді України до оформлення і прийняття;
- здійснює автоматизацію управління законотворчим процесом;
- створює і забезпечує функціонування баз даних, електронних бюлетенів у галузі права, економіки та накопичує інші фонди інформації, які можуть бути використані при роботі над законопроектами, у нормотворчій та правозастосовній діяльності;
- формує та поширює еталонну базу даних нормативно-правових актів (офіційних документів), що приймаються вищими органами влади в Україні;
- сприяє доступу користувачів до масивів даних обчислювальних центрів міністерств і відомств, організацій, установ та баз даних законодавчих актів зарубіжних країн;
- встановлює зв'язки з питань електронного обміну правовою та іншою інформацією з відповідними службами парламентів інших країн;
- забезпечує своєчасне надходження вхідної інформації і актуалізацію баз даних;
- виконує роботи з підтримки функціонування програмних, технічних та мережних комплексів Верховної Ради України;
- проводить роботи зі створення автоматизованих інформаційних систем, комплексів і робочих місць у Верховній Раді України, у тому числі спільно та за участі міністерств і відомств, науково-дослідних установ та підприємств;
- формує науково-технічну політику в галузі інформатизації та контролює ефективність використання інформаційно-обчислювальної техніки в підрозділах Верховної Ради України;
- проводить науково-методичну роботу, здійснює координацію програм комп'ютеризації в системі органів законодавчої влади;
- організує навчання з оволодіння комп'ютерною технікою, функціонує в підрозділах Верховної Ради України;
- формує і організовує разом з відповідними підрозділами апарату Верховної Ради України виконання плану розвитку інформатизації та її матеріально-технічного забезпечення.

6.3. Впровадження інформаційних технологій у виборчий процес

Оперативне опрацювання великих обсягів і потоків інформації, підвищені вимоги до її оперативності, достовірності, необхідність інформаційно-аналітичного супроводу кожного етапу виборчого процесу, накопичення та швидкого доступу до інформації в різноманітних аспектах визначили необхідність створення для Центральної виборчої комісії комп'ютерної системи опрацювання інформації (ЕІАС)*.

Починаючи з лютого 1994 р. її впроваджено у промислову експлуатацію на етапі реєстрації кандидатів у народні депутати України, і з цього часу вона функціонує в ЦВК, здійснюючи автоматизацію функцій реєстрації, контролю, опрацювання, накопичення та збереження інформації про виборчий процес близько 10 років.

Впровадження ЕІАС “Вибори” продемонструвало значну ефективність використання сучасних інформаційних технологій у виборчому процесі.

ЕІАС “Вибори” здійснює:

- централізоване накопичення інформації про хід виборів на всіх етапах виборчого процесу, що надходить з виборчих округів;
- облік даних про виборчі округи України з деталізацією всіх необхідних характеристик та етапів виборчого процесу щодо кожного округу;
- узагальнення інформації про хід реєстрації претендентів та кандидатів у регіонах та виборчих округах;
- формування даних про кандидатів у депутати в обсязі відомостей, передбачених Законом України про вибори народних депутатів України;
- збір (за допомогою електронної пошти або телеграфних повідомлень), контроль та опрацювання оперативної інформації про результати виборів;

* Вперше вона була створена фахівцями Центру комп'ютеризованих інформаційних систем Секретаріату Верховної Ради України за участі Центральної виборчої комісії (ЦВК) та інших організацій і використана під час виборів народних депутатів України, які відбулися 27 березня 1994 року.

- алгоритмічно-програмну (консультативно-довідкову) підтримку Закону про вибори в процесі аналізу результатів голосування;
- формування звітів, статистичних та інформаційно-аналітичних довідок.

До регламентних звітів зараховують:

- оперативні дані про реєстрацію претендентів та кандидатів по регіонах та округах;
- облікова картка, автобіографія і програма кандидата в народні депутати;
- списки кандидатів або депутатів у заданих інформаційних варіантах;
- оперативні дані про хід голосування в округах регіонів у задані інтервали часу в день виборів;
- деталізовані результати виборів по регіонах та по виборчих округах у вигляді альбому-звіту.

Формуються також звіти про результати кожного туру виборів:

- повний звіт про результати виборів по всіх кандидатах у народні депутати;
- звіт по округах, у яких призначені повторні вибори, що містить повні дані про результати виборів;
- звіт про результати виборів по округах, у яких призначено повторне голосування;
- звіт про результати виборів по округах, у яких обрані народні депутати України.

Крім регламентних запитів, система забезпечує обслуговування запитів користувача згідно з довільною комбінацією параметрів та їх значень, оперативно формує відповідні звіти за формою, означеною користувачем, для перегляду на екрані або друку.

У системі застосовано інформаційно-терміновий принцип накопичення та збереження інформації щодо кожного етапу виборчого процесу. Згідно з цим принципом система накопичує інформацію про кожний вид виборів — чергові, позачергові (дострокові), повторні, замість депутатів, які вибули, у варіантах: кандидати, обрані, вибори не відбулися, повторне голосування та ін.

У системі “Вибори” передбачено:

- допомогу та підказку при введенні, корекції та перегляді інформації;
- контроль введеної інформації на рівні шаблонів даних і семантичної відповідності;

- процедури, що виконують копіювання та відновлення інформації на зовнішніх носіях;
- роботу в режимі багатьох користувачів;
- передачу та прийом інформації щодо обліку результатів виборів із застосуванням засобів електронної пошти.

Застосування автоматизованої системи “Вибори” дозволяє значно прискорити опрацювання інформації по виборчому процесу, поліпшити її достовірність та якість. Час обробки та формування звіту з аналітичними даними про кандидатів першого туру голосування по Україні з 10 параметрів становить близько 15 хвилин.

Протягом років функціонування ЕІАС “Вибори” постійно удосконалювалась. З певними модифікаціями, здійсненими розробниками, система була використана для опрацювання результатів виборів Президента України.

У грудні 2001 р. Президент України видав розпорядження щодо застосування автоматизованих інформаційних систем у процесі підготовки і проведення виборів народних депутатів України. Кабінетом Міністрів України була прийнята відповідна постанова № 1713 від 21 грудня 2001 року.

Відповідно до положень зазначених актів окружні виборчі комісії на період з 10 січня по 10 квітня 2002 року були забезпечені необхідною комп’ютерною і телекомунікаційною технікою, відповідним програмним забезпеченням, кваліфікованими фахівцями для обслуговування комп’ютерних робочих станцій, а також надійним телекомунікаційним зв’язком.

Фахівцями Закритого акціонерного товариства “Інформаційні комп’ютерні системи” в стислі строки були спроектовані та модернізовані відповідні підсистеми ЕІАС “Вибори” та розгорнута тимчасова комп’ютерна мережа, яка обслуговувала 225 окружних виборчих комісій. Була розроблена підсистема збору та передачі інформації від окружних виборчих комісій до бази даних Центральної виборчої комісії.

На день виборів 31 березня 2002 р. в банку даних Центральної виборчої комісії було накопичено інформацію щодо 3762 кандидатів у народні депутати України, включених до виборчих списків політичних партій, виборчих блоків політичних партій, 3084 кандидатів у народні депутати України, зареєстрованих в одномандатних виборчих округах.

Крім того, була накопичена інформація про суб'єктів виборчого процесу, а саме про склад 225 одномандатних виборчих округів і 333113 виборчих дільниць, 33 політичні партії, виборчі блоки політичних партій.

Також було зафіксовано 6049 подань політичних партій до складу окружних виборчих комісій, інформацію щодо 4484 членів окружних виборчих комісій, 478713 членів дільничних виборчих комісій, довірених осіб кандидатів у народні депутати України, уповноважених осіб політичних партій у багатомандатному та одномандатних виборчих округах. Треба зазначити, що ЦВК також мала інформацію стосовно 944 офіційних спостерігачів від іноземних держав, 403 акредитованих засобів масової інформації.

Банк даних ЕІАС має найрозвиненіше програмне забезпечення. Воно дає можливість вирішувати завдання щодо задоволення як відносно простих інформаційних запитів, так і вирішення складних аналітичних задач.

Основні інформаційні ресурси банку надаються для широкого використання на динамічній WWW-сторінці в Інтернеті під час виборчої кампанії. Так, під час останніх виборів цим ресурсом скористалось понад 100 тисяч користувачів, що свідчить про величезний інтерес до виборів широких кіл громадськості як у нас, так і за кордоном.

Одним з найважливіших завдань, що вирішуються системою, є інформаційно-аналітичне обслуговування членів Центральної виборчої комісії та працівників її Секретаріату. Для цього в системі передбачено кілька рівнів доступу до накопиченої у банку даних інформації:

- формування регламентних звітів, статистичних та інформаційно-аналітичних довідок (так, у системі за станом на 2002 р. цих звітів--запитів зроблено близько 400);
- оперативне формування відповідних звітів для перегляду на екрані або друку;
- виконання довільних запитів користувача згідно з довільною комбінацією параметрів та їх значень;
- відображення інформації, аналітичних довідок про суб'єкти та події виборчого процесу у внутрішній мережі за допомогою Інтернет-технології.

ЕІАС забезпечує безпаперовий документообіг для кінцевих користувачів — членів Центральної виборчої комісії. А після завершення

надходження оперативних відомостей забезпечує макетування та друк експрес-видання українською та англійською мовами.

Нині проводяться науково-дослідні роботи з розробки та впровадження вітчизняних автоматизованих електронних виборчих скриньок, які обладнуються елементами розпізнавання та сканування виборчих бюлетенів, а виборчі комісії — пристроями накопичення та первинної обробки інформації. У разі доповнення скриньок пристроями регламентованого зняття інформації можна буде фактично об'єднати два незалежні на сьогодні процеси — отримання інформації про хід голосування та підведення його підсумків.

Разом з тим слід зазначити, що сучасні інформаційні технології прогресують значно швидше, ніж виборче та референдумне законодавство в Україні. Тому одним з пріоритетних напрямів є правове регулювання комплексу суспільних відносин, що виникають з питань інформатизації виборів та референдумів.

Найефективнішим шляхом є прийняття відповідного закону, який повинен визначити загальнонаціональний статус системи, встановити правовий режим її використання, надати юридичного значення документам, підготовленим з використанням ЕІАС “Вибори”. Він також повинен передбачити шляхи її вдосконалення та розвитку, можливості використання її потенціалу для вирішення завдань, пов'язаних як з проведенням виборів і референдумів, так і з використанням Державного реєстру населення.

Нині в ЕІАС накопичено інформацію щодо всіх виборчих процесів та референдуму, які відбулися в Україні за ці роки, що є невимірним інформаційним капіталом Центральної виборчої комісії і країни в цілому.

Тому не менш важливим є вирішення встановлення відповідальності за можливі правопорушення, допущені при застосуванні ЕІАС “Вибори”, та забезпечення інформаційної безпеки і доступу до використання конфіденційної інформації, що міститься в базах даних.

Крім вирішення досить складних та специфічних науково-технічних проблем інформатизації виборчого процесу, ЕІАС сприяє підвищенню довіри громадян України до таких важливих державних інститутів, як вибори та референдуми, становленню демократичного, соціального та правового суспільства.

6.4. Впровадження інформаційних технологій в управлінську діяльність підрозділів МНС по забезпеченню пожежної безпеки

Життєво важливими є процеси прийняття управлінського рішення у надзвичайних ситуаціях, наприклад при виникненні пожеж, катастрофах, стихійних лихах, коли йдеться не тільки про оптимальне використання матеріальних та фінансових ресурсів, а в першу чергу про життя людей, у тому числі й дітей. Адже їх долю іноді вирішують секунди.

Пожежна охорона може вважатися оптимально організованою, якщо вона за даних умов при найменших затратах трудових, матеріальних, фінансових, часових та інших ресурсів забезпечує заданий рівень протипожежного захисту міст, інших населених пунктів, об'єктів господарювання різних форм власності. Причому останній ресурс є одним з найголовніших.

У практичній діяльності пожежної охорони це означає швидке прибуття на пожежу, скорочення часу її гасіння, проведення пожежно-технічного обстеження тощо. Результатами діяльності органів та підрозділів пожежної охорони, крім врятованих людей, є збережені від знищення вогнем матеріальні цінності. Тому тут економія часу матеріалізується і виступає безпосередньо в ролі вартості матеріальних цінностей, будов, споруд, які були врятовані від вогню. Таким чином, оптимізація управління пожежною охороною — це процес, який у першу чергу направлений на економію часу за безпосереднього виконання закріпленої функції — попередження та гасіння пожеж.

У пожежній охороні фактор часу та фактор ризику в прийнятті управлінського рішення перебувають в постійному змаганні. Спрямованість керівника до прийняття рішення з меншим ступенем ризику призводить до збільшення витрат часу на його підготовку, вибір оптимального варіанту і, якщо це можливо, на його експериментальну перевірку. Звідси посилюється ризик щодо несвоєчасного прийняття управлінського рішення.

Аналіз технології управління та розробки управлінських рішень у пожежній охороні свідчить про необхідність сучасних наукових методів розв'язання управлінських проблем — передусім інформаційного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень на основі використання засобів обчислювальної техніки.

Створення інформаційних систем (ІС) на базі засобів обчислювальної техніки (ЗОТ) приводить до суттєвої зміни й удосконалення методів збору, опрацювання, зберігання і використання інформації у процесі прийняття управлінських рішень. На основі системного підходу забезпечується розробка логічних і математичних методів збору і підготовки інформації, їх втілення в інформаційних та управляючих системах на базі використання ЕОМ (електронно-обчислювальних машин).

Використання комп'ютерних інформаційних технологій (КІТ) в апараті управління впливає на змістовну, якісну сторону управлінських рішень, на динаміку підготовки, прийняття та організацію їх виконання. ЕОМ допомагають у вирішенні задач по створенню методів аналізу інформації за визначеними алгоритмами відповідно до обраних критеріїв, прийнятті рішень з прогнозуванням можливих наслідків, здійсненні дійового контролю за виконанням рішень.

Основу нових інформаційних технологій (НІТ) складають розподілена комп'ютерна техніка, "доброзичливе" програмне забезпечення та розвинуті засоби комунікації. При цьому комп'ютери не породжують інформаційну продуктивність шляхом збільшення обсягів робіт. Принципова відміна нової інформаційної технології від існуючої (машинопис, зв'язок по телефону та ін.) полягає не тільки в автоматизації процесів зміни форми чи місцезнаходження інформації, але й в зміні її змісту та методів отримання й обробки.

Можна виділити дві стратегії впровадження НІТ в організаційну структуру пожежної охорони:

1) інформаційна технологія пристосовується до організаційної структури в її існуючому вигляді, і модернізація існуючих методів роботи проходить локально. У зв'язку зі слабким розвитком комунікацій реорганізуються тільки робочі місця. Відбувається перерозподіл функцій між технічними працівниками (операторами) і спеціалістами та злиття функцій збирання й обробки інформації з функціями підготовки та прийняття управлінських рішень;

2) організаційна структура перебудовується таким чином, щоб інформаційна технологія дала найбільший ефект. Головною стратегією є максимальний розвиток комунікацій та розробка нових організаційних взаємозв'язків, які раніше не використовувались. Продуктивність орга-

нізаційної структури зростає, оскільки раціонально розміщуються бази даних, зменшується обсяг інформації, що проходить каналами зв'язку.

Перша стратегія орієнтується на існуючу структуру установи, де ступінь ризику зводиться до мінімуму, оскільки затрати мінімальні (система розширюється разом із потребами та можливостями організації).

Друга стратегія характеризується зміною підходу до інформаційної техніки — інформаційна активність підрозділів переходить безпосередньо до організаційних структур, які приймають управлінські рішення.

Розглянемо реалізацію впровадження інформаційної технології на прикладі Автоматизованої системи обробки інформації про пожежі Управління державної пожежної безпеки в Київській області МНС України (АСОІПП). Це перша в Україні система на базі комп'ютерної техніки, впроваджена у 1992 р. (свідоцтво про державну реєстрацію ПА № 101-Е).

АСОІПП — ієрархічний комплекс методів і засобів для оптимізації й автоматизації процесів опрацювання інформації, які застосовують спеціалісти апарату управління для підготовки та прийняття управлінських рішень.

Так, АСОІПП створюється на основі застосування ЕОМ з метою удосконалення процесів обліку, контролю та прийняття оперативних, цілеспрямованих, правомірних, узгоджених у часі управлінських рішень, направлених на забезпечення функціонування системи пожежної охорони, вибір найкращих варіантів оперативного управління гасінням пожеж та виробничо-господарською діяльністю.

АСОІПП "FIRF" функціонує у черговому режимі (цілодобово). Вона складається з чотирьох основних підсистем:

- управління силами та засобами на пожежах;
- здійснення контролю небойових виїздів;
- забезпечення функціонування диспетчерської служби;
- відомості за добу.

В організаційному плані систему реалізовано в центрі управління силами та засобами. Вона являє собою комп'ютерну ІС, яка за допомо-

гою локальної обчислювальної мережі забезпечує роботу трьох диспетчерів.

Характерною особливістю АСОІПП є її багатофункціональність.

Первинна інформація, яка надходить до БД, вводиться один раз, а використовується для вирішення багатьох видів інформаційних завдань, вибіркового розповсюдження інформації, довідково-інформаційного обслуговування та ін. Головними функціями, діяльність з яких автоматизуються при розв'язанні завдань АСОІПП, є:

- автоматизація формування наказу про виїзд техніки гарнізону згідно з планом залучення сил та засобів;
- збір, накопичення, зберігання, опрацювання та виведення оперативної інформації про виникнення, проходження та локалізацію пожеж, а також про виїзди пожежної техніки на заняття, навчання, опрацювання оперативних карток тощо. Причому математичний апарат автоматизованої інформаційної системи (АІС) дозволяє видавати таку інформацію щоденно, за будь-який період зростаючим підсумком. Інформація може видаватись у порівнянні з аналогічним періодом минулого року;
- забезпечення в реальному масштабі часу відповідних служб інформацією про об'єкт, на якому виникла пожежа (паспорт об'єкта), про готовність пожежних частин (наявність на даний час технічних засобів та особового складу), про засоби зв'язку (телефони, радіозв'язок, телеграф, факс), про допоміжні засоби гасіння пожеж у районі об'єкта загоряння;
- оперативний контроль за станом та виїздами по кожній одиниці пожежної техніки;
- забезпечення оперативної передислокації техніки, виходячи з реальної обстановки;
- відображення оперативної обстановки в області на світлодинамічній карто-схемі з індикацією об'єктів пожежі та залученої пожежної техніки, використовуючи кольорову гаму;
- зберігання протягом встановлених термінів інформації, її систематизація;
- формування облікових та звітних даних усередині служби та забезпечення необхідною інформацією допоміжних служб.

Для формування наказу на виїзд техніки на пожежу чи інше стихійне лихо диспетчер за допомогою системи "меню" надсилає бойову тех-

ніку в район виїзду. Для цього створені відповідні бази нормативно-довідкової інформації:

- файл районів області (FIREG);
- файл населених пунктів області (NASPUN);
- файл пожежних частин області та інших гарнізонів, що беруть участь у гасінні пожеж згідно з планом залучення сил та засобів (SWPCH);
- файл формувань пожежно-сторожової охорони (ПСО) та добровільних протипожежних дружин (ДПД) (PSODPD);
- файл планів залучення сил та засобів за різними рангами виклику (PRIVL).

З файлу планів залучення формується шаблон з переліку техніки, що повинна виїхати на пожежу, при цьому як з кадрових частин гарнізону, так і з інших формувань.

Виходячи з інформації про об'єкт пожежі, старший диспетчер приймає рішення про підтвердження наказу про виїзд техніки, збільшення або зменшення кількості бойових одиниць. При цьому формування йде з врахуванням реальної бойової готовності техніки. Для цього у файлі SWPCH відслідковується стан техніки “на пожежі”; “на занятті”; “у бойовій готовності”; “на ремонті”; “у резерві”.

Якщо пожежна машина в даний час перебуває у бойовій готовності, то система дає можливість або направити її на пожежу (зняти з заняття, взяти з резерву), або вибрати іншу машину з цієї частини. Усі пожежні машини частини відображені на екрані дисплея у вигляді окремого рядка, де стан техніки позначається відповідною кольоровою гамою; на пожежі — червоний; на виїзді — синій; у готовності — зелений; у резерві — малиновий; на ремонті — чорний.

Для зменшення кількості одиниць техніки диспетчер або старший диспетчер за допомогою маркера вказує, яку техніку не надсилати на пожежу. Для збільшення кількості пожежної техніки оператору надається можливість вибрати спочатку оперативну зону (у Київській області для покращення управління існує чотири оперативні зони — Чорнобильська, Білоцерківська, Київська та Баришевська), а далі у ній вказати частину, де відображена уся пожежна техніка в реальному стані.

Після остаточного вибору старший диспетчер підтверджує надсилення техніки, і у файлі активних пожеж з'являється новий запис.

Після формування файла FIREC є можливість працювати іншим диспетчерам з існуючими пожежами у режимі стеження. Насамперед

у цьому режимі видається інформація про час, місце пожежі, вислану на пожежу техніку, а далі починається стеження та реєстрація, тобто фіксація усіх дій як особового складу пожежних частин, так і начальницького складу управління, які беруть участь у гасінні пожежі.

Для покращення сервісу ведення та скорочення термінів вводу інформації найбільш вживані фрази записані у файл PODSKZ, з якого диспетчер за допомогою системи “меню” має можливість вибору.

При традиційній формі інформація про пожежі фіксувалась у диспетчерському журналі, і відшукувати дані з конкретних пожеж було не досить зручно — на це витрачалося кілька годин. При автоматизованому веденні процес видачі інформації триває кілька секунд. Інформація про пожежі міститься у файлі ARHIV.

Важливим режимом роботи на пожежі є заміна рангу пожежі залежно від оперативної обстановки. Вибір техніки при зміні рангу проходить за схемою, описаною вище в режимі “нова пожежа” з різницею в тому, що, крім трьох рангів, тут передбачено закінчення пожежі.

Слід додати, що при роботі в режимі “ведення” залежно від стадії пожежі (локалізація, ліквідація) вноситься кількісна інформація про сили та засоби гасіння, а після закінчення пожежі — вся інформація для заповнення статистичної бази.

Після бойового виїзду диспетчер Центру управління силами та засобами (ЦУСЗ) здійснює його класифікацію згідно з файлом CLASSF, і після внесення додаткової інформації новий запис додається до файла FIREND, де міститься інформація про всі бойові виїзди пожежної техніки, про причину пожежі, про збитки та врятованих чи загиблих людей. Вона зберігається у відповідній базі для подальшого аналізу.

Для візуального контролю за оперативним станом створена світлодинамічна карта у вигляді планшета з підсвіткою, де зазначені усі населені пункти області, кадрові та інші формування, пожежна техніка (воєнізовані частини висвічені зеленим кольором, професійні — синім, ПСО та ДПД — жовтим, а місця пожеж — червоним кольором).

У режимі “карта” програми FIREС можна перевірити функціонування технічного комплексу, відновити стан карти чи перемкнути режим її роботи (активний режим дає деяку затримку в роботі програми).

У режимі ввімкненої карти кожний новий бойовий виїзд позначається підсвіткою населеного пункту та пожежних частин, що беруть участь у виїзді. Так що в будь-який час оперативний черговий може спостері-

гати реальну картину оперативної обстановки в області й у разі потреби здійснити передислокацію сил та засобів.

Важливим фактором для підвищення боєготовності підрозділів є система підготовки та навчання службовців. Контроль за виїздами підрозділів на заняття, навчання, перевірка водяних гідрантів, опрацювання оперативних карток тощо ведеться за допомогою підсистеми “Виїзди”. Інформацію про всі виїзди пожежної техніки диспетчер пожежної частини передає в ЦУСЗ. При цьому зазначається місце та час виїзду, його мета, прізвище відповідального за виїзд. Усі види виїздів класифіковані. Тому передається не їх повна назва, наприклад “Відпрацювання нормативів ПСП “Забір води з відкритого водоймища з підключенням розгалуження”, а тільки його код, що значно зменшує час передачі інформації.

Після “активізації” виїздів система відслідковує ті, по яких не передали час повернення техніки, що дозволяє підвищити контроль за станом боєготовності. У режимі “Підсумки” у табличній формі відображаються виїзди по основних типах порівняно із запланованими, що дає можливість вчасно відреагувати на процес підготовки у підрозділах. Інформація про небойові виїзди підрозділів для статистики та аналізу накопичується у файлі ZAN та в кінці чергової доби видається за певною формою.

Для аналізу бойової готовності гарнізонів області інформація про кадри, готовність техніки, наявність протипожежних засобів та пального щоденно передається в центр управління.

Диспетчеру, який приймає відомості, надається готовий шаблон зі станом на попередній день. Таким чином, він тільки вносить зміни у відомості, і час їх прийняття в кілька разів зменшується порівняно з засуванням традиційних журналів ведення та аналізу роботи.

По кількісних показниках проводиться їх автоматичний аналіз — це зменшує кількість помилок при передачі даних. При заміні показника готовності техніки (переведення в резерв чи направлення на ремонт) її стан відображається у певних кольорах, що покращує візуальний контроль.

Практика використання автоматизованої системи дозволяє зробити такі висновки.

1. Інформатизація такої галузі діяльності, як забезпечення пожежної безпеки, приводить до суттєвої зміни та удосконалення методів збору, опрацювання, зберігання інформації і дозволяє проводити та-

кий її аналіз, який є принципово неможливим при використанні традиційних методів.

2. Застосування електронно-обчислювальних систем у процесі підготовки та прийняття управлінських рішень викликає істотні зміни як у сутності змістової характеристики його організаційно-правових елементів, так і в правовому регулюванні суспільних відносин, що виникають при цьому.

Багато елементів процесу підготовки та прийняття рішень (зокрема, правовий стан та функції учасників даного виду управлінської праці, характер та зміст розв'язуваних ними управлінських задач, засоби збору та опрацювання управлінської інформації тощо) суттєво модифікуються.

3. В умовах функціонування КІТ істотно збільшується склад “учасників” процесів прийняття управлінських рішень. Змінюється технологія та засоби реалізації. Тому саме ці зміни потребують відповідної системи правової регламентації для забезпечення їх законності.

У вимогах, що ставляться до підготовки, прийняття та організації виконання управлінських рішень, доцільно закріпити положення щодо:

а) системного аналізу управлінських ситуацій, змістовного і всебічного вивчення проблем, які необхідно вирішити;

б) організаційних форм і методів на різних етапах формування управлінських рішень: підготовки, прийняття та забезпечення реалізації;

г) форм притягнення фахівців і технічних працівників до участі у формуванні рішень;

г) встановлення обов'язкових правил документування рішень і надання їм юридичної сили;

д) правового регулювання прийняття усних рішень уповноваженим на те суб'єктом тощо.

Процес прийняття управлінських рішень в умовах використання КІТ повинен ґрунтуватись на чітко оформленій системі правових приписів, які визначають цілі діяльності відповідно до заделегіть встановлених критеріїв та засобів їх досягнення.

ВПЛИВ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ НА НАУКУ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ (СОЦІАЛЬНУ КІБЕРНЕТИКУ)

7.1. Інформатизація управління соціальними системами як провідна складова сучасного науково-технічного прогресу

Забезпеченість удосконалення управління перебуває у прямій залежності від того, наскільки воно буде побудоване на науковій основі, як повно сприйме і застосує досягнення науки й техніки.

Інформатизацію можна розглядати як складову більш широкої категорії — “науково-технічний прогрес (НТП)”, що, в свою чергу, є складовою соціального прогресу.

Стосовно цього розглядається застосування (впровадження) невикористаних наукових знань, інформації у виробництві нових суспільних ресурсів, у тому числі таких, як інформація (інформаційні ресурси) та управління ними.

У глобальному масштабі, за даними дослідників, протягом останніх 100 років продуктивність праці у промисловості зросла в 15 разів, а в управлінській діяльності — лише у 2 рази.

Цього досить, щоб пояснити ту обставину, що сфера управління за будь-якої раціоналізації не дає бажаного ефекту порівняно з матеріальним виробництвом.

Цей ефект досягається поступово, він непомітний як самостійна величина, оскільки важко визначити конкретний причинний зв'язок між якістю управлінського рішення та результатом діяльності об'єкта управління.

Щодо соціальних відносин **науково-технічний прогрес — це процес забезпечення відповідності розвитку виробництва у системі суспільних цілей, структурі та змісту інтересів окремих складових суспільства (громадян, їхніх об'єднань, націй, держави).**

НТП щодо суспільних відносин, у тому числі організації управління соціальними системами, характеризується використанням нових техніко-технологічних та організаційних можливостей для задоволення потреб членів суспільства. Тобто результатами НТП виступають не зміни техніко-економічних характеристик виробничих сил (продуктивність праці, технічна озброєність, склад, обсяг і структура засобів виробництва та продукції), а зміна умов існування та розвитку людей, умов їхньої праці, побуту, дозвілля, усього стилю життя й засобів життєдіяльності.

Тенденцією НТП є те, що він складається із взаємно обумовлених стадій, які постійно розвиваються і послідовно змінюються і суть яких становить безперервне пізнання матеріального світу з метою реалізації його закономірностей в інтересах людини, суспільства, держави, світового співтовариства.

Сутність НТП визначається як безперервний, поступальний, взаємообумовлений процес, який постійно вдосконалюється через пізнання закономірностей буття, якостей матеріального світу, їх перетворення та використання в діяльності людини. При такому підході НТП виглядає як явище, підпорядковане управлінській діяльності людей. Однак треба враховувати, що НТП є не тільки об'єктивним, а й суб'єктивним явищем (інтелектуальним здобутком): наслідком взаємопов'язаного розвитку інтелекту у сфері науки й техніки та уміння суб'єктів управління впроваджувати досягнення науки і техніки в життя. Тобто потреба удосконалення виробничих процесів, організації праці й управлінської діяльності формує потребу в швидкому та ефективному розвитку науки і техніки, впровадженні їх досягнень у практику.

Циклічність руху НТП обумовлена циклічністю вивчення законів природознавства і техніки. Під науково-технічним циклом інформатизації слід розуміти період між народженням нової науково-технічної ідеї (теорії, наукового напрямку) та її матеріалізацією в новому поколінні чи напрямі.

Щодо підвищення наукоємкості соціального управління зазначимо, що обсяги управлінських операцій, виконаних за одиницю часу, здійснюють прямий вплив на усе життя суспільства. Витрати на соціальне управління можуть зростати із збільшенням обсягу виконуваних функцій, а можуть і зменшуватися з підвищенням продуктивності управлінської праці за рахунок її автоматизації за допомогою комп'ютерних технологій. У цьому полягає одна з найважливіших причин об'єктивної

необхідності використання у сфері управління досягнень науки, зокрема інформатики.

У сучасних умовах інформатизація виступає як глобальний процес, що викликано об'єктивними потребами науково-технічного прогресу. У світовій практиці упродовж останніх років інформатизація із поняття вузькоспеціального переросла в поняття економічне, соціальне, політичне.

З'явилася наука інформатика, яка вивчає структуру і загальні якості інформації, а також питання, пов'язані з її вибором, зберіганням, пошуком, опрацюванням, перетворенням, поширенням і використанням в різних сферах людської діяльності¹³.

Інформатика — міжгалузєва (міждисциплінарна, комплексна) наука, у фундамент якої закладено два початки: гуманітарний і природно-технічний (інженерно-технічний).

Інформатизація у сфері соціального управління як продукт інформатики не тільки ставить перед апаратом управління нові, все складніші проблеми, а й потребує наукового обґрунтування невідкладного їх розв'язання. При цьому вона озброює органи управління відповідними засобами, в першу чергу забезпечення інформаційно-аналітичних потреб, розширення їх всеосяжності.

Без використання нових досягнень науки і техніки в галузі інформатики у сфері управління, його раціоналізація, удосконалення й приведення у відповідність із складними завданнями суспільного розвитку ні ні стало просто неможливим. На жаль, за останні роки тенденція до відставання в цьому напрямі в нашій країні є досить стійкою.

Давно відомо, що рух науки й техніки, зокрема у галузі інформатики, в сучасних умовах відбувається у невідривній єдності з усвідомленням суспільством нових здобутків інформатизації у вигляді науково-технічних циклів, а також періоду, за який технічний прогрес породжує матеріалізацію у широкій практиці нових наукових ідей. Це зумовлено тим, що розвиток науки спирається на досягнення техніки, тобто наука розвивається на конкретній технічній базі, яка є її безпосередньою виробничою силою. Отже, кожному великому технічному досягненню, впровадженню нового покоління техніки, яким передують наукові дос-

¹³ *Введение в теорию государственно-правовой организации социальных систем* / Под общ. ред. Е. Б. Кубко. — К.: Юринком. 1997. — С. 186.

лідження, властиве взаємне проникнення науки у виробництво, а звідси і в соціальне управління цими явищами.

Стосовно соціальної кібернетики це означає, що для того щоб система управління відповідала вимогам часу, в умовах інформатизації потрібне постійне, безперервне, системне, своєчасне і поступове опанування новими досягненнями науково-технічного прогресу.

Якщо обґрунтовано говорити про удосконалення організації системи соціального управління як про соціальну функцію, то, безсумнівно, складовим елементом цієї функції повинно бути всебічне забезпечення використання досягнень науки і техніки для забезпечення потреб та інтересів складових суспільства, і в першу чергу людини, громадянина.

Дослідження потреб управлінської практики свідчить про причини, що лежать в основі взаємозв'язку управління соціальними системами та інформатизації. Під впливом соціальних процесів відбуваються якісні зміни в організації управління. Останнім часом зросла кількість зв'язків між різноманітними об'єктами управління, що ускладнює координацію та узгодженість їх взаємодії. При цьому істотно збільшується обсяг і потік інформації. Складність завдань управління значною мірою визначається тим, що зростають темпи росту змін самих соціальних процесів у різних сферах соціального життя.

Потреба змін у технічній базі управлінської діяльності через впровадження сучасних інформаційних технологій зумовлює потребу в якісних змінах у формах і методах управління. Практика свідчить, що багаті та сильні ті держави, де розвиток науки і техніки визначається як провідний виробничий засіб. Отже, слід враховувати фактор, що інформатизація в управлінні поступово утворює передумови якісної зміни характеру здійснення управлінської діяльності, структур і функцій органів управління.

У цьому зв'язку важко погодитися з тими, хто стверджує, що сьогодні соціальна кібернетика та інформатика повинні розв'язати три головні завдання: заміну фізичної праці машинами, заміну застарілої техніки новою та підготовку кадрів, здатних ефективно використовувати сучасну техніку та технології для забезпечення інформаційних потреб управління.

Проблеми інформатизації органів управління соціальними системами вивчаються і юридичною наукою у різних країнах. На межі інформатики і права виникла така наукова дисципліна, як правова інформатика та інформаційне право.

Правова інформатика — це міждисциплінарна галузь знань про закономірності та особливості інформаційних процесів у сфері юридичної діяльності, про їх комп'ютеризацію, інформатизацію, принципи побудови і використання інформаційних систем, створення експертних і консультативних систем на основі інформаційних технологій, методів формалізації і моделювання.

Як продукт науково-технічного прогресу, соціальної кібернетики **правова кібернетика — наука про процеси організації та управління публічно-правовими соціальними системами на основі сучасних засобів комп'ютерної техніки та технологій, електронних засобів телекомунікації (електронних мереж зв'язку).**

Так як і соціальна кібернетика й інформатика, правова кібернетика та правова інформатика умовно поділяється на теоретичну і прикладну частини, які тісно взаємопов'язані.

Теоретична правова кібернетика та інформатика досліджують суспільно-правову практику, визначають проблеми та рекомендації щодо їх розв'язання.

Прикладна правова кібернетика та інформатика зосереджують свою увагу на застосуванні різних інформаційних технологій для вирішення практичних завдань. Нерідко прикладна правова кібернетика та інформатика адаптують різні інформаційні технології, які розроблені для інших соціальних потреб, до практики юридичної та управлінської діяльності.

Від інформатики треба відрізнити теорію соціальної інформації, яка на сучасному етапі *досліджує в основному властивості інформації в соціальних системах математичними засобами і методами.*

У межах правової кібернетики та інформатики здійснюється синтез знань із юридичних і суспільних, технічних, математичних, управлінських та інших наук.

Зв'язок правової кібернетики та інформатики з технічними та математичними науками реалізується через активне використання для потреб юридичних наук і практики соціального управління сучасних інформаційних технологій. Використання комп'ютерних технологій спирається, у свою чергу, на залучення у сферу потреб правової кібернетики та інформатики можливостей усвідомлення права як регулятора суспільних відносин (через велику кількість нормативно-правових актів). Для систематизації права широко використовуються методи формальної логіки і математики, без чого нині стає неможливою формалізація правових норм та іншої соціальної інформації перед введенням їх у пам'ять

електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), для створення автоматизованих баз правової інформації.

Якщо у суспільстві з'являється усвідомлення щодо новацій у техніці, то це спонукає просувати науку вперед більше, ніж заклики науковців-“пророків”. Потреби практики — це і є тим організуючим поштовхом, який стимулює і “єднає”, пов'язує науково-технічний прогрес із діяльністю широкого кола людей і, зрештою, з управлінською діяльністю. Але до всього повинне бути усвідомлення і мотивація досягнення мети, а також установка конкретної особи на підвищення особистого матеріального добробуту, добробуту своєї сім'ї, соціальної організації, суспільства, держави.

Без такої установки у минулому ми маємо жалюгідний стан науки і техніки. Зокрема, втратили передові позиції у сфері індустрії інформатизації.

Це пов'язано і з тим, що у вітчизняних технічних вищих навчальних закладах фахівців вчили бути спеціалістами — робітниками (“рабами”), у тому числі науковців, а не господарями-підприємцями. До речі, такий підхід зберігся майже в усіх державних технічних вищих навчальних закладах і нині. Зазначена проблема заслуговує на окреме ґрунтовне дослідження.

Зазначене, в свою чергу, потребує предметної адаптації для застосування кібернетико-математичних методів до вимог конкретної структури управління соціальними системами. Серед цих методів є такі:

- прикладний системний аналіз і дослідження операцій;
- методи аналізу масового обслуговування;
- комп'ютерне прогнозування — вираховування за допомогою математичних розрахунків на ЕОМ можливих наслідків реалізації конкретних рішень.

7.2. Застосування комп'ютерних геоінформаційних систем в управлінській діяльності

Удосконалення та підвищення ефективності управлінської діяльності, зокрема у правоохоронних органах, можливе на основі впровадження таких сучасних комп'ютерних інформаційних технологій, які набули умовної назви — геоінформаційні системи. Вони реалізовані на принципі формування програмної оболонки електронно-цифрової картосхеми та баз даних користувача з можливістю постійно здійсню-

вати роботи щодо оновлення і доповнення інформаційних ресурсів системи.

Всі дані комп'ютерної системи можна умовно поділити на дві основні групи. Перша група об'єднує дані, що створюють власне картосхему, тобто фон, на якому відображаються об'єкти другої групи даних у вигляді інформаційних прошарків різнопорядкових баз даних, які можуть накладатися один на одного.

Перша група має лише геометричні дані, тоді як об'єкти прошарків другої групи, крім геометричних властивостей, мають також і абетково-цифрові. Якщо дані першої групи можна розглядати лише у вигляді картосхеми, то відносно даних другої групи можна здійснювати їх пошук за різними умовами, які накладаються як на геометричні, так і на абетково-цифрові показники. Фон картосхеми формується з прошарків, які можна згрупувати відповідно до таких розділів: гідрографія, міська забудова, мережа шляхів, рослинність, адміністративно-територіальний розподіл і тексти на картосхемі.

Розглянемо можливість геоінформаційних комп'ютерних систем на прикладі системи "Візіком – Київ". У ній представлені такі інформаційні прошарки — бази даних:

- Вулиці міста Києва.
- Поштові адреси будинків.
- Установи, підприємства та організації.
- Транспортна мережа міста Києва.
- Видатні пам'ятки міста Києва.

Усі об'єкти інформаційних прошарків прив'язані до базової картосхеми і дають можливість їх перегляду у вигляді списку й ідентифікації на картосхемі. Прошарки та базовий фон картосхеми мають безпосередньо нанесені на них текстові помітки. Основні прошарки фону картосхеми складають електронно-цифрову базу даних загального відображення місцевості відповідно до стандартів створення картосхем.

Параметри візуалізації прошарків картосхеми (колір та штрихування для об'єктів, типи і колір ліній для лінійних об'єктів, типи точкових піктограм, шрифти текстових поміток) задані на момент створення системи, що забезпечує їх захист від випадкової та навмисної несанкціонованої модифікації чи знищення.

Геоінформаційні системи можуть застосовуватися для вирішення наступних завдань:

- довідкової роботи за відповідними базами даних.

- при застосуванні цифрових відео-, фотокамер є можливість здійснення фіксації конкретних місць знаходження об'єкта;
- здійснення аналітичної роботи в управлінській діяльності.

Система виконана таким чином, що дозволяє здійснювати розробки додаткових прикладних геоінформаційних систем на замовлення користувача на базі вітчизняної оригінальної інструментальної системи Візіком (Visicom).

Картографічні інформаційно-довідкові системи зорієнтовані на широке коло користувачів, яким для прийняття рішень необхідно аналізувати картографічні дані та контроль власних об'єктів на картосхемі, а також здійснювати пошук і відображення об'єктів на картосхемі.

Система визначається легкістю використання, водночас надаючи достатньо широкі можливості пошуку і відображення інформації з баз даних.

Система надає користувачеві такі можливості:

- Відображення заданого фрагмента картосхеми місцевості на екрані монітора у заданому масштабі з бази даних системи.
- Визначення положення на картосхемі вулиць міста за їх назвами.
- Визначення у населеному пункті за картосхемою положення об'єкта за поштовою адресою.
- Отримання інформації про установи, підприємства та організації населеного пункту.
- Пошук установ, підприємств та організацій, розташованих в населеному пункті за різними критеріями.
- Створення користувачем додаткових інформаційних нашарувань, прошарків, шарів (автоматизоване нанесення даних на карту) з метою розв'язання різних завдань, пов'язаних з використанням картосхем.
- Пошук відомостей в базах даних додаткових інформаційних шарів, що створюються користувачем на картосхемі.
- Виведення на друкуючий пристрій необхідних фрагментів карти і абетково-цифрових характеристик окремих об'єктів з власних інформаційних картографічних баз даних (шарів) користувача.
- Пошук об'єктів та отримання інформації про об'єкти транспортної мережі місцевості.

Наприклад, електронно-цифрова картосхема “Візіком — Київ” м. Києва та асоційовані з нею дані охоплюють територію загальною площею понад 830 кв. км, яка обмежена адміністративним кордоном міс-

та Києва, в тому числі містить території, що ввійшли до складу міста Києва останнім часом (Жуляни, Бортничі, Троєщина), забудову нових мікрорайонів (Осокорки, Позняки, Троєщина, Біличі).

Розділ “Гідрографія” представлений прошарками різних водоймищ, річок, струмків, каналів, дамб, набережних.

До “Миської забудови” належать квартали забудови, цвинтарі, автостоянки, приватний сектор, будівлі, спортивні споруди, зони відпочинку, теплиці, гаражі тощо.

“Мережа шляхів” представлена прошарками: ґрунтові шляхи, залізничні колії, трамвайні колії, основні автомагістралі, підземні переходи, мости тощо.

Розділ “Рослинність” складається з прошарків: ліси, луки, пустирі, сільськогосподарська рілля, піски, парки, сади тощо.

Розділ “Кордони та тексти на картосхемі” охоплює прошарки адміністративних районів міста Києва і прошарки текстових поміток на картосхемі: “Назви вулиць”, “Номери трамвайних маршрутів” тощо.

Бази даних “Вулиці” і “Адреси” постійно підтримуються і оновлюються розробниками системи.

До складу цих автоматизованих підсистем входять база даних на більш ніж 1900 вулиць і понад 36000 адрес.

У системі користувач може отримати інформацію про більш ніж 23000 підприємств, установ та організацій, розташованих у Києві, яка містить назву підприємства, його поштову адресу, номери телефонів і факсу. Для забезпечення більш ефективного пошуку об’єктів в інформаційній базі “Підприємства” об’єкти розбиті на групи відповідно до тематичного рубрикатора, що складається з тем, підтем та рубрик.

База даних “Підприємства” прив’язана до картосхеми відповідно до їх поштових адрес. Дані по об’єктах можуть бути представлені у вигляді списку назв об’єктів з можливістю отримання інформації, що зберігається в базі даних для кожного конкретного об’єкта. На картосхемі відображаються помітки цих об’єктів з можливістю ідентифікації кожного з них. По відношенню до об’єктів можуть виконуватись операції пошуку за рубриками, а також операції за просторовим розташуванням об’єктів та за їх назвами.

Наприклад, транспортна мережа міста Києва представлена в системі “Візіком — Київ” такими базами даних: трамвайний маршрут, тролейбусний маршрут, основні автомагістралі, транспортний вузол, причали, станції метро, залізничні станції, автостанції аеропорт.

Усі бази даних транспортної мережі мають безпосередню прив’язку до картосхеми. Трамвайний і тролейбусний маршрути наділені опи-

совою інформацією, текстовими помітками та помітками кінцевих зупинок на картосхемі.

Бази даних “Транспортний вузол” і “Основна автомагістраль” призначені для визначення маршруту проїзду по місту і для кращої орієнтації в міських районах з потужним рухом автотранспорту і складною структурою проїздів.

“Транспортні вузли” мають описову інформацію, текстові помітки на картосхемі і окремі растрові зображення схем розв’язок із покажчиком можливих напрямків руху.

Об’єкти шарів “Причали”, “Станції метро”, “Залізничні станції”, “Автостанції” представлені на картосхемі своїми умовними позначеннями та назвами.

Крім того, в системі “Візіком — Київ” представлені загальні схеми маршрутів трамвая, тролейбуса та метрополітену. Розробник підтримує базу даних “Транспортна мережа” в актуальному стані.

Пошукові можливості системи

Система “Візіком — Київ” дозволяє, вибравши у списку вулицю або конкретну на ній адресу, показати їх розташування на картосхемі Києва.

Зазначена система забезпечує можливість пошуку “Підприємств”, об’єктів “Транспортної мережі” і “Визначних пам’яток” міста за тематичним рубрикатором шляхом вибору в ньому тих рубрик, яким повинні відповідати об’єкти пошуку. Крім відбору названих об’єктів, існують додаткові умови на об’єкти пошуку:

- відбір об’єктів, територіально розташованих у конкретних адміністративних районах міста;
- відбір об’єктів, розташованих за вказаною вулицею чи за вказаною адресою;
- відбір об’єктів, розташованих у заданій околиці вказаної вулиці, адреси або станції метро;
- відбір об’єктів за назвою.

Можливості розширення системи за рахунок власних даних

Режим “Блокнот”. Система надає користувачеві можливість створення довільної кількості власних інформаційних баз даних, задаючи для кожного з них необхідну структуру запису.

При введенні даних до інформаційних баз, створених користувачем, система забезпечує прив'язку об'єктів до картосхеми за адресою або шляхом безпосередньої вказівки розташування цього об'єкта на картосхемі, а також прив'язку графічного зображення даного об'єкта. Система дозволяє виконувати в інформаційних шарах, створених користувачем, такі типи пошуків об'єктів:

- пошук об'єктів за значеннями полів таблиці користувача;
- пошук об'єктів за територіальним розташуванням (вулицею, адресою, районом).

Геоінформаційні системи забезпечують такі режими роботи з картосхемою:

- збільшення фрагмента картосхеми, що відображається на екрані монітора;
- зменшення фрагмента картосхеми, що відображається на екрані монітора;
- різні способи переміщення по картосхемі:
- центрування;
- плавне переміщення;
- швидка навігація, а також переміщення за допомогою лінійок прокрутки вікна “КАРТА”;
- ідентифікація об'єкта на картосхемі з отриманням інформації про нього;
- вимір відстаней на картосхемі;
- друк довільного фрагмента картосхеми;
- формування і друк форми звіту, яка може вмещувати фрагмент картосхеми;
- довідка про підприємство або інший об'єкт інформаційної бази користувача, довільний текст та помітки.

Вимоги до комп'ютерного програмного та апаратного забезпечення

Розглянемо зазначені питання за документацією системі “Візіком — Київ”. Система функціонує в середовищі WINDOWS 3.1, WINDOWS 95, WINDOWS NT.

Система постачається в захищеному від копіювання вигляді. До комплекту постачання входять компактдиск або дискета IOMEGA-ZIP, що містить інсталяційний пакет системи, документацію у форматі MS WORD 7.0, демонстраційні ролики системи у форматі MS POWER POINT 7.0 та hasp-ключ електронного захисту.

Для роботи системи за документацією необхідні:

- Операційна система Windows 3.1, Windows 95, Windows NT.
- Мінімальна конфігурація комп'ютера:

IBM-сумісний комп'ютер з 486 процесором, RAM — 8 Мб, монітор — SVGA в режимі 800 x 600/256 кольорів, 100 Мб вільного місця на жорсткому диску, привід CD-ROM або IOMEGA-ZIP, принтер.

- Рекомендована конфігурація комп'ютера:

Процесор — Pentium, RAM — 16 Мб, SVGA монітор в режимі 1024 x 768/256 кольорів, струминний або лазерний принтер.

7.3. Геоінформаційна система забезпечення парламантських виборів¹⁴

Організація, підготовка та проведення виборів, особливо на загальнодержавному рівні, передбачає необхідність обробки та аналізу територіально пов'язаних геокодованих даних. Так, наприклад, дані про густоту населення дозволяють раціонально спланувати межі виборчих округів, оптимально розмістити виборчі дільниці, визначити кількість міст, селищ та сіл для кожного з виборчих округів, розподілити виборців, що проживають в населених пунктах, по округах та ін.

Особливо це важливо у випадку, коли межі виборчих округів не збігаються з адміністративно-територіальними одиницями, що значно спрощує роботу виборчих комісій.

Напрямами застосування ГІС є:

Перший:

- виконання довідково-консультативної функції, включаючи територіальний розподіл різних об'єктів, наприклад підприємств, разом із розгалуженою інформацією про них (адресою, характеристиками, контактними телефонами керівників та ін.);
- геоінформаційне подання ходу та результатів голосування виборців під час проведення Головою Центральної виборчої комісії прес-конференцій безпосередньо в день проведення виборів та встановлення підсумків голосування;

¹⁴ Геоінформаційна система розроблена Інститутом передових технологій на базі продуктів компанії ESRI геоінформаційної системи (далі — ГІС) та впроваджена Інститутом передових технологій в роботу Центральної виборчої комісії під час проведення виборів депутатів рад усіх рівнів у 2002 р.

- забезпечення прозорості виборів-2002 та надання можливості представникам засобів масової інформації об'єктивно висвітлювати перебіг подій;
- сприяння формуванню комплексної картини про виборчий процес в Україні як для громадян нашої держави, так і для міжнародних спостерігачів.

Другий — це використання ГІС для проведення багатофакторного територіального аналізу залежності політичної активності громадян України від багатьох умов, насамперед показників розвитку економіки. Саме вони характеризують прожитковий рівень населення, рівень інвестицій, темпи розвитку промисловості, рівень доходів населення, рівень безробіття, зарплатованість по соціальних виплатах, зарплаті тощо.

Третім є дослідження даних, які мають безпосередню територіальну прив'язку та визначають залежність фактичних результатів голосування від прогнозованих. За їх допомогою також можна визначити рейтинг партій у кожному регіоні, активність виборців залежно від соціального та вікового складу та відсоток їх голосів, відданих за обраного народного депутата України.

Впроваджена в роботу Центральної виборчої комісії геоінформаційна система вперше забезпечила представлення в потоковому режимі даних про хід та результати голосування на виборах до рад усіх рівнів у 2002 р. При її створенні реалізовані сервісні системи пошуку та відображення населених пунктів на електронній карті за деревоподібною структурою адміністративно-територіального розподілу та виборчих округів за номером чи за ім'ям обраного народного депутата України.

Для побудови карт інформація отримувалася в потоковому режимі як результат запиту до мережевої бази даних, створеної в середовищі ORACLE. База даних поповнювалася безпосередньо з робочих станцій, з якими працювали окружні виборчі комісії. Крім того, розроблена система стала потужним інструментом багатофакторного аналізу та прогнозування результатів голосування.

З метою визначення зони політичного впливу окремих партій та засобів масової інформації, що впливають на громадську думку, створені геокодовані **бази даних партійних осередків та зони доступності різних електронних засобів масової інформації** — телевізійних каналів та радіостанцій.

Впровадження ГІС практично забезпечило розв'язання таких проблем, як:

- територіальне планування виборчих дільниць;

- багатофакторний аналіз за територіально-розподіленими показниками, які потенційно впливають на політичні погляди електорату;
- прогнозування результатів виборів та відображення фактичного їх ходу.

За оперативно отриманими повідомленнями під час виборів склалися карти, що відображали:

- хід голосування у виборчих округах та регіонах України;
- результати голосування по одномандатних виборчих округах;
- підтримку політичних партій та виборчих блоків політичних партій у виборчих округах та регіонах держави.

Карти були виготовлені з розрахунком забезпечення максимальної інформативності та зовнішньої цікавості при обмежених розмірах. Так, межі областей та виборчих округів як площинних об'єктів подані в кількох варіантах залежно від складності та особливостей вирішуваних задач.

Хоча завдання щодо розробки кольорової легенди для відображення рейтингу тридцяти трьох політичних партій та виборчих блоків політичних партій, виборчих списків кандидатів у народні депутати України, від яких вони зареєстровані у Центральній виборчій комісії, виявилось технологічно непростим.

Слід зауважити, що обов'язковими атрибутами всіх карт є кольорова легенда фону площинних об'єктів та підписи відповідно до номерів виборчих округів чи регіонів України. Тому залежно від отримання даних інформація на тематичних картах оновлювалася, а різні характеристики відзначалися кольоровою градацією та текстовими написами.

Щодо технічних вимог до створення тематичних карт, то більшість обумовлена необхідністю їх розміщення в режимі OnLine на Інтернет-сайті Центральної виборчої комісії.

З урахуванням цього їх основними особливостями є:

- невеликі обсяги файлів у графічному форматі та розміри карт, що забезпечить зручність роботи з ними типовими програмними засобами Інтернет;
- достатньо високу інформативність та якість, для отримання якої застосовано алгоритм Antialias, реалізований у деяких графічних програмних продуктах та відсутній у більшості ПС-пакетів.

У зв'язку з цим була розроблена спеціалізована методика створення таких карт, що передбачала роботу з геоінформаційною системою в середовищі ArcView.

ВПЛИВ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ НА ДОКУМЕНТОЛОГІЮ

8.1. Взаємозв'язок документології і правової інформатики в організації інформаційно-аналітичного забезпечення управління соціальними системами

Важливим аспектом інформаційно-аналітичної роботи як функції управління соціальними системами є її документаційне забезпечення. Як правило, в управлінській діяльності інформація фіксується у відповідних документах.

Призначення документів полягає передусім у фіксації та збереженні інформації, необхідної для практичного здійснення в певній сфері управління соціальною системою. Особливість документів серед інших носіїв інформації полягає в тому, що вони зосереджують інформацію, яка попередньо опрацьована і яку необхідно надійно зберігати протягом певного часу.

Варто зазначити, що дослідження документування, документообігу, діловодства може здійснюватися в різних аспектах:

- організаційному;
- технічному;
- економічному;
- юридичному;
- математичному;
- психологічному;
- ергономічному;
- інше.

Однак це не виключає, а припускає потребу оперування загальними поняттями. Звернемо увагу на зміст поняття “документ”.

У перекладі з латинської *document* означає доказ, свідоцтво. Тобто за своєю сутністю традиційно зміст категорії “документ” розглядається як письмовий акт, який здатний правити доказом юридичних відно-

син чи фактів, з наявністю яких чинне право пов'язує юридичні наслідки.

Також категорія “документ” може розглядатися як матеріалізований об'єкт (твір), який містить, зберігає і передає деякі результати розумової (інтелектуальної) діяльності людини, свідомо (або підсвідомо) закріплені (зафіксовані) будь-якими засобами.

У Законі України “Про інформацію”, в ст. 27, подано юридичне визначення категорії “документ”, що повинно розглядатися як загальний семантичний стандарт у всіх сферах соціального управління.

Документ — це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носіїві.

У контексті інформаційно-аналітичного забезпечення робота з документами є одним із головних напрямів функціонування будь-якого органу управління соціальною системою. Раціоналізація документування та документообігу як складових документології — важлива передумова практично всіх напрямів управлінської діяльності. Незалежно від того, які функції управління розглядати, завжди виникає проблема фіксування їх та обліку у певній формі через спеціальні реквізити, які перетворюють просте відображення інформації в документ.

Практика вимагає удосконалення документування та документообігу лише одним методом — машинним. Машинне опрацювання документів висуває власні вимоги до системи документування та документообігу, не залишаючи місця для попередніх традиційних “паперових” форм і технологій. Тому перед тим як безпосередньо досліджувати питання документування і документообігу, звернемо увагу на ті передумови і причини, які дають змогу використовувати методи інформатики для раціоналізації роботи з документами.

Передусім звернемо увагу на причини актуалізації попередніх етапів інформатизації у сфері документування та документообігу.

Першою причиною, звичайно, є ускладнення функцій управління, динамічні зміни в системі та структурі органів управління соціальними системами. Це безпосередньо відображається на ускладненні діловодства та документообігу зростанням кількості документів і підвищенням вимог до їхнього складання, оформлення, операцій щодо опрацювання.

Другою причиною слід назвати масовість зайнятості роботою з документами працівників. Практично опрацюванням документів у будь-якому органі управління соціальною системою зайнятий весь персонал. Оволодіння засобами раціоналізації роботи з документами на основі здобутків інформатики скорочує час на їх складання і опрацювання, дає можливість працівникам приділяти більше уваги головним функціям за посадою.

Ми не поділяємо думки тих дослідників, які вважають, що діловодство, документообіг, документологія в апараті управління — це галузь занять допоміжного технічного персоналу. Працівник, незалежно від посади, мусить мати достатній мінімум знань щодо документології про те, що вважається діловодством, документом, документообігом, щоб правильно орієнтуватися в необхідній інформації, правильно скласти різні документи, оцінювати їхню юридичну силу тощо.

Але найважливіше — кожен працівник повинен бути готовим через документи вступити до діалогу з автоматизованою (комп'ютерною) інформаційною системою, опанувати комп'ютерні інформаційні технології “електронного офісу”.

Третьою причиною є потреба забезпечення якості документів, їх правильного оформлення на машинних носіях. У зв'язку з цим практика управлінської діяльності перед інформатикою ставить завдання:

- неправильно оформлений документ не повинен проходити в автоматизовану базу даних;
- машинний контроль (тобто відповідна комп'ютерна програма контролю) повинен припинити подальшу роботу з неправильно оформленим документом;
- при необхідності автоматично повинно проводитися оповіщення виконавця про недоліки у формуванні документа.

Ергономічні дослідження свідчать, що при ручному опрацюванні даних працівники часто фізично не в змозі проконтролювати правильність оформлення реквізитів документів. Це призводить нерідко до суттєвих помилок, які межують з порушенням законності чи є порушенням законності у діяльності відповідної структури соціального управління.

Четверта причина полягає в тому, що як загальні, так і спеціальні функції, права та обов'язки посадових осіб закріплюються в документах, які не можна розуміти чи використовувати довільно. Дотримання правил діловодства посилюється з його інформатизацією. Вона потре-

бує поглиблення гарантії використання цієї інформації, яка зафіксована в документах. Порушення правил діловодства в умовах чітко організованого машинного опрацювання інформації трапляється досить рідко, що, в свою чергу, підвищує якість управління.

П'ята причина полягає в тому, що машинне опрацювання документів не терпить “порожньої” інформації, яка не містить у собі розумового навантаження. Тим самим вже сама технологія машинного документування та документообігу підіймає на новий рівень якість документів, що готуються за допомогою комп'ютерних технологій.

Актуалізація впровадження нових інформаційних технологій у сферу операцій з документами в системі управління вказує на потребу розкриття основних понять предмета дослідження, що складає загальну передумову проблеми удосконалення роботи з документами.

У юридично-когнітологічному аспекті за допомогою природної чи штучної мови, технічних чи технологічних засобів інформація вважається як оформлений документ тоді, коли відомості розміщені у встановленому порядку, що, відповідно до чинного законодавства, має правове значення.

З погляду правової інформатики, в усіх випадках документ — це носій інформації або засіб закріплення інформації про факти, події, явища об'єктивної дійсності та розумової діяльності людини. Тобто документ передусім виконує інформаційну функцію, однак він також є і важливим засобом управлінської діяльності. Будь-яка соціальна діяльність відображається у множині документів. Певним чином вони пов'язані між собою і складають системи документації.

Сам процес створення документа складає таку функцію управління, як документування.

Документування — це відповідним чином упорядкована множина процесів щодо створення і опрацювання всіх документів, які існують у відповідній системі соціального управління.

Система документування припускає наявність певних форм і вимог не лише до створення та оформлення документа, а й до порядку роботи з ним, опрацювання, руху, зберігання. Такі норми на юридичному рівні закріплюються, в свою чергу, законодавчими, підзаконними і методичними нормативами.

В умовах інформатизації управління, коли дані, що мають ознаки документа, закладаються в пам'ять ЕОМ, стало можливим швидко отримати будь-яку частину інформації і в будь-яких її комбінаціях. Це

змінює правовий статус сутності категорії “документаційне забезпечення управління соціальними системами”.

Документаційне забезпечення управління соціальними системами — це вид забезпечення, яке включає всю множину операцій отримання, опрацювання, зберігання, видачі та використання інформації у формі документів як її носіїв.

Інформатизація документообігу включає весь комплекс робіт як до створення документів, так і робіт, пов’язаних із готовими документами, що надійшли іззовні до системи: отримання, розподіл, реєстрація, доставка, контроль за виконанням, довідкова робота, формування і зберігання справ (досьє), передархівне опрацювання документів. З інформатизацією технологічний ланцюг (послідовність) документообігу повинен оптимізуватися шляхом переведення паперових форм документів в електронну форму у вигляді комп’ютерної інформації.

Соціальний ефект досягається за рахунок підвищення виконавчої дисципліни співробітників апарату управління, оперативності складання та оформлення документів, що в цілому сприяє удосконаленню роботи управлінського апарату і підвищує якість управлінських рішень.

Головними завданнями в інформаційно-аналітичній діяльності є удосконалення форми документів:

а) при уніфікації — зменшення різноманітності документів за формою та правилами оформлення;

б) при стандартизації — формування і впровадження обов’язкової норми обмежень, що дає змогу відбирати найефективніші форми, правила зіставлення та оформлення документів і забезпечення їх подальшого застосування.

Важливим аспектом документології є визначення принципів стандартизації документів в умовах інформатизації. До принципів стандартизації документів відносяться:

- встановлення необхідної юридичної сили документів;
- комплексність стандартизації документів;
- стабільність вимог до документів;
- уніфікованість для опрацювання за допомогою засобів комп’ютерної техніки.

Документи також забезпечують контрольну функцію управління — містять дані для обліку результатів діяльності органів управління соціальними системами. Це дає змогу об’єктивно оцінювати проведену ними роботу.

Із зазначеного можна дати таке узагальнене визначення категорії “управлінський документ”.

Управлінський документ — це діловий акт, який виходить із повноважного органу управління чи від відповідної посадової особи про результати її діяльності.

У процесі здійснення органами управління соціальними системами своїх функцій утворюється множина документів. Вони класифікуються за різними ознаками, принципами, змістом:

- за змістом — організаційно-розпорядчі (управлінські), адміністративні;
- за місцем складання та напрямом руху — вхідні, вихідні, внутрішні (внутрішньосистемні);
- за формою викладення інформації — типові, спеціальні, особисті;
- за способом виготовлення — рукописні, машинописні, топографічні, фото-, фоно-, кінодокументи тощо;
- за кількістю відображених питань — прості (які містять одне питання) та складні (які містять кілька питань);
- за участю зацікавлених осіб у складанні та підписі документів — односторонні, двосторонні, багатосторонні;
- за відносністю між собою документи поділяються на первинні (документи, що містять у собі вихідну інформацію) та вторинні (документи, що є результатом аналітико-синтетичної та іншої переробки первинних документів (одного або кількох)).

У діяльності органів управління соціальними системами широко використовується організаційно-розпорядницька документація. Документи, що входять у систему організаційно-розпорядницької документації, традиційно поділяються на три групи:

- організаційні (положення, статuti, інструкції, правила, штатні розписи);
- розпорядницькі (постанови, директиви, розпорядження, накази, вказівки, рішення, плани роботи);
- довідково-інформаційні (звіти, огляди, висновки, службові листи, телеграми, рапорти, доповідні та пояснювальні записки, протоколи, довідки тощо).

За останні роки в результаті інформатизації у сфері організаційно-го управління відбулися якісні зміни і в технології документування. У зв'язку з цим з'явився термін “автоматизоване документування”, під

яким розуміється процес підготовки документа з використанням засобів комп'ютерної техніки.

Як показала практика експлуатації подібних систем, вони не можуть повністю розв'язати проблеми автоматизації роботи з документами. Вся справа в тому, що управлінські документи, які мають специфічні правила підготовки і оформлення, лишилися осторонь інформатизації управління. До причин такого становища можна віднести, з одного боку, обмежені можливості технічних засобів, а з другого — комплекс проблем, що виникає при взаємодії людини та машини. До цього можна додати й те, що принципово нові можливості комп'ютерних технологій спонукають переглянути теоретичні питання документології, проаналізувати логіку та закономірності документаційних процесів. Це дасть змогу зробити певні висновки щодо наукового обґрунтування і прогнозування розвитку діловодства майбутнього.

З цією метою для розробки теоретичних основ і практичних шляхів удосконалення документів в окремих органах управління соціальними системами, їхніх підрозділах існує потреба формування спеціальних принципів організації документообігу. На цих принципах повинні розроблятися рекомендації щодо упорядкування документопотоків в умовах інформатизації та інших проблем документоведення. Це в свою чергу викликає потребу визначення удосконалення документообігу як функції управління соціальними системами з визначенням структури, яка її реалізовуватиме. Тобто потрібно визначити структурну одиницю в системі управління щодо вивчення проблем документування та діловодства. Це дасть можливість визначити шляхи розвитку та удосконалення документообігу в умовах інформатизації.

Це створює передумови формування окремого напрямку у правовій інформатиці та інформаційному праві — комп'ютерної документології (або кібердокументології).

8.2. Роль правової інформатики в документології управлінської діяльності

Сучасний темп суспільного життя практично визначив інтенсивність потоків інформації, їх мобільність, надлишок і водночас недостатність.

Альтернатива між ручним і машинним способами опрацювання інформації сьогодні зникла. Традиційні методи, що відрізняються високим ступенем емпіризму в цій галузі, себе вже не виправдовують. У зв'язку з цим виникла потреба докорінної перебудови документообігу, яка повинна йти в напрямі інтелектуалізації: зменшення малозмістовних і ліквідації часом безглуздих документів і процедур.

Головною перепорою для широкого впровадження комп'ютерних інформаційних технологій в документуванні управлінської діяльності є непристосованість більшості традиційних документів, статистичних та інших матеріалів до уніфікованого машинного опрацювання. У цьому випадку постають такі завдання перед правовою інформатикою:

- приведення управлінської інформації згідно з формалізованими моделями представлення відомостей до машинного опрацювання у формі комп'ютерної інформації;
- розробка спеціальних комп'ютерних програм (компіляторів) опрацювання статистичної інформації на різних рівнях управління соціальними системами;
- розробка програмних комплексів опрацювання та інтеграції різного роду документів, інформації, яка в них міститься.

Перехід до інформатизації документообігу в системі повинен супроводжуватися попереднім вирішенням ряду проблем.

1. Передусім потрібно упорядкувати велике різноманіття форм документів. В органах управління соціальними системами до недавнього часу застосовувалось понад 2000 форм документів. Це пов'язано з тим, що були відсутні юридичні обмеження чиновникам щодо створення нових форм документів. Форми, що застосовувались раніше, часто змінювались в інтересах однієї організації доданням трафаретного тексту та опусканням реквізитів, які можна не заповнювати, а також змінювалась площа зон тощо.

Адже різна послідовність розташування реквізитів у документах викликає великі труднощі при перенесенні даних на машинні носії для наступного їх автоматизованого опрацювання.

2. Проблемою є і невпорядкованість термінології в документах, що перешкоджає підвищенню ефективності автоматизації опрацювання і пошуку даних, які містяться в документах. Водночас аналіз показує, що 70 % текстових варіантів управлінських документів належить до категорії типових. Це підвищує можливості застосування і типових, трафаретних форм документів.

3. Суттєвою проблемою є невідповідність форм і змісту окремих управлінських документів завданням, які потрібно вирішувати найбільш раціонально. Недостатня інформативність документів особливо проявляється при підготовці рішень традиційних завдань за допомогою комп'ютерних технологій, тоді як співробітники часто приймають рішення інтуїтивно (евристично) у зв'язку з неповною інформацією (ентропія).

4. Інформатизація опрацювання документів у системі соціального управління висуває свої вимоги до раціонального використання площі відображення документів (на паперових носіях, відеотерміналі тощо). Перевищення площі багатьох документів відбувається не тільки через перебільшення інформації, а й внаслідок нераціонального параметричного ряду застосовуваних форматів, завищених розмірів полів, великих незаповнених площин між групами реквізитів, відведених без розрахунку площин для розміщення окремих показників і реквізитів. На практиці це призводить при переведенні електронного документа на паперовий носій до щорічного перебільшення витрат паперу, використання великої кількості різноманітних папок, що збільшує потреби в площах для поточного і багаточасового зберігання документів, а головне: не повністю використовуються різні можливості електронних ресурсів.

5. Вимагає розв'язання і проблема недостатнього взаємозв'язку форм документів з технологією їх виготовлення та опрацювання із залученням комп'ютерних технічних засобів. Для введення інформації в АІС, автоматичного її накопичення і зберігання застосовуються машинні носії інформації. Застосування різноманітних форматів записів на них ускладнює обмін інформацією між різними органами управління соціальними системами.

Розглянуті проблеми підтверджують, що інформатизація діловодства і документообігу висуває жорсткі вимоги, спрямовані на уніфікацію форм, проведення їх більш глибокої формалізації, урахування специфічних особливостей і можливостей технічних засобів.

Варто також зазначити, що найбільші складності при інформатизації виникають у розробці моделей інформаційного забезпечення і, зокрема, при створенні документації, яка забезпечує управлінську діяльність. Це пов'язане з тим, що переважна кількість документів створюється та опрацьовується традиційними методами, а із застосуванням

комп'ютерних технологій опрацьовується лише їх частина. У зв'язку з цим виникає потреба комплексно удосконалювати всі документи, що використовуються в управлінні соціальними системами.

Удосконалення управлінських документів, що здійснюється головним чином шляхом уніфікації та стандартизації, не тільки знижує витрати та забезпечує наглядність документації, а й закріплює у вигляді нормативних вимог найвдаліші рішення, які враховують можливості засобів комп'ютерної техніки.

У документах фіксуються різні факти, події, явища, в них міститься різноманітна інформація, необхідна для організації ефективного функціонування органів управління соціальними системами (інформаційна функція документів).

Крім цього, документи виконують комунікативну функцію, тобто вони є засобом передачі інформації, зв'язку органів управління соціальними системами між собою і громадянами.

За допомогою пересилки документів через електронні засоби зв'язку (телекомунікації) інформацію, що міститься в них, можна передати на будь-яку відстань і будь-якій кількості користувачів.

Також слід пам'ятати, що документи є основним засобом офіційного та юридичного доказу дій, подій і станів, які мають значення для організації управління (правова функція). Так, у документах відображаються всі важливі дії органів управління та їхніх посадових осіб. За допомогою документів констатуються, відображаються події та дії, які мають юридичне значення для громадян і організацій.

Вказані аспекти документології, у тому числі чинники, пов'язані зі створенням документів, опрацюванням, розкриваються в термінології, яка слугує для означення нетрадиційних документів, що створюються при автоматизованому опрацюванні інформації. У вигляді терміностворюваних використовуються такі ознаки:

- орієнтація на певний вид опрацювання інформації (терміни “паперовий документ”, “машиноорієнтований документ”, “оперативний документ” “технічний документ” тощо);
- властивості застосовуваного носія запису (“документ на магнітній стрічці”, “документ на дискеті” тощо);
- можливість використання для автоматичного введення інформації до ЕОМ (“машиночитаний документ”).

Крім того, в документації виділяються групи документів, які умовно можна визначити такими, що призначені для сприйняття людиною (людиночитані), і документи, які призначені для сприйняття людиною та машиною (людино-машиночитані, комп'ютерні документи).

Варто зазначити, що традиційне поняття “комп'ютерний документ” чи “машиночитаний документ”, як і категорія “комп'ютерна інформація”, умовне. Ця умовність розуміється у тому значенні, що розвиток техніки робить доступними для безпосереднього введення до комп'ютера форм традиційних рукописних і машинописних документів, які вважаються поки що “людиночитаними”.

Так звані людино-машиночитані документи, що займають проміжне становище між людиною і машиною, доступні і для людини, і для машини. В літературі все частіше такі документи вважаються “машиночитаними” чи “електронними документами”. Так, у сучасних термінологічних словниках з інформатики та обчислювальної техніки фіксується, що цей термін може застосовуватися до таких стандартних засобів введення інформації, як магнітна стрічка, дискета. Все частіше це поняття використовується стосовно документів, які можуть бути зчитаними електронно-цифровими оптичними зчитуючими пристроями (наприклад, сканерами).

На кожному документі та машинограмі повинні бути такі обов'язкові реквізити:

- назва організації — розробника документа;
- її місцезнаходження чи поштова адреса; назва документа, дата виготовлення;
- код особи, відповідальної за правильність виготовлення документа на машинному носіїві, а також код особи, яка уповноважена затверджувати документ.

Належність коду відповідальної особи мусить бути зареєстрована в організації, де створено документ. Оскільки код заміняє особистий підпис у документах, то потрібно виключити можливість використання кодів іншими особами. Таємність кодів підтримується їхньою змінністю, що здійснюється за ініціативою володаря коду чи програмним шляхом, тобто автоматично.

За допомогою коду не лише проставляється зміст документа, а й забезпечується автоматизований контроль можливості доступу тієї чи іншої особи до цієї інформації чи конкретного виду облікових даних.

Спроба несанкціонованого доступу до інформації в автоматизованих комп'ютерних системах повинна автоматично протоколюватися (фіксуватися), при цьому система її вводу і виводу повинна блокуватися (припиняється доступ до неї). Таким чином, автоматизований засіб авторизації цих первинних документів на машиночитаному носіїв забезпечує захист від навмисного перекручення облікової інформації.

При організації автоматизованих робочих місць (АРМ) опрацювання первинних даних і вихідних форм обліку дещо спрощується. Якщо АРМ низових підрозділів пов'язані між собою, відповідальність за вірогідність інформації лежить на особі, яка реєструє облікові дані в місці їх формування, тобто у місцях створення та знищення інформації.

Усі первинні облікові документи мають перевірятися за формою та змістом з одночасним контролем повноти і правильності оформлення таких документів, щоб не допустити їх втрати. В ході перевірки достовірності первинних облікових даних на машиночитаних носіях повинні виявлятися помилки, допущені як при документуванні та реєстрації, так і при передачі інформації, що міститься в документах на машинних носіях. Правильність переносу чи фіксування даних на машинному носіїв мають контролюватися в комп'ютері за відповідним алгоритмом програмним шляхом, який забезпечує автоматичне висвітлення діагностичних повідомлень про можливі помилки. Після аналізу характеру цих повідомлень і оформлення виправлень первинна інформація також має корегуватися автоматизованим шляхом.

Важливо передбачити, щоб виправлення всіх помилок, виявлених при аналізі діагностичних повідомлень, було проведено до початку користування відповідною первинною обліковою інформацією і щоб внесені зміни були документально обґрунтовані, а за усунення помилок відповідали персонально конкретні особи.

Дотримання першої умови забезпечується тим, що паралельно з введенням первинних даних контролюється їхня достовірність. Усунення виявлених помилок документується оформленням коректурних довідок чи шляхом виписування додаткових первинних документів, які корегують показники помилкової інформації. Такі документи виписують посадові особи, зайняті документуванням названих операцій.

Помилки, що виникли при неправильному перенесенні даних із документів на машиночитаний носій, корегуються без виправлень у первинних документах. Якщо помилки є наслідком недоліків документаль-

ного оформлення чи машиночитаний документ із неправильною інформацією створений одночасно з традиційним обліковим документом, коректуючі доповнення повинні підписуватися не лише персоналом, що їх готує, а й посадовими особами, які внесли виправлення, чи відповідальними за створення машиночитаного носія. Це підвищує відповідальність за якість вихідної інформації та забезпечує взаємний контроль їхньої достовірності.

В умовах інформатизації відомості з традиційних первинних документів корегуються так, щоб можна було прочитати виправлене число або знак. Величина корегування інформації на машинних носіях фіксується у відповідних електронних довідках. Персоналізація відповідності за усунення помилок і контроль правильності виправлень забезпечується так само, як і при складанні та контролі основної первинної документації.

8.3. Роль правової інформатики щодо уніфікації управлінських документів

Уніфікація управлінських документів розглядається нині як *організаційна діяльність, спрямована на підвищення ефективності застосування документів у сфері управління соціальними системами.*

Уніфікація забезпечує не тільки скорочення часу на складання документів, а й оптимізацію: ущільнення записів, можливість вибіркового опрацювання, організацію багатоаспектного пошуку інформації, притосування документації до опрацювання у складі автоматизованої бази даних.

Оскільки документування є одним із основних засобів здійснення функцій, покладених на управління соціальними системами, то при уніфікації управлінських документів потрібно передусім установити чітку відповідність між управлінською функцією та змістом документа, в якому її відображено. У зв'язку з цим при проведенні уніфікації документів важливою передумовою є облік стану і при потребі уточнення організаційних аспектів управління, права видання тих чи інших видів документів, визначення постійного кола кореспондентів і адресатів.

Уніфікація управлінських документів — лише одна, відносно самотійна частина єдиного процесу удосконалення документації управління на певному етапі, рівні та управлінні в цілому. *Уніфікацію розгля-*

дають як один з головних методів стандартизації. Вона покликана забезпечити приведення об'єктів стандартизації до раціональної номенклатури за формою, нормами, типорозмірами згідно з їхнім функціональним призначенням. Стандартизація допомагає знизити витрати на роботу з документами, підвищити оперативність їх підготовки, опрацювання, сприймання розміщеної інформації користувачами.

Особливості уніфікації та стандартизації документів, які використовуються в автоматизованих комп'ютерних інформаційних системах, полягають в тому, що їхній зміст повинен забезпечити розв'язання завдань автоматизації, а їхня форма — забезпечити найефективнішу підготовку даних за допомогою комп'ютерних технологій.

Результати уніфікації та стандартизації документів дають змогу підвищити продуктивність праці на різних етапах технологічного процесу роботи з документами. Уніфікація та стандартизація корисні і при традиційних, ручних методах роботи з документацією, але їхня ефективність зростає в міру механізації та автоматизації управлінського процесу. Мета уніфікації та стандартизації управлінської документації полягає в тому, щоб шляхом удосконалення їх змісту і форми створити систему документів, впровадження якої дасть максимальний соціальний та економічний ефект.

Нині діє понад 20 уніфікованих систем документації. Існують також кілька державних стандартів, які визначають:

- вимоги до документів;
- вимоги до побудови формулярів зразків;
- системи організаційно-розпорядницької документації;
- вимоги до оформлення документів;
- інші.

Застосування стандартів документів веде до однорідності оформлення документів, що є необхідною умовою для автоматизації роботи з ними та розуміння їхнього змісту.

Впровадження уніфікованих документів дає змогу звести до мінімуму кількість помилок у текстах, відмовитись від чернеток при редагуванні документів, повторного набору тексту всього документа (що притаманно для рукописної, паперової технології).

Таким чином, пошук економічної ефективності спонукає до обґрунтування розробок з уніфікації документів і вибору найбільш раціонального обсягу збірника уніфікованих текстів документів.

Уніфікація та стандартизація проводяться за такими основними принципами:

- скорочення надмірності інформації в документах;
- створення загальної моделі побудови документів;
- застосування єдиної термінології в документах;
- типізація і трафаретизація текстів.

Крім загальних принципів, існують спеціальні принципи уніфікації та стандартизації документів в умовах інформатизації. Важливими серед них у науково-практичних джерелах визначаються такі спеціальні принципи уніфікації документів:

- відповідність документів завданням, що підлягають розв'язуванню;
- сумісність показників і реквізитів, що застосовуються в різних документах;
- розташування реквізитів на документах відповідно до послідовності їх заповнення, читання співробітниками чи зчитування засобами комп'ютерної техніки;
- зниження фізичного обсягу документів у результаті обґрунтованого визначення площин для розташування реквізитів;
- взаємоприв'язка вимог до документів, що стосуються різних функціональних систем документації.

В основу уніфікації та стандартизації покладений принцип створення єдиної системи класифікації і кодування інформації, що використовується у відповідних інформаційних системах органів управління.

При відборі документів для уніфікації та стандартизації потрібно виходити з наявності традиційних (перевірених практикою), типових для апарату управління і обумовлених нормативними положеннями. У зв'язку з цим у документології було б доцільно упорядкувати організаційно-правове забезпечення документування. В першу чергу в централізованому порядку (можливо, на рівні законодавства) слід врегулювати перелік нормативних актів, які видаються у відповідній системі управління. Наприклад, з погляду традицій документології, дивним є коли Кабінет Міністрів України ухвалює постановою інструкцію. На наш погляд, для такого рівня державного управління доцільнішим є не інструкції, а положення, концепції, настанови, статuti. Нормативно-правовий акт під назвою "інструкція" більш притаманний для міністерств, відомств, установ, організацій, підприємств.

В інтересах упорядкування загальної кількості та регламентації повної уніфікації управлінських документів потрібно також в централізованому порядку продовжити типізацію й формалізацію планових документів, документів організаційних структур, а також обліково-довідкових і обліково-статистичних відомостей. Це дасть змогу покращити підготовку особового складу апарату управління, полегшити користування цими документами та їхнє опрацювання за допомогою засобів комп'ютерної техніки.

8.4. Вплив інформатизації на розвиток безпаперової технології роботи з документами

Розглянуті проблеми, що впливають з інформатизації документування та документообігу, можуть бути реально розв'язані також за допомогою правових методів. Правове регулювання тут виступає як важлива і самостійна передумова використання комп'ютерних технологій у сфері документування і документообігу відповідної соціальної системи (її структури).

Пристосувати, підвести традиційні технології опрацювання документів до відповідного рівня комп'ютерних технологій, особливо з широким, масовим їх застосуванням, можна лише суворо регламентувавши і оптимізувавши в нормативному порядку весь процес руху документів у системі управління.

Працівники органів державного управління складають юридично значимі документи про свої дії та їхні результати, видають документи, які свідчать про особу і права громадян на здійснення певних дій (паспорти, посвідчення водіїв тощо).

Наприклад, документи правоохоронних органів тісно пов'язані з адміністративними і кримінально-процесуальними актами. В них фіксуються події, які є основою для видання нормативних та індивідуальних актів, чи підтверджуються встановлені цими актами права та обов'язки. Зокрема, зафіксоване в протоколі адміністративне правопорушення є основою для ухвали постанови про накладення адміністративного покарання (стягнення).

На відміну від інших правових актів, документ сам по собі — це лише засіб фіксації інформації та доведення фактів. Юридичними фактами, що викликають виникнення, зміни чи припинення наявних правовідносин, є фіксовані в документах події та дії, а не самі документи. Юридич-

не значення документів полягає головним чином в офіційному засвідченні фактів, що мають юридичне значення для забезпечення суспільного порядку (у тому числі громадського порядку, громадської безпеки тощо). Документи часто є доказами при розв'язанні тих чи інших питань у судовому або адміністративному порядку.

В силу публічно-правового характеру діяльності органів управління соціальними системами їхні документи, передбачені законом, переважно торкаються прав та інтересів громадян. У ряді випадків закон вимагає від громадян і організацій обов'язкового отримання ними відповідних документів. Відсутність відповідного документа призводить до неможливості використання громадянами та організаціями того чи іншого суб'єктивного права, а іноді — може бути основою застосування до них правових санкцій.

Оскільки документи органів управління соціальними системами є засобом офіційного підтвердження фактів, що мають юридичне значення і виступають у вигляді їхніх доказів, зміст і форма багатьох із них (наприклад, протоколів) визначені законодавчими актами, положення яких знаходять розвиток у відповідних підзаконних актах, інструкціях уповноважених органів управління соціальними системами.

Поширення застосування в системі управління автоматизованого опрацювання інформації веде до зростання кількості машинних носіїв інформації. Ці носії інформації стали, як правило, виконувати при певних умовах функції електронних носіїв документів (документи, які створюються і використовуються у сфері управління). У зв'язку з цим виникла потреба у встановленні поняття машинних носіїв записів, електронних документів та їхнього місця в інформаційно-аналітичному забезпеченні управління, кола завдань, що розв'язуються при їх створенні, використанні та зберіганні.

Електронний документ — *документ, інформація в якому представлена у формі електронних даних, включаючи відповідні реквізити документа, в тому числі й електронний підпис, який може бути сформований, переданий, збережений і перетворений електронними засобами на візуальну форму чи скопійований на папір.*

Визначення поняття “електронний документ” подається законодавцем у п/п. 1.10 ст. 1 (Визначення термінів та понять) Закону України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні (05.04.01).

У п. 1.11 ст. 1 цього ж Закону подано визначення категорії “електронний цифровий підпис”.

Електронний цифровий підпис — сукупність даних, отриманих за допомогою криптографічного перетворення змісту електронного документа, яка дає змогу підтримувати його цілісність та ідентифікувати особу, що його підписала.

Поява електронної документології сформувала потребу провести та розглянути класифікацію та правовий режим електронних документів.

Документи, які використовуються у сфері управління соціальними системами, не тільки пасивно фіксують навколишню дійсність, а й активно впливають на неї, виконуючи тим самим роль важливого регулятивного фактора суспільних відносин. Аналіз практики правового регулювання процесів створення і використання управлінських документів дає змогу виділити два основних напрями в цій галузі.

Перший напрям зводиться до регулювання нормами права конкретних суспільних відносин, у процесі здійснення яких створюються і використовуються відповідні документи. Норми права в цьому випадку встановлюють певні види документів, які супроводжують регульовані відносини.

Однак далеко не завжди в таких актах указано, хто видає (чи використовує) ці документи, якої вони повинні бути форми, хто несе відповідальність за їхнє належне оформлення, зміст і застосування. Предметом правового регулювання в цьому випадку є інформація про самі суспільні відносини.

Другий напрям включає способи правової регламентації документування управлінської діяльності. Це правове регулювання безпосередньо документальних процесів і операцій, які здійснюються у сфері управління (юридично-технічні документи).

Прикладом такого роду регулювання можуть бути інструкції з діловодства, правила складання певного виду документа (технічного, конструкторського, звітного, фінансового, організаційно-розпорядницького тощо), державні стандарти та рекомендації на складання документів та ін.

Норми права, які регулюють безпосередньо документування, мають своєрідний характер. Своєрідність ця пов'язана з розумінням управлінських документів як засобу, за допомогою якого виникає взаємодія між суб'єктами управління в процесі виконання їхніх функцій. У зв'язку з цим норми, що регулюють ставлення людини до них, переважно мають властивості техніко-юридичних норм.

У міру поширення сфери застосування машиночитаних документів як основи для здійснення різноманітних дій і відносин ці документи все більше діставатимуть юридичне визнання шляхом закріплення їхніх видів і форм у нормативних актах, що регламентують діяльність різних органів управління та їх службовців у межах їхньої компетенції.

Наприклад, правове значення деяких документів, опрацьованих засобами комп'ютерної техніки, офіційно було визнано у "Тимчасових загальногалузевих керівних вказівках про надання юридичної сили документам на магнітній стрічці і паперовому носієві, що створюється засобами обчислювальної техніки". Тобто електронні документи вже в управлінській діяльності визнаються документами, юридична сила яких відповідає юридичній силі традиційних.

Крім встановлення і законодавчого закріплення умов юридичної сили документів, які опрацьовуються засобами комп'ютерної техніки, вимагають правового регулювання такі суспільні відносини:

- що виникають у процесі створення і використання електронних документів;
- закріплення якісних характеристик соціально-економічної та науково-технічної інформації, яка фіксується на документах;
- закріплення технологічних і організаційних вимог, дотримання яких дозволить сприймати документи, що опрацьовуються комп'ютерними технологіями і мають юридичну силу;
- порядок доступу організацій та громадян до документації, у тому числі й терміни такого доступу;
- порядок розв'язання конфліктів із цих питань;
- співвідношення між традиційними (паперовими) документами і новими документами на технічних носіях інформації, в тому числі порядок зміни, за необхідності, знищення оригіналів традиційних (паперових) документів;
- порядок посвідчення документів, внесення реквізитів, які ідентифікують ці документи;
- способи внесення змін, виправлень у документах;
- порядок збору, реєстрації, зберігання, опрацювання та передачі документації;
- юридичний статус усіх учасників інформаційних відносин, які виникають із приводу використання документів;
- установлення юридичної відповідальності за порушення правил роботи з документацією.

При цьому інформація з традиційних носіїв переноситься на машинні носії. На комп'ютері складається первинний документ у людиночитаній формі й одночасно фіксується інформація, що міститься на машинному носіїві. Первинний обліковий документ формується лише на машинних носіях, при цьому повинна існувати можливість виведення документа на паперовий носій.

Питання про юридичну силу вторинних документів на машиночитаних носіях практично не виникає, оскільки вони формуються на основі належно оформлених паперових документів. Помилки чи навмисне викривлення такого документа при переносі його змісту на машинний носій важко виявляються. Це одна із складних проблем щодо формування достовірних інформаційних масивів.

Ігнорування цієї проблеми може розглядатися як соціогенна загроза інформаційній безпеці людини, суспільства, держави.

При двох інших варіантах документування технічні засоби реєстрації інформації розвішуються в місцях її виникнення. При створенні первинної документації за допомогою ЕОМ на паперовому бланку з одночасним перенесенням її інформації на машиночитаний носій відповідальність за створення документа і його вірогідність суворо індивідуалізована. Він видається, чи в будь-який момент може бути виданий, з підписом осіб, які склали документ. Принципової зміни заведеного порядку документування при цьому не відбувається.

Первинний обліковий документ на машиночитаному носіїві має виступати у суворій відповідності до затверджених державних стандартів. Інколи такий стандарт визначається на рівні законодавства. Інформація в такому документі повинна кодуватися відповідно до встановлених класифікаторів. При цьому повинна бути забезпечена можливість відтворення змісту документа в людиночитаній формі.

Юридична повноцінність і вірогідність відомостей, що містяться в електронних документах, забезпечується конкретним персоналом, відповідальним за санкціонування, реєстрацію, оформлення і забезпечення захищеності електронної документації, припиненням доступу до формування таких документів не уповноважених на те осіб (несанкціонований доступ).

Важливою умовою юридичної повноцінності первинних облікових документів на машиночитаних носіях, у контексті інформаційної безпеки має бути можливість відтворення інформації у випадку втрати чи викривлення змісту документа. Це забезпечується шляхом копіювання автома-

тизованих баз даних документів, створенням контрольних точок відповідної інформації та режимів доступу до неї тощо.

Визначення юридичного статусу машиночитаних носіїв облікової інформації та вихідних машинограм безпосередньо пов'язане із розв'язанням таких проблем:

- що вважати оригіналом документів;
- як оформляти копії з них (наприклад, для подання в адміністративні та судові органи);
- як в умовах інформатизації забезпечити можливість використання облікової інформації для зберігання і використання в архіві.

Оригінал документа має відповідати запису на машинному носіїві. Оригіналом машинограми є перший за часом друкований екземпляр цього документа на паперовому носіїві. На машинограмі, яка є копією документа на машинному носіїві, додатково повинні бути представлені печатка чи штамп і відповідні підписи організації, яка здійснює перетворення документа в машиночитану форму. Якщо в оригіналі машинограми вносяться зміни, на ній повинні бути вказані обґрунтування змін, дата їх внесення, посада і підпис посадової особи, яка здійснила зміни.

Зміни оригіналу документа на машинному носіїві може здійснювати лише організація, яка його створила, з обов'язковою реєстрацією змісту і обґрунтувань змін, а також особа, відповідальна за їхнє внесення.

Оскільки персональна відповідальність за юридичну повноцінність вихідних документів і вірогідність їхніх даних забезпечується особами, відповідальними за формування вихідної інформації, виникає питання про розподіл цієї відповідальності тих, хто надає інформацію, і тих, хто її опрацьовує.

Стосовно відповідальності за вірогідність даних автоматизованого обліку — це питання потребує дослідження.

Отже, з розвитком інформатизації з'являється можливість безпаперової технології обліку, при якій усі її дані формуються машинним шляхом і представляються лише на відеотермінальних пристроях ЕОМ. Чи можна вважати такий облік справжнім, чи потрібно пред'являти до нього вимоги юридичної доказовості, чи правомірно в сучасних умовах поступово або відразу ж відмовитися від паперової документації? Проблема потребує розв'язання.

Безпаперова технологія обліку в принципі можлива і реальна. Забезпечення юридичної обґрунтованості облікових даних, отриманих

при безпаперовій технології їх формування, залежить від того, наскільки точно цих вимог дотримуються.

Щодо потреби збереження паперової форми вхідних і вихідних документів, то вона визначається передусім психологічним і юридичним факторами.

Джерелами облікових даних у кінцевому підсумку є люди, їхня діяльність. Якщо інформацію вперше формулює людина, то природним є її бажання зберегти письмову копію відомостей, які нею передаються, і повідомлень на випадок можливих непорозумінь або техногенних загроз (знищення, модифікації, перекручення інформації в автоматизованій системі).

Крім того, користувач облікових даних (можливо, керівник відповідного рівня) також часто бажає мати письмове підтвердження отриманої інформації. Це пов'язано з тим, що письмовий документ є традиційним юридичним доказом відповідальності за відповідність констатованого факту переданому повідомленню. До того ж паперові документи в окремих випадках зручніші у користуванні.

Психологічний аспект визначається також тим, що для традиціоналістів зникнення паперового документа може призвести до розладнання усієї інформаційної системи. Водночас використання поряд з традиційними (паперовими) документами електронно-обчислювальних носіїв і засобів опрацювання облікової інформації покликане удосконалити організаційні форми їх використання, істотно вплинути на зміст керування органом управління соціальною системою.

ПИТАННЯ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ РОЗРОБКИ, УХВАЛЕННЯ ТА ВИКОНАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

9.1. Теоретико-методологічні аспекти теорії ухвалення рішень у контексті соціальної кібернетики

Використання інформаційних технологій для удосконалення організаційної структури управління можна розглядати як базову передумову, що об'єктивується за формою та змістом у такому явищі, як управлінське рішення. Управлінські рішення, їхня підготовка, розробка, ухвалення та виконання посідають центральне місце серед організаційно-правових засобів стратегічного і тактичного зрізу функціонування всієї ієрархічної системи управління. Розглянемо окремі складові управлінського рішення як функції управління соціальними системами на засадах зворотного зв'язку між керівною і керованою системами.

З точки зору теорії управління соціальними системами суть підготовки управлінського рішення полягає у збиранні та опрацюванні інформації про стан об'єкта впливу, а отже, це передбачає інформаційно-аналітичну роботу. У когнітивному аспекті метою цієї роботи є отримання якісно нового знання про можливі шляхи, засоби, форми та методи досягнення певних (бажаних) результатів функціонування системи управління.

Не будемо торкатися всіх підходів до розуміння управлінського рішення, оскільки це питання детально і обґрунтовано розглянуто у вітчизняній та зарубіжній науково-практичній та навчальній літературі. Зосередимо увагу на аспекті соціальної кібернетики: на тому, що потрібно враховувати різницю між інформацією та управлінським рішенням.

З погляду соціальної кібернетики, механізація та автоматизація управлінської діяльності покликані істотно змінити “технологію” управ-

ління соціальними системами за рахунок інтенсифікації інформаційних процесів. У результаті з'являються інформаційні й управлінські відносини, які відрізняються за об'єктами виникнення: інформацією та рішеннями. Зазначимо, що предмет інформаційних відносин — операції з інформацією, а управлінських — ухвалення та реалізація рішень щодо впливу на керовану систему. Так, інформація та прийняття управлінських рішень хоч і взаємопов'язані, але не тотожні категорії. Інформація лежить в основі рішення, але прийняття рішення — істотно відмінний процес, хоча у більшості випадків знаходить вираження в інформації. У кібернетичному аспекті управлінське рішення співвідноситься з інформаційно-аналітичною функцією управління так, як процес перетворення співвідноситься з об'єктом перетворення.

Рішення є згустком інформації спеціально зібраної, проаналізованої та опрацьованої суб'єктом управління. Управлінське рішення можна розглядати і як засіб поєднання інтелектуальної управлінської діяльності з матеріальними суспільними процесами. Наприклад, утілюючись в актах державного управління та інших формах як результат управлінської праці управлінське рішення акумулює цілеспрямовані, координальні та організаційні властивості управлінської діяльності. Воно синтезує різні аспекти, напрями керівного впливу стосовно особливостей стану об'єкта і конкретної життєвої ситуації.

У цілому з погляду змісту управлінські рішення повинні дати відповіді на запитання:

- у які терміни мають бути здійснені керівні впливи;
- з витратами яких сил і засобів повинні бути здійснені керівні впливи;
- у якому порядку (алгоритмі, програмі) мають бути здійснені заходи;
- при якому розподіленні зобов'язань (обов'язків, прав, відповідальності) мають бути здійснені керівні впливи;
- при якій організації контролю мають бути здійснені керівні впливи;
- з якими результатами мають бути здійснені керівні впливи;
- як передбачити наслідки реалізації управлінського рішення.

Одним із постулатів теорії управлінських рішень є те, що практично всі основні питання, які можуть виникнути в ході організації виконання рішення, повинні отримувати відображення в його змісті. Це потрібно для того, щоб виконавці рішень мали чітку і ясну програму дій, яка зо-

рієнтована на конкретно визначені та усвідомлені результати. Завдяки такій якості й чіткості процес досягнення головної цілі організації отримує необхідне упорядкування за відповідного матеріального забезпечення, що обумовлює можливість маневрування організаційними, кадровими та іншими ресурсами.

Наступним постулатом соціальної кібернетики є те, що кожне рішення як форма прояву ролі суб'єкта управління стосовно об'єкта передбачає оптимальний вибір із деякої множини можливих варіантів такого впливу на діяльність об'єкта. Цей вибір більш ніж інші відповідає конкретним обставинам і цілям функціонування системи на цьому етапі її існування. Причому конкретний етап діяльності органів соціального управління і їхні цілі визначаються усією множиною внутрішніх і зовнішніх умов функціонування.

Відповідно до положення теорії ймовірності при прийнятті рішення обов'язково слід враховувати можливі сторонні впливи випадкових (стихійних, соціогенних і техногенних) факторів. Вони можуть розглядатися як загрози управлінню соціальними системами. У зв'язку з цим управлінські рішення виділяються не лише у вигляді програми мобілізації внутрішніх ресурсів, а й у вигляді основи для регулювання діяльності щодо досягнення зовнішніх організаційних цілей.

З погляду праксеології управлінське рішення як розумовий і правовий акт містить вибір раціонального, доцільного курсу діяльності у конкретній ситуації. Воно може бути об'єктивно виражене в усній, письмовій чи іншій формі, яка і фіксує управлінську інформацію.

Інформація, сформована в рішеннях, може бути збережена за допомогою запису на магнітному носіїві даних, у тому числі з використанням графічного зображення у цифровій формі, математичних чи логічних формул, зокрема й у пам'яті ЕОМ тощо (як комп'ютерна інформація).

З погляду організаційно-правового аспекту, для того щоб управлінське рішення перетворилося на юридичний акт управління певного органу чи посадової особи, воно мусить бути втілене у встановлену нормативно-правову форму. Тобто попередньо формалізуватися в усних чи письмових юридичних актах уповноваженого суб'єкта управління, на основі яких розгортається практична діяльність учасників управлінських відносин.

З точки зору адміністративно-правового аспекту конкретне управлінське рішення може бути реалізоване як шляхом видання актів орга-

нів державного управління, так і за допомогою інших форм соціальної управлінської діяльності (суспільного договору, визнання керованою системою авторитету влади тощо).

Для того щоб відповідати потребам інформаційного суспільства, аналіз технології соціального управління та розробки управлінських рішень має взяти на озброєння сучасні наукові методи соціальної кібернетики, правової інформатики. Для розв'язання управлінських проблем потрібно адаптувати методи кібернетики та інформатики з урахуванням особливостей практики, які впливають на характер управлінської праці.

Сучасна соціальна кібернетика напрацювала чимало аксіом щодо теорії рішень. Розглянемо деякі з них:

1. Рішення є елементом зворотного зв'язку в системі управління. Усвідомлення цієї аксіоми як особливості дає можливість зробити такі теоретичні та практичні узагальнення:

- рішення — це своєрідна субстанція зв'язку у формі інформації, який забезпечує нормальну реалізацію процесу в системі управління;
- інформація на вході блоку ухвалення управлінських рішень виступає у формі управлінського завдання, інформація на виході цього блоку — рішення, яке формулюється у вигляді команди для впливу на об'єкт;
- у вигляді елемента зворотного зв'язку управлінське рішення тісно пов'язане з управлінським контролем, з одного боку, і управлінським впливом, координацією — з другого.

Реальне управлінське рішення не може обмежуватися лише теоретичним розв'язанням проблеми, воно мусить також відповідати на практичне запитання як реалізувати ухвалення та як проконтролювати його виконання.

Розібратися на теоретичному рівні в усіх проблемах практики методів ухвалення рішень можна тільки з усвідомленням положень теорії систем, зокрема її складової — теорії гіперсистем. Відповідно до положень теорії гіперсистем і теорії ієрархії понятійного ряду із зазначених положень випливають постулати такого порядку:

- ухвалення рішення — прерогатива керівника, який розглядає запропонований варіант рішення з позиції особи, яка функціонально зобов'язана довести це рішення до виконавця, а також забезпечувати контроль виконання;
- зазначений вище постулат змушує керівника не лише вибирати засоби впливу та засоби контролю, а й розглядати варіанти

рішень з боку їх практичного впровадження при конкретних обставинах і наслідках реалізації (оптимальність рішення).

2. Далі аспект організаційно-управлінський (тектологічний). Розглянемо постулати тектології щодо організації управлінських рішень:

- рішення в управлінні носить організуючий характер;
- рішення повинне враховувати організацію його виконання.

Тобто водночас з чисто технічними завданнями керівник вирішує й організаційні.

3. При формуванні управлінського рішення слід враховувати положення теорії ймовірності:

- рішення в управлінні приймаються в умовах дії фактора часу;
- неврахування вимог часу може призвести до припинення зворотного зв'язку в управлінні;
- фактор часу є одним із визначених при організації праці в процесах ухвалення управлінських рішень;
- з фактором часу пов'язані вимоги оперативного проходження інформації, швидкості її опрацювання.

4. Базуючись на постулатах теорії варіативності, можна зазначити, що рішення в управлінні ухвалюються з певним ступенем ризику.

Тобто фактор часу та фактор ризику при ухваленні управлінських рішень перебувають у постійній діалектичній суперечності. Спрямованість керівника до ухвалення рішення з меншим ступенем ризику призводить до збільшення витрат часу на його підготовку. Виникає ризик несвоєчасного ухвалення ефективного управлінського рішення. Особливо це впливає на вибір варіанта рішення. За певних обставин часу, з метою зменшення ентропії (невизначеності), якщо можливо, слід здійснювати резервування часу перед реалізацією рішення його варіативну експериментальну перевірку на рівні абстрактного моделювання. Зазначений захід є важливим чинником для ухвалення рішень, які мають характер стратегічних і тактичних. Щодо оперативних рішень, у більшості випадків вони ухвалюються на засадах евристики.

Ризик в ухваленні оперативного управлінського рішення визначається трьома головними чинниками, сформованими на засадах евристики:

- обмеженістю часу на підготовку та ухвалення управлінського рішення;
- недостатністю інформації;
- недостатністю повноти з'ясування проблеми.

Емпірично визначено, що неповнота з'ясування проблеми (її ентропія) найчастіше пов'язана з недостатністю часу для повного збору та опрацювання інформації. В історичному аспекті можна зазначити, що в усі часи цей фактор висить дамокловим мечем над всіма керівниками незалежно від рівня ієрархії управління соціальними системами. Компенсатором його є знання, досвід, інтелектуальний потенціал і, звичайно, такі ненаукові явища, як натхнення, пророцтво, фортуна, удача, талан. Зазначені поняття — це категорії мистецтва ухвалення управлінських рішень, про які не слід забувати при формуванні науки — теорії рішень.

Ці попередні міркування загальнотеоретичного характеру підводять нас до потреби розглянути ті передумови, які дають змогу дослідити питання про теоретико-практичну діяльність використання нових інформаційних технологій у процесі підготовки і ухвалення управлінських рішень.

Передусім маються на увазі проблеми інформаційного забезпечення процесу ухвалення управлінських рішень як найважливішої передумови ефективності автоматизації інформаційно-аналітичної потреби управління.

9.2. Проблеми інформаційного забезпечення процесу ухвалення управлінських рішень

Управлінська інформація у вигляді вхідного потоку для підготовки і ухвалення управлінських рішень повинна представляти собою множину певним чином упорядкованих, опрацьованих і проаналізованих корисних відомостей. Для того щоб відомості набули статусу управлінської інформації, вони мають пройти аналітико-синтетичне опрацювання. Обсяг цих відомостей визначається даними: про різні сторони, результати й умови функціонування об'єкта, які використовуються суб'єктом управління для організації управлінського впливу, включаючи параметри про підготовку, ухвалення та реалізацію ухвалення управлінських рішень і заснованих на них актів управління.

Управлінська інформація повинна трансформуватися в управлінське рішення, а останнє — в керівний (вольовий) вплив. Зміст управлінської інформації складається не тільки з відомостей про різні параметри діяльності об'єкта. Вона включає й параметри розпоряджень, рекомендацій та вказівок, які отримує суб'єкт управління з боку вищих ор-

ганів. Вірогідний аспект зумовлюється параметрами з відомостей за джерелами, які не входять формально в цю систему управління. При цьому обсяг та якість інформації є найважливішою умовою ефективності процесу ухвалення управлінських рішень.

Все це зумовлює потребу пошуку відповідних засобів для підвищення ефективності збору, опрацювання, зберігання та видачі інформації в процесі підготовки та ухвалення управлінських рішень.

Сучасні автоматизовані інформаційні системи підтримки управлінських рішень істотно допомагають у процесі їх ухвалення, в умовах дії факторів часу, ризику і невизначеності. Це відбувається, коли фактори внутрішнього та зовнішнього середовища об'єкта невідомі, або коли фактичне значення їх не з'ясоване на короткому часовому проміжку, що пов'язано з пропускними можливостями каналів зв'язку. Те ж саме можна сказати і про рішення, які ухвалюються в умовах ризику, коли для оцінки ситуації застосовуються характеристики, які лише приблизно відображають той чи інший ступінь ймовірності.

Емпірично виведена аксіома, що в системах управління надмірна інформація не менш шкідлива, ніж її недостатність. Надмірна інформація розсіює увагу керівника і ускладнює вибір релевантних даних. А при недостатньому зіставленні та аналізі даних ентропія замінюється суб'єктивними оцінками особи. Таким чином в хід ідуть евристичні чинники. Ухвалення рішення у такому разі переходить зі сфери науки управління у сферу мистецтва управління.

Інформатизація інформаційно-аналітичного забезпечення покликана зняти гостроту вказаної проблеми, регулюючи необхідну насиченість інформаційних потоків. Для цього в системі соціального управління створюються такі комп'ютерні інформаційні системи, які розв'язують проблему. Вони трансформують ефективність організаційно-правового механізму упорядкування інформаційних зв'язків та стосунків, що виникають, здійснюються і відмирають між суб'єктами і об'єктами управління. Інформатизація процесу розробки управлінського рішення оптимізує процеси застосування певних методів і засобів накопичення, опрацювання, зберігання та передачі інформації. Важливим чинником є оптимізація процесу надходження даних із джерел їх виникнення до конкретних органів і ланок управління, які використовують їх як інформацію для вирішення покладених на них управлінських завдань через управлінські рішення.

Створення автоматизованих інформаційних систем на базі сучасних комп'ютерних технологій приводить до суттєвої зміни та удосконалення методик збору, опрацювання, зберігання та використання інформації в процесі ухвали управлінських рішень. При цьому на основі системного підходу забезпечуються розробки логічних і математичних методів збору, підготовки та відображення інформації, їх втілення як в інформаційних, так і системах управління.

Одним із перспективних завдань інформатизації інформаційно-аналітичного забезпечення соціального управління є розв'язання завдань створення методів аналізу інформації не тільки за типовими алгоритмами. Життя вимагає розробки ухвалення управлінських рішень і за певними варіативними алгоритмами відповідно до обраних "панорамних" критеріїв (ситуативних параметрів).

Прогностика зазначає аксіому, що рішення ухвалюється з прогнозуванням можливих його наслідків і підлягає розгляду на їхніх моделях, тим самим здійснюється дійовий контроль за виконанням рішень. Використання нових комп'ютерних інформаційних технологій в управлінні покликане здійснювати вплив на змістовну, якісну сторону управлінських рішень, на динаміку їх розробки, яка включає процес їх підготовки, узгодження, затвердження тощо.

У когнітологічному аспекті, враховуючи, що ухвала управлінського рішення завжди включає такі суб'єктивні елементи, як знання, інтуїцію, здібності тощо, гостро стоїть проблема забезпечення об'єктивною інформацією суб'єктів управління про питання, що вирішуються. Це спонукає до пошуку кращих, більш оптимальних методів організації інформаційно-аналітичної роботи. Передумовами для цього є звільнення працівників від рутинних операцій, які складають значну частину дій щодо підготовки управлінських рішень. Маються на увазі реєстраційні, статистичні, інформаційно-довідкові операції, робота щодо систематизації матеріалів. По суті це операції, які забезпечують збір, опрацювання, зберігання, видання інформації, що складає технологію управлінської діяльності. У зв'язку з цим виникає потреба формування єдиної розподіленої інтегрованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення. Ця ідея В. М. Глушкова сьогодні стає реальною у міру формування електронно-обчислювальних мереж і персональних комп'ютерів. Нині це розглядається як один із складних елементів такого світового явища інформаційного суспільства, як електронний уряд (е-уряд).

У результаті реалізації в окремих країнах концепції е-уряду для виконання формальних процедур функцій соціального управління створюються комп'ютерні інформаційні системи, які здійснюють збір, введення, розкодування, зберігання, оновлення, пошук, передачу, опрацювання та видання інформації технічними засобами, зокрема через Інтернет.

Іншою передумовою забезпечення об'єктивності рішень є підготовка за допомогою більш високих ступенів розвитку комп'ютерних інформаційних технологій не тільки розрахункових елементів, проектів управлінських рішень, а й їхньої змістовної основи, варіантів при аналізі оперативної ситуації та моделювання майбутніх результатів. При цьому немає потреби вважати, що засоби обчислювальної техніки замінюють людину в процесі ухвалення управлінських рішень. Технічні можливості лише забезпечують соціальні й правові аспекти ухвалення рішень.

Водночас слід зазначити, що інформаційні технології не можуть істотно допомогти, якщо йдеться про ухвалу досить оригінальних творчих рішень, які базуються на природних інтелектуальних даних, базою яких є евристика. Тут їхня роль суто вузькозабезпечувальна. Однією з проблем у створенні автоматизованих інформаційних технологій управлінського призначення є збільшення кількості учасників підготовки і ухвалення управлінського рішення.

Так, потреба роботи із значними масивами даних обумовила появу автоматизованих банків даних, абонентських диспетчерських пунктів. Засоби опрацювання комп'ютерної інформації визначили істотну роль в управлінській діяльності фондів алгоритмів і програм, відділів програмування тощо.

Центральне місце в процесі ухвалення управлінських рішень за допомогою АІС займають машинні засоби переробки інформації, системи зв'язку, термінали комп'ютерних даних тощо. При розробці та впровадженні інформаційних технологій створюються нові відділи, бюро, служби, органи, посади, які так чи інакше беруть участь у підготовці та ухваленні управлінських рішень. У процесі підготовки управлінських рішень і контролю за їх виконанням в умовах застосування автоматизованих інформаційних технологій діалог "людина — людина" замінюється діалогом "людина — машина" чи "людина — машина — людина". Це приводить до істотного перерозподілу функцій працівників, підвищує вимогливість до їх професійної підготовки. Частина функцій, пов'язаних з про-

цесом прийняття управлінських рішень, переходить до співробітників нових підрозділів. Наприклад, при розв'язанні формалізованих завдань працівники переходять від безпосереднього виконання ряду допоміжних операцій на підготовку їх для реалізації на ЕОМ. Але при цьому також присутній людський фактор. У зв'язку з цим виникає потреба формування АІС для забезпечення успішного виконання контролюючих функцій допоміжного персоналу.

Щодо цього у спеціальній літературі справедливо акцентується увага на тому, що діяльність працівників, яка складає процес ухвалення управлінських рішень в умовах функціонування АІС, потребує відповідного правового забезпечення за допомогою цілих комплексів нормативно-правових актів.

Передусім це нормативні акти, які реалізують головні принципи і порядок функціонування автоматизованих систем, у тому числі й організації процесу ухвалення управлінських рішень.

Головні серед них:

- положення про інформаційну систему та про функціональну підсистему (паспорт);
- положення про орган управління, його підрозділи;
- посадові інструкції, складені згідно з вимогами, що обумовлені автоматизацією управлінської діяльності.

Цими актами регулюються стосунки, що виникають у процесі розв'язання конкретних управлінських проблем між різними структурними ланками і працівниками.

Слід звернути увагу й на інші проблеми, пов'язані з інформатизацією у сфері ухвалення управлінських рішень. Створення АІС суттєво впливає на реалізацію положень, що традиційно розробляються в теорії управлінських рішень. Зокрема, це стосується вимог, які висуваються до ухвалення управлінських рішень.

В управлінській діяльності, як і в інших сферах, треба врахувати, що управлінські рішення повинні прийматися у зв'язку з потребами суспільної практики і при наявності реальних можливостей їх виконання. Для цього потрібно забезпечити досить повне й змістовне вивчення суті предмета рішення. Невчасне управлінське рішення може стати або нездійсненним, або некорисним, а в деяких випадках і шкідливим.

Робочий день керівника кожного рівня системи управління починається з ознайомлення з обстановкою за минулу добу, яка стає

основою для багатьох поточних рішень тактичного і оперативного характеру.

Важливою передумовою інформатизації у сфері соціального управління є уточнення відповідності функцій системи управління і завдань АІС. Така відповідність досягається через побудову класифікатора і формулювання переліку завдань АІС і відповідним їм видам програм опрацювання даних.

Побудова класифікатора функцій включає:

- визначення системи органів соціального управління, для яких створюється АІС, їх організаційної структури, функцій цих органів управління, їх підрозділів і окремих працівників;
- характер управлінської діяльності щодо реалізації функцій у конкретних підрозділах і конкретними виконавцями.

Але для цього знову ж потрібним є аналіз інформації:

- про наявні структури;
- визначення параметрів для систематизації опису структури шляхом розробки класифікаторів функцій органів управління;
- розробка шифрів підрозділів і конкретних виконавців.

У процесі цієї роботи реалізуються пропозиції щодо удосконалення системи органів соціального управління, поліпшення структури їхніх підрозділів. Таким чином встановлюється чітка залежність між структурами і змістом функцій щодо підготовки прийняття управлінського рішення. Це зумовлює можливість використовувати математичні та графічні засоби для вираження окремих функцій та їхніх сполучень.

При підготовці проектів управлінських рішень суттєвим є визначення відповідальності працівників, задіяних у цьому процесі. Формалізація опису санкцій спрощує порівняння їх в однорідних підрозділах і ланках системи управління, дає змогу зіставлення фактичного ухвалення управлінських рішень із передбаченими нормативними актами, оцінити раціональність функціонального навантаження органів та їхніх структурних підрозділів у процесі ухвалення управлінських рішень.

Алгоритмізація всіх видів діяльності для виконання функцій і визначення ділянок роботи, які піддаються машинному виконанню при підготовці управлінських рішень, є також важливою передумовою інформатизації. Упорядкування інформаційних процедур у функціях (операціях) супроводжується аналізом управлінської праці за технічними ознаками. Це дає змогу подавати зміст операцій мовою процедур, виявляти

доцільність і ефективність здійснення тих чи інших процедур щодо опрацювання даних.

Відповідальним етапом створення механізму формалізації діяльності є розробка комп'ютерних програм із урахуванням специфіки самої інформації та змісту управлінського завдання. Результатом створення механізму формалізації та програмування діяльності повинно бути відокремлення творчо виконуваних елементів ухвали управлінських рішень від тих, які повинні виконуватися АІС. Наслідком усієї цієї праці є створення переліків завдань АІС і відповідних програм опрацювання даних.

Варто зазначити, що для технології ухвалення управлінських рішень в умовах використання нових комп'ютерних інформаційних технологій дуже важливим є забезпечення правовими засобами як самих завдань АІС, так і процесу їхньої реалізації. У зв'язку з цим у спеціальній літературі обґрунтовано виділяються стадії формулювання, класифікації розв'язання завдань АІС з погляду їхнього правового забезпечення.

При формулюванні завдань АІС за допомогою правового забезпечення створюється юридична основа розв'язання завдань, що є важливим для реалізації вимог, які ставляться до ухвалення управлінських рішень та їхнього змісту.

Завдання АІС виділяються згідно з виконуваними і нормативно закріпленими функціями органів управління, їхніх підрозділів та окремих службовців. Це дає змогу формувати вибір завдань, згрупованих за функціональною ознакою. При цьому практикується виділення завдань за пріоритетом. Критеріями тут виступають вигідність, доцільність, матеріальні можливості тощо.

Вагомим фактором є виділення завдань і їхня типовість. Це дає змогу використовувати фонди алгоритмів і програм ухвалення проектів управлінських рішень, тим самим скоротити час і витрати на розробку програмно-математичного забезпечення.

Постановка завдань АІС визначає потребу здійснення попередньої підготовки правових норм і актів. Це реалізується через згрупування правових норм відповідно до створення завдань АІС. Норми тут розглядаються як вид правової інформації, що використовується при постановці та розв'язанні завдань. Реалізація підготовки правових норм до формулювання завдань іде й шляхом систематизації та розробки норм регламентаційного характеру. В основному це положення, інс-

трукції, накази та інші правові акти, які широко використовуються в системі соціального управління. Цими документами визначаються порядок і процедури постановки завдань, система відповідальності тощо.

У зв'язку з необхідністю єдності та сумісності АІС різного призначення є проблема класифікації завдань, яка складається з проблем другого рівня — уніфікації підходів при класифікації та систематизації завдань, що об'єднують ці системи. Тут важливо виявити стійкі критерії, які отримують правове закріплення, і на цій основі завдання згруппуються в пакети, блоки, комплекси, і в результаті — функціональні підсистеми.

Серед суттєвих класифікуючих ознак слід виокремити значення таких функціональних чинників:

1. За належністю до одного з видів у ієрархії управління автоматизованої системи управлінського призначення щодо підтримки рішень (АСУППР): регіональні автоматизовані системи управлінського призначення (РАСУП), загальнодержавні (ЗАСУП), локальні автоматизовані системи підтримки управлінських рішень (ЛАСПУР), автоматизовані системи управлінського призначення для галузі соціального управління (АСУПГУ) тощо.

2. За функціональним критерієм класифікація полягає в тому, що конкретне завдання є частиною одного з алгоритмів, який реалізує управлінську функцію та складається з конкретних процедур.

3. За пріоритетом управлінських рішень (стратегічні, тактичні, оперативні).

4. За типовістю управлінських рішень: системи унікальних завдань чи типові.

5. За видом інформаційних процедур, що застосовуються при управлінських рішеннях: розрахунково — оптимізаційні чи обліково-пошукові.

6. За критерієм самостійності — залежно від того, чи отримується у підсумку реалізації завдання результативна (кінцева) інформація, яка використовується в апараті управління, чи проміжна (етапна) інформація, за якою визначається рішення.

7. За методом розв'язання завдань: з погляду математичного, апаратного чи апаратно-програмного забезпечення.

Використання цих критеріїв у підсумку дає можливість скласти методику визначення завдань АІС на основі алгоритмізації управлінських

дій при ухваленні рішень, що реалізують нормативно закріплені функції органів управління.

Важливими документами, які суттєво впливають на можливості впровадження інформатизації у тій чи іншій соціальній системі щодо ухвалення управлінських рішень, є концепція інформатизації на технічне завдання на її реалізацію. По суті це організаційно-правові акти, якими забезпечується єдина методологічна, ідеолого-інженерна та юридична основа обліку і типізації завдань інформатизації структури соціального управління.

Результат вирішення завдань АІС при підготовці управлінських рішень оформлюється у вигляді машинного документа (наприклад, табулеграми). Цей документ повинен мати потрібні реквізити, в силу яких він набуває статусу проекту управлінського рішення.

У цілому правове регулювання підготовки та розв'язання завдань за допомогою АКІС на рівні управлінського рішення вимагає розробки таких актів:

- правила підготовки, ухвалення і виконання рішень в умовах інформатизації;
- правила роботи з комп'ютерною інформацією, положеннями, інструкціями, які визначають види і процедури діалогів “людина — машина” в процесі здійснення функцій управління;
- матеріали щодо розробки правового гарантування безпеки функціонування АІС та їхніх підсистем тощо.

Наведений набір нормативних та інших правових документів складає організаційно-правове забезпечення завдань АІС, які розв'язуються в режимі підготовки та прийняття управлінського рішення. Така організаційно-правова “анатомія” завдань АІС дає змогу визначити ступінь інформатизації тієї чи іншої операції або функції, частину “ручних” процедур, побачити ділянки, яким потрібна автоматизація в майбутньому.

Порівняння та аналіз переліків завдань АІС є потрібною передумовою для організації діалогу між працівниками і машиною. При цьому з'ясується:

- зв'язок між завданнями, які вирішуються різними виконавцями;
- звідси можна сформулювати вимоги до їхньої професійної підготовки;
- потім (у комплексі) також визначити нові обов'язки працівників апарату, які пов'язані зі здійсненням діалогів з ЕОМ;

- можливості рішення проблем, пов'язаних із постановкою і розробкою завдань АІС спільно з різними фахівцями та ін.

Все це має знайти своє відображення в посадових інструкціях. Там же потрібно зазначити обґрунтовані науково межі прав, обов'язків і відповідальності у стосунках працівників підрозділів інформатизації з іншими працівниками структури управління.

Інформатизація через Інтернет та інші локальні комп'ютерні мережі в різних галузях управлінської діяльності дає можливість органам соціального управління здійснювати підготовку управлінських рішень з урахуванням інтегрованих розподілених масивів інформації, які знаходяться в різних АІС. Це може дати значний ефект, тому що кінцевий продукт — інформація з інших систем береться у готовому (комп'ютерному) вигляді.

Однак тут гостро стоїть проблема поєднання різних технічних і технологічних параметрів (платформ) АІС різних підсистем соціального управління. Слід також враховувати, що інформаційне забезпечення будь-якої соціальної системи являє собою множину документів, класифікаторів, показників, словників, масивів правової інформації, методів організації, зберігання та контролю, що забезпечують взаємопов'язане комплексне вирішення завдань. Кожний з цих чинників будь-якої локальної АІС викликає проблему змістовного пов'язування з елементами інших чинників систем:

1. Рівень взаємодії АІС визначає ступінь підвищення ефективності у всіх напрямках. Адже можливості АІС помножуються за рахунок можливостей інших АІС.

2. Враховуючи, що АІС підтримки ухвалення управлінських рішень є спеціалізована система, дуже важливим є питання раціонального розподілення функцій між цією системою і АІС вищого рівня соціального управління (наприклад, різних міністерств і відомств, приватних структур, пов'язаних зі збором, опрацюванням, зберіганням та передачею інформації).

3. Сама реалізація отримання комп'ютерної інформації з інших інформаційних систем може бути здійснена лише сполученням елементів різних АІС.

Ці фактори визначають потребу розробки питань інформаційно-аналітичної взаємодії АІС з іншими системами як при проектуванні окремих функціональних підсистем, так і АІС в цілому. Причому на регіональному рівні про це необхідно потурбуватися проектувальникам АІС

вищого рівня ієрархії соціального управління, припускаючи вже на початковому етапі побудування систем, з якими АІС потрібно взаємодіяти при застосуванні управлінських рішень.

Проектування взаємодії (сумісності) АІС з іншими системами, як показує досвід, повинне включати такі компоненти:

- моделювання створення інших систем;
- визначення кола інформаційних систем різного типу інформаційних технологій (паперових ручних, механізованих, комп'ютеризованих), які взаємодіють з АІС;
- визначення напрямів, принципів і робіт для забезпечення інформаційної сумісності з відомчими та галузевими АКІС органів державного управління;
- визначення робіт, які спрямовані на постійне удосконалення автоматизованої взаємодії систем;
- розробку методів і засобів виконання завдань інформатизації.

Об'єктом проектування інформаційної взаємодії АКІС з іншими АКІС повинні стати інформаційні потреби як критерій та мета організації такої взаємодії. При цьому повинно братися до уваги, що завдання задоволення інформаційних потреб для ухвалення управлінських рішень припускає облік профілю службової діяльності різних категорій співробітників; характер інформації, потрібної працівникам у їхній безпосередній діяльності; службова, довідкова, наукова та ін.; характер режиму інформування: систематичне, вибіркоче розподілення інформації (режим управління), епізодичне інформування (режим “запитання — відповідь”); періодичне інформування (огляд практики, інформаційні листи, методичні вказівки та ін.); форму представлення інформаційних даних (справжні документи, копії, огляди, анотації та ін.); оперативне інформаційне обслуговування (періодичність інформування, хронологічна послідовність, можливий час очікування відповіді на запитання та ін.).

У державному управлінні як виді соціального управління в умовах автоматизованого опрацювання міжвідомчих потоків інформації підвищуються вимоги до системи обміну даними між АКІС. У випадку невиконання вимог, наприклад, у термінах постачання інформації, формах представлення, рівні вірогідності, працівники будуть змушені виконувати додаткові операції для підготовки носіїв інформації, контролю, корекції чи перекодування даних. Це прямо впливає на якість ухвалення управлінських рішень.

Інформатизація розробки, ухвалення і виконання управлінських рішень в системі приводить до появи нового соціального явища, яке дістало назву машинне рішення. У широкому розумінні воно означає застосування інформаційних технологій для розв'язання наукових, інженерно-технічних і управлінських завдань; у вузькому — характеризує отримання на ЕОМ такого рішення відповідного завдання, яке традиційним (ручним) способом працівник управління через значний обсяг обчислювальних операцій отримати в конче потрібний термін і потрібної якості не може.

Покладаючи на АКІС розрахунки і розробку різних варіантів управлінських рішень, виникає потреба введення до неї змісту деяких правових норм з тим, щоб забезпечити законність машинного рішення. Теоретичний аналіз практики створення, впровадження і функціонування АКІС дає змогу вирішити такі основні проблеми законності машинного рішення:

- правове забезпечення кожного завдання, яке розв'язується в АКІС;
- законність (відповідність чинному законодавству);
- введення в ці моделі правових норм у формалізованому вигляді;
- наближення до реальних соціально-економічних процесів методом відображення в них дієвості права;
- визначення обов'язкового чи рекомендованого характеру рішень економіко-математичних завдань, які моделюються;
- організація перевірки (експертизи) на законність дій в АКІС;
- співвідношення оптимізаційних рішень, отриманих на ЕОМ, і рішень, отриманих (ухвалених) традиційно;
- взаємовідносини ланок АКІС з традиційними підрозділами системи управління;
- юридична відповідальність за неправомірне використання чи невикористання рішень, виданих у системі.

Для регламентування порядку ухвалення управлінського рішення в умовах інформатизації управління в першу чергу потрібне всебічне врахування вимог права у процесі підготовки, ухвалення та реалізації машинного рішення. Право виступає як активний фактор, що забезпечує цілеспрямовану організацію та регулювання процесу ухвалення машинного рішення шляхом нормативного закріплення функцій і повноважень його учасників, визначення форм і методів їхньої діяльності, встановлення порядку цієї діяльності тощо.

За допомогою правового регулювання ухвалення управлінського рішення взаємодії різних органів і ланок управління забезпечується чітка визначеність їх спеціальних зв'язків і стосунків на всіх етапах формування та організації виконання рішень. У праві закріплюються юридичні гарантії науково обґрунтованої організації управлінської праці щодо підготовки та використання рішень як засобів, що приводить у рух всю систему соціального управління.

Правовий режим використання інформації в управлінні створює потрібні передумови для застосування права в процесі розробки оптимальних машинних рішень. З цієї причини в комплексі питань правового забезпечення АКІС управлінського призначення важливу роль відіграє формалізація правових норм, потрібна для використання останніх в управлінському процесі, який здійснюється в умовах інформатизації. Рівень і характер формалізації норм права визначається ступенем участі АКІС в розробці та ухваленні управлінського рішення і можливостями модифікації правових актів і правових норм в людино-машинних системах.

У зв'язку з цим виникає питання про критерії доцільності та межі необхідності формалізації правових норм. У науковій літературі, яка розглядає формалізацію правових норм як своєрідний засіб діалогу людини і ЕОМ, за допомогою якого забезпечується відповідність рекомендованих варіантів виданих ЕОМ рішень чинному законодавству, зазначається, що під формалізацією правових норм слід розуміти адекватне висловлення засобами математичної логіки суспільних відносин, що регулюються нормами права.

Вважається, що це мусить бути сукупність логіко-математичних та інформаційних методів, які забезпечать адекватну формалізацію правових норм.

При ухваленні управлінського рішення за виданою АКІС інформацією, в якій міститься характеристика об'єкта управління та загальної управлінської ситуації, співробітник керується наявними правовими нормами безпосередньо, без будь-якого попереднього їх опрацювання, і, зрозуміло, в цьому випадку немає потреби в їх формалізації. Водночас є складніші випадки обліку діючих правових норм. Це тоді, коли саме ЕОМ дає змогу отримати інформацію для різних варіантів ухвалення управлінських рішень. Можлива ця безпосередня участь ЕОМ тільки за умови, що ці норми будуть викладені на зрозумілій машині мові. Для

цього правові норми повинні бути формалізовані, тобто представлені у вигляді алгоритму, а потім запрограмовані.

Цілком зрозуміло, що про будь-яку повну формалізацію правових норм нема і не може бути мови. По-перше, в цьому немає потреби, оскільки формалізація правових норм потрібна тільки у випадках, коли ЕОМ безпосередньо дає змогу одержати відповідні рекомендації або рішення. По-друге, формалізація усіх або навіть більшості правових норм сьогодні є практично нездійсненною через велику трудомісткість цієї роботи, недостатність методів та досвіду формалізації. Таким чином, критерієм потреби формалізації правових норм є ступінь використання ЕОМ у процесі розробки та ухвалення управлінських рішень.

Ступінь використання ЕОМ у процесі підготовки та ухвалення управлінського рішення визначається рядом факторів, зокрема характером цих рішень, періодичністю їхнього ухвалення, складністю багатоваріантних підрахунків, які доводиться проводити під час підготовки рішення, вимог економічності тощо. У зв'язку з цим можна говорити про певну типологію правових норм з огляду на їхню формалізацію. Не піддаються формалізації норми, які не реалізуються безпосередньо в правовідносинах, а саме, норми, у яких визначені протиправні дії або бездіяльність.

Норми права, що містять відносно визначені або альтернативні санкції, формалізувати, як правило, недоцільно, оскільки рішення в таких випадках ухвалює людина, а не ЕОМ.

Норми, що лежать в основі разових рішень (правозастосовних актів), як правило, також не підлягають формалізації, оскільки разові рішення з економічного погляду в основному недоцільно переводити на ЕОМ, крім випадків складних багатоваріантних розрахунків.

Доцільно використовувати інформаційні технології в ухваленні однотипних, що часто повторюються, рішень у рамках АКІС.

Надаючи великого значення формалізації правових норм як одній з умов забезпечення законності в умовах використання інформаційних технологій, не слід забувати, що незалежно від інформатизації головною, вирішальною ланкою в АКІС управлінського призначення є людина, творча праця якої не може бути повністю замінена найдосконалішою машиною. Тому в більшості випадків визначення правомірності машинних рішень — творча людська процедура. У процесі її виконання може з'ясуватися, що найбільш економічно доцільне управлінське рішення виявляється таким, що не відповідає законодавству. У цих випадках виникає потреба перейти від правозасто-

совного аспекту взаємодії результатів функціонування АКІС та права до правотворчого аспекту такої взаємодії, тобто запропонувати зміни до чинного законодавства. Проте розробники правового забезпечення АКІС все ж повинні орієнтуватися на чинне законодавство, а пропозиції про зміну або видання нових нормативних актів не повинні затримувати проектування АКІС управлінського призначення.

Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки:

1. Використання нових інформаційних технологій у процесі ухвали управлінських рішень в системі соціального управління викликає істотні зміни цього процесу як у суті змістовної характеристики його організаційно-правових елементів, так і в плані правового регулювання суспільних відносин. Багато елементів процесу ухвалення управлінських рішень (зокрема, правове становище та функції учасників цього виду управлінської праці, характер і зміст розв'язуваних ними управлінських завдань; засоби збору та опрацювання управлінської інформації тощо) істотно модифікуються.

2. В умовах функціонування АКІС значно зростає склад учасників у процесі ухвалення управлінських рішень за рахунок її підрозділів і працівників, а також сервісних служб. Змінюється технологія самого процесу, засоби його здійснення. Ці зміни потребують відповідної системи правової регламентації опрацювання, ухвалення та виконання рішень для досягнення їхньої законності та доцільності.

3. На основі наявних у системі соціального управління посадових інструкцій, положень і процедур ухвалення управлінських рішень потрібні спеціальні правила підготовки правового акта, що регулює порядок здійснення цього виду управлінської праці. У правилах доцільно закріпити вимоги про системний аналіз управлінських ситуацій, про потребу змістовного і всебічного вивчення питань, з яких готуються рішення; про організаційні форми і методи підготовки управлінських рішень і забезпечення їхньої реалізації; про предметне і технічне розділення управлінської праці на різних етапах формування рішень; про форми залучення фахівців і наукових працівників до участі у підготовці управлінських рішень; про обов'язкові правила документування управлінських рішень і надання їм юридичної сили; про засоби правового забезпечення усних рішень тощо.

4. Процес ухвалення управлінських рішень в умовах інформатизації повинен ґрунтуватися на чітко оформленій системі правових розпоряджень, які визначають як засоби, так і цілі, що їх потрібно досягти в результаті реалізації управлінських рішень. Для цього потрібне обов'яз-

кове наукове обґрунтування складу та змісту органів управління, їхніх підрозділів та співробітників, а також підстави їх формування, виходячи з функцій, обов'язків та прав учасників процесу ухвалення управлінського рішення. Належне здійснення цих заходів можливе за допомогою залучення НІТ у процедуру складання та корегування актів, що регламентують діяльність органів соціального управління.

5. Інструментом створення правової основи обміну даними між органами управління різної відомчої підлеглості при функціонуванні АКІС може, зокрема, виступати договір-узгодження про обмін інформацією між різними галузевими органами соціального управління.

Для ухвалення якісного управлінського рішення управлінця треба забезпечити інформацією з широкого кола питань із різних джерел.

Вивчення сучасної системи управління дає змогу визначити обсяг, види, склад та напрямок руху інформації. Так, якщо інформація безвідносна до системи, структури, компетенції органів управління, то вона втрачає свій зміст. У міру переходу від нижчих ступенів системи управління до вищих інформація узагальнюється, приводиться у відповідність до функцій та компетенції органів управління. При цьому частина інформації відкидається за рахунок скорочення числа параметрів, що характеризують стан об'єкта. Але перед цим варто відповісти на такі запитання:

- Що збирається робити керівник з інформацією?
- Чи потрібна йому щоденно у повному обсязі поточна (оперативна) інформація?
- Чи можна на основі такої інформації ухвалювати обґрунтовані, надійні рішення, які враховують тенденції та перспективи розвитку?
- Чи не призведе зайва деталізація інформації до ускладнення управління, утворення додаткових структурних ланок в апараті управління, до втручання в діяльність нижчих підрозділів?
- Чи не доцільно в окремих випадках скоротити обсяги інформації, кількість управлінських рішень?

Система управління ефективна тоді, коли вона базується на управлінських рішеннях, що визначаються об'єктивно потрібними функціями управління. Кожен рівень управління повинен використовувати лише свою, специфічну інформацію (різного змісту, періодичності, деталізації).

Виникає і таке запитання: чи завжди потрібна вузька спеціалізація структурних підрозділів органу щодо інформаційно-аналітичного за-

безпечення, чи віддати перевагу поєднанню різноманітних функцій в одному організаційному підрозділі? Відомо, що надмірна подрібненість структурних ланок ускладнює процес отримання та збору інформації, а отже, її використання при ухваленні управлінських рішень. Ускладнення структури також веде до фрагментарності в процесі ухвалення управлінських рішень.

Інформатизація управлінської діяльності пропонує для розв'язання зазначених питань автоматизовані інформаційно-логічні системи підтримки рішень управлінського призначення.

Як можна скоротити кількість структурних ланок і підвищити якість управлінських рішень — розв'язанням цього питання має зайнятися соціальна кібернетика. Загальновідомо, що захоплення комплексністю може знизити якість підготовки рішень. Зазначена проблема, на наш погляд, є темою дослідження управлінської інформатики, зокрема у сфері державного управління.

При цьому слід враховувати, що система управління накладає ряд обмежень на використання комп'ютерних інформаційних технологій. Так, організаційна структура часто спеціально розмежовує функції тих, хто ухвалював рішення, від функцій тих, хто виконує та контролює їх. Таке розмежування оптимізує контроль, об'єктивно оцінює роботу та виявляє недоліки.

В умовах інформатизації частина інформації оброблюється в інформаційних підрозділах, що не дає права протиставляти автоматизовані (комп'ютерні) інформаційні системи організаційному процесу підготовки прийняття та організації виконання управлінського рішення.

ПІСЛЯМОВА

Характерною тенденцією сучасного розвитку людства є глобальний перехід його до інформаційного суспільства — суспільства, в якому перспективи соціальних змін, політичного й економічного розвитку, а також якість життя все більше залежать від інформації. Відтак із засобу спілкування інформація перетворюється на один з найважливіших соціальних ресурсів, суспільну цінність.

Інформаційна революція досягла українського суспільства, як і держави загалом, у складний економічний період. Загальна криза і технологічне відставання останніх років поставили в скрутне становище, ясна річ, і інформаційну галузь України.

Водночас ряд дослідників переконливо доводить, що лише розвиток постіндустріального суспільства (інформаційного), заснованого на впровадженні масової інформатизації у практику життя, на застосуванні новітніх інформаційних технологій, здатний вивести Україну із тяжкої кризи.

Основні аргументи вчених:

- У спадок від радянського минулого маємо надзвичайно енергоємний індустріальний сектор, що поглиблює енергетичну залежність України (насамперед від Росії) і робить вітчизняні товари неконкурентоспроможними на світових ринках. Отже, орієнтуватися лише на подальшу індустріалізацію економіки було б украй недалекоглядно.
- Проте у країні збережено досить високий інтелектуальний потенціал населення. Це — заслуга насамперед системи національної освіти, яка завдяки своїй інерційності, у супереч постійному недофінансуванню зуміла зберегти кращі традиції і методологічні напрацювання минулого і певною мірою розвиватися. Важливу роль у цьому процесі відіграє ментальне прагнення українців до знань: саме цю особливість відзначає більшість дослідників етносу. А це — реальна база для прориву в нове постіндустріальне суспільство.

В умовах фінансового голоду розвиток інформаційної сфери країни, її поступова трансформація у світове співтовариство є і доцільними, і стратегічно виправданими. Тому це вимагає не мізерного, а пріоритетного фінансування. Чого, на жаль, не спостерігається. Непродумана й недалекоглядна політика держави щодо фінансування інформаційної галузі сьогодні віддаляє Україну від розвинутих демократичних країн Західної Європи.

Інформаційне суспільство — це насамперед розширення інформаційних можливостей особи, розвиток нових відносин між людиною і державою.

Наріжним каменем державної політики в сфері інформатизації є забезпечення права на інформацію, що, за міжнародними нормами, належить до фундаментальних прав людини. В Україні це право уперше було визначено Законом “Про інформацію” від 2 жовтня 1992 року (ст.9), в якому визначені основні принципи інформаційних відносин: гарантованість права на інформацію, відкритість, доступність до інформації, повнота і точність інформації, законність одержання, використання, поширення та зберігання інформації (ст. 5). Інформаційні відносини у галузі поширення інформації, надання відповідних послуг регулюються зокрема Законом України “Про інформаційні агентства” від 25 лютого 1995 року. Відносини у сфері функціонування друкованих ЗМІ, телебачення і радіомовлення регулюються Законами України “Про друковані засоби масової інформації в Україні” (від 16 листопада 1992 року), “Про телебачення і радіомовлення” (від 21 грудня 1993 року).

Право громадян на інформацію безпосередньо закріплено і в Конституції України (ст. 34), за якою громадяни мають змогу безперешкодно отримувати, зберігати, використовувати, збирати і поширювати інформацію.

Крім законодавчих актів, сюди входять і відповідні укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, інші нормативно-правові акти. Цю галузь формують також конституційні норми (понад 20 нормативно-правових актів, що мають відношення до інформаційної сфери суспільства), норми адміністративного, цивільного, кримінального та іншого права, які регулюють відносини в інформаційній сфері. Однак це ще не охоплює усіх суспільних відносин у сфері забезпечення права на інформацію. Зокрема, сьогодні в системі інформаційного законодавства потребують свого розв’язання такі проблеми:

- встановлення правового режиму захисту персональних даних громадян;
- створення умов для якісного та ефективного інформаційного забезпечення органів державної влади, місцевого самоврядування, організацій, об'єднань громадян;
- врегулювання інформаційних відносин, що виникають під час обміну інформацією між державними органами;
- визначення правового режиму формування та використання інформаційних ресурсів території;
- інформаційне забезпечення підприємницької діяльності;
- право власності на інформацію;
- правові заходи входження інформаційної системи України в міжнародну систему обміну інформацією, в міжнародний інформаційний простір¹⁵.

Перспектива входження нашої держави на паритетно-правових основах у світове інформаційне співтовариство зумовлює подальший розвиток інформаційного законодавства стосовно вимог міжнародно-правових стандартів регулювання інформаційних відносин.

Однією з форм гармонізації національного законодавства є вступ до Ради Європи, одним із найважливіших напрямів діяльності якої є захист інформаційних прав і свобод людини. Радою Європи ухвалено зокрема понад 100 нормативно-правових документів, спрямованих на врегулювання інформаційних відносин. Опробовані тривалою практикою, вони повинні представляти певний інтерес для нашої держави. Але ряд подій і тенденцій, насамперед у політичній сфері України, лише віддаляють нас від Європейського співтовариства.

Інформаційне законодавство України має забезпечувати свободу інформаційної діяльності, заохочувати конкурентів в інформаційній сфері, але це має поєднуватися з інтересами суспільства. Це пов'язується з деякими обмеженнями змісту того, що передається в комп'ютерних мережах: поширення порнографії, насильства, захисту права на недоторканність особистого, приватного життя, інтереси національної безпеки. Стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави в інформаційній галузі становить сутність поняття інформаційної безпеки. Ст. 31, 32 і 57 Конституції України мають

¹⁵ Костецька Т. А. Право на інформацію в Україні. — К., 1998.

бути основоположними в розвитку законодавства про інформацію з обмеженим доступом і, зокрема, про персональні дані.

Нам необхідний закон, у якому можуть бути втілені основні принципи захисту персональних даних, закріплені у міжнародно-правових актах, наприклад у Конвенції Ради Європи про захист особи у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (1985). У цілому можна стверджувати, що українське інформаційне законодавство за останнє десятиліття досить активно розвивалося, проте воно суттєво відстає від вимог часу.

Але ще суттєвіше від вимог часу відстає практика реалізації інформаційного законодавства в Україні. Інформація про діяльність владних органів є обмеженою і переважно тенденційною. Загалом відсутня або не розповсюджується належна статистика про роботу органів влади. Власне сам процес управління — це процес циркуляції та обробки інформації. На жаль, у нашій державі структура управління організована неефективно, зокрема відсутня єдність при формуванні інформації, побутує неупорядкованість і недостатня надійність інформації. З цієї причини пересічному громадянину досить важко отримати задовільну відповідь державних органів на свій запит. Тому адміністративна реформа повинна розпочинатися не з механічного скорочення кадрів, а з належної інформатизації управлінського апарату. Це сприяло б прозорості та узгодженості діяльності різноманітних державних структур і виявило б усі хворі місця на тілі управлінського апарату держави. Але, на жаль, події останніх років свідчать, що влада не прагне прозорості.

Адміністративний апарат держави законсервував у собі застарілу систему суспільних відносин, радянську за своєю суттю. На фоні інформаційної депривації застосовуються брудні технології — чорний піар, інформаційні війни.

Нині в українських засобах масової інформації широко проводиться кампанія на захист свободи слова. Адже фінансово залежні ЗМІ не можуть собі дозволити повну об'єктивність і неупередженість інформації. Досить освічене українське суспільство досить непогано відчуває фальш і односторонність подачі інформації, і тому Україна нині “накрита” російськими ЗМІ. Що стосується справді незалежних ЗМІ, то вони вимушені існувати в умовах постійного тиску, погроз великими сумами моральних збитків, відвертого переслідування як видань, так і окремих журналістів. Чи можуть у цих умовах українські ЗМІ забезпечувати

конституційне право громадян на інформацію? Загальна тенденція насторожує.

Величезна проблема — недостатня комп'ютерна грамотність населення України. Варто зауважити, що на національну програму інформатизації на 2001 рік було виділено аж 16 копійок на одного жителя України. Нині часи змінилися. Однак навряд чи доводиться чекати великого прориву в цьому напрямі на найближче майбутнє.

Існують труднощі і з поширенням Інтернету, який, власне, і започаткував інформаційну революцію у світі. Незважаючи на динамічний розвиток середовища Інтернету в Україні, він істотно відстає від розвинених країн. Відомий касетний скандал різко підвищив кількість звернень до електронних ЗМІ. Однак широкому розвитку мережі Інтернет в Україні заважає насамперед низька купівельна спроможність населення і недосконалі комунікаційні канали. Тому більша частина учасників ринку Інтернету перебуває в Києві.

У цьому контексті одне з найактуальніших питань, що потребує вирішення, — створення національної системи комп'ютерної лексикографії¹⁶, формування національної лінгвістичної мережі та інтеграції її до аналогічних міжнародних мереж.

Якщо врахувати, що більшість вузлів Інтернет, розміщених в Україні, мають зв'язок із іншим світом через систему вузлів в Росії, то можна стверджувати, що Росія має нині більші технічні, мовні і ментальні можливості для інформаційного впливу на Україну. А це зовсім не сприяє інтеграції України в Європу.

Кажуть, правильно сформульоване питання — це вже половина відповіді. Чому, маючи демократичне інформаційне законодавство, що, в цілому, не суперечить європейським правовим нормам (зокрема, Європейській конвенції про права людини), ми так і не навчилися ним користуватися адекватно на практиці? Відповідь слід шукати не в правовому полі, а в психології пересічних українців.

Тому настав час створювати хорошу інформаційну інфраструктуру, яка дала б змогу висувати і облаштовувати нові ідеї в інтенсивному режимі. Корабель майбутнього інформаційного суспільства відчалить без нас, якщо ми кардинально не змінимо свого ставлення до інформаційного продукту і до людей, які зайняті його виробництвом. “Хороша

¹⁶ *Колін К.* Глобальные проблемы информатизации общества. Информационное неравенство // ALMA MATER. — 2000. — № 6.

інформаційна інфраструктура економічно і політично вигідна для держави і суспільства, оскільки економить реальні матеріальні витрати, надаючи можливість більш ефективно розв'язувати завдання в усіх областях: економічній, політичній, військовій” (Г. Почепцов).

Це повинна врахувати влада, провівши справжні реформи, забезпечивши інформаційну прозорість функціонування державних інституцій. Конфлікт “старого” і “нового” досяг своєї пікової межі. Це очевидно. Залишається сподіватись, що здоровий глузд переможе.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ У СФЕРІ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

А

Автоматизована система (АС) — система, що здійснює автоматизоване опрацювання даних і до складу якої входять:

- технічні засоби їх опрацювання (засоби обчислювальної техніки і зв'язку);
- методи і процедури опрацювання інформації;
- програмне забезпечення;

Інформація в АС. Див.: **Інформація** (Ст. 1 Закону про захист інформації в автоматизованих системах).

Автор. Див.: **Учасники інформаційних відносин**

Авторське право — інституція права України, системоутворюючим законодавчим актом якого є Закон “Про авторське право і суміжні права” від 23 грудня 1993 року № 3792-XII // ВВР України. — 1994, № 13, ст.64. Із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 28 лютого 1995 року № 75/95-ВР, ВВР України. — 1995. — № 13, ст. 85).

Цей закон охороняє особисті (немайнові) і майнові права авторів та їхніх правонаступників, пов'язані зі створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва (авторське право), і права виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення (суміжні права).

Законодавство України про авторське право і суміжні права складається з цього закону та інших законодавчих актів України, що охороняють особисті (немайнові) та майнові права осіб, яким належать авторське право і суміжні права.

Охорона, передбачена цим законом, надається:

- 1) авторам незалежно від громадянства і постійного місця проживання, твори яких уперше опубліковані або не опубліковані, але перебувають в об'єктивній формі на території України;

- 2) авторам, твори яких уперше опубліковані в іншій країні та протягом 30 днів після цього опубліковані в Україні незалежно від громадянства і постійного місця проживання автора;
- 3) авторам, які є громадянами України або мають постійне місце проживання на території України, незалежно від того, на якій території вперше були опубліковані їхні твори.

Авторам, незалежно від громадянства, твори яких уперше опубліковані або не опубліковані, але вони перебувають в об'єктивній формі на території іншої держави, надається охорона відповідно до міжнародних договорів України.

Чинність закону поширюється і на інших осіб, що мають авторське право.

Виникнення і здійснення авторського права:

1. Виникнення і здійснення прав, передбачених цим законом, не вимагають виконання будь-яких формальностей.
2. Особа, яка має авторське право, для сповіщення про свої права може використовувати знак охорони авторського права, який вміщується на кожному примірнику твору і складається з латинської літери С у колі ©, імені (найменування) особи, яка має авторське право, і року першої публікації твору.
3. Особа, яка має авторське право або будь-яку виняткову правомочність на твір, для свідчення про авторство на обнародований чи не обнародований твір, про факт і дату опублікування твору чи про договори, які зачіпають права автора на твір, у будь-який час протягом терміну охорони авторського права може його зареєструвати в офіційних державних реєстрах.

Державна реєстрація здійснюється відповідно до встановленого порядку Державним агентством України з авторських і суміжних прав, яке складає і періодично видає каталоги всіх реєстрацій.

Про реєстрацію прав автора видається свідоцтво. При виникненні спору реєстрація визнається судом як юридична презумпція авторства, тобто вважається дійсною, якщо в судовому порядку не буде доведено інше.

4. Особа, яка володіє матеріальним об'єктом, в якому виражено твір, не може перешкоджати особі, яка має авторське право, у реєстрації.

Авторське право і право власності на матеріальний об'єкт, в якому

виражено твір, не залежать одне від одного. Відчуження матеріального об'єкта, в якому виражено твір, не означає відчуження авторського права, і навпаки.

Авторське право на твір, створений за договором із автором, який працює за наймом, належить його автору.

Виключне право на використання такого твору належить особі, з якою автор перебуває у трудових відносинах (роботодавцю), якщо інше не передбачено договором.

Розмір авторської винагороди за створення і використання твору, створеного за договором з автором, який працює за наймом, і порядок її виплати встановлюються у договорі між автором і роботодавцем. (Ст. 20 Закону про авторське право і суміжні права.)

Аналітично-синтетичне опрацювання науково-технічної інформації — це процес опрацювання інформації шляхом аналізу і синтезу змісту документів з метою одержання потрібних відомостей, а також шляхом їх класифікації, оцінки, зіставлення і узагальнення. (Ст. 1 Закону про науково-технічну інформацію.)

Б

База даних — сукупність даних, матеріалів або творів у формі, яку читає машина. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

База даних — іменована сукупність даних, що відображає стан об'єктів та їх відношень у визначеній предметній галузі. (Ст. 1. Закону про національну програму інформатизації.)

База знань — масив інформації у формі, придатній до логічного і смислового опрацювання відповідними програмними засобами. (Ст. 1. Закону про національну програму інформатизації.)

В

Виділення радіочастоти або радіочастотного каналу — запис певного частотного каналу в узгодженому плані, прийнятому відповідним органом. (Стаття 1 Закону про зв'язок.)

Виключне право — право, коли жодна особа, крім тієї, якій належить авторське право або суміжні права, не може використовувати твір, не маючи на те відповідного дозволу (ліцензії), за винятком випадків, установлених Законом про авторське право і суміжні права. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Відмова та відстрочка задоволення запиту щодо доступу до офіційних документів. Відмова в задоволенні запиту доводиться до відома запитувача у письмовій формі з роз'ясненням порядку оскарження прийнятого рішення.

У відмові має бути зазначено:

- 1) посадову особу державної установи, яка відмовляє у задоволенні запиту;
- 2) дату відмови;
- 3) мотивовану підставу відмови. (Ст. 34 Закону про інформацію.)

Відмова у наданні допуску до державної таємниці. Допуск до державної таємниці не надається у разі:

- 1) відсутності у громадянина обґрунтованої потреби в роботі з інформацією, що становить державну таємницю;
- 2) виявлення в ході перевірки особи у зв'язку з допуском до державної таємниці фактів її сприяння протиправній діяльності органів іноземних держав та іноземних організацій або участі особи в об'єднаннях громадян, діяльність яких не підлягає легалізації чи заборонена в судовому порядку, або невиконання нею обов'язків щодо збереження державної таємниці, яка їй була довірена раніше;
- 3) відмови громадянина взяти на себе обов'язки щодо збереження державної таємниці, яка йому буде довірена, або відсутності його згоди на передбачені законодавством обмеження прав у зв'язку з допуском до державної таємниці;
- 4) наявності у громадянина судимості за тяжкі злочини, не погашеної чи не знятої у встановленому порядку;
- 5) наявності у особи психічних захворювань, які можуть завдати шкоди охороні державної таємниці, відповідно до переліку, затвердженого Міністерством охорони здоров'я України і Державним комітетом України з питань державних секретів.

У наданні допуску до державної таємниці може бути відмовлено також у разі:

- 1) наявності у громадянина особистих зв'язків з особами, причетними до протиправної діяльності іноземних держав та іноземних організацій, якщо громадянин не припинив ці зв'язки після офіційного письмового попередження органами Служби безпеки України;
- 2) повідомлення громадянином під час оформлення допуску недостовірних відомостей про себе;
- 3) постійного проживання громадянина за кордоном або оформлення ним документів на виїзд для постійного проживання за кордоном. (Ст. 23 Закону про державну таємницю.)

Відносини інформаційні — це соціальні відносини, що виникають у процесі опрацювання інформації.

Відносини між власником інформації та власником АС. Власник АС повинен забезпечити захист інформації згідно з вимогами і правилами, що обумовлюються угодою з власником інформації або уповноваженою ним особою, та зобов'язаний повідомити його про всі факти порушення її захисту.

Якщо інформація є власністю держави або належить до державної таємниці чи окремих видів інформації, захист яких гарантується державою, то власник АС повинен забезпечити захист інформації згідно з вимогами і правилами, що їх визначає уповноважений Кабінетом Міністрів України орган.

Власник АС не несе відповідальності за шкоду, заподіяну власнику інформації, якщо при цьому не було порушено встановлені власником інформації правила її захисту.

Згідно з укладеною угодою власник інформації або уповноважені ним особи мають право здійснювати контроль за дотриманням вимог щодо захисту інформації та забороняти чи зупиняти опрацювання інформації у разі порушення цих вимог. (Ст. 7 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Відносини між власником інформації та користувачем. Власник інформації, уповноважені ним на те особи визначають користувачів належної йому інформації та встановлюють їх повноваження. (Ст. 8 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Відносини між власником АС і користувачем АС. Власник або розпорядник АС дає користувачам можливість доступу до інформації,

що опрацьовується в АС, згідно з повноваженнями, встановленими власником інформації.

Власник або розпорядник АС регламентує порядок взаємодії користувачів із АС за погодженням з власником інформації.

Власник або розпорядник АС повинен інформувати власника і користувача інформації про властивості методів опрацювання інформації та межі їх використання, а власник і користувач інформації повинні підтвердити свою згоду на застосування пропонованих методів опрацювання та відсутність претензій.

Розпорядник АС в обов'язковому порядку інформує власника інформації про технічні можливості захисту інформації в його АС, типові правила, встановлені для персоналу АС. (Ст. 9 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Відстрочка задоволення запиту допускається в разі, якщо запитуваний документ не може бути надано для ознайомлення у місячний термін. Повідомлення про відстрочку доводиться до відома запитувача у письмовій формі з роз'ясненням порядку оскарження ухваленого рішення.

У повідомленні про відстрочку має бути зазначено:

- 1) посадову особу державної установи, яка відмовляє у задоволенні запиту у визначений місячний термін;
- 2) дату надсилання або видачі повідомлення про відстрочення;
- 3) причини, з яких запитуваний документ не може бути видано у встановлений цим законом термін;
- 4) термін, у який буде задоволено запит.

Відмова та відстрочка задоволення запиту щодо надання письмової інформації здійснюються в аналогічному порядку. (Ст. 34 Закону про інформацію.)

Відповідальність за порушення законодавства про державну таємницю. Посадові особи і громадяни, винні у:

- засекречуванні інформації, передбаченої частинами третьою і четвертою ст. 6 Закону про державну таємницю;
- наданні грифу таємності носіям таємної або конфіденційної інформації, яка не становить державної таємниці;
- безпідставному засекречуванні інформації;
- порушенні вимог про відмову в наданні допуску до державної таємниці;

- порушенні обов'язків щодо збереження державної таємниці;
- розголошенні державної таємниці через засоби масової інформації;
- недотриманні обмежень щодо передачі державної таємниці іншій державі;
- незабезпеченні контролю за охороною державної таємниці — несуть відповідальність згідно із законодавством. (Ст. 38 Закону про державну таємницю.)

Відповідальність за порушення законодавства про інформацію. Порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством України. (Ст. 47 Закону про інформацію.)

Відповідальність за порушення законодавства України про науково-технічну інформацію. Порушення законодавства України про науково-технічну інформацію тягне за собою відповідальність згідно з чинним законодавством. (Ст. 19 Закону про науково-технічну інформацію.)

Відповідальність за порушення порядку і правил захисту інформації. Особи, винні в порушенні порядку і правил захисту опрацьованої в АС інформації, несуть дисциплінарну, адміністративну, кримінальну чи матеріальну відповідальність згідно з чинним законодавством України. (Ст. 17 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Відповідальність за порушення законодавства про зв'язок. Особи, винні в порушенні законодавства про зв'язок, притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством.

Використання засобів зв'язку з метою, що суперечить інтересам безпеки держави, порушує громадський порядок та посягає на честь і гідність громадян, забороняється. У разі порушення цих умов підприємства і об'єднання зв'язку мають право у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку зупинити або призупинити користування засобами зв'язку.

Юридичні та фізичні особи несуть встановлену законодавством України відповідальність за порушення порядку використання радіочастот, радіоелектронних засобів, систем кабельного телебачення, норм

радіовипромінювань і допустимих індустриальних перешкод радіоприйому.

Спеціальні органи по нагляду за додержанням установленого порядку використання радіочастотного спектра, радіоелектронних засобів і систем кабельного телебачення, норм радіовипромінювання і допустимих індустриальних перешкод радіоприйому при відповідних міністерствах і відомствах у межах своєї компетенції дають приписи про усунення виявлених порушень, притягають у встановленому порядку до адміністративної відповідальності громадян і посадових осіб, винних у порушенні норм, правил та інструкцій, розроблених згідно із законодавством про зв'язок. Органи Міністерства внутрішніх справ України мають право вилучати радіоелектронні засоби, які експлуатуються без спеціального дозволу (ліцензії). Питання щодо їх подальшого використання вирішується згідно з чинним законодавством України. (Ст. 29 Закону про зв'язок.)

Відповідальність за пошкодження ліній зв'язку. Особи, винні в пошкодженні ліній зв'язку, притягаються до дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної або кримінальної відповідальності згідно з чинним законодавством. (Ст. 28 Закону про зв'язок.)

Відповідальність підприємств і об'єднань зв'язку перед споживачами послуг. Підприємства і об'єднання зв'язку всіх форм власності несуть матеріальну відповідальність перед споживачами послуг за невиконання чи неналежне виконання послуг:

- за втрату внутрішніх поштових відправлень, посилок і контейнерів без оголошеної цінності — у розмірі вартості послуг;
- за втрату цінних поштових відправлень — у розмірі оголошеної цінності і вартості послуг;
- за невилплату грошей за поштовими і телеграфними грошовими переказами — у розмірі невилплатеної суми переказу і вартості послуг. Крім цього, за кожну добу затримки доставки поза контрольні строки в межах України споживачеві виплачується пеня у розмірі облікової ставки Національного банку України, встановленої на день нарахування пені;
- за міжнародні поштові відправлення, телеграфні повідомлення та грошові перекази — згідно з Угодами та Актами Всесвітнього поштового союзу та Міжнародного союзу електрозв'язку;

- за невручення або несвоєчасне вручення телеграм — у розмірі вартості послуги. Крім відшкодування збитків у випадках, передбачених абзацами другим, четвертим і шостим частини першої цієї статті, з підприємств і об'єднань зв'язку на користь споживача стягується неустойка (штраф, пеня) у розмірі 25 відсотків вартості послуг;
- в разі усунення пошкоджень телефонного зв'язку та засобів радіотрансляції з порушенням контрольних строків абонентна плата за весь час пошкодження не нараховується. Крім цього, підприємство зв'язку сплачує абоненту пеню в розмірі 25 відсотків добової абонентної плати за кожну добу перевищення контрольних строків, але не більш як за три місяці. В останньому випадку, якщо з вини підприємств зв'язку не будуть усунуті пошкодження, абонент, згідно із Законом України “Про захист прав споживачів”, може доручити усунення недоліків третій особі за рахунок підприємства зв'язку. Такі ж санкції до підприємства зв'язку застосовуються і в разі, якщо якісні показники телефонного зв'язку або радіотрансляції у споживача не відповідають чинним стандартам та іншим нормативно-технічним вимогам;
- за неналежне виконання обов'язків, визначених договорами оренди технічних засобів зв'язку, телебачення і радіомовлення, — за умовами договорів.

Підприємства і об'єднання зв'язку не несуть матеріальної відповідальності перед споживачами за невиконання чи неналежне виконання обов'язків унаслідок дії непереборної сили (землетрус, повінь, ураган тощо) або з вини споживачів та у випадках, передбачених чинним законодавством.

У разі незгоди споживача послуг зв'язку з визначеним цією статтею розміром відшкодування питання відшкодування завданих йому фактичних збитків, моральної шкоди, втраченої вигоди через неналежне виконання операторами зв'язку своїх зобов'язань, а також інші спори між споживачами послуг та операторами зв'язку розглядаються судом, господарським судом. (Ст. 13 Закону про зв'язок.)

Відтворення — виготовлення одного або більше примірників твору або фонограми в будь-якій матеріальній формі, в тому числі у звуко- і відеозапису, а також запис твору або фонограми для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (включаючи цифрову), оптичній або іншій формі, яку читає машина. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Відшкодування матеріальної та моральної шкоди в інформаційних відносинах. У випадках, коли правопорушення завдають громадянам, підприємствам, установам, організаціям та державним органам матеріальної або моральної шкоди, особи, винні в цьому, відшкодовують її на підставі рішення суду. Розмір відшкодування визначається судом. (Ст. 49 Закону про інформацію.)

Відшкодування шкоди. Шкода, заподіяна суб'єктам відносин, визначеним ст. 3 Закону про захист інформації в автоматизованих системах, унаслідок незаконного створення перешкод для доступу до інформації, витоку чи втрати інформації в АС відшкодовується особами, яких визнано винними в цьому. (Ст. 18 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Вільне відтворення бібліотеками та архівами примірників твору репрографічним способом. Допускається без згоди автора чи іншої особи, що має авторське право, репрографічне відтворення одного примірника твору бібліотеками та архівами, діяльність яких не спрямована прямо або опосередковано на одержання прибутку, за таких умов:

- 1) у разі коли відтворюваним твором є окрема опублікована стаття та інші невеликі за обсягом твори чи уривки з письмових творів (за винятком комп'ютерних програм), з ілюстраціями чи без них, і коли це відтворення здійснюється за запитами фізичних осіб за умови, що:
 - бібліотека та архів мають достатньо підстав вважати, що такий примірник використовуватиметься з метою освіти, навчання і приватного дослідження;
 - відтворення твору є одиничним випадком і не має систематичного характеру;
 - немає колективної ліцензії (ліцензії, наданої організацією, що управляє майновими правами авторів на колективній основі), яка б визначала умови виготовлення таких примірників;
- 2) у разі коли відтворення здійснюється для збереження або заміни загубленого, пошкодженого та непридатного примірника даної бібліотеки чи архіву або для відновлення загубленого, пошкодженого або непридатного примірника з фонду аналогічної бібліотеки чи архіву, за умови, що одержання такого примірника іншим шляхом не-

можливе, а також коли відтворення твору є одиничним випадком і не має систематичного характеру. (Ст. 16 Закону про авторське право і суміжні права.)

Вільне відтворення примірників твору для навчання. Допускається без згоди автора чи іншої особи, що має авторське право:

- 1) відтворення уривків з опублікованих письмових творів, аудіовізуальних творів і фонограм як ілюстрацій для навчання за умови, що обсяг такого відтворення відповідає вказаній меті;
- 2) репрографічне відтворення для аудиторних занять опублікованих статей та інших невеликих за обсягом творів, а також уривків із письмових творів з ілюстраціями або без них навчальними закладами, діяльність яких не спрямована прямо чи опосередковано на одержання прибутку за умови, коли:
 - обсяг такого відтворення відповідає вказаній меті;
 - відтворення твору є одиничним випадком і не має систематичного характеру;
 - немає колективної ліцензії (ліцензії, наданої організацією, що управляє майновими правами авторів на колективній основі), яка визначала б умови такого відтворення. (Ст. 17 Закону про авторське право і суміжні права.)

Вільне відтворення комп'ютерних програм. Відповідно до ст. 18 Закону про авторське право і суміжні права передбачено:

1. Без дозволу автора чи іншої особи, якій належить авторське право на комп'ютерну програму, якщо інше не визначено в договорі, дозволяється здійснювати такі дії:

- а) відтворення одного примірника комп'ютерної програми, а також адаптацію комп'ютерної програми, здійснювані особою, яка є законним власником примірника комп'ютерної програми:
 - для використання комп'ютерної програми на певному комп'ютері відповідно до його призначення;
 - для архівних цілей і для заміни законно придбаного примірника комп'ютерної програми у разі його втрати, пошкодження або непридатності.

Вказаний примірник комп'ютерної програми або її адаптація не можуть використовуватись з іншою метою, ніж передбачено у цьому пункті, і підлягають знищенню у випадку, коли продовження володіння комп'ютерною програмою перестає бути законним;

б) відтворення в одному примірнику для архівних цілей і заміна законно придбаного примірника комп'ютерної програми у разі коли примірник утрачено, пошкоджено або він став непридатним.

2. Автор або інша особа, якій належить право на використання примірника, може без дозволу особи, якій належить право власності на комп'ютерну програму, спостерігати, вивчати, а також досліджувати (перевіряти) функціонування комп'ютерної програми з тим, щоб визначити ідеї та принципи, які лежать в основі будь-якого елемента комп'ютерної програми за умови, що це робиться у процесі виконання будь-якої дії по завантаженню, показу, функціонуванню, передачі чи запису в пам'ять (збереженню) комп'ютерної програми.

3. Вільна декомпіляція комп'ютерної програми допускається для відтворення коду та перекладу його форми з метою одержання інформації, необхідної для досягнення взаємодії незалежно створеної комп'ютерної програми з іншими комп'ютерними програмами, за умови, що:

- а) ці дії здійснюються особою, яка володіє ліцензією, або іншою особою, яка є законним власником комп'ютерної програми, або від імені особи, яка має відповідні повноваження;
- б) інформація, необхідна для досягнення здатності до взаємодії, не була попередньо відома особам, про яких йдеться у підпункті 1 цього пункту;
- в) ці дії обмежуються тільки тими елементами комп'ютерної програми, які є необхідними для досягнення здатності до взаємодії.

4. Умови пункту 3 цієї статті не допускають, щоб одержана в результаті декомпіляції інформація:

- а) використовувалася з іншою метою, крім досягнення здатності до взаємодії незалежно створеної комп'ютерної програми з іншими програмами;
- б) була надана іншим користувачам, крім випадків, коли це необхідно для досягнення здатності до взаємодії незалежно створеної комп'ютерної програми з іншими програмами, або була використана для розробки (удосконалення), виготовлення чи розповсюдження комп'ютерної програми, суттєво схожої з декомпільованою комп'ютерною програмою, чи була використана будь-яким іншим способом, що порушує авторське право.

5. Умови пунктів 3 і 4 цієї статті не повинні необґрунтовано завдавати шкоди законним інтересам осіб, яким належить право на декомпі-

льовану програму, а також нормальній експлуатації комп'ютерної програми.

Вільне відтворення в особистих цілях творів, зафіксованих у звуко- і відеозаписах.

1. Відповідно до підпункту 9 ст. 15 Закону про авторське право і суміжні права допускається відтворення тільки в особистих цілях творів, зафіксованих у звуко- і відеозаписах, без згоди автора або іншої особи, що має авторське право, але з виплатою їм винагороди.

2. Винагорода за відтворення зазначених у пункті 1 цієї статті творів виплачується у формі відрахувань (відсотків) виробниками або імпортерами обладнання (аудіоапаратури, відеомагнітофонів тощо) та матеріальних носіїв (звуко- і (або) відеоплівки, касет, лазерних дисків, компакт-дисків тощо), які використовуються для такого відтворення.

3. Розмір винагороди та умови її виплати визначаються на підставі договорів між вказаними виробниками, імпортерами та організаціями, що управляють майновими правами на колективній основі. (Ст. 19 Закону про авторське право і суміжні права.)

Види інформації. Див.: Інформація

Г

Галузеві програми та проекти інформатизації. Міністерство чи інший центральний орган виконавчої влади може виконувати галузеву програму та проекти інформатизації лише як складову Національної програми інформатизації. Галузева програма інформатизації погоджується з Генеральним державним замовником Національної програми інформатизації.

За поданням Генерального державного замовника Національної програми інформатизації Кабінет Міністрів України може зупинити виконання галузевої програми (проекту) інформатизації у разі якщо:

- вона повністю або частково повторює інші програми;
- не відповідає державним стандартам, нормам і правилам;
- за результатами експертизи має завищену вартість.

Відбір виконавців проектів для галузевих програм інформатизації проводиться відповідно до вимог ст. 15 Закону про національну програму інформатизації). (Ст. 17 Закону про національну програму інформатизації.)

Галузі інформації — це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про відносно самостійні сфери життя і діяльності суспільства та держави.

Основними галузями інформації є: політична, економічна, духовна, науково-технічна, соціальна, екологічна, міжнародна. (Ст. 17 Закону про інформацію.)

Гарантії права на інформацію (держави) — це комплекс державних заходів, який забезпечується:

- обов'язком органів державної влади, а також органів місцевого і регіонального самоврядування інформувати про свою діяльність та ухвалу рішення;
- створенням у державних органах спеціальних інформаційних служб або систем, що забезпечували б у встановленому порядку доступ до інформації;
- вільним доступом суб'єктів інформаційних відносин до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів; обмеження цього доступу зумовлюються лише специфікою цінностей та особливими умовами їх збереження, що визначаються законодавством;
- створенням механізму здійснення права на інформацію;
- здійсненням державного контролю за додержанням законодавства про інформацію;
- установленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію. (Ст. 10 Закону про інформацію.)

Гарантія юридичного захисту. Суб'єкти права власності, визначені авторським правом або договірними відносинами, мають право на юридичний захист від заподіяння шкоди власнику інформації чи АС внаслідок навмисної чи ненавмисної втрати, знищення, підроблення, спотворення, блокування інформації та інших неправомірних дій. (Ст. 5 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Геоінформаційні системи — сучасні комп'ютерні технології, що дають змогу поєднати модельне зображення території (електронне відображення карт, схем, космо-, аерозображень земної поверхні) з інформацією табличного типу (різноманітні статистичні дані, списки, економічні показники тощо). (Ст. 1 Закону про національну програму інформатизації.)

Д

Державна інформаційна політика — це сукупність основних напрямів і способів діяльності держави щодо одержання, використання, поширення та зберігання інформації.

Головними напрямками і способами державної інформаційної політики є:

- забезпечення доступу громадян до інформації;
- створення національних систем і мереж інформації;
- зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності;
- забезпечення ефективного використання інформації;
- сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберігання національних інформаційних ресурсів;
- створення загальної системи охорони інформації;
- сприяння міжнародному співробітництву в галузі інформації і гарантування інформаційного суверенітету України.

Державну інформаційну політику розробляють і здійснюють органи державної влади загальної компетенції, а також відповідні органи спеціальної компетенції. (Ст. 6 Закону про інформацію.)

Державна підтримка науково-інформаційної діяльності

1. Держава з метою створення та розвитку національної системи науково-технічної інформації забезпечує:

- створення державних мереж первинного збирання, опрацювання та зберігання усіх видів науково-технічної інформації;
- проведення заходів для поширення і підвищення якісного рівня інформаційної продукції та послуг;
- фінансову, в тому числі валютну, підтримку надходження науково-технічної інформації до державних органів і служб науково-технічної інформації, наукових і науково-технічних бібліотек, створення їх мереж і відповідного технічного забезпечення;
- підготовку кадрів у сфері інформатики і науково-інформаційної діяльності через систему навчальних закладів вищої та середньої освіти, підвищення рівня інформаційної підготовки спеціалістів народного господарства;

- вільну конкуренцію між органами науково-технічної інформації, іншими підприємствами та організаціями усіх форм власності, які здійснюють науково-інформаційну діяльність;
- захист суб'єктів відносин у галузі науково-технічної інформації від прояву несумлінної конкуренції та монополізму в будь-яких сферах науково-інформаційної діяльності.

2. Держава сприяє відкритості та загальнодоступності науково-технічної інформації.

Обмеження щодо доступу, поширення та використання інформації, яка є державною або іншою таємницею, що охороняється законом, визначаються законами України.

3. Держава підтримує міжнародне співробітництво у сфері науково-технічної інформації, створює для цього правові і економічні умови та сприяє здійсненню суб'єктами науково-інформаційної діяльності вільних і рівноправних відносин із міжнародними організаціями і установами, якщо це не суперечить чинному законодавству України.

4. Держава сприяє формуванню, зберіганню і ефективному використанню державних ресурсів науково-технічної інформації шляхом:

- створення реєстраційно-облікового механізму, який забезпечує збирання, опрацювання і поширення відомостей про виконані за рахунок коштів державного бюджету наукові дослідження і розробки, дисертації та інші види науково-технічних робіт, про нові види продукції, бази і банки даних;
- проведення пільгової податкової та фінансово-кредитної політики щодо послуг із надання науково-технічної інформації споживачеві та передачі інформації про науково-технічні досягнення державним органам і службам науково-технічної інформації;
- виділення коштів і матеріально-технічних засобів для роботи над створенням і розвитком державних ресурсів науково-технічної інформації та їх використанням, а також для міжгалузевого обміну інформацією про науково-технічні досягнення;
- створення механізму зберігання інформаційних ресурсів, баз і банків даних, сформованих у державних організаціях та органах управління, їх відповідної передачі іншим установам у разі ліквідації або реорганізації;
- впровадження економічних механізмів створення і підтримки підприємств, заснованих на приватній чи колективній власності, які здійснюють інформаційну діяльність, та їх інтеграції в національну

систему науково-технічної інформації. (Ст. 17 Закону про науково-технічну інформацію.)

Державну політику щодо державної таємниці як складову загальнонаціональної інформаційної політики та політики забезпечення безпеки України від внутрішніх і зовнішніх загроз формує Верховна Рада України.

Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада Міністрів Республіки Крим, інші органи державної виконавчої влади, а також органи місцевого і регіонального самоврядування забезпечують реалізацію цієї політики в межах своєї компетенції, передбаченої законодавством.

Спеціально уповноваженим центральним органом державної виконавчої влади у сфері забезпечення охорони державної таємниці є Державний комітет України з питань державних секретів. Положення про Державний комітет України з питань державних секретів затверджується Кабінетом Міністрів України. Окремі функції у цій сфері, в тому числі щодо технічного захисту інформації, оперативних заходів охорони державної таємниці, фельд'єгерського зв'язку, охорони державної таємниці у засобах масової інформації, виконують відповідні державні органи в межах повноважень, передбачених законодавством. (Ст. 3 Закону про державну таємницю.)

Державна реєстрація, облік і використання результатів науково-технічної діяльності.

1. Результати науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної та іншої науково-технічної діяльності, фінансування якої повністю або частково здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, підлягають обов'язковій реєстрації та обліку.

Порядок реєстрації та обліку визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, що здійснює управління в сфері науково-технічної інформації.

2. Результати науково-дослідних, дослідно-конструкторських, проектно-технологічних та інших робіт, що проводяться за рахунок власних коштів юридичних і фізичних осіб, є їх власністю і реєструються ними на добровільних засадах у державному органі науково-технічної інформації з наступним поширенням звітних матеріалів самостійно або через відповідні служби науково-технічної інформації на договірній основі.

3. Відомості про всі зареєстровані в Україні результати науково-технічної діяльності із зазначенням місцезнаходження звітної документації та умов їх передачі поширюються за запитом заінтересованих осіб та організацій органами і службами науково-технічної інформації, відповідальними за реєстрацію цих результатів, крім випадків обмежень, пов'язаних із державною чи комерційною таємницею. (Ст. 11 Закону про науково-технічну інформацію.)

Державна система урядового зв'язку — система спеціального зв'язку, яка забезпечує передачу інформації, що містить державну таємницю, і функціонує в інтересах управління державою в мирний та воєнний час. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Державна таємниця і ступінь секретності. Державна таємниця — вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, зовнішніх відносин, державної безпеки і охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди життєво важливим інтересам України і які визнані у порядку, встановленому цим законом, державною таємницею та підлягають охороні з боку держави.

Ступінь секретності — категорія, яка характеризує важливість інформації, можливу шкоду внаслідок її розголошення, ступінь обмеження доступу до неї та рівень її охорони державою. Критерії визначення ступеня секретності інформації встановлює уповноважений державний орган. (Ст. 1 Закону про державну таємницю).

Державне управління захистом інформації в АС. Уповноважений Кабінетом Міністрів України орган здійснює управління захистом інформації шляхом:

- проведення єдиної технічної політики щодо захисту інформації;
- розроблення концепції, вимог, нормативно-технічних документів і науково-методичних рекомендацій щодо захисту інформації в АС;
- затвердження порядку організації, функціонування та контролю за виконанням заходів, спрямованих на захист опрацьовуваної в АС інформації, яка є власністю держави, а також рекомендацій щодо захисту інформації — власності юридичних та фізичних осіб;
- організації випробувань і сертифікації засобів захисту інформації в АС, в якій здійснюється опрацювання інформації, яка є власністю держави;
- створення відповідних структур для захисту інформації в АС;

- проведення атестації сертифікаційних (випробувальних) органів, центрів і лабораторій, видачі ліцензії на право проведення сервісних робіт в галузі захисту інформації в АС;
- здійснення контролю захищеності опрацьовуваної в АС інформації, яка є власністю держави;
- визначення порядку доступу осіб і організацій зарубіжних держав до інформації в АС, яка є власністю держави, або до інформації — власності фізичних та юридичних осіб, щодо поширення і використання якої державою встановлено обмеження.

Міністерства, відомства та інші центральні органи державної виконавчої влади забезпечують вирішення питань захисту інформації в АС у межах своїх повноважень. (Ст. 14 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Державне управління у сфері науково-технічної інформації. Кабінет Міністрів України визначає орган державного управління, який забезпечує організацію діяльності у сфері науково-технічної інформації, здійснює функціональне управління національною системою науково-технічної інформації, формує і реалізує політику в цій сфері. (Стаття 18 Закону про науково-технічну інформацію).

Державні експерти з питань таємниць є за посадами:

- Президент України;
- Голова Верховної Ради України;
- Прем'єр-міністр України;
- інші посадові особи, на яких ці функції у відповідних галузях державної діяльності покладені Президентом України.

Державний експерт з питань таємниць особисто відповідає за законність і обґрунтованість свого рішення про віднесення інформації до державної таємниці.

Положення про державного експерта з питань таємниць затверджується Президентом України. (Ст. 8 Закону про державну таємницю.)

Джерела інформації — це носії інформації: документи та інші носії інформації, які являють собою матеріальні об'єкти, що зберігають інформацію, а також повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи. (Ст. 26 Закону про інформацію.)

Довідково-інформаційний фонд — це сукупність упорядкованих первинних документів і довідково-пошукового апарату, призначених для задоволення інформаційних потреб. (Ст. 1 Закону про науково-технічну інформацію.)

Довідково-пошуковий апарат — це сукупність упорядкованих вторинних документів, створюваних для пошуку першоджерел (Ст. 1 Закону про науково-технічну інформацію).

Договори на право використання творів.

1. Використання твору допускається тільки на основі авторського договору з автором або іншою особою, що має авторське право, за винятком випадків, зазначених у ст. 15–19 Закону про авторське право і суміжні права.

2. Авторські договори повинні укладатись у письмовій формі, якщо законодавством про авторське право і суміжні права не передбачено інше.

3. Відповідними відомствами разом із творчими спілками можуть укладатись примірні авторські договори.

4. Авторський договір може містити умови, не передбачені примірним договором. Умови договору, що погіршують становище автора (його правонаступника) порівняно із становищем, встановленим чинним законодавством, є недійсними.

5. Усі права на використання твору, не передані за авторським договором, зберігаються за автором. (Ст. 29 Закону про авторське право і суміжні права.)

Укладання та зміст авторського договору. Авторський договір вважається укладеним, якщо між сторонами досягнуто угоди щодо всіх суттєвих його умов (спосіб використання, розмір і порядок виплати винагороди, термін дії договору та використання твору тощо).

Якщо протягом обумовленого договором терміну твір не буде використано, автор має право вимагати відшкодування збитків.

Умови договору, що обмежують право автора на створення майбутніх творів на дану тему чи в цій галузі, є недійсними. (Ст. 30 Закону про авторське право і суміжні права.)

Документ (в інформаційних відносинах) — це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і по-

ширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носієві.

Види документів:

Первинний документ — це документ, що містить в собі вихідну інформацію.

Вторинний документ — це документ, що являє собою результат аналітико-синтетичної та іншої переробки одного або кількох документів. (Ст. 27 Закону про інформацію.)

Документи та інформація, що не підлягають наданню для ознайомлення за запитом. Див.: Інформація та документи, що не підлягають наданню для ознайомлення за запитом

Документована інформація. Див.: Інформація документована

Допуск до державної таємниці (громадян) надається на підставі наказу керівника підприємства, установи або організації, де працює, проходить службу чи навчається громадянин.

Якщо потреба громадянина у відомостях, що становлять державну таємницю, не пов'язана з місцем роботи або навчання, допуск може надаватися за місцем здійснення діяльності, пов'язаної з державною таємницею.

Надання допуску передбачає:

- визначення необхідності роботи особи з інформацією, що становить державну таємницю;
- перевірку особи у зв'язку з допуском до державної таємниці;
- взяття громадянином на себе обов'язків щодо збереження державних таємниць, які будуть йому довірятися;
- одержання у письмовій формі згоди громадянина на передбачені законодавством обмеження прав у зв'язку з допуском до державних таємниць;
- ознайомлення громадянина з нормами про відповідальність за порушення законодавства про державну таємницю.

Форми допуску до необхідної громадянину інформації (“особливої важливості”, “цілком таємної”, “таємної”) встановлюються залежно від ступеня її секретності.

Рішення про допуск громадянина до державної таємниці приймається не пізніше 5 днів після закінчення перевірки особи у зв'язку з допуском до державної таємниці. (Ст. 22 Закону про державну таємницю.)

Доступ громадян до державної таємниці. Доступ до державної таємниці надається дієздатним громадянам України віком від 18 років, які потребують його за умовами своєї службової чи науково-дослідної діяльності і які оформили відповідний допуск у порядку, передбаченому Законом про державну таємницю.

Рішення про надання доступу до конкретної інформації, що становить державну таємницю, приймають керівники державних органів, підприємств, установ і організацій, в яких здійснюються роботи або зберігаються носії інформації, пов'язані з цією інформацією.

Відмова надати громадянину України доступ до конкретної інформації можлива лише за відсутності підстав, передбачених частиною першою цієї статті, і може бути оскаржена посадовій особі вищого рівня, якій підпорядкована та посадова особа, яка відмовила громадянину у доступі до конкретної інформації, що становить державну таємницю. У разі незадоволення скарги громадянин має право оскаржити протиправні дії посадових осіб до суду.

Іноземним громадянам та особам без громадянства доступ до державної таємниці надається у виняткових випадках на підставі міжнародних угод або письмового розпорядження Президента України. (Ст. 21 Закону про державну таємницю.)

Доступ до відкритої інформації — це комплекс заходів (шляхів) щодо забезпечення:

- систематичної публікації її в офіційних друкованих виданнях (булетенях, збірниках);
- поширення її засобами масової комунікації;
- безпосереднього її надання заінтересованим громадянам, державним органам та юридичним особам.

Порядок і умови надання громадянам, державним органам, юридичним особам і представникам громадськості відомостей за запитами встановлюються цим законом або договорами (угодами), якщо надання інформації здійснюється на договірній основі.

Обмеження права на одержання відкритої інформації забороняється законом.

Переважним правом на одержання інформації користуються громадяни, яким ця інформація потрібна для виконання своїх професійних обов'язків. (Ст. 29 Закону про інформацію.)

Доступ громадян до інформації про них — це соціальні відносини, за якими громадяни мають право:

- знати у період збирання інформації, які відомості про них і з якою метою збираються, як, ким і з якою метою вони використовуються;
- доступу до інформації про них, заперечувати її правильність, повноту, доречність тощо.

Державні органи та організації, органи місцевого і регіонального самоврядування, інформаційні системи яких вміщують інформацію про громадян, зобов'язані надавати її безперешкодно і безкоштовно на вимогу осіб, яких вона стосується, крім випадків, передбачених законом, а також вживати заходів щодо запобігання несанкціонованому доступу до неї. У разі порушень цих вимог закон гарантує захист громадян від завданої їм шкоди використанням такої інформації.

Забороняється доступ сторонніх осіб до відомостей про іншу особу, зібраних відповідно до чинного законодавства державними органами, організаціями і посадовими особами.

Зберігання інформації про громадян не повинно тривати довше, ніж це потрібно для законно встановленої мети.

Всі організації, які збирають інформацію про громадян, повинні до початку роботи з нею здійснити у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку державну реєстрацію відповідних баз даних.

Необхідна кількість даних про громадян, яку можна одержати законним шляхом, має бути максимально обмеженою і може використовуватися лише для законно встановленої мети.

Відмова в доступі до такої інформації, або приховування її, або незаконні збирання, використання, зберігання чи поширення можуть бути оскаржені до суду. (Ст. 31 Закону про інформацію.)

Доступ до інформації, яка зберігається, опрацьовується і передається в АС, здійснюється лише згідно з правилами розмежування доступу, встановленими власником інформації чи уповноваженою ним особою.

Без дозволу власника доступ до інформації, яка опрацьовується в АС, здійснюється лише у випадках, передбачених чинним законодавс-

твом. (Ст. 6 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Е

Економічне стимулювання виконання окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації. Окремі завдання (проекти) Національної програми інформатизації можуть на конкурсній основі передаватися резидентам у повному обсязі. Власник окремого завдання (проекту) Національної програми інформатизації згідно з договором, укладеним з Генеральним державним замовником, здійснює фінансування, подальшу експлуатацію з наданням послуг установам, що фінансуються з державного бюджету України чи відповідних місцевих бюджетів, за фіксованими тарифами, передбаченими договором.

Передача окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації у сфері національної безпеки та оборони держави проводиться в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. (Ст. 25 Закону про національну програму інформатизації.)

Експертиза окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації проводиться згідно із законодавством України. Умови проведення експертизи встановлюються Генеральним державним замовником та оголошуються в друкованих засобах масової інформації. (Ст. 14 Закону про національну програму інформатизації).

Експорт й імпорт інформаційної продукції (послуг) здійснюються згідно із законодавством України про зовнішньоекономічну діяльність. (Ст. 52 Закону про інформацію.)

Електричний зв'язок — передача, випромінювання або прийом знаків, сигналів, письмового тексту, зображень і звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, проводових, оптичних або інших електромагнітних системах. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Є

Єдина національна система зв'язку — сукупність мереж зв'язку загального користування, відомчих і подвійного призначення, які забезпечують задоволення потреб споживачів (підприємств, установ, ор-

ганізацій, населення та інших) у послугах зв'язку. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Єдині вимоги до носіїв інформації, що становить державну таємницю, та до їхнього зберігання. Єдині вимоги щодо виготовлення, користування, забезпечення схоронності, передачі, транспортування і обліку носіїв інформації, що становлять державну таємницю, та до їхнього зберігання встановлюються відповідно до законодавства. (Ст. 18 Закону про державну таємницю.)

3

Забезпечення суверенітету України у сфері науково-технічної інформації. Див.: Інформаційний суверенітет

Забезпечення колективного управління майновими правами авторів.

1. З метою забезпечення майнових прав авторів та інших осіб, які мають авторське право і суміжні права, ці особи можуть доручати управління своїми майновими правами на колективній основі організаціям, які не мають права займатися комерційною діяльністю.

Такі організації діють на основі і в межах повноважень, добровільно переданих їм авторами та іншими особами, які мають авторське право і суміжні права. На їхню діяльність не поширюються обмеження, передбачені антимонопольним законодавством.

2. Допускається утворення або окремих організацій, які управляють різними правами в інтересах різних осіб, що мають майнові права, або однієї організації, яка одночасно управляє авторським правом і суміжними правами. (Ст. 39 Закону про авторське право і суміжні права.)

Діяльність організації, що управляють майновими правами на колективній основі.

1. Повноваження на колективне управління майновими правами передаються авторами та іншими особами, які мають авторське право і суміжні права, безпосередньо на основі письмових договорів. За договорами про взаємне представництво прав та інтересів з іноземними організаціями здійснюється управління правами осіб — громадян України, які мають авторське право і суміжні права — за кордоном та іноземних авторів — в Україні.

2. На основі одержаних повноважень організації, що управляють майновими правами на колективній основі, надають ліцензії користувачам творів та об'єктів суміжних прав.

Усі можливі майнові претензії осіб, які мають авторське право і суміжні права, до користувачів щодо використання ліцензій розглядаються організаціями, що надають такі ліцензії.

3. Особи, які здійснюють використання творів, зобов'язані надавати автору та іншим особам, що мають авторське право і суміжні права, їхнім представникам або організаціям, які управляють майновими правами на колективній основі, точний перелік і програми публічного використання творів, виконань, фонограм, програм мовлення і забезпечувати їх завіреним звітом про одержані прибутки. Вони повинні виплачувати автору або його представникам винагороду в передбачений термін і в обумовленому розмірі.

4. Організації, що управляють майновими правами на колективній основі, мають право резервувати на своєму рахунку суми незапитаної винагороди, що надійшла їм від користувачів. Після трьох років з моменту надходження на рахунок організації сум незапитаної винагороди ці суми можуть бути використані для чергових виплат або спрямовані на інші цілі, передбачені їхніми статутами, в інтересах осіб, які мають авторське право і суміжні права. (Ст. 40 Закону про авторське право і суміжні права.)

Засекречування інформації, що стосується державної таємниці, здійснюється шляхом надання відповідному документу, виробу або іншому матеріальному носію інформації грифа секретності.

Гриф секретності є обов'язковим реквізитом кожного матеріального носія інформації, що віднесена до державної таємниці. Він має містити відомості про ступінь секретності цієї інформації (“особливої важливості”, “цілком таємно”, “таємно”), строк засекречування інформації та посадову особу, яка надала зазначений гриф.

Якщо гриф секретності неможливо нанести безпосередньо на носій інформації, він має бути зазначений у супровідних документах.

Забороняється надавати грифи секретності, передбачені Законом про державну таємницю, носіям іншої таємної або конфіденційної інформації, яка не становить державної таємниці.

Перелік посадових осіб, які мають право надавати носіям інформації гриф секретності, затверджується керівником підприємства, устано-

ви або організації, яка здійснює діяльність, пов'язану з державною таємницею.

Після закінчення встановлених строків засекречування інформації та у разі зниження ступеня секретності інформації або скасування ухвали щодо належності її до державної таємниці посадові особи, які здійснювали засекречування інформації, зобов'язані забезпечити зміну грифа секретності або розсекречування інформації. (Ст. 13 Закону про державну таємницю).

Засоби зв'язку — технічне обладнання, що використовується для організації зв'язку. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Засоби інформатизації — електронні обчислювальні машини, програмне, математичне, лінгвістичне та інше забезпечення, інформаційні системи або їхні окремі елементи, інформаційні мережі і мережі зв'язку, що використовуються для реалізації інформаційних технологій. (Ст. 1 Закону про національну програму інформатизації.)

Засоби цивільно-правового захисту авторського права і суміжних прав.

1. У разі використання чужого твору без договору з особою, яка має авторське право і суміжні права, недотримання умов використання творів і об'єктів суміжних прав, порушення особистих і майнових прав особи, які мають авторське право і суміжні права, можуть подати позов до суду або господарського, третейського судів про поновлення порушених прав шляхом внесення відповідних виправлень, публікацій у пресі про допущене порушення або іншим способом.

2. Суд, господарський суд має право прийняти рішення чи ухвалу про заборону випуску твору, виконання постановки, фонограми, передачі в ефір і по проводах, про припинення їх розповсюдження, про вилучення, конфіскацію всіх примірників твору або фонограми та обладнання і матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення, якщо буде достатньо даних про порушення авторського права і суміжних прав.

3. Суд, господарський суд може прийняти рішення про знищення або відчуження всіх примірників твору або фонограми щодо яких встановлено, що вони були виготовлені або розповсюджені з порушенням виключних прав осіб, які мають авторське право і суміжні права. Це стосується усіх кліше, матриць, форм, оригіналів, магнітних стрічок,

фотонегативів та інших предметів, за допомогою яких відтворюються примірники твору, фонограми, програми мовлення, а також матеріалів і обладнання, що використовуються для їхнього відтворення. (Ст. 43 Закону про авторське право і суміжні права.)

Відшкодування збитків за порушення авторського права і суміжних прав:

1. Особи, які мають авторське право і суміжні права, можуть вимагати:

- 1) відшкодування збитків, завданих їм у результаті порушення авторського права і суміжних прав, включаючи упущену вигоду;
- 2) вилучення та спрямування на їхню користь прибутків порушника, одержаних ним у результаті порушення авторського права і суміжних прав, замість відшкодування збитків;
- 3) виплати компенсації, яка визначається судом, у сумі від 10 до 50 тисяч мінімальних розмірів заробітної плати, встановлених законодавством України, замість відшкодування збитків чи стягнення прибутків.

2. Крім відшкодування збитків, стягнення прибутків, суд, арбітражний суд за порушення авторського права або суміжних прав стягує штраф у розмірі 10 відсотків від суми, присудженої судом на користь позивача. Сума штрафів направляється у встановленому законодавством порядку до відповідних бюджетів.

3. Порушник авторського права і суміжних прав зобов'язаний відшкодувати особам, які мають авторське право і суміжні права, моральну шкоду в розмірі, що визначається судом. (Ст. 44 Закону про авторське право і суміжні права.)

Захист інформації в автоматизованих системах — сукупність організаційно-технічних заходів і правових норм для запобігання заподіяння шкоди інтересам власника інформації чи АС та осіб, які користуються інформацією. (Ст. 1 Закону про захист інформації в автоматизованих системах).

Захист інформації в АС забезпечується шляхом:

- дотримання суб'єктами правових відносин норм, вимог і правил організаційного і технічного характеру щодо захисту опрацьовуваної інформації;
- використання засобів обчислювальної техніки, програмного забезпечення, засобів зв'язку і АС в цілому, засобів захисту інформації,

які відповідають встановленим вимогам щодо захисту інформації (мають відповідний сертифікат);

- перевірки відповідності засобів обчислювальної техніки, програмного забезпечення, засобів зв'язку і АС в цілому встановленим вимогам щодо захисту інформації (сертифікація засобів обчислювальної техніки, засобів зв'язку і АС);
- здійснення контролю щодо захисту інформації. (Ст. 10 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Встановлення вимог і правил щодо захисту інформації. Вимоги і правила щодо захисту інформації, яка є власністю держави, або інформації, захист якої гарантується державою, встановлюються державним органом, уповноваженим Кабінетом Міністрів України. Ці вимоги і правила є обов'язковими для власників АС, де така інформація опрацьовується, і мають рекомендаційний характер для інших суб'єктів права власності на інформацію. (Ст. 11 Закону про захист інформації в автоматизованих системах).

Захист прав споживачів зв'язку. Підприємства і об'єднання зв'язку вживають заходів щодо задоволення потреб юридичних і фізичних осіб у всіх видах послуг зв'язку та щодо підвищення їхньої якості.

Державні підприємства і об'єднання зв'язку зобов'язані задовольняти потреби споживачів зв'язку у всіх видах послуг зв'язку, які згідно з частиною першою ст. 11 Закону про зв'язок віднесені до виключного права державних підприємств і об'єднань зв'язку, та у послугах міжнародного, міжміського телефонного і телеграфного зв'язку, а також у послугах щодо отримання державних телерадіомовних програм у межах своїх технічних та економічних можливостей, які встановлюються Кабінетом Міністрів України для кожного етапу розвитку мереж зв'язку та згідно із встановленими рівнями якості. Якісні показники послуг зв'язку встановлюються Адміністрацією зв'язку України відповідно до вимог Закону України "Про захист прав споживачів" і повинні відповідати вимогам державних стандартів і нормативно-технічної документації. Ці якісні показники є обов'язковими для всіх операторів зв'язку незалежно від форм власності.

Захист прав споживачів на послуги поштового і електричного зв'язку гарантованої якості, а також механізм реалізації захисту цих прав регулюються Законом України "Про зв'язок", Законом України "Про захист прав споживачів" та Законом України "Про обмеження монопо-

лізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності”.

Кожне підприємство зв'язку, яке надає послуги споживачам, повинне мати книгу скарг і пропозицій і видавати її на першу вимогу.

Керівники підприємств зв'язку зобов'язані розглядати скарги та заяви споживачів у терміни, передбачені чинним законодавством, та інформувати їх про це. (Ст. 12 Закону про зв'язок.)

Заходи охорони державної таємниці криптографічні (криптографічні заходи охорони державної таємниці) здійснюються в порядку, визначеному Президентом України. (Ст. 35 Закону про державну таємницю.)

Звід відомостей, що становлять державну таємницю (Звід) формує та публікує в офіційних державних виданнях Державний комітет України з питань державних секретів на підставі рішень державних експертів з питань таємниць.

Зміни і доповнення до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, публікуються не пізніше трьох місяців з дня отримання Державним комітетом України з питань державних секретів відповідного рішення Державного експерта з питань таємниць.

Порядок і механізм формування Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, і його опублікування визначаються Кабінетом Міністрів України.

На підставі та в межах Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, з метою конкретизації та систематизації даних про інформацію, яка віднесена до державної таємниці, органи державної влади України можуть створювати відповідні розгорнуті переліки відомостей, що становлять державну таємницю. Такі переліки повинні бути затверджені Державним експертом України з питань таємниць і погоджені з Державним комітетом України з питань державних секретів.

Розгорнуті переліки відомостей, що становлять державну таємницю, не можуть суперечити Зводу відомостей, що становлять державну таємницю.

У разі включення до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, або розгорнутих переліків цих відомостей інформації, яка не відповідає вимогам, передбаченим ст. 6 Закону про державну таємницю, або порушення встановленого порядку віднесення інформації до державної таємниці заінтересовані особи мають право оскаржити це рі-

шення Президенту України або безпосередньо до Верховного Суду України. (Ст. 10 Закону про державну таємницю.)

Здача в найми — передача права володіння оригіналом чи примірником твору або фонограми на певний термін з метою одержання прямої чи опосередкованої комерційної вигоди. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Здійснення права власності на інформацію, що віднесена до державної таємниці, та її носії. Власник інформації, що віднесена до державної таємниці або її матеріальних носіїв, здійснює своє право власності з урахуванням обмежень, установлених відповідно до цього закону.

Порядок та умови охорони державної таємниці, включаючи встановлення спеціального режиму користування і розпорядження інформацією, що віднесена до державної таємниці, та її носіями, визначаються відповідно до цього закону договором між власником інформації або її носіїв і Державним комітетом України з питань державних секретів.

Якщо зазначені в договорі обмеження права власності на інформацію, що віднесена до державної таємниці, та її носії завдають шкоди їх власнику, ця шкода компенсується власнику у повному обсязі, включаючи недержані доходи за рахунок держави.

Якщо власник інформації, що віднесена до державної таємниці або її носіїв, відмовляється від укладення договору про охорону державної таємниці або порушує його, за рішенням суду ця інформація або її носії можуть бути вилучені у власність держави. Порядок і розміри компенсації за таке вилучення визначаються Кабінетом Міністрів України. (Ст. 4 Закону про державну таємницю.)

Здійснення судових, наглядових, контрольно-ревізійних та інших функцій органів державної влади щодо підприємств, установ і організацій, діяльність яких пов'язана з державними таємницями (особливості). Органи державної влади, в тому числі судові, правоохоронні та контрольно-ревізійні, з метою забезпечення державних таємниць від можливого розголошення мають за погодженням із Державним комітетом України з питань державних секретів передбачити спеціальний порядок здійснення своїх функцій стосовно підприємств, установ і організацій, діяльність яких пов'язана з державними таємницями.

Підприємства, установи і організації, які здійснюють діяльність, пов'язану з державними таємницями, вправі відмовитися від надання інформації або виконання інших рішень цих органів державної влади, якщо вони не встановили зазначений порядок або не дотримуються його.

Мотиви цієї відмови мають бути одночасно повідомлені Державному комітету України з питань державних секретів, який протягом місяця зобов'язаний прийняти рішення про її обґрунтованість.

У разі коли Державний комітет України з питань державних секретів підтвердить зазначену відмову, відповідний орган державної влади може оскаржити її до Верховного Суду України. (Ст. 33 Закону про державну таємницю.)

Зниження ступеня секретності інформації та скасування рішення про віднесення її до державної таємниці здійснюються на підставі висновку Державного експерта з питань таємниць або без такого висновку у зв'язку з закінченням строків дії рішення про віднесення інформації до державної таємниці або на підставі рішення суду у випадках, передбачених ст. 10 Закону про державну таємницю, і оформляються шляхом відповідних змін у Зводі відомостей, що становлять державну таємницю. (Ст. 12 Закону про державну таємницю.)

I

Інженерно-технічні заходи охорони державної таємниці. З метою технічного захисту інформації підприємства, установи і організації, які здійснюють діяльність, пов'язану з державними таємницями, зобов'язані використовувати захищені засоби опрацювання, передачі, збереження інформації та технічні пристрої її захисту, сертифіковані на відповідність цих засобів та пристроїв нормативам технічної захищеності.

Підприємства, установи й організації мають право здійснювати діяльність, пов'язану з виробництвом та сервісним обслуговуванням систем і засобів, виконанням робіт, наданням послуг, що забезпечують технічний захист державної таємниці, тільки за наявності відповідного дозволу (ліцензії).

Сертифікація та ліцензування, передбачені цією статтею, здійснюються Державною службою України з питань технічного захисту інформації. (Ст. 34 Закону про державну таємницю.)

Інформатизація — це сукупність взаємопов’язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, побудованих на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки. (Ст. 1. Закону про національну програму інформатизації.)

Як показує досвід інших країн, інформатизація сприяє забезпеченню національних інтересів, поліпшенню керованості економікою, розвитку наукоємних виробництв і високих технологій, зростанню продуктивності праці, вдосконаленню соціально-економічних відносин, збагаченню духовного життя та подальшій демократизації суспільства.

Інформатизація стратегічних напрямів розвитку державності, безпеки та оборони — комплекс заходів щодо створення і розвитку інформаційно-аналітичних, обчислювальних та автоматизованих систем, центрів і мереж, які забезпечують роботу органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Особливістю завдань цього напрямку є їхня складність, пов’язана з потребою опрацювання великого обсягу різноманітної інформації, що надходить із значної кількості джерел, а також з високими вимогами до швидкості і форми її надання, достовірності, актуальності, безпеки інформації.

Передбачається створити комплекс інформаційних технологій та засобів інформатизації для збору, зберігання, аналізу і опрацювання великих обсягів інформації про стан соціально-економічних процесів в Україні з метою забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки ухвали рішень органами державної влади, інформаційно-аналітичну систему Верховної Ради України, інструментально-технологічний комплекс підтримки ухвали рішень у штатних і нештатних ситуаціях в умовах інформаційної протидії, Уряду інформаційно-аналітичну систему з питань надзвичайних ситуацій тощо.

Пріоритетні напрями інформатизації обласних (міських) держадміністрацій та органів місцевого самоврядування віднесено соціальну сферу, систему життєзабезпечення, екологію та природокористування області (району). Основною метою є розроблення цілісної взаємопов’язаної системи інформаційних та інструментальних засобів для

розв'язання завдань інформаційно-аналітичного забезпечення управління областю (районом, містом), яка включає:

- створення інформаційно-аналітичних центрів, з'єднаних системами телекомунікацій з органами державної влади різних рівнів;
- аналіз і прогнозування соціально-економічних показників розвитку регіонів;
- відпрацювання та практичне використання даних і програм їх опрацювання для вирішення конкретних завдань в інформаційно-аналітичних центрах обласних (міських) держадміністрацій та органів місцевого самоврядування;
- забезпечення безперешкодного доступу громадян до будь-якої інформації, що не становить державної таємниці, за допомогою сучасних інформатизаційних систем.

Інформатизація Збройних сил України є складовою інформатизації держави і включає процес створення, впровадження і застосування у різних сферах їх діяльності у мирний та воєнний час сучасних методів, систем і засобів одержання, опрацювання, зберігання, передавання та використання інформації. Передбачається створення інформаційно-телекомунікаційної мережі Генерального штабу Збройних сил України, видів Збройних сил України та оперативного командування; розроблення проекту Єдиної автоматизованої системи управління Збройних сил України. Головні завдання інформатизації Збройних сил України мають бути викладені в спеціальній програмі.

Інформатизація процесів соціально-економічного розвитку — комплексне та збалансоване розв'язання завдань соціально-економічного розвитку на сучасній інформаційно-аналітичній, системно-технічній базі, за допомогою ситуаційних центрів забезпечення інформаційної підтримки функціонування державного сектора економіки, проведення виваженої бюджетно-кредитної та податкової політики, виникнення конкурентоспроможних виробництв галузей промисловості у стратегічно важливих сферах. Система моніторингу та застосування сучасних інформаційних технологій забезпечать наукові підходи у розв'язанні соціальних проблем суспільства.

В основу цього напрямку інформатизації покладається створення баз даних і знань, а також засобів їх опрацювання, орієнтованих на ефективну інформатизацію органів державної статистики і точне прогнозування процесів соціально-економічного розвитку, зокрема інфор-

маційно-довідкових систем ринку праці, товарів і послуг, контролю якості споживчих товарів та інших з подальшим використанням їх для формування систем електронної комерції.

Потрібно створити умови та засоби для інформаційної підтримки зовнішньої та внутрішньої торгівлі, включення України в систему електронної комерції і надійного захисту національних економічних інтересів у нових умовах.

Інформатизація пріоритетних галузей економіки — це комплекс автоматизованих систем опрацювання даних та управління різного рівня і призначення, які взаємопов'язані на принципах технологічної, організаційної, документаційної, програмної та інформаційної сумісності та які утворюють цілісну інформаційну інфраструктуру.

В умовах створення ринкових відносин одним із важливих завдань є підвищення ефективності функціонування галузей за рахунок оптимізації структури виробництва і транспортних засобів та потрібної координації робіт усіх управлінських підрозділів, розв'язання проблеми комплексної автоматизації виробництва на основі сучасних стандартів і технологій, яка охоплює процеси від проектування та підготовки виробництва до безпосереднього автоматизованого виробництва.

Інформатизація фінансової та грошової системи, державного фінансово-економічного контролю.

Для податкової адміністрації передбачається створити інформаційну систему, що забезпечить прогноз і контроль податкових зборів. Треба створити класифікатори, уніфіковані системи документообігу, Державний реєстр фізичних та юридичних осіб — платників податків на основі єдиної бази даних населення України тощо.

Інформатизація банківської діяльності — створення системи розрахунків у реальному часі для виконання великих і термінових платежів, системи безготівкових розрахунків за товари та послуги, електронного реєстру застав майна, електронної системи Центрального депозитарію державних цінних паперів. Важливе значення також матиме створення системи інформаційно-аналітичної взаємодії Національного банку, Міністерства фінансів, Державної податкової адміністрації та Державної скарбниці України.

Важливою складовою фінансової системи України є державний фінансово-економічний контроль. Єдина автоматизована система державного контролю — це АС контролю за виконанням Державного

бюджету України, фінансуванням загальнодержавних програм, збереженням і використанням об'єктів прав державної власності, використанням кредитних ресурсів, діяльністю установ банківської системи. Базовим елементом такої системи є інформаційно-аналітична система Рахункової палати. У галузі фінансів передбачається створення інформаційної системи, що дасть можливість перейти від використання традиційних платіжних інструментів до високонадійної системи міжбанківських розрахунків і паралельно-кредитних карток (електронних грошей). Інформаційно-аналітичні системи забезпечення державного фінансового та податкового контролю за підприємницькою діяльністю юридичних і фізичних осіб створюються згідно із законодавством.

Інформатизація у сфері охорони здоров'я — створення єдиної структурованої інформаційної системи обліку стану здоров'я громадян України на основі автоматизованої реєстрації пацієнтів у лікувальних установах, збору даних профілактичних обстежень з метою подальшого використання в статистичних, аналітичних та експертних системах; створення системи дистанційного консультування та діагностики на основі комп'ютерних мереж, що об'єднують великі лікувальні та наукові заклади.

Інформатизація у сфері соціального захисту — створення для управлінських і регіональних структур програмних систем та засобів обліку всіх рівнів, аналізу і моделювання зайнятості населення, запобігання масовому безробіттю, щодо широкого залучення населення до нових галузей матеріального виробництва та інших сфер. Органам соціального захисту мають бути передані інформаційні технології, які виключають затримки у перерахуванні та виплаті пенсій і допомоги з урахуванням поточних змін законодавчих та інших нормативних актів.

Інформатизація в галузі екології та використання природних ресурсів. На основі картографічних баз даних передбачається створення багатоцільової інформаційно-технологічної бази з використанням геоінформаційних технологій збирання, зберігання, аналізу всієї сукупності відомостей для моделювання і подальшого прогнозування екологічного стану територій.

Передбачається створення комплексу програмно-апаратних засобів для розв'язання питань прогнозування забруднення навколишнього середовища, аналізу та оцінки ризику еколого-економічних конфліктів,

прогнозування наслідків техногенного впливу і природних катастроф для надійного захисту екологічного простору України, раціонального використання природних ресурсів на основі підвищення узгодженості управління різними видами виробничої діяльності.

Інформатизація освіти спрямовується на формування та розвиток інтелектуального потенціалу нації, удосконалення форм і змісту навчального процесу, впровадження комп'ютерних методів навчання та тестування, що дасть можливість вирішувати проблеми освіти на вищому рівні з урахуванням світових вимог. Серед них — індивідуалізація навчання, організація систематичного контролю знань, можливість враховувати психофізіологічні особливості кожної дитини тощо. Результатами інформатизації освіти мають бути:

- розвиток інформаційної культури людини (комп'ютерної освіченості);
- розвиток змісту, методів і засобів навчання до рівня світових стандартів;
- скорочення терміну та підвищення якості навчання і тренування на всіх рівнях підготовки кадрів;
- інтеграція навчальної, дослідницької та виробничої діяльності;
- удосконалення управління освітою;
- кадрове забезпечення усіх напрямів інформатизації України шляхом спеціалізації та інтенсифікації підготовки відповідних фахівців.

Першочерговим завданням є створення глобальної комп'ютерної мережі освіти та науки.

Організація державних і приватних центрів масового навчання населення нових спеціальностей з урахуванням вимог міжнародних стандартів для кадрового забезпечення усіх напрямів інформатизації як за рахунок інтенсифікації підготовки відповідних фахівців, так і створення навчального середовища на їхніх комп'ютеризованих робочих місцях; розвиток системи індивідуального безперервного навчання на основі автоматизованих навчальних курсів і систем, інтелектуальних комп'ютерних і дистанційних технологій навчання.

Інформатизація наукової діяльності. Заходи щодо підвищення ефективності наукових досліджень, створення потужної системи науково-технічної інформації та її використанню на всіх етапах наукової діяльності за умови активізації всіх її форм; створення умов для широкої комп'ютеризації та математизації природничих і гуманітарних наук,

входження у світову інформаційну мережу баз даних і знань, формування в майбутньому “об’єднаного” чи “колективного” інтелекту. Інформатизація вітчизняної науки дасть змогу підвищити її практичну віддачу, прискорити інтеграцію у світову науку.

Інформатизація у сфері культури. Головними завданнями є збереження інформації про пам’ятки матеріальної і духовної культури, архівні документи, забезпечення швидкого доступу до вітчизняних і світових досягнень культури. З цією ж метою передбачається створити комп’ютерні інформаційні системи для поширення культурних еталонів, стандартів і досягнень вітчизняної культури, насамперед створення електронних копій творів та архівів видатних діячів національної культури, представлення їх у системах глобальних комп’ютерних комунікацій, для її ефективного використання у сфері освіти та виховання, що дасть змогу у будь-якій точці України отримувати не тільки необхідну інформацію з економічних, агробіологічних, зоотехнічних, медичних, маркетингових, технологічних, юридичних питань, а й відповідні знання з історії та культури України, культури інших народів через автоматизовані бібліотеки тощо.

Інформатизація мовної сфери:

- створення національної системи комп’ютерної лексикографії;
- формування національної лінгвістичної мережі та інтеграції її до аналогічних міжнародних мереж у рамках проектів розвитку “multilingual society”;
- розроблення інтелектуальних унормованих лінгвістичних україномовних комп’ютерних систем (автоматичні коректори та редактори, системи автоматичного перекладу, реферування, екстракції знань з природомовних текстів, розуміння природної мови як у письмовому, так і в усному варіантах) тощо.

Див.: **Концепція Національної програми інформатизації**

Інформаційна безпека — невід’ємна частина політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки. Об’єктами інформаційної безпеки є інформаційні ресурси, канали інформаційного обміну і телекомунікації, механізми забезпечення функціонування телекомунікаційних систем і мереж та інші елементи інформаційної інфраструктури країни.

Інформаційна безпека щодо інформатизації знаходить правове вираження в комплексі нормативних документів із усіх аспектів використання засобів обчислювальної техніки для оброблення та зберігання інформації обмеженого доступу; комплекс державних стандартів із документування, супроводження, використання, сертифікаційних випробувань програмних засобів захисту інформації; банк засобів діагностики, локалізації і профілактики вірусів, нові технології захисту інформації з використанням спектральних методів, високонадійні криптографічні методи захисту інформації тощо.

Див.: Концепція Національної програми інформатизації

Інформаційна діяльність — це сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави.

З метою задоволення цих потреб органи державної влади та органи місцевого і регіонального самоврядування створюють інформаційні служби, системи, мережі, бази і банки даних.

Порядок їх створення, структура, права та обов'язки визначаються Кабінетом Міністрів України або іншими органами державної влади, а також органами місцевого і регіонального самоврядування. (Ст. 12 Закону про інформацію.)

Основними напрямками інформаційної діяльності є: політичний, економічний, соціальний, духовний, екологічний, науково-технічний, міжнародний тощо.

Держава зобов'язана постійно дбати про своєчасне створення, належне функціонування і розвиток інформаційних систем, мереж, банків і баз даних у всіх напрямках інформаційної діяльності.

Держава гарантує свободу інформаційної діяльності в цих напрямках усім громадянам та юридичним особам в межах їхніх прав і свобод, функцій і повноважень. (Ст. 13 Закону про інформацію.)

Основними видами інформаційної діяльності є одержання, використання, поширення та зберігання інформації.

Одержання інформації — це набуття, придбання, накопичення згідно з чинним законодавством України документованої або публічно оголошеної інформації громадянами, юридичними особами або державою.

Використання інформації — це задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави.

Поширення інформації — це розповсюдження, обнародування, реалізація у встановленому законом порядку документованої або публічно оголошеної інформації.

Зберігання інформації — це забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв.

Одержання, використання, поширення та зберігання документованої або публічно оголошеної інформації здійснюється у порядку, передбаченому цим законом та іншими законодавчими актами в галузі інформації. (Ст. 14 Закону про інформацію.)

Професійна освіта в галузі інформаційної діяльності. В Україні створюються умови для здобуття професійної освіти в галузі інформаційної діяльності через систему її навчальних закладів.

Порядок створення навчальних закладів інформаційного напрямку (журналістики, статистики, бібліотечної та архівної справи, науково-інформаційної діяльності, інформатики, обчислювальної техніки тощо) та принципи їхньої діяльності визначаються Законом України “Про освіту” та іншими законодавчими актами. (Ст. 15 Закону про інформацію.)

Організація наукових досліджень у галузі інформаційної діяльності. Для забезпечення успішного функціонування і розвитку національних систем інформації в Україні здійснюються пошукові фундаментальні та прикладні наукові дослідження в галузі інформаційної діяльності.

З цією метою створюються наукові установи, науково-виробничі підрозділи, об’єднання, асоціації, центри нових інформаційних технологій та інші формування, в тому числі за участі зарубіжних партнерів.

Фінансування пошукових і фундаментальних наукових досліджень, наукових програм, проектів державного значення у науково-дослідних установах і навчальних закладах здійснюється за рахунок бюджетних асигнувань, власних коштів та коштів замовників.

Фінансування прикладних досліджень, розробок здійснюється, як правило, на договірній або контрактній основі, а їхні результати можуть бути об’єктом товарних відносин. (Ст. 16 Закону про інформацію.)

Науково-інформаційна діяльність — це сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави у науково-технічній інформації, що полягає в її збиранні, аналітично-синтетичному опрацюванні, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні. (Ст. 1 Закону про науково-технічну інформацію.)

Інформаційна послуга — це здійснення у визначеній законом формі інформаційної діяльності по доведенню інформаційної продукції до споживачів із метою задоволення їхніх інформаційних потреб. (Ст. 41 Закону про інформацію.)

Інформаційна послуга — дії суб'єктів щодо забезпечення споживачів інформаційними продуктами. (Ст. 1 Закону про національну програму інформатизації.)

Інформаційна продукція — це матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення інформаційних потреб громадян, державних органів, підприємств, установ і організацій. (Ст. 40 Закону про інформацію.)

Інформаційна технологія — цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів із використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість опрацювання даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування. (Ст. 1 Закону про національну програму інформатизації.)

Інформаційний запит (щодо доступу до офіційних документів і запит щодо надання письмової або усної інформації) (далі — запит) — це звернення з вимогою про надання можливості ознайомлення з офіційними документами.

Запит може бути індивідуальним або колективним. Він подається у письмовій формі.

Громадянин має право звернутися до державних органів і вимагати надання будь-якого офіційного документа, незалежно від того, стосується цей документ його особисто чи ні, крім випадків обмеження доступу, передбачених законом.

Запит щодо надання письмової або усної інформації — це звернення з вимогою надати письмову або усну інформацію про діяльність органів законодавчої, виконавчої та судової влади України, їх посадових осіб з окремих питань.

Громадяни України, державні органи, організації і об'єднання громадян (далі — запитувачі) подають запит відповідному органу законодавчої, виконавчої та судової влади, його посадовим особам.

У запиті повинно бути зазначено прізвище, ім'я та по батькові запитувача, документ, письмова або усна інформація, що його цікавить, адреса, за якою він бажає одержати відповідь.

Органи законодавчої, виконавчої та судової влади України, їхні посадові особи зобов'язані надавати інформацію, що стосується їхньої діяльності, письмово, усно, по телефону чи використовуючи публічні виступи своїх посадових осіб. (Ст. 32 Закону про інформацію.)

Інформаційний суверенітет. Основою інформаційного суверенітету України є національні інформаційні ресурси. До інформаційних ресурсів України входить вся належна їй інформація, незалежно від змісту, форм, часу і місця створення.

Україна самостійно формує інформаційні ресурси на своїй території і вільно розпоряджається ними, за винятком випадків, передбачених законами і міжнародними договорами. (Ст. 53 Закону про інформацію).

Інформаційний суверенітет України забезпечується:

- виключним правом власності України на інформаційні ресурси, що формуються за рахунок коштів державного бюджету; створенням національних систем інформації;
- встановленням режиму доступу інших держав до інформаційних ресурсів України;
- використанням інформаційних ресурсів на основі рівноправного співробітництва з іншими державами. (Ст. 54 Закону про інформацію.)

Інформаційний суверенітет держави — здатність держави контролювати і регулювати потоки інформації з-поза меж держави з метою додержання законів України, прав і свобод громадян, гарантування національної безпеки держави. (Ст. 1 Закону про національну програму інформатизації.)

Суверенітет України у сфері науково-технічної інформації забезпечується:

- організацією та державною підтримкою власних інформаційних систем і наданням для них можливостей шукати, фіксувати, отримувати, опрацьовувати і поширювати в інтересах суспільства науково-технічну інформацію, вироблену в Україні або в інших країнах світу;
- встановленням власності держави на ресурси науково-технічної інформації, що формуються за рахунок коштів бюджету;

- створенням і розвитком національної системи науково-технічної інформації;
- організацією доступу інших держав до інформаційних ресурсів України на основі укладання угод та договорів про їхнє спільне використання, ліцензуванням і квотуванням науково-технічної інформації, яка може бути використана за межами України для виготовлення зброї, військової техніки, наукоємної продукції;
- організацією належної системи охорони та зберігання інформації. (Ст. 23 Закону про науково-технічну інформацію.)

Забезпечення інформаційних прав України. Фізичні та юридичні особи в Україні на підставі Закону України “Про інформацію” можуть установлювати взаємозв’язки із АС інших держав з метою опрацювання, обміну, продажу, купівлі відкритої інформації. Такі взаємозв’язки повинні виключати можливість несанкціонованого доступу з боку інших держав або їхніх представників — резидентів України чи осіб без громадянства до інформації, що є в АС України, незалежно від форм власності і підпорядкування, стосовно якої встановлено вимоги нерозповсюдження її за межі України без спеціального дозволу.

Іноземні держави, іноземні фізичні та юридичні особи можуть виступати власниками АС в Україні, власниками інформації, що розповсюджується та опрацьовується в АС України, або засновувати спільні з українськими юридичними та фізичними особами підприємства з метою створення АС, постачання інформації до АС України, обміну інформацією між АС України та АС інших держав. Окремі види такої діяльності здійснюються на підставі спеціального дозволу (ліцензії), що видається уповноваженим на це органом. (Ст. 20 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Інформаційний ресурс — сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо). (Ст. 1 Закону про національну програму інформатизації.)

Інформаційні ресурси національної системи науково-технічної інформації становлять:

1. Сукупність довідково-інформаційних фондів з потрібним довідково-пошуковим апаратом і відповідними технічними засобами зберігання, опрацювання і передачі, що є у володінні, розпорядженні, користуванні державних органів і служб науково-технічної інформації,

наукових і науково-технічних бібліотек, комерційних центрів, підприємств, установ і організацій.

2. Інформаційні ресурси науково-технічної інформації, що є власністю держави, визнаються державними ресурсами науково-технічної інформації. Їх розподіл між різними державними органами, службами, установами та порядок обміну може регулюватися на рівні загальнодержавних та відомчих рішень через уповноважені на те структури.

3. У поповненні інформаційних ресурсів національної системи науково-технічної інформації беруть участь фізичні та юридичні особи України незалежно від форм власності. При цьому законодавством України можуть установлюватись обов'язкові норми їхньої участі (крім тієї, що реалізується на договірних засадах). Використання органами і службами науково-технічної інформації, переданих їм підприємствами і організаціями матеріалів і технічної документації провадиться на умовах, установлюваних підприємствами і організаціями — власниками цих матеріалів, крім випадків, коли законодавством не передбачено інше. Органи і служби науково-технічної інформації, яким передається така інформація, гарантують захист прав інтелектуальної власності, додержання комерційної таємниці, захист законних інтересів юридичних і фізичних осіб — творців інформації про науково-технічні досягнення.

4. Використання в процесі створення ресурсів науково-технічної інформації творів літератури, мистецтва і науки допускається за умов додержання авторського права. Це положення поширюється також на програмне забезпечення обчислювальної техніки і автоматизованих інформаційних систем. (Ст. 10 Закону про науково-технічну інформацію.)

Інформаційні відносини. Див.: Відносини інформаційні

Інформаційно-телекомунікаційна система органів державної влади — це система, що включає високошвидкісні і звичайні канали зв'язку, розподілені і локальні мережі різного рівня та призначення; дає змогу реалізувати широкий спектр інформаційних технологій, забезпечить оперативну і надійну взаємодію всіх рівнів управління у розв'язанні завдань стратегічного державного, міжгалузевого та міжвідомчого рівнів, а також надання широкого спектра інформаційних послуг населенню, державним і комерційним організаціям, зарубіжним користувачам.

Див.: Концепція Національної програми інформатизації

Інформація — документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому середовищі. (Ст. 1 Закону про інформацію.)

Інформація довідково-енциклопедичного характеру — це систематизовані, документовані або публічно оголошені відомості про суспільне, державне життя та навколишнє середовище.

Основними джерелами цієї інформації є: енциклопедії, словники, довідники, рекламні повідомлення та оголошення, путівники, картографічні матеріали тощо, а також довідки, що даються уповноваженими на те державними органами та органами місцевого і регіонального самоврядування, об'єднаннями громадян, організаціями, їхніми працівниками та автоматизованими інформаційними системами.

Система цієї інформації, доступ до неї регулюються бібліотечним, архівним та іншим галузевим законодавством. (Ст. 24 Закону про інформацію.)

Інформація статистична (статистична інформація) — це офіційна документована державна інформація, що дає кількісну характеристику подій та явищ, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя України.

Державна статистична інформація підлягає систематичному відкритому публікуванню. Забезпечується відкритий доступ громадян, наукових закладів та інших зацікавлених організацій до неопублікованих статистичних даних, які не підпадають під дію обмежень, встановлених цим законом.

Система статистичної інформації, її джерела і режим визначаються Законом України “Про державну статистику” та іншими правовими актами в цій галузі. (Ст. 19 Закону про інформацію.)

Інформація масова (масова інформація) — це публічно поширювана друкована та аудіовізуальна інформація.

Види масової інформації:

Аудіовізуальні засоби масової інформації: радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо.

Друковані засоби масової інформації: періодичні друковані видання (преса) — газети, журнали, бюлетені тощо і разові видання з визначеним тиражем.

Порядок створення (заснування) та організації діяльності окремих засобів масової інформації визначаються законодавчими актами про ці засоби. (Ст. 20 Закону про інформацію.)

Інформація державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування — це офіційна документована інформація, яка створюється в процесі поточної діяльності законодавчої, виконавчої та судової влади, органів місцевого і регіонального самоврядування.

Основними джерелами цієї інформації є: законодавчі акти України, інші акти, що ухвалюються Верховною Радою та її органами, укази Президента України, підзаконні нормативні акти, ненормативні акти державних органів, акти органів місцевого і регіонального самоврядування.

Інформація державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування доводиться до відома зацікавлених осіб шляхом:

- опублікування її в офіційних друкованих виданнях або поширення інформаційними службами відповідних державних органів і організацій;
- опублікування її в друкованих засобах масової інформації або публічного оголошення через аудіо- та аудіовізуальні засоби масової інформації;
- безпосереднього доведення її до зацікавлених осіб (усно, письмово чи іншими способами);
- надання можливості ознайомлення з архівними матеріалами;
- оголошення її під час публічних виступів посадових осіб.

Джерела і порядок одержання, використання, поширення та зберігання офіційної інформації державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування визначаються законодавчими актами про ці органи.

Законодавчі та інші нормативні акти, що стосуються прав, свобод і законних інтересів громадян, не доведені до публічного відома, не мають юридичної сили. (Ст. 21 Закону про інформацію.)

Інформація документована (документована інформація) — інформація, яка підготовлена і призначена для задоволення потреб користувачів. (Ст. 1 Закону про національну програму інформатизації.)

Інформація науково-технічна (науково-технічна інформація) — це документовані або публічно оголошені відомості про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності. (Ст. 1 Закону про науково-технічну інформацію.)

Інформація, яка може бути віднесена до державної таємниці.
До державної таємниці у порядку, встановленому цим законом, може бути віднесена інформація:

1) у сфері оборони:

- про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовки та проведення військових операцій, стратегічне та мобілізаційне розгортання військ, а також про інші найважливіші показники, які характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову і мобілізаційну готовність, бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних сил України, Прикордонних військ України та інших військових формувань України;
- про напрями розвитку окремих видів озброєння і військової техніки, їх кількість, тактико-технічні характеристики, організацію і технологію виробництва, науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, пов'язані з розробкою нових зразків озброєння і військової техніки, а також про інші роботи, що плануються або здійснюються в інтересах оборони країни;
- про сили і засоби Цивільної оборони України, можливості населених пунктів, регіонів і окремих об'єктів для захисту, евакуації і розосередження населення, забезпечення його життєдіяльності та виробничої діяльності об'єктів народного господарства у воєнний час або в умовах інших надзвичайних ситуацій;
- про геодезичні, гравіметричні, картографічні, гідрографічні та гідрометеорологічні дані і характеристики, які мають значення для оборони країни;

2) у сфері економіки:

- про мобілізаційні плани і мобілізаційні потужності народного господарства, запаси і обсяги постачань стратегічних видів сировини і матеріалів, а також про розміщення та обсяги державних мобілізаційних матеріальних резервів;
- про використання транспорту, зв'язку, інших галузей та об'єктів інфраструктури країни в інтересах забезпечення її безпеки;
- про зміст, обсяг, фінансування та виконання державного оборонного замовлення;
- про плани, обсяги та інші найважливіші характеристики добування, виробництва та реалізації окремих стратегічних видів сировини і продукції;
- про державні запаси дорогоцінних металів монетарної групи, коштовного каміння, валюти та інших цінностей, операції, пов'язані з виготовленням грошових знаків і цінних паперів, їх зберіганням, охороною і захистом від підробки, обігом, обміном або вилученням з обігу, а також про інші особливі заходи фінансової діяльності держави;

3) у сфері зовнішніх відносин:

- про директиви, плани, вказівки делегаціям і посадовим особам з питань зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності України;
- про військове, науково-технічне та інше співробітництво України з іноземними державами, якщо розголошення відомостей про це завдаватиме шкоди інтересам України;
- про експорт та імпорт озброєння, військової техніки, окремих стратегічних видів сировини і продукції;

4) у сфері державної безпеки і охорони правопорядку:

- про зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, засоби, форми, методи і результати розвідувальної, контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності;
- про осіб, які співробітничали або раніше співпрацювали на конфіденційній основі з органами, що здійснюють таку діяльність;
- про організацію та порядок здійснення охорони вищих органів законодавчої і виконавчої влади, державних банківських установ і вищих посадових осіб держави;
- про систему урядового та спеціального зв'язку;
- про розробку і використання шифрів, роботу з ними, проведення наукових досліджень у галузі криптографії;
- про інші засоби, форми і методи охорони державної таємниці.

Конкретні відомості можуть бути віднесені до державної таємниці лише за умови, що вони підпадають під категорії, зазначені в частині першій цієї статті, і їх розголошення завдаватиме шкоди життєво важливим інтересам України.

Забороняється віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей, якщо цим будуть порушуватися конституційні права людини і громадянина, завдаватиметься шкода здоров'ю і безпеці населення. (Ст. 6 Закону про державну таємницю.)

Інформація, яка не може бути віднесена до державної таємниці:

- про стихійні лиха, катастрофи та інші надзвичайні події, що загрожують безпеці громадян, які сталися або можуть статися;
- про стан навколишнього середовища та здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування і соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;
- про неправомірні дії державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування і посадових осіб. (Ст. 6 Закону про державну таємницю.)

Інформація та документи, що не підлягають наданню для ознайомлення за запитами (Документи та інформація, що не підлягають наданню для ознайомлення за запитами). Не підлягають обов'язковому наданню для ознайомлення за інформаційними запитами офіційні документи, які містять у собі:

- інформацію, визнану у встановленому порядку державною таємницею;
- конфіденційну інформацію;
- інформацію про оперативну і слідчу роботу органів прокуратури, МВС, СБУ, роботу органів дізнання та суду у тих випадках, коли її розголошення може зашкодити оперативним заходам, розслідуванню чи дізнанню, порушити право людини на справедливий та об'єктивний судовий розгляд її справи, створити загрозу життю або здоров'ю будь-якої особи;
- інформацію, що стосується особистого життя громадян;

- документи, що становлять внутрівідомчу службову кореспонденцію (доповідні записки, переписка між підрозділами тощо), якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи, процесом ухвали рішень і передують їх ухвалі;
- інформацію, що не підлягає розголошенню згідно з іншими законодавчими або нормативними актами. Установа, до якої звернуто запит, може не надавати для ознайомлення документ, якщо він містить інформацію, яка не підлягає розголошенню на підставі нормативного акта іншої державної установи, а та державна установа, яка розглядає запит, не має права розв'язувати питання щодо її розсекречення;
- інформацію фінансових установ, підготовлену для контрольно-фінансових відомств. (Ст. 37 Закону про інформацію.)

Інформація правова (правова інформація) — це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їхню профілактику тощо.

Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі і підзаконні нормативні правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань.

З метою забезпечення доступу до законодавчих та інших нормативних актів усім громадянам держава забезпечує видання цих актів масовими тиражами у найкоротші строки після набрання ними чинності. (Ст. 22 Закону про інформацію.)

Інформація про особу — це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про особу.

Основними даними про особу (персональними даними) є: національність, освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження.

Джерелами документованої інформації про особу є видані на її ім'я документи, підписані нею документи, а також відомості про особу, зібрані державними органами влади та органами місцевого і регіонального самоврядування в межах своїх повноважень.

Забороняється збирання відомостей про особу без її попередньої згоди, за винятком випадків, передбачених законом.

Кожна особа має право на ознайомлення з інформацією, зібраною про неї.

Інформація про особу охороняється законом. (Ст. 23 Закону про інформацію.)

Інформація соціологічна (соціологічна інформація) — це документовані або публічно оголошені відомості про ставлення окремих громадян і соціальних груп до суспільних подій та явищ, процесів, фактів.

Основними джерелами соціологічної інформації є документовані або публічно оголошені відомості, в яких відображено результати соціологічних опитувань, спостережень та інших соціологічних досліджень.

Соціологічні дослідження здійснюються державними органами, об'єднаннями громадян, зареєстрованими у встановленому порядку. (Ст. 25 Закону про інформацію.)

Інформація з обмеженим доступом за своїм правовим режимом поділяється на конфіденційну і таємну.

Інформація конфіденційна (конфіденційна інформація) — це відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов.

Громадяни, юридичні особи, які володіють *інформацією професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру*, одержаною на власні кошти, або такою, яка є предметом їхнього професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого інтересу і не порушує передбаченої законом таємниці, самостійно визначають режим доступу до неї, включаючи належність її до категорії конфіденційної, та встановлюють для неї систему (способи) захисту.

Виняток становить інформація комерційного та банківського характеру, а також інформація, правовий режим якої встановлено Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України (з питань статистики, екології, банківських операцій, податків тощо), та інформація, приховування якої являє загрозу життю і здоров'ю людей.

Інформація таємна (таємна інформація) — інформація, що містить відомості, які становлять державну та іншу передбачену законом таємницю, розголошення якої завдає шкоди особі, суспільству і державі.

Віднесення інформації до категорії таємних відомостей, які становлять державну таємницю, і доступ до неї громадян здійснюється відповідно до закону про цю інформацію.

Порядок обігу таємної інформації та її захисту визначається відповідними державними органами за умови додержання вимог, встановлених цим законом.

Порядок і терміни обнародування таємної інформації визначаються відповідним законом. (Ст. 30 Закону про інформацію.)

Інформація в АС — сукупність усіх даних і програм, які використовуються в АС незалежно від засобу їх фізичного та логічного представлення. (Ст. 1 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Інформація як товар. Інформаційна продукція та інформаційні послуги громадян та юридичних осіб, які займаються інформаційною діяльністю, можуть бути об'єктами товарних відносин, що регулюються чинним цивільним та іншим законодавством.

Ціни і ціноутворення на інформаційну продукцію та інформаційні послуги встановлюються договорами, за винятком випадків, передбачених Законом. (Ст. 39 Закону про інформацію.)

Інформаційний ринок — це система економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу і купівлі інформаційних ресурсів, технологій, продукції та послуг. (Ст. 1 Закону про науково-технічну інформацію.)

Інформаційні ресурси науково-технічної інформації — це систематизоване зібрання науково-технічної літератури і документації (книги, брошури, періодичні видання, патентна документація, нормативно-технічна документація, промислові каталоги, конструкторська документація, звітна науково-технічна документація з науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, депоновані рукописи, переклади науково-технічної літератури і документації), зафіксовані на паперових чи інших носіях. (Ст. 1 Закону про науково-технічну інформацію.)

Інформаційні ресурси спільного користування — це сукупність інформаційних ресурсів державних органів науково-технічної інформації, наукових, науково-технічних бібліотек, а також комерційних центрів, фірм, організацій, які займаються науково-технічною діяльністю і з власниками яких укладено договори про їхнє спільне використання. (Ст. 1 Закону про науково-технічну інформацію.)

К

Компенсація громадянам у зв'язку з роботою, яка передбачає доступ до державної таємниці. У випадках коли за умовами своєї професійної діяльності громадянин має постійно працювати з відомостями, що становлять державну таємницю, йому повинна надаватися відповідна компенсація за роботу в умовах режимних обмежень, види, розміри і порядок надання якої встановлюються Кабінетом Міністрів України. (Ст. 29 Закону про державну таємницю.)

Конкурс проектів Національної програми інформатизації. Відбір проектів Національної програми інформатизації здійснюється, як правило, на конкурсних засадах. Загальне положення про конкурс проектів затверджується Генеральним державним замовником.

Конкурси проектів Національної програми інформатизації організовує Генеральний державний замовник.

У разі коли за виконання окремого завдання (проекту) Національної програми інформатизації відповідає державний замовник, конкурс проектів із цього завдання проводить генеральний державний замовник спільно з державним замовником.

Конкурс є відкритим для підприємств, установ та організацій усіх форм власності, за винятком проектів, пов'язаних з національною безпекою та обороною держави.

Умови конкурсу оголошуються в друкованих засобах масової інформації державним замовником. (Ст. 13 Закону про національну програму інформатизації.)

Контроль за забезпеченням охорони державної таємниці. Керівники підприємств, установ і організацій зобов'язані здійснювати постійний контроль за забезпеченням охорони державної таємниці.

Підприємства, установи і організації, що розміщують замовлення у підрядчиків, мають право контролювати стан охорони державних та-

ємниць, які були передані підрядчикам у зв'язку з виконанням замовлення.

Державні органи, яким у рішенні Державного експерта з питань таємниць було надано право розв'язувати питання про доступ до конкретної інформації, що становить державну таємницю, зобов'язані контролювати стан охорони державної таємниці в усіх підприємствах, установах і організаціях, які здійснюють роботи або зберігають носії інформації, пов'язані з відповідною державною таємницею.

Державний комітет України з питань державних секретів має право контролювати стан охорони державної таємниці в усіх державних органах, підприємствах, установах і організаціях, яким було видано дозвіл (ліцензію).

Контроль (митний). Міжнародні поштові відправлення при переміщенні через митний кордон України пред'являються підприємствами зв'язку для контролю митним органам. Поштові підприємства зв'язку зобов'язані доводити споживачам перелік поштових відправлень, пересилка яких через кордон забороняється. Огляд і виймання міжнародних поштових відправлень здійснюються митними органами у випадках і порядку, встановлених чинним законодавством України.

Митні органи мають право вилучати у встановленому порядку предмети, заборонені до пересилання у міжнародних поштових відправленнях або відправлені з порушенням митних правил. Предмети, вилучені митними органами під час митного контролю, підлягають конфіскації відповідно до чинного законодавства. (Ст. 30 Закону про зв'язок.)

Контроль за формуванням та виконанням Національної програми інформатизації здійснює Кабінет Міністрів України. Координацію та контроль за виконанням Національної програми інформатизації щодо забезпечення національної безпеки та оборони держави здійснює Рада національної безпеки і оборони України.

Контроль за виконанням окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації, фінансування яких здійснюється державним замовником за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством України, з боку генерального державного замовника полягає у забезпеченні узгодженості цих проектів із Національною програмою інформатизації. (Ст. 26 Закону про національну програму інформатизації.)

Концепція Національної програми інформатизації України — форма нормативного акту вищого законодавчого органу, зміст якого включає характеристику сучасного стану інформатизації, стратегічні цілі та основні принципи інформатизації, очікувані наслідки її реалізації. (Затверджена Законом України від 4 лютого 1998 року № 75/98-ВР.)

Концепція Національної програми інформатизації є невід'ємною частиною Національної програми інформатизації та включає характеристику сучасного стану інформатизації, її стратегічні цілі та основні принципи, очікувані наслідки реалізації цієї Програми. (Ст. 8 Закону про національну програму інформатизації.)

Концепція технічного захисту інформації в Україні визначає основи державної політики у сфері захисту інформації інженерно-технічними заходами. (Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 1997 року № 1126.)

Технічний захист інформації (далі — ТЗІ) є складовою забезпечення національної безпеки України.

Концепція має забезпечити єдність принципів формування і проведення такої політики в усіх сферах життєдіяльності особи, суспільства та держави (соціальной, політичній, економічній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній тощо) і служити підставою для створення програм розвитку сфери ТЗІ.

Л

Ліцензування видів діяльності в галузі зв'язку запроваджується з метою:

- здійснення єдиної державної політики в галузі зв'язку та захисту прав споживачів, координації діяльності різних підприємств у сфері створення і розвитку мереж, систем і служб зв'язку для забезпечення їх взаємодії між собою та з мережами зв'язку загального користування;
- сприяння демонополізації діяльності в галузі зв'язку, розвитку підприємництва і конкуренції;
- залучення коштів підприємств усіх форм власності до розвитку галузі;
- забезпечення високого рівня якості послуг зв'язку.

Діяльність юридичних і фізичних осіб у галузі зв'язку (крім діяльності в мережах зв'язку Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Штабу Цивільної оборони України, мереж технологічного зв'язку та відомчих мереж зв'язку, які не мають виходу на мережі зв'язку загального користування або не надають послуги зв'язку іншим юридичним і фізичним особам) здійснюється за ліцензією згідно з чинним законодавством про підприємництво. Усі юридичні та фізичні особи мають рівні права на отримання ліцензії.

Ліцензії на використання каналів мовлення і діяльність в царині телебачення та радіомовлення видаються згідно із Законом України "Про телебачення і радіомовлення".

Додатковими умовами видачі ліцензії в галузі зв'язку є:

- додержання загальноновстановлених правил і нормативних документів, які регламентують створення єдиної національної системи зв'язку України;
- використання для здійснення даного виду діяльності перспективних технічних засобів і технологій, що передбачаються в єдиній національній системі зв'язку України;
- необхідність розвитку в першу чергу соціально значущих послуг зв'язку, зниження тарифів на ці послуги, для чого допускається часткова реінвестиція на розвиток цих послуг від інших високорентабельних послуг зв'язку.

У разі обмеженої кількості ліцензій та за наявності кількох заяв ліцензія видається на конкурсній основі. Кількість, строк дії та умови отримання ліцензій у цьому випадку визначаються Адміністрацією зв'язку України і публікуються в засобах масової інформації.

Адміністрація зв'язку України веде реєстр виданих ліцензій і публікує їхній перелік у засобах масової інформації. (Ст. 24 Закону про зв'язок.)

Ліцензування підприємств, установ і організацій, які здійснюють діяльність, пов'язану з державною таємницею. Надання підприємствам, установам і організаціям права на діяльність, пов'язану з державною таємницею, здійснюється шляхом оформлення Держав-

ним комітетом України з питань державних секретів відповідного дозволу (ліцензії).

Порядок і умови надання зазначеного дозволу (ліцензії) визначаються Кабінетом Міністрів України.

Підприємства, установи і організації, яким надано зазначений у цій статті дозвіл (ліцензію), набувають право на доступ до конкретної інформації, що становить державну таємницю, згідно з розпорядженням уповноважених на те у висновку Державного експерта з питань таємниць державних органів. За погодженням з цими органами здійснюється передача інформації, що становить державну таємницю, або її носіїв іншим підприємствам, установам і організаціям, які мають відповідний дозвіл (ліцензію). (Ст. 19 Закону про державну таємницю.)

Локалізація програмних продуктів — приведення програмних продуктів, які використовуються в Україні, у відповідність до законів України та інших нормативно-правових актів, стандартів, норм і правил, що діють в Україні. (Ст. 1 Закону про національну програму інформатизації.)

М

Мовою зв'язку в межах України є українська мова та мови інших національностей, якщо інше не обумовлено чинним законодавством України. (Ст. 17 Закону про зв'язок.)

Масова інформація. Див.: **Інформація масова**

Мережа зв'язку — сукупність засобів і споруд зв'язку, поєднаних в єдиному технологічному процесі для забезпечення інформаційного обміну. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Мережа зв'язку (відомча) — мережа зв'язку, що експлуатується юридичною або фізичною особою для задоволення власних потреб. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Мережа зв'язку загального користування — мережа зв'язку, що експлуатується підприємствами та об'єднаннями зв'язку для забезпечення потреб у послугах зв'язку усіх споживачів. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Мережа зв'язку (первинна) — сукупність лінійних і станційних споруд, які утворюють мережу типових каналів передачі та типових трактів. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Мережа зв'язку (первинна місцева) — частина первинної мережі зв'язку, обмежена територією міста та його примиською зоною або адміністративного району. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Мережа зв'язку подвійного призначення — мережа зв'язку, що експлуатується юридичною або фізичною особою для задоволення власних потреб і надання на умовах ліцензування послуг усім споживачам послуг зв'язку. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Мережа технологічного зв'язку — відомча мережа зв'язку для обміну інформацією з метою забезпечення технологічних процесів у виробничій діяльності. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Міжнародна інформаційна діяльність полягає в забезпеченні громадян, державних органів, підприємств, установ і організацій офіційною документованою або публічно оголошеною інформацією про зовнішньополітичну діяльність України, про події та явища в інших країнах, а також у цілеспрямованому поширенні за межами України державними органами і об'єднаннями громадян, засобами масової інформації та громадянами всебічної інформації про Україну.

Громадяни України мають право на вільний і безперешкодний доступ до інформації через зарубіжні джерела, включаючи пряме телевізійне мовлення, радіомовлення і пресу.

Правове становище і професійна діяльність акредитованих в Україні іноземних кореспондентів та інших представників іноземних засобів масової інформації, а також інформаційна діяльність дипломатичних, консульських та інших офіційних представників зарубіжних держав в Україні регулюються законодавством України, відповідними міжнародними договорами, укладеними Україною.

Створення і діяльність спільних організацій у галузі інформації за участі вітчизняних та іноземних юридичних осіб і громадян регулюються законодавством України.

Якщо міжнародним договором встановлені інші правила, ніж ті, які містяться в законодавстві України, що регулює відносини в галузі ін-

формації, то застосовуються норми міжнародного договору, укладеного Україною. (Ст. 50 Закону про інформацію.)

Міжнародна діяльність у галузі захисту інформації в АС — це взаємодія суб'єктів міжнародних відносин у питаннях захисту інформації в АС.

З метою забезпечення міждержавної взаємодії обчислювальних мереж і АС уповноважені Кабінетом Міністрів України органи координують свою роботу щодо захисту інформації з органами захисту інформації інших держав. (Ст. 19 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Міжнародне співробітництво в галузі інформації з питань, що становлять взаємний інтерес, здійснюється на основі міжнародних договорів, укладених Україною та юридичними особами, які займаються інформаційною діяльністю.

Державні органи та інші юридичні особи, які займаються інформаційною діяльністю, можуть безпосередньо здійснювати зовнішньоекономічну діяльність у власних інтересах, а також в інтересах індивідуальних і колективних споживачів, яких вони обслуговують і яким гарантують одержання зарубіжної інформації. (Ст. 51 Закону про інформацію.)

Міжнародне співробітництво у сфері науково-технічної інформації та міжнародна інформаційна діяльність регулюються згідно з чинним законодавством. (Ст. 20 Закону про науково-технічну інформацію.)

Міждержавний обмін науково-технічною інформацією.

1. Здійснюється відповідно до угод, підписаних Україною.
2. Держава забезпечує відкритий і рівноправний доступ своїх громадян і громадян держав-партнерів за угодами до інформаційних ресурсів спільного користування.
3. Уряд України визначає національний інформаційний центр, який координує міждержавний обмін науково-технічною інформацією. (Ст. 21 Закону про науково-технічну інформацію.)

Іноземні юридичні та фізичні особи, а також особи без громадянства можуть інвестувати розвиток сфери науково-технічної інформації України відповідно до чинного законодавства. (Ст. 22 Закону про науково-технічну інформацію.)

Міжнародне співробітництво при виконанні Національної програми інформатизації у сфері інформатизації спрямовується на підвищення економічної ефективності та науково-технічного рівня виконання Національної програми інформатизації. З цією метою до виконання окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації можуть залучатися іноземні юридичні та фізичні особи, іноземні інвестиції.

Держава розвиває і підтримує всі форми міжнародного співробітництва у сфері інформатизації, які не суперечать законодавству та державним інтересам України. (Ст. 27 Закону про національну програму інформатизації).

Міжнародне співробітництво у галузі зв'язку. Встановлення правових, організаційних, технологічних і фінансових відносин із міжнародними організаціями зв'язку, а також представництво України в цих організаціях за дорученням Кабінету Міністрів України, здійснення співробітництва з організаціями зв'язку іноземних держав, міжнародний правовий захист інтересів України у питаннях зв'язку покладається на Адміністрацію зв'язку України, а питання використання радіочастот і радіоелектронних засобів на міжнародному рівні — на Головне управління з питань радіочастот при Кабінеті Міністрів України.

Адміністрація зв'язку України представляє Україну у Міжнародному союзі електрозв'язку (МСЕ), Всесвітньому поштовому союзі та залучає до цієї роботи інші організації, міністерства і відомства. Координацію участі інших міністерств та відомств у роботі МСЕ здійснює Державна комісія з питань зв'язку та радіочастот.

Міжнародне співробітництво в галузі зв'язку здійснюється на основі чинного законодавства та відповідних міжнародних договорів України. (Ст. 31 Закону про зв'язок.)

Міжнародні договори. Якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться в цьому Законі, то застосовуються правила міжнародних договорів. (Ст. 28 Закону про національну програму інформатизації.)

Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України про зв'язок, то засто-

совуються правила міжнародного договору. (Ст. 32 Закону про зв'язок.)

Якщо міжнародним договором, учасником якого є Україна, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться в законодавстві України про авторське право і суміжні права, то застосовуються правила міжнародного договору. (Ст. 3 Закону про авторське право і суміжні права.)

Мова інформації — визначається Законом “Про мови в Україні”, іншими законодавчими актами України в цій галузі, міжнародними договорами та угодами, ратифікованими Україною. (Ст. 11 Закону про інформацію.)

Мова технічної і проектної документації — технічна і проектна документація в Україні виготовляється українською або російською мовою. (Ст. 13. Закону про мови.)

Мова освіти, науки, інформатики і культури — визначається згідно з Конституцією і законодавством України.

Мова у сфері науки в Україні — результати науково-дослідних робіт оформляються українською або російською мовою. Виконавці науково-дослідних робіт можуть вибирати мову публікацій наукових результатів.

У періодичних наукових виданнях, які публікуються українською мовою, виклад основних положень наукових результатів подається російською та іншими мовами. В періодичних наукових виданнях, які публікуються російською або іншою мовою, виклад основних положень наукових результатів подається українською мовою. (Ст. 30 Закону про мови.)

Мова інформатики — в Україні інформатика здійснюється на основі української та російської мов. Комп'ютери, які використовуються в роботі державних, партійних, громадських органів, науково-дослідних, конструкторських установ, засобів зв'язку, у сфері торгівлі, обліку, постачання, в закладах освіти й культури, повинні забезпечувати можливість працювати з україномовними і російськомовними текстами. (Ст. 31 Закону про мови.)

Мова інформації та зв'язку визначається Законом про мови:

Мова засобів масової інформації — в Україні мовою офіційних засобів масової інформації є українська мова. Мовою офіційних засобів масової інформації можуть також бути мови інших національностей. (Ст. 33 Закону про мови.)

Мова роботи пошти і телеграфу — поштово-телеграфна кореспонденція від громадян, державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій для пересилання в межах республіки приймається українською або російською мовою.

Пошта і телеграф забезпечуються конвертами, листівками, бланками та ін., написи на яких виконані українською та російською мовами. (Ст. 34 Закону про мови.)

Мова маркування товарів. Маркування товарів, етикетки на товарах, інструкції щодо користування товарами, виробленими в Україні, виконуються українською мовою.

Маркування товарів для вивозу за межі України здійснюється українською або російською мовою.

Назви у знаках для товарів і послуг подаються українськими заявниками українською мовою, якщо товари реалізуються, а послуги надаються тільки на території України. (Ст. 36. Закону про мови.)

Н

Національна програма інформатизації визначає стратегію розв'язання проблеми забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки соціально-економічної, екологічної, науково-технічної, оборонної, національно-культурної та іншої діяльності у сфері загальнодержавного значення.

Національна програма інформатизації включає:

- Концепцію Національної програми інформатизації;
- сукупність державних програм з інформатизації;
- галузеві програми та проекти інформатизації;
- регіональні програми та проекти інформатизації;
- програми та проекти інформатизації органів місцевого самоврядування.

Національна програма інформатизації формується виходячи з довгострокових пріоритетів соціально-економічного, науково-технічного, національно-культурного розвитку країни з урахуванням світових напрямів розвитку та досягнень у сфері інформатизації і спрямована на розв'язання найважливіших загальносуспільних проблем (забезпечення розвитку освіти, науки, культури, охорони довкілля та здоров'я людини, державного управління, національної безпеки та оборони дер-

жави та демократизації суспільства) та створення умов для інтеграції України у світовий інформаційний простір відповідно до сучасних тенденцій інформаційної геополітики.

Національна програма інформатизації становить комплекс взаємопов'язаних окремих завдань (проектів) інформатизації, спрямованих на реалізацію державної політики та пріоритетних напрямів створення сучасної інформаційної інфраструктури України за рахунок концентрації та раціонального використання фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, виробничого і науково-технічного потенціалу держави, а також координації діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності і громадян у сфері інформатизації. (Ст. 2 Закону про національну програму інформатизації.)

Головною метою Національної програми інформатизації є створення необхідних умов для забезпечення громадян і суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави.

Програма спрямована на розв'язання таких основних завдань:

- формування правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних і гуманітарних передумов розвитку інформатизації;
- застосування та розвиток сучасних інформаційних технологій у відповідних сферах суспільного життя України;
- формування системи національних інформаційних ресурсів;
- створення загальнодержавної мережі інформаційного забезпечення науки, освіти, культури, охорони здоров'я тощо;
- створення загальнодержавних систем інформаційно-аналітичної підтримки діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- підвищення ефективності вітчизняного виробництва на основі широкого використання інформаційних технологій;
- формування та підтримка ринку інформаційних продуктів і послуг;
- інтеграція України у світовий інформаційний простір. (Ст. 5 Закону про національну програму інформатизації.)

Взаємозв'язок Національної програми інформатизації та системи планування економічного і соціального розвитку України здійснюється шляхом внесення їх до відповідного розділу загальнодержавної прог-

рами економічного та соціального розвитку України. (Ст. 7 Закону про національну програму інформатизації.)

Порядок представлення та затвердження Національної програми інформатизації. Кабінет Міністрів України щорічно разом із проектом закону про державний бюджет України на наступний рік подає на розгляд Верховної Ради України:

- доповідь про стан інформатизації в Україні;
- завдання Національної програми інформатизації на наступні три роки;
- програму завдань (робіт) з інформатизації на наступний бюджетний рік із визначенням джерел фінансування.

Завдання Національної програми інформатизації на наступні три роки та обсяги їх бюджетного фінансування на наступний рік щорічно затверджуються Верховною Радою України. (Ст. 9 Закону про національну програму інформатизації.)

Національна система інформаційних ресурсів — найважливіша частина Національної інфраструктури інформатизації (НИІ) — це система, що включає розподілений банк даних і знань із різних галузей виробництва, науки, культури, освіти, торгівлі тощо, яка функціонує з урахуванням високих вимог до надійності, швидкості доступу та захисту даних.

Наявність вільного доступу до інформаційних ресурсів держави з боку як вітчизняних, так і закордонних споживачів сприятиме розвитку інформаційних послуг і становленню ринкового середовища країни. Національна інформаційна інфраструктура створюється з урахуванням світових тенденцій і досягнень, сприятиме рівноправній інтеграції України у світове співтовариство.

Див.: **Концепція Національної програми інформатизації**

Національна система науково-технічної інформації.

Визначення та склад національної системи науково-технічної інформації:

1. Основною метою національної системи науково-технічної інформації є задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави в науково-технічній інформації.

Національна система науково-технічної інформації — це організаційно-правова структура, за допомогою якої формується державна інформаційна політика, а також здійснюється координація робіт щодо

створення, користування, зберігання та поширення національних ресурсів науково-технічної інформації з урахуванням інтересів національної безпеки.

2. Національна система науково-технічної інформації складається із:

- спеціалізованих державних підприємств, установ, організацій, державних органів науково-технічної інформації, наукових і науково-технічних бібліотек, об'єднаних загальносистемними зв'язками та обов'язками;
- підприємств будь-яких організаційно-правових форм, заснованих на приватній чи колективній власності, предметом діяльності яких є інформаційне забезпечення народного господарства і громадян України.

Діяльність складових національної системи науково-технічної інформації здійснюється на основі договірно обумовленого поділу праці в її збиранні, накопичуванні, переробці, зберіганні, поширенні та використанні.

3. Структура національної системи науково-технічної інформації, завдання і функції її основних інформаційних ланок щодо виконання загальносистемних зобов'язань, їхні права і обов'язки визначаються положеннями, що затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом державної виконавчої влади, який здійснює управління у сфері науково-технічної інформації.

4. Відносини між національною системою науково-технічної інформації України та системами науково-технічної інформації інших держав будуються на основі угод і договорів. (Ст. 8 Закону про науково-технічну інформацію.)

Основні завдання національної системи науково-технічної інформації:

- формування на основі вітчизняних і зарубіжних джерел довідково-інформаційних фондів, включаючи бази і банки даних, та інформаційне забезпечення юридичних і фізичних осіб;
- одержання, опрацювання, зберігання, поширення і використання інформації, одержаної в процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності юридичних і фізичних осіб;
- організація надходження до України, опрацювання, зберігання і поширення зарубіжної науково-технічної інформації на основі вивчення світового інформаційного ринку;

- підготовка аналітичних матеріалів, необхідних для прийняття державними органами, органами місцевого і регіонального самоврядування рішень з питань науково-технічного, економічного і соціального розвитку країни;
- аналітично-синтетичне опрацювання першоджерел, реферування опублікованих і не опублікованих на території України джерел науково-технічної та економічної інформації, створення на цій основі і поширення інформаційної продукції та послуг;
- розроблення і впровадження сучасних технологій в науково-інформаційну діяльність;
- організація пропаганди і сприяння широкому використанню досягнень науки і техніки, передового виробничого досвіду;
- створення загальнодоступної мережі бібліотек, інформаційних центрів громадського користування як бази для освіти, виробництва та наукових досліджень, системи реалізації прав громадян на культурний та фаховий розвиток. (Ст. 9 Закону про науково-технічну інформацію.)

Організація надходження та використання зарубіжної науково-технічної інформації. Придбання зарубіжної науково-технічної літератури і документації, баз і банків даних, потрібних для формування державних ресурсів науково-технічної інформації, здійснюється як за безвалютним обміном, так і за рахунок інвалютних коштів органів і служб науково-технічної інформації. Для створення ресурсів зарубіжної науково-технічної інформації державних органів і наукових організацій, що фінансуються з бюджету, валютні кошти щорічно передбачаються в державному бюджеті цільовим призначенням. (Ст. 12 Закону про науково-технічну інформацію.)

Науково-технічна інформація. Див.: **Інформація науково-технічна**

Національна інформаційна інфраструктура — це комплекс, до якого входять обчислювальна та комунікаційна техніка, телекомунікаційні мережі, бази і банки даних і знань, інформаційні технології (IT), система інформаційно-аналітичних центрів різного рівня, виробництво технічних засобів інформатизації, системи науково-дослідних установ і підготовки висококваліфікованих фахівців. Вони є складовими і основ-

ними чинниками, що забезпечують економічне піднесення. (Ст. 1 Закону про національну програму інформатизації.)

Національна інфраструктура інформатизації (НІІ) — категорія, що включає такі компоненти:

- міжнародні та міжміські телекомунікаційні і комп'ютерні мережі;
- систему інформаційно-аналітичних центрів різного рівня;
- інформаційні ресурси;
- інформаційні технології;
- систему науково-дослідних установ із проблем інформатизації;
- виробництво та обслуговування технічних засобів інформатизації;
- системи підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері інформатизації.

Неприпустимість зловживання правом на інформацію. Інформація не може бути використана для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини.

Не підлягають розголошенню відомості, що становлять державну або іншу передбачену законодавством таємницю.

Не підлягають розголошенню відомості, що стосуються лікарської таємниці, грошових вкладів, прибутків від підприємницької діяльності, усиновлення (удочеріння), листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, крім випадків, передбачених законом. (Ст. 46 Закону про інформацію.)

Несанкціонований доступ — доступ до інформації, що здійснюється з порушенням установлених в АС правил розмежування доступу. (Ст. 1 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

О

Об'єднання зв'язку — об'єднання державних підприємств зв'язку для реалізації єдиного технологічного процесу на території України. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Об'єкти інформаційних відносин — це документована або публічно оголошувана інформація про події та явища в галузі політики,

економіки, культури, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах. (Ст. 8 Закону про інформацію.)

Аудіовізуальний твір — твір, який складається з набору пов'язаних між собою зображень, що створюють відчуття руху, із супроводжуваним звучанням або без нього, який можна бачити, а за наявності супроводжувачого звучання — чути. До аудіовізуальних творів належать кінематографічні та інші твори, виражені засобами, аналогічними кінематографії, такі, як телевізійні та інші способи фіксації зображень із супроводжуваним звучанням на магнітних плівках, платівках, дисках тощо. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Комп'ютерна програма — набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи в будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, яку читає машина, і які приводять її у дію для досягнення певної мети або результату. Це поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вихідному або об'єктному коді, включаючи підготовчі матеріали та аудіовізуальні відображення, одержані внаслідок розробки комп'ютерної програми. Поняття “комп'ютерна програма” не поширюється на поняття “база даних”. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Похідний твір — продукт інтелектуальної творчості, заснований на іншому існуючому творі (переклад, адаптація, переробка тощо). Оригінальність його полягає або у творчій переробці твору, що існував раніше, або у творчому перекладі його на іншу мову. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Твір архітектури — твір у галузі мистецтва спорудження будівель, що включає в себе креслення, ескізи і моделі, а також збудовані будівлі та споруди, у тому числі паркову і ландшафтну архітектуру, планування міст тощо. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Примірник — це результат будь-якого поновлення твору. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Твір прикладного мистецтва — твір мистецтва, включаючи твір художнього промислу, який створений ручним або промисловим способом для практичного користування або перенесений на предмети практичного користування. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Фонограма — тільки звуковий запис будь-якого виконання чи інших звуків. Грамофонні платівки, диски, магнітофонні касети та інші носії записів є примірниками фонограми. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Об'єкти захисту інформаційних відносин:

- інформація, що опрацьовується в АС;
- права власників цієї інформації;
- право власників АС;
- права користувача.

Захисту підлягає будь-яка інформація в АС, потреба захисту якої визначається її власником або чинним законодавством. (Ст. 2 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Об'єкти відносин у сфері науково-технічної інформації:

- документована на будь-яких носіях або публічно оголошена вітчизняна і зарубіжна науково-технічна інформація;
- науково-технічна інформація, що охоплює отримувані у процесі науково-дослідної діяльності дані, які зафіксовані у формі, яка забезпечує їхнє відтворення, використання та поширення;
- дослідно-конструкторські дані, що зафіксовані у формі, яка забезпечує їхнє відтворення, використання та поширення;
- проектно-технологічні дані, що зафіксовані у формі, яка забезпечує їхнє відтворення, використання та поширення;
- виробничі дані, що зафіксовані у формі, яка забезпечує їхнє відтворення, використання та поширення;
- результати громадської діяльності, що зафіксовані у формі, яка забезпечує їхнє відтворення, використання та поширення.

Науково-технічна інформація є суспільним надбанням, потрібною умовою продуктивної інтелектуальної діяльності, зокрема наукової і технічної творчості.

Науково-технічна інформація, що є продуктом інтелектуальної творчої праці, становить об'єкт права інтелектуальної власності, а відносини щодо її придбання, зберігання, переробки, використання і поширення регулюються чинним законодавством. (Ст. 2 Закону про науково-технічну інформацію.)

Обмеження на обнародування інформації, що становить державну таємницю, у пресі та інших засобах масової інформації.

Під час підготовки матеріалів для опублікування, поширення у пресі та інших засобах масової інформації або переміщення їх через кордон підприємства, установи, організації та громадяни з метою охорони інформації, що становить державну таємницю, зобов'язані керуватися Законом України "Про інформацію" та іншими актами законодавства.

Контроль за дотриманням законодавства з питань охорони державної таємниці від поширення у пресі та інших засобах масової інформації здійснює Державний комітет України охорони державних таємниць у пресі та інших засобах масової інформації. (Ст. 30 Закону про державну таємницю.)

Обмеження щодо перебування і діяльності в Україні іноземних громадян та іноземних юридичних осіб, а також розташування та переміщення об'єктів і технічних засобів, що їм належать, визначаються відповідним законодавством. (Ст. 32 Закону про державну таємницю.)

Обмеження щодо передачі державних таємниць іншій державі. Інформація, що становить державну таємницю, до скасування рішення про віднесення її до державної таємниці та носії такої інформації до їх розсекречення можуть бути передані іншій державі лише на підставі мотивованого розпорядження Президента України або міждержавних угод, ратифікованих Верховною Радою України. (Ст. 31 Закону про державну таємницю.)

Обмеження прав у зв'язку з допуском до державної таємниці. Громадянин, який має чи мав допуск до державної таємниці і реально був обізнаний з державною таємницею у порядку, встановленому законодавством, може бути обмежений у праві виїзду на постійне проживання в іноземну державу до розсекречування відповідної інформації, але не більш ніж на п'ять років з часу скасування допуску до державної таємниці.

Не обмежується виїзд на постійне проживання в держави, з якими Україна має угоди про взаємну охорону державних таємниць або інші міжнародні угоди, які передбачають такий виїзд.

На громадянина також поширюються обмеження свободи інформаційної діяльності, що випливають із цього закону. (Ст. 28 Закону про державну таємницю.)

Обнародування твору — дія, що робить твір доступним для публіки, якими б засобами це не досягалось. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Обов'язки громадянина щодо збереження державної таємниці. Громадянин, якому надано допуск до державної таємниці, зобов'язаний:

- не допускати розголошення будь-яким способом державної таємниці, яка йому буде довірена або стане відомою у зв'язку з виконанням службових обов'язків;
- не брати участі в об'єднаннях громадян, діяльність яких не підлягає легалізації відповідно до законодавства або заборонена в судовому порядку;
- не брати участі у протиправній діяльності органів іноземних держав та іноземних організацій;
- виконувати вимоги встановленого відповідно до ст. 20 Закону про державну таємницю режиму секретності;
- повідомляти посадових осіб, які надали йому допуск до державної таємниці, про обставини, що перешкоджають збереженню довірливої йому державної таємниці. (Ст. 27 Закону про державну таємницю).

Опрацювання інформації — вся сукупність операцій (збирання, введення, записування, перетворення, зчитування, зберігання, знищення, реєстрація), що здійснюються за допомогою технічних і програмних засобів, включаючи обмін по каналах передачі даних. (Ст. 1 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Умови опрацювання інформації. Інформація, яка є власністю держави, або інформація, захист якої гарантується державою, повинна опрацьовуватися в АС, що має відповідний сертифікат (атестат) захищеності, в порядку, який визначається уповноваженим Кабінетом Міністрів України органом.

У процесі сертифікації (атестації) цих АС здійснюються також перевірка, сертифікація (атестація) розроблених засобів захисту інформації.

Інформація, яка є власністю інших суб'єктів, може опрацьовуватись у зазначених АС за розсудом власника інформації.

Власник інформації може звернутися до органів сертифікації з клопотанням про проведення аналізу можливостей АС щодо належного захисту його інформації та одержання відповідних консультацій. (Ст. 12 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Окреме завдання — комплекс проектів інформатизації, взаємопов'язаних і взаємопогоджених за термінами реалізації, складом виконавців та спрямованих на досягнення конкретних цілей. (Ст. 1 Закону про національну програму інформатизації).

Оперативні заходи охорони державної таємниці здійснюються в ході контррозвідувальної, розвідувальної та оперативно-розшукової діяльності органами Служби безпеки України та іншими державними органами, яким право здійснення такої діяльності надано законодавством.

Перелік і порядок застосування оперативних заходів визначаються відповідним законодавством. (Ст. 36 Закону про державну таємницю.)

Опублікування (випуск твору в світ) — випуск в обіг примірників твору чи фонограми за згодою автора або іншої особи, яким належать авторське право та суміжні права, у кількості, що задовольняє розумні потреби публіки шляхом продажу, здачі в найми, публічного прокату або шляхом іншої передачі права власності чи права володіння примірником твору або фонограми.

Під опублікуванням розуміється також надання доступу до твору, фонограми через електронні системи інформації. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Оскарження відмови і відстрочки задоволення запиту щодо доступу до офіційних документів. Відмову або відстрочку задоволення запиту може бути оскаржено. У разі відмови в наданні документа для ознайомлення або відстрочки задоволення запиту запитувач має право оскаржити відмову або відстрочку до органу вищого рівня.

Якщо на скаргу, подану до органу вищого рівня, дається негативна відповідь, запитувач має право оскаржити цю відмову до суду.

У разі коли запитувач звернувся до суду, обов'язок доводити законність відмови чи відстрочки задоволення запиту покладається на відповідача — державну установу.

Суд має право для забезпечення повноти та об'єктивності розгляду справи запитати офіційні документи, у можливості ознайомлення з якими було відмовлено, і, вивчивши їх, ухвалити рішення про обґрунтованість (або необґрунтованість) дій посадових осіб державної установи.

Якщо відмову або відстрочку визнано необґрунтованою, суд зобов'язує державну установу надати запитувачу змогу ознайомитися з офіційним документом і постановляє окрему ухвалу щодо посадових осіб, які відмовили заявнику.

Необґрунтована відмова у наданні змоги для ознайомлення з офіційними документами або порушення визначеного терміну її надання без поважних причин тягнуть за собою дисциплінарну або іншу відповідальність посадових осіб державних установ у порядку, встановленому законами України.

Офіційні документи, надані на запити органами законодавчої, виконавчої та судової влади України, можуть публікуватися.

Запитувачі мають право робити виписки з наданих їм для ознайомлення офіційних документів, фотографувати їх, записувати текст на магнітну плівку тощо. Власник документів має право за відповідну плату виготовляти за бажанням запитувача копії запитуваних документів.

Не підлягає оплаті робота щодо пошуку офіційних документів.

Оскарження відмови і відстрочки задоволення запиту щодо надання письмової інформації здійснюється в аналогічному порядку. (Ст. 35 Закону про інформацію.)

Оскарження безпідставного засекречування інформації. Громадяни та юридичні особи мають право внести посадовим особам, які надали гриф секретності носію інформації, обов'язкову для розгляду мотивовану пропозицію про розсекречування цієї інформації. Зазначені посадові особи повинні протягом одного місяця дати громадянину чи юридичній особі письмову відповідь із цього приводу.

Рішення про засекречування інформації може бути оскаржено посадовій особі вищого рівня, якій підпорядкована та посадова особа, що надала гриф секретності відповідному носію інформації. У разі незадоволення скарги громадянин або юридична особа мають право оскаржити протиправні дії посадових осіб до суду. (Ст. 15 Закону про державну таємницю.)

Оскарження громадянином відмови в наданні допуску до державної таємниці. Посадові особи, уповноважені ухвалити рішення про надання допуску до державної таємниці, зобов'язані повідомити громадянину у письмовій формі причини і підстави відмови у наданні допуску.

Громадянин має право оскаржити цю відмову посадовій особі вищого рівня, якій підпорядкована та посадова особа, яка відмовила громадянину у допуску до державної таємниці. У разі незадоволення скарги громадянин має право оскаржити протиправні дії посадових осіб до суду. (Ст. 25 Закону про державну таємницю.)

Основа розвитку сучасних телекомунікаційних мереж — категорія, що має такий зміст:

будівництво магістральних волоконно-оптичних каналів зв'язку, завершення формування мережі міжнародного та міжміського телефонного зв'язку з переходом на цифрові системи як найбільш ефективні та прибуткові, розроблення системи лазерного зв'язку, національної системи комп'ютерного телемовлення, наземних і космічних каналів зв'язку, створення інформаційно-телекомунікаційної мережі для освіти та науки тощо. Див.: **Концепція Національної програми інформатизації**.

Організаційно-правове забезпечення процесу інформатизації передбачає розроблення пакету нормативно-правових актів з питань організації та правового регулювання відносин у сфері інформатизації, зокрема:

- захисту авторського права та прав і свобод громадян у питаннях інтенсивної інформаційної взаємодії держави та громадянина згідно з Конституцією України;
- економічного стимулювання створення національного інформаційного ресурсу;
- доступу фізичних та юридичних осіб до міжнародних інформаційних ресурсів;
- розроблення системи державних стандартів у галузі інформатизації;
- сертифікації технічного і програмного забезпечення;
- локалізації програмного забезпечення;
- розроблення нормативних актів про діяльність і взаємодію державних та комерційних структур щодо виконання Програми, залучення різних джерел фінансування, митне регулювання та ін. Див.: **Концепція Національної програми інформатизації**.

Охорона державної таємниці

Зміст охорони державної таємниці включає комплекс:

- організаційно-правових;

- інженерно-технічних;
- криптографічних;
- оперативних заходів, спрямованих на запобігання розголошенню інформації, що становить державну таємницю.

Здійснення цих заходів відповідно до своєї компетенції забезпечують державні органи, передбачені Законом про державну таємницю.

Основні організаційно-правові заходи охорони державної таємниці. З метою охорони державної таємниці встановлюються:

- єдині вимоги щодо виготовлення, користування, збереження, передачі, транспортування і обліку носіїв інформації, що становлять державну таємницю;
- ліцензування підприємств, установ і організацій, які здійснюють діяльність, пов'язану з державними таємницями;
- особливий режим діяльності (режим секретності) вищезазначених підприємств, установ і організацій;
- спеціальний порядок доступу громадян до державної таємниці;
- обмеження щодо обнародування, передачі іншій державі або розповсюдження іншим шляхом інформації, що становить державну таємницю;
- обмеження щодо перебування і діяльності в Україні іноземних громадян та іноземних юридичних осіб, а також розташування і переміщення об'єктів і технічних засобів, що їм належать;
- спеціальний порядок здійснення судових, наглядових, контрольно-ревізійних та інших функцій органів державної влади стосовно підприємств, установ і організацій, діяльність яких пов'язана з державними таємницями;
- відповідальність за порушення законодавства про державну таємницю. (Ст. 17 Закону про державну таємницю.)

Охорона таємниці інформації, що передається засобами зв'язку. Таємниця листування, телефонних розмов, телеграфних, а також інших повідомлень, що передаються засобами зв'язку, охороняється законом.

Підприємства зв'язку всіх форм власності вживають організаційно-технічних заходів щодо захисту інформації згідно з чинним законодавством.

Виймання і огляд поштової кореспонденції та документальних повідомлень, одержання потрібних довідок про них, здійснення контролю

за технічними каналами зв'язку, в тому числі прослуховування телефонних розмов на підприємствах зв'язку всіх форм власності заборонено, крім випадків, передбачених чинним законодавством.

Підприємства і об'єднання зв'язку мають право вилучати у встановленому порядку заборонені до пересилання вкладання у поштові відправлення (зброя, отруйні, легкозаймисті речовини тощо) тільки в присутності відправника. Перелік таких затверджується Кабінетом Міністрів України. (Ст. 27 Закону про зв'язок.)

Охорона об'єктів зв'язку. Підприємства, об'єднання, установи, організації та об'єкти зв'язку охороняються відомчою воєнізованою охороною.

В окремих підрозділах підприємств, об'єднань, установ та організацій зв'язку може встановлюватись особливий режим допуску.

Об'єкти та споруди зв'язку в межах відповідних зон охороняються згідно з чинним законодавством. (Ст. 28 Закону про зв'язок.)

Охорона права на інформацію. Право на інформацію охороняється законом. Держава гарантує всім учасникам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації.

Ніхто не може обмежувати права особи у виборі форм і джерел одержання інформації за винятком випадків, передбачених законом.

Суб'єкт права на інформацію може вимагати усунення будь-яких порушень його права.

Забороняється вилучення друкованих видань, експонатів, інформаційних банків, документів із архівних, бібліотечних, музейних фондів і знищення їх з ідеологічних чи політичних міркувань. (Ст. 45 Закону про інформацію.)

П

Перевірка осіб у зв'язку з їхнім допуском до державної таємниці здійснюється органами Служби безпеки України у місячний строк у порядку, встановленому Законом про державну таємницю і Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність".

У ході перевірки з'ясовуються наявність чи відсутність обставин, передбачених пунктами 2 і 4 частини першої та частиною другою ст. 23 Закону про державну таємницю.

Мотивований висновок органу, який здійснював перевірку, є обов'язковим для посадових осіб, уповноважених ухвалювати рішення про надання допуску до державної таємниці. (Ст. 24 Закону про державну таємницю.)

Передача (відступлення) авторського права:

1. Майнові права можуть бути передані (відступлені) автором або іншою особою, що має авторське право, іншій особі. Автор або інша особа, що має авторське право (ліцензіар), можуть також видати ліцензію іншій особі (ліцензіату) на використання твору відповідно до такої ліцензії. Передача (відступлення) авторського права і видача ліцензії оформляються авторським договором.

2. Особисті (немайнові) права автора не можуть бути передані іншим особам. (Ст. 27 Закону про авторське право і суміжні права.)

Перехід авторського права у спадщину.

1. Майнові права авторів переходять у спадщину. Не переходять у спадщину особисті (немайнові) права автора.

2. Спадкоємці мають право захищати авторство на твір і протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора. (Ст. 25 Закону про авторське право і суміжні права.)

Перехід творів до суспільного надбання.

1. Закінчення терміну дії авторського права на твори означає їх перехід до суспільного надбання.

Твори, які ніколи не охоронялися на території України, також вважаються суспільним надбанням.

2. Твори, які стали суспільним надбанням, можуть вільно використовуватися будь-якою особою без виплати авторської винагороди. При цьому повинні зберігатися право авторства, право на ім'я, право протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора.

3. Постановами Кабінету Міністрів України можуть установлюватися випадки виплати спеціальних відрахувань за використання на території України творів, які стали суспільним надбанням. (Ст. 26 Закону про авторське право і суміжні права.)

Підприємство (оператор) зв'язку — підприємство, що здійснює свою господарську діяльність для забезпечення функціонування засобів, споруд і мереж зв'язку з метою надання послуг зв'язку. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Політика в галузі захисту інформації в АС визначається Верховною Радою України. (Ст. 13 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Порядок віднесення інформації до державної таємниці. Віднесення інформації до державної таємниці здійснюється мотивованим рішенням Державного експерта з питань таємниці.

Рішення Державного експерта з питань таємниць може бути змінено або скасовано Президентом України.

Інформація вважається державною таємницею з часу включення її до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю. (Ст. 7 Закону про державну таємницю.)

Порядок відшкодування витрат, пов'язаних із задоволенням запитів щодо доступу до офіційних документів і надання письмової інформації. Запитувачі повинні повністю або частково відшкодувати витрати, пов'язані з виконанням запитів щодо доступу до офіційних документів і наданням письмової інформації.

Порядок оплати копій запитуваних документів встановлюється державними установами.

Кабінет Міністрів України або інші державні установи визначають порядок і розмір оплати робіт щодо збирання, пошуку, підготовки, створення і надання запитованої письмової інформації, який не повинен перевищувати реальних витрат, пов'язаних із виконанням запитів. (Ст. 36 Закону про інформацію.)

Порядок та умови надання послуг зв'язку в мережах зв'язку загального користування. Підприємства і об'єднання зв'язку всіх форм власності здійснюють свою діяльність на принципах рівного доступу всіх споживачів до послуг зв'язку з наданням переваги органам державної влади.

Послуги операторами зв'язку всіх форм власності надаються споживачам згідно з чинним законодавством, умовами відповідної ліцензії

та договору між споживачем і оператором, а також за умови дотримання споживачем правил користування мережами зв'язку і оплати послуг.

У разі затримки оплати за надані підприємствами зв'язку послуги понад встановлені актами законодавства строки споживачі сплачують пеню в розмірі одного відсотка від вартості неоплачених послуг за кожну добу затримки. У разі зазначеної затримки оплати понад один місяць підприємства зв'язку мають право через місяць після отримання споживачем письмового попередження відмовити йому в подальшому наданні послуг. Відмова підприємства зв'язку в наданні послуг зв'язку може бути оскаржена споживачем у судовому порядку. Припинення надання послуг споживачам не звільняє їх від оплати заборгованості, а підприємство зв'язку має право стягувати суму боргу в судовому порядку.

Послуги місцевих мереж телефонного зв'язку надаються всім споживачам без обмежень після подання письмової заяви. Поважною причиною для відмови підприємством зв'язку в наданні зазначених послуг є відсутність відповідних технічних умов. Відмову може бути оскаржено заявником у судовому порядку.

У місцях із недостатнім рівнем насиченості технічними засобами місцевих мереж електрозв'язку заяві на встановлення телефонів задовольняються у такій послідовності:

- органи державної влади, місцевого самоврядування, прокуратури, суди, органи внутрішніх справ, служби безпеки та військові установи;
- дипломатичні та консульські представництва іноземних держав;
- медичні заклади, пожежні частини, організації, що надають інформацію стосовно стихійних явищ (землетрус, повінь, ураган тощо), державні дошкільні виховні і навчальні заклади, державні заклади науки і культури;
- квартирні телефони громадянам, які згідно з чинним законодавством мають пільги на встановлення квартирних телефонів;
- інші підприємства, установи та організації;
- квартирні телефони іншим громадянам.

Серед громадян виділяються окремі категорії, які згідно з чинним законодавством мають право на позачергове, першочергове та переважне право встановлення квартирних телефонів. Черга в межах зазначених категорій встановлюється з урахуванням часу подачі заяви.

Якщо для будівництва телефонних мереж залучаються кошти юридичних і фізичних осіб, телефони їм встановлюються позачергово без дотримання згаданого вище порядку.

Послуги документального і поштового зв'язку, міжміської телефонної мережі, проводового мовлення надаються за умови їхньої технічної можливості без будь-яких обмежень. Термінові послуги надаються за більш високими тарифами.

Для органів державної влади може встановлюватись пріоритетне обслуговування.

У разі неможливості розшукати адресатів невручені поштові відправлення повертаються відправникам. У разі неможливості розшукати адресатів і відправників нероздані поштові відправлення зберігаються на підприємствах зв'язку протягом шести місяців, після чого:

- гроші, цінні папери і дорогоцінні метали з невручених поштових відправлень передаються до Національного банку України;
- документи (паспорти, дипломи, свідоцтва, посвідчення тощо) з невручених поштових відправлень передаються підприємствам, установам та організаціям, які ці документи видали;
- інші предмети з невручених поштових відправлень реалізуються через торговельну мережу. Кошти, виручені від реалізації цих предметів, після оплати витрат на продаж надходять до місцевих бюджетів.

У разі пошкодження технічних засобів зв'язку підприємства вживають заходів щодо їхнього відновлення в строки, які встановлюються Адміністрацією зв'язку України.

Власники мереж зв'язку подвійного призначення всіх форм власності можуть надавати послуги зв'язку з додержанням особливих умов застосування технічних засобів у мережах зв'язку загального користування.

Підприємства і об'єднання зв'язку надають згідно з чинним законодавством окремим категоріям громадян послуги на пільговій основі з покриттям пов'язаних із цим витрат за рахунок державного і місцевих бюджетів і коштів відповідних фондів і підприємств.

Окремим категоріям працівників і колишнім працівникам підприємств, установ та організацій зв'язку Кабінетом Міністрів України встановлюються пільги щодо надання та оплати послуг зв'язку. (Ст. 14 Закону про зв'язок.)

Порядок оскарження протиправних дій. У разі вчинення державними органами, органами місцевого і регіонального самоврядування та їхніми посадовими особами, а також політичними партіями, іншими об'єднаннями громадян, засобами масової інформації, державними організаціями, які є юридичними особами, та окремими громадянами протиправних дій, передбачених цим законом, ці дії підлягають оскарженню до органів вищого рівня або до суду.

Скарги на протиправні дії посадових осіб подаються в органи вищого рівня, яким підпорядковані ці посадові особи.

У разі незадоволення скарги, поданої до органу вищого рівня, заінтересований громадянин або юридична особа мають право оскаржити протиправні дії посадових осіб до суду. (Ст. 48 Закону про інформацію.)

Послуга зв'язку — продукт (результат) діяльності оператора зв'язку, спрямований на задоволення потреб споживачів. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Поштовий зв'язок — приймання, опрацювання, перевезення та доставка письмових відправлень, матеріальних цінностей, виконання доручень фізичних та юридичних осіб щодо грошових переказів, банківських операцій. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Поштова марка — державний знак, який є засобом оплати послуг поштового зв'язку, виготовлений друкарським способом, із художнім зображенням і зазначенням його номінальної вартості. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Право власності на інформацію — це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження інформацією.

Інформація є об'єктом права власності громадян, організацій (юридичних осіб) і держави. Інформація може бути об'єктом права власності як у повному обсязі, так і об'єктом лише володіння, користування чи розпорядження.

Власник інформації щодо об'єктів своєї власності має право здійснювати будь-які законні дії.

Підставами виникнення права власності на інформацію є:

- створення інформації своїми силами і за свій рахунок;

- договір на створення інформації;
- договір, що містить умови переходу права власності на інформацію до іншої особи.

Інформація, створена кількома громадянами або юридичними особами, є колективною власністю її творців. Порядок і правила користування такою власністю визначаються договором, укладеним між співвласниками.

Інформація, створена організаціями (юридичними особами) або придбана ними іншим законним способом, є власністю цих організацій.

Інформація, створена на кошти державного бюджету, є державною власністю. Інформацію, створену на правах індивідуальної власності, може бути віднесено до державної власності у випадках передачі її на зберігання у відповідні банки даних, фонди або архіви на договірній основі.

Власник інформації має право призначати особу, яка здійснює володіння, використання і розпорядження інформацією, і визначати правила опрацювання інформації та доступ до неї, а також встановлювати інші умови щодо інформації. (Ст. 38 Закону про інформацію.)

Право на інформацію — це право, за яким усі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій.

Реалізація права на інформацію громадянами, юридичними особами і державою не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб.

Кожному громадянину забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законами України. (Ст. 9 Закону про інформацію.)

Право власності на інформацію під час її опрацювання. Право власності на інформацію, створену як вторинну в процесі опрацювання в АС, встановлюється з урахуванням норм авторського права на підставі угоди між власником вхідної інформації і користувачем АС. Якщо такої угоди немає, то така інформація належить користувачу АС, який здійснив це опрацювання. Користувач АС може проводити опрацюван-

ня інформації лише за наявності згоди на те її власника або уповноваженої ним особи, якщо ця інформація не віднесена до категорії загальнодоступної. (Ст. 4 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Право на невиняткову чи виняткову ліцензію.

1. Автору, крім можливості передачі майнових прав, належить виключне право надавати іншій особі дозвіл на використання твору одним або всіма відомими способами на підставі невиняткової чи виняткової ліцензії.

2. Невиняткова ліцензія дає ліцензіату право використовувати твір дозволеним способом нарівні з автором та іншими ліцензіатами невиняткової ліцензії.

3. Виняткова ліцензія дає право тільки ліцензіату використовувати твір дозволеним способом.

4. Право на використання твору, передбачене пунктом 1 цієї статті, може бути обмежене у просторі, за часом і за змістом. (Ст. 28 Закону про авторське право і суміжні права.)

Правопорушення інформаційних відносин. Відповідальність за порушення законодавства про інформацію несуть особи, винні у вчиненні таких порушень:

- необґрунтована відмова від надання відповідної інформації;
- надання інформації, що не відповідає дійсності;
- несвоєчасне надання інформації;
- навмисне приховування інформації;
- примушення до поширення або перешкоджання поширенню чи безпідставна відмова від поширення певної інформації;
- поширення відомостей, що не відповідають дійсності, ганьблять честь і гідність особи;
- використання і поширення інформації стосовно особистого життя громадянина без його згоди особою, яка є власником відповідної інформації внаслідок виконання своїх службових обов'язків;
- розголошення державної або іншої таємниці, що охороняється законом, особою, яка повинна охороняти цю таємницю;
- порушення порядку зберігання інформації;
- навмисне знищення інформації;

- необґрунтоване віднесення окремих видів інформації до категорії відомостей з обмеженим доступом. (Ст. 47 Закону про інформацію.)

Блокування інформації — дії, наслідком яких є припинення доступу до інформації. (Ст. 1 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Витік інформації — результат дій порушника, внаслідок яких інформація стає відомою (доступною) суб'єктам, що не мають права доступу до неї. (Ст. 1 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Втрата інформації — дія, внаслідок якої інформація в АС перестає існувати для фізичних або юридичних осіб, які мають право власності на неї в повному чи обмеженому обсязі. (Ст. 1 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Підробка інформації — навмисні дії, що призводять до перекручення інформації, яка повинна опрацьовуватися або зберігатися в АС. (Ст. 1 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Порушення роботи АС — дії або обставини, які призводять до спотворення процесу опрацювання інформації. (Ст. 1 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Порушення авторського права і суміжних прав.

1. Відтворення, розповсюдження та інше використання, а також ввезення в Україну без дозволу осіб, які мають авторське право і суміжні права, примірників творів, фонограм, програм мовлення є порушенням авторського права і суміжних прав, що дає підстави для судового захисту.

2. Примірники творів, фонограм, виготовлених і розповсюджених із порушенням авторського права і суміжних прав, є контрафактними.

3. Ввезення на територію України примірників творів і фонограм, що охороняються на території України згідно з цим законом, з держави, в якій ці твори і фонограми не охоронялись або перестали охоронятись, визнається порушенням авторського права і суміжних прав. (Ст. 41 Закону про авторське право і суміжні права.)

Порядок використання програмних засобів для виконання Національної програми інформатизації. Програмні засоби для виконання Національної програми інформатизації використовуються в локалізованому вигляді. Порядок локалізації визначається Кабінетом

Міністрів України. (Ст. 21 Закону про національну програму інформатизації.)

Порядок закупівлі програмних і технічних засобів при виконанні Національної програми інформатизації. Закупівля програмних і технічних засобів при виконанні Національної програми інформатизації, яка фінансується з державного бюджету чи відповідних місцевих бюджетів, на суму понад сто тисяч гривень здійснюється на конкурсній основі.

Загальний порядок проведення конкурсу із закупівлі програмних і технічних засобів при виконанні окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації затверджується Кабінетом Міністрів України.

При визначенні переможця конкурсу перевага надається резидентам, якщо за рівних умов відмінність в ціні не перевищує 20 відсотків від величини, що запропонована переможцем-нерезидентом. (Ст. 20 Закону про національну програму інформатизації.)

Порядок захисту авторського права і суміжних прав. Захист особистих і майнових прав осіб, які мають авторське право і суміжні права, може здійснюватися в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством. (Ст. 42 Закону про авторське право і суміжні права.)

Право на науково-технічну інформацію.

1. Усі громадяни України, юридичні особи, державні органи, органи місцевого і регіонального самоврядування згідно з Конституцією України і цим законом мають право на відкриту науково-технічну інформацію, яке передбачає можливість вільного її одержання, зберігання, використання і поширення під час здійснення наукової, науково-дослідної, виробничої, громадської та іншої діяльності, що не забороняється чинним законодавством.

2. Режим доступу до відкритої науково-технічної інформації та інформації з обмеженим доступом регулюється чинним законодавством. (Ст. 5 Закону про науково-технічну інформацію.)

Право власності на науково-технічну інформацію.

1. Науково-технічна інформація згідно з чинним законодавством є об'єктом права власності.

2. Підставою виникнення права власності на науково-технічну інформацію є створення науково-технічної інформації своїми силами і за свій рахунок; виконання договору про створення науково-технічної інформації; виконання будь-якого договору, що містить умови переходу права власності на інформацію до іншої особи.

3. Право власності на науково-технічну інформацію, створену кількома громадянами або юридичними особами, визначається договором, укладеним між творцями цієї інформації.

4. Право власності на науково-технічну інформацію, створену на кошти державного бюджету, визначається державою як ухвалою загальних рішень, так і встановленням форм договорів між фінансуючим державним органом і виконавцем робіт щодо створення науково-технічної інформації.

Науково-технічна інформація, що є об'єктом права приватної або інших форм власності, може переходити в державну власність у разі передачі її до відповідних державних банків даних, фондів або архівів на договірній основі. Може використовуватись форма передачі інформації на зберігання або використання без передачі прав власності в повному обсязі. (Ст. 6 Закону про науково-технічну інформацію.)

Відносини між власниками науково-технічної інформації, її споживачами і посередниками.

1. Споживач науково-технічної інформації несе відповідальність за дотримання прав власника цієї інформації. Він не має права передачі одержаної науково-технічної інформації третій особі, якщо це не обумовлено договором між власником і споживачем науково-технічної інформації.

Якщо споживач науково-технічної інформації одержав від її власника або через посередника інформацію, що не відповідає умовам договору між ними, він має право вимагати від власника або посередника безплатного усунення недоліків у погоджений термін.

У разі відмови власника або посередника добровільно задовольнити законні вимоги споживача спір розв'язується в суді або арбітражному суді.

2. Власник здійснює своє право щодо науково-технічної інформації самостійно або через посередника. Відносини між власником і посередником регулюються договором. (Ст. 7 Закону про науково-технічну інформацію.)

Принципи інформаційних відносин (основні).

Основними принципами інформаційних відносин є:

- гарантованість права на інформацію;

- відкритість, доступність інформації та свобода її обміну;
- об'єктивність, вірогідність інформації;
- повнота і точність інформації;
- законність одержання, використання, поширення та зберігання інформації. (Ст. 5. Закону про інформацію.)

Присвоєння радіочастоти або радіочастотного каналу — дозвіл на використання конкретної радіочастоти або смуги. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Програма інформатизації — це комплекс взаємопов'язаних окремих завдань (проектів) інформатизації, спрямованих на реалізацію державної політики та пріоритетних напрямів створення сучасної інформаційної інфраструктури України за рахунок концентрації та раціонального використання фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, виробничого та науково-технічного потенціалу держави, а також координації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності і громадян у сфері інформатизації.

Головною метою Програми є забезпечення громадян і суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією на основі широкого використання інформаційних технологій, гарантування інформаційної безпеки держави.

Програма спрямована на *розв'язання таких основних завдань*:

- формування правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних і гуманітарних передумов розвитку інформатизації;
- застосування та розвиток сучасних інформаційних технологій у відповідних сферах суспільного життя;
- формування системи національних інформаційних ресурсів;
- створення загальнодержавної мережі інформаційного забезпечення науки, освіти, культури, охорони здоров'я тощо;
- створення загальнодержавних систем інформаційно-аналітичної підтримки діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- формування та підтримка ринку інформаційних продуктів і послуг;
- інтеграція України у світовий інформаційний простір.

У межах Програми передбачається створення національних баз даних і знань, на основі яких мають створюватися галузеві бази даних та

інформаційні системи про населення, географію України, геолого-фізичні системи, з питань архітектури, патентів та ін.

На сучасному етапі реалізації Програми передбачається сприяння створенню і освоєнню виробів обчислювальної техніки та електроніки, сучасних приладів і обладнання, конкурентоздатних на світовому ринку, створенню замкнутого технологічного циклу вітчизняного виробництва сучасних компакт-дисків і перспективних DVD-дисків для забезпечення запису, збереження і розповсюдження аудіо- і відеоінформації та комп'ютерних баз даних великої ємності, створенню діючих зразків високоефективних ЕОМ різних класів, інтелектуальних робочих станцій, нейрокомп'ютерів, масових засобів інформатизації, таймерних комп'ютерних систем, систем комп'ютерного управління технологічними процесами, створенню вітчизняної елементної бази, налагодженню серійного виробництва електронних карток і впровадженню інформаційних систем з їхнім використанням. Виконання проектів зазначеного розділу Програми сприятиме підвищенню рівня самозабезпечення засобами інформатизації і перетворенню України на рівноправного партнера у міжнародному розподілі праці з виробництва та використання засобів інформатизації.

Див.: Концепція Національної програми інформатизації

Програми та проекти інформатизації органів місцевого самоврядування формуються цими органами і повинні відповідати Національній програмі інформатизації, ухвалюватися і виконуватися за погодженням із Генеральним державним замовником.

Відбір виконавців для програм і проектів інформатизації органів місцевого самоврядування проводиться згідно з вимогами ст. 15 Закону про національну програму інформатизації.

За поданням Генерального державного замовника Кабінет Міністрів України може зупинити виконання програми і проекту інформатизації органів місцевого самоврядування у випадках, передбачених Законом про національну програму інформатизації.

Проект інформатизації — комплекс взаємопов'язаних заходів, як правило інвестиційного характеру, що узгоджені за часом, використанням певних матеріально-технічних, інформаційних, людських, фінансових та інших ресурсів і мають на меті створення заздалегідь визначених інформаційних і телекомунікаційних систем, засобів інформатизації та інформаційних ресурсів, які відповідають певним технічним умо-

вам і показникам якості. (Ст. 1 Закону про національну програму інформатизації.)

Публічне виконання — подання творів, виконань, фонограм, передач мовлення шляхом декламації, гри, співу, танцю та іншим способом як безпосередньо (у живому виконанні), так і за допомогою будь-яких пристроїв і процесів (за винятком передачі в ефір чи по проводах) у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до звичайного кола сім'ї або близьких знайомих сім'ї, незалежно від того, чи присутні вони в одному місці і в один і той же час або в різних місцях і в різний час. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Публічний показ — будь-яка демонстрація оригіналу або примірника творів, виконань, передач організацій мовлення безпосередньо або на екрані за допомогою плівки, слайда, телевізійного кадру тощо (за винятком передач в ефір чи по проводах) або за допомогою інших пристроїв чи процесів у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до звичайного кола сім'ї чи близьких знайомих сім'ї, незалежно від того, чи присутні вони в одному місці і в один і той же час або в різних місцях і в різний час.

Публічний показ аудіовізуального твору означає демонстрацію окремих кадрів аудіовізуального твору без дотримання їхньої послідовності. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Р

Регіональні програми та проекти інформатизації розробляються місцевими органами виконавчої влади як складова частина Національної програми інформатизації і погоджуються з Генеральним державним замовником Національної програми інформатизації. При формуванні регіональних програм інформатизації враховуються регіональні особливості загальнодержавних проектів інформатизації органів державної влади, а також регіональні аспекти галузевих програм інформатизації.

Організація виконання регіональних програм і проектів інформатизації здійснюється структурними підрозділами, які визначаються місцевими органами виконавчої влади.

Відбір виконавців для регіональних програм і проектів проводиться згідно зі ст. 15 Закону про національну програму інформатизації.

За поданням Генерального державного замовника Кабінет Міністрів України може зупинити виконання регіональної програми і проекту інформатизації у випадках, передбачених Законом про національну програму інформатизації.

Регулювання використання радіочастот і радіоелектронних засобів. Регулювання використання радіочастотного спектра в Україні й позицій радіоелектронних засобів на геостаціонарній орбіті в Україні є виключним правом держави і покладається на Кабінет Міністрів України.

Національна таблиця розподілу радіочастот затверджується Кабінетом Міністрів України.

Діяльність щодо використання радіочастотного спектра і радіоелектронних засобів і забезпечення їхньої електромагнітної сумісності здійснюються за принципами:

- державного регулювання використання радіочастотного спектра і радіоелектронних засобів на дозвільній основі;
- беззаперечного дотримання норм і правил використання радіочастотного спектра і радіоелектронних засобів та забезпечення їхньої електромагнітної сумісності з урахуванням вимог Міжнародної конвенції електрозв'язку, Регламенту радіозв'язку та інших документів Міжнародного союзу електрозв'язку;
- відповідальності юридичних і фізичних осіб за невиконання вимог Закону про зв'язок і виданих відповідно до нього правил, норм та інструкцій.

Розподіл радіочастот у межах Національної таблиці розподілу радіочастот і частотно-орбітального ресурсу геостаціонарної орбіти проводить Головне управління з питань радіочастот при Кабінеті Міністрів України.

Присвоєння радіочастот, позивних сигналів, оформлення відповідних дозволів (ліцензій) на виготовлення, реалізацію (продаж), використання радіоелектронних засобів на території України, а також ввезення їх з-за кордону та державний нагляд за їхньою роботою здійснюють спеціальні органи, уповноважені Кабінетом Міністрів України. Координацію та контроль роботи цих органів здійснює Головне управління з питань радіочастот при Кабінеті Міністрів України.

Державна комісія з питань зв'язку і радіочастот і Головне управління з питань радіочастот при Кабінеті Міністрів України через спеціальні органи при відповідних міністерствах і відомствах і при Національній

раді України з питань телебачення і радіомовлення (щодо частот для телебачення та радіомовлення) здійснюють нагляд за додержанням установленого порядку використання радіочастотного спектра, радіоелектронних засобів і систем кабельного телебачення, норм радіовипромінювання і допустимих індустриальних перешкод радіоприйому. (Ст. 20 Закону про зв'язок.)

Режим діяльності підприємств, установ і організацій (особливий). Особливий режим діяльності підприємств, установ і організацій, пов'язаної з державною таємницею (режим секретності), запроваджується в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. (Ст. 20 Закону про державну таємницю.)

Режим доступу до інформації — це передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення і зберігання інформації.

За режимом доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом.

Держава здійснює контроль за режимом доступу до інформації.

Завдання контролю за режимом доступу до інформації полягає у забезпеченні додержання вимог законодавства про інформацію всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, недопущенні необґрунтованого віднесення відомостей до категорії інформації з обмеженим доступом.

Державний контроль за додержанням встановленого режиму здійснюється спеціальними органами, які визначають Верховна Рада України і Кабінет Міністрів України.

У порядку контролю Верховна Рада України може вимагати від урядових установ, міністерств, відомств звіти, які містять відомості про їхню діяльність щодо забезпечення інформацією зацікавлених осіб (кількість випадків відмови у наданні доступу до інформації із зазначенням мотивів таких відмов; кількість та обґрунтування застосування режиму обмеженого доступу до окремих видів інформації: кількість скарг на неправомірні дії посадових осіб, які відмовили у доступі до інформації, та вжиті щодо них заходи тощо). (Ст. 28 Закону про інформацію.)

Репрографічне відтворення (репродукування) — факсимільне відтворення у будь-якому розмірі (збільшеному чи зменшеному) оригіналу або примірника твору (письмового чи іншого графічного твору)

шляхом фотокопіювання або іншими технічними засобами, ніж видання. Репрографічне відтворення не включає в себе запис в електронній (включаючи цифрову), оптичній чи іншій формі, яку читає машина. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Ринок науково-технічної інформації.

Науково-технічна інформація як об'єкт товарних відносин. Інформаційна продукція та послуги органів науково-технічної інформації, а також підприємств, установ, організацій, окремих громадян, які здійснюють науково-інформаційну діяльність, можуть бути об'єктами товарних відносин, що регулюються чинним законодавством.

Ціни на інформаційну продукцію та послуги встановлюються договорами, за винятком випадків, передбачених Законом про науково-технічну інформацію. (Ст. 13 Закону про науково-технічну інформацію.)

Формування ринку науково-технічної інформації:

1. Органи науково-технічної інформації, підприємства, організації, громадяни, що здійснюють науково-інформаційну діяльність і вільно реалізують свою інформаційну продукцію та інформаційні послуги, є товаровиробниками, які беруть участь у створенні ринку на загальних підставах незалежно від форм власності.

2. Товаровиробник має право вчиняти будь-які дії стосовно реалізації своєї продукції, що не суперечать чинному законодавству.

3. Підприємства, установи і організації незалежно від форм власності, що здійснюють науково-інформаційну діяльність, є вільними у виборі постачальників інформації, форм відносин з ними, методів і видів інформування, а також номенклатури інформаційної продукції та послуг, крім випадків, коли власники цих підприємств, установ і організацій встановлюють певні вимоги щодо номенклатури продукції, сфери інформаційного обслуговування тощо. (Ст. 14 Закону про науково-технічну інформацію.)

Умови надання інформаційної продукції та послуг:

1. Державні органи та служби науково-технічної інформації, які організують використання державних ресурсів науково-технічної інформації, здійснюють її пошук і передачу на безприбуткових засадах. У наукових і науково-технічних бібліотеках, які фінансуються з бюджету, науково-технічна інформація, що не потребує спеціального тематичного пошуку або копіювання, надається безплатно.

2. Огляди, аналітичні і фактографічні довідки, інші види інформаційної продукції, що готуються на основі аналізу, оцінки та узагальнення науково-технічної інформації (за винятком державних замовлень), реалізуються на комерційних засадах.

Без отримання прибутку здійснюється репродукування друківаних творів у галузі науки і техніки з науковою, навчальною і освітньою метою згідно з чинним законодавством.

3. Державні органи та служби науково-технічної інформації, інші інформаційні центри, фірми, підприємства, установи і організації, які формують ресурси науково-технічної інформації за рахунок власних коштів, надають інформаційну продукцію і послуги на комерційних засадах.

4. У ході здійснення купівлі-продажу інформаційної продукції повинні гарантуватись охорона прав інтелектуальної власності, державної та комерційної таємниці, законні права та інтереси власника і виробника інформаційної продукції і послуг. (Ст. 15 Закону про науково-технічну інформацію.)

Відносини виробників і споживачів науково-технічної інформації. Відносини між державними органами і службами науково-технічної інформації, підприємствами, установами і організаціями будь-яких форм власності, які здійснюють науково-інформаційну діяльність, і споживачами інформації будуються на основі контрактів (договорів) та на інших формах угод, передбачених чинним законодавством. Контракт (договір) є основним документом, що регламентує стосунки між виробником і споживачем інформації.

На контрактній (договірній) основі можуть також здійснюватись інформаційне забезпечення, наукові дослідження і розробки для органів державної влади, крім випадків, коли чинними законами передбачено безплатне надання інформації цим органам.

Розрахунки з зарубіжними партнерами здійснюються на договірних умовах і в порядку, встановленому законодавством. (Ст. 16 Закону про науково-технічну інформацію).

Рішення Державного експерта з питань таємниць. У рішенні Державного експерта з питань таємниць зазначаються:

- інформація, яка має становити державну таємницю, та її відповідність вимогам, передбаченим ст. 6 Закону про державну таємницю;
- підстави віднесення інформації до державної таємниці та у разі її розголошення обґрунтування шкоди життєво важливим інтересам України;

- ступінь секретності зазначеної інформації;
- строк, на який засекречується інформація;
- обсяг необхідного фінансування заходів щодо її охорони;
- державний орган (органи), який вніс пропозицію про віднесення цієї інформації до державної таємниці, і державний орган (органи), якому надається право ухвалювати рішення щодо кола суб'єктів, які матимуть доступ до цієї інформації;
- строк чинності рішення про віднесення інформації до державної таємниці. (Ст. 9 Закону про державну таємницю.)

Розподіл смуг радіочастот — визначення в Національній таблиці розподілу радіочастот смуг радіочастот із метою їх застосування однією чи кількома службами радіозв'язку, радіонавігації або радіоастрономії. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

С

Скасування допуску до державної таємниці. Скасування раніше наданого допуску до державної таємниці можливе у разі виникнення або виявлення обставин, передбачених ст. 23 Закону про державну таємницю, а також коли громадянин припинив професійну діяльність, у зв'язку з якою йому оформлявся допуск.

На прохання громадянина допуск його до державної таємниці скасовується протягом трьох днів з часу звернення щодо скасування допуску.

Рішення про скасування допуску ухвалюється посадовими особами, які уповноважені ухвалювати рішення про його надання. Це рішення може бути оскаржене у порядку, передбаченому положеннями Закону про державну таємницю.

Споруди зв'язку — будівлі, вежі, антени, повітряні й кабельні лінії, проміжні та кінцеві пристрої ліній зв'язку, поштові шафи та інші пристрої, що використовуються для організації поштового або електричного зв'язку. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Строк дії рішення про віднесення інформації до державної таємниці. Строк, протягом якого діє рішення про віднесення інформації до державної таємниці, встановлюється Державним експертом з питань таємниць з урахуванням ступеня секретності інформації та інших обставин і не може перевищувати 30 років.

Після закінчення зазначеного строку його може бути продовжено рішенням Державного експерта з питань таємниць. (Ст. 11 Закону про державну таємницю.)

Строк засекречування інформації залежить від ступеня її секретності та встановлюється у рішенні Державного експерта з питань таємниць згідно зі ст. 9 цього закону. Він не може перевищувати для інформації “особливої важливості” — 30 років, для інформації “цілком таємно” — 10 років, для інформації “таємно” — 5 років.

Перебіг строку засекречування починається з часу надання грифу секретності відповідному носієві інформації.

Президент України, Голова Верховної Ради України або прем'єр-міністр України з власної ініціативи чи на підставі рішення інших державних експертів із питань таємниць можуть продовжити строк засекречування інформації. (Ст. 14 Закону про державну таємницю.)

Суб'єкти інформаційних відносин. Див.: **Учасники інформаційних відносин**

Служба захисту інформації в АС. Див.: **Учасники інформаційних відносин**

Т

Твори, що охороняються державою. (Ст. 5 Закону про авторське право і суміжні права.)

1. Цим законом охороняються твори у галузі науки, літератури і мистецтва, а саме:
 - 1) літературні письмові твори белетристичного, наукового, технічного або практичного характеру (книги, брошури, статті, комп'ютерні програми тощо);

- 2) виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори;
- 3) музичні твори з текстом і без тексту;
- 4) драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу;
- 5) аудіовізуальні твори;
- 6) скульптури, картини, малюнки, гравюри, літографії та інші твори образотворчого мистецтва;
- 7) твори архітектури;
- 8) фотографії;
- 9) твори прикладного мистецтва, якщо вони не охороняються спеціальним законом про промислову власність;
- 10) ілюстрації, карти, плани, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, архітектури та інших галузей науки;
- 11) сценічні обробки творів, зазначених у підпункті 1 пункту 1 цієї статті, і обробки фольклору, придатні для сценічного показу;
- 12) переклади, адаптації, аранжування, інші переробки творів і обробки фольклору (похідні твори) без заподіяння шкоди охороні оригінальних творів, на основі яких створено похідні твори;
- 13) збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, включаючи бази даних, інші складові твори за умови, що вони є результатом творчої праці у доборі, координації або упорядкуванні змісту без заподіяння шкоди охороні творів, що входять до них;
- 14) інші твори.

2. Підлягають охороні за цим законом як обнародовані, так і необнародовані твори в галузі науки, літератури і мистецтва незалежно від їхнього призначення, жанру, достоїнства, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо), а також способу відтворення, виражені в усній, письмовій чи будь-якій іншій формі.

Охорона частини твору. Частина твору, яка може використовуватися самостійно, включаючи і оригінальну назву твору, розглядається як твір і охороняється цим законом. (Ст. 6 Закону про авторське право і суміжні права.)

Твори, що не охороняються авторським правом. (Ст. 7 Закону про авторське право і суміжні права.)

1. Не охороняються цим законом повідомлення про новини дня або повідомлення про поточні події, що мають характер звичайної прес-інформації:

- твори народної творчості;
- офіційні документи (закони, укази, постанови, судові рішення тощо);
- державні символи та знаки (прапори, герби, ордени, грошові знаки), затверджені державними органами.

2. За цим законом охорона не поширюється на

- будь-які ідеї;
- процедуру;
- метод;
- процес;
- концепцію;
- відкриття;
- винахід;
- корисну модель;
- промисловий зразок;
- знак для товарів і послуг;
- раціоналізаторську пропозицію;
- звичайні дані, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі тощо (пункт 2 ст. 7 змінено згідно із Законом № 75/95-ВР від 28.02.95).

Вільне використання твору. Без згоди автора або іншої особи, що має авторське право, але з обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення допускається:

- 1) використання цитат (коротких уривків) з опублікованих творів в обсязі, виправданому поставленою метою, введення цитування статей з газет і журналів у формі оглядів преси, якщо воно зумовлено критичним, полемічним, науковим або інформаційним характером твору, до якого цитати вводяться, вільне використання цитат у формі коротких уривків із виступів і творів, введених до фонограми або радіо- і телевізійних передач;

- 2) використання літературних і художніх творів в обсязі, виправданому поставленою метою, як ілюстрацій у виданнях, у передачах мовлення, у записах звуку або зображення навчального характеру;
- 3) відтворення у пресі, передача в ефір або інше публічне повідомлення опублікованих у газетах або журналах статей з поточних економічних, політичних, релігійних питань чи переданих в ефір творів такого ж характеру у випадках, коли право на таке відтворення, передачу в ефір і по проводах або інше публічне повідомлення спеціально не заборонене автором;
- 4) відтворення з метою висвітлення поточних подій засобами фотографії або кінематографії, передача в ефір або інше публічне повідомлення творів, побачених або почутих під час перебігу таких подій, у обсязі, виправданому інформаційною метою;
- 5) видання випущених у світ творів рельєфно-крапковим шрифтом для сліпих;
- 6) відтворення творів для судового і адміністративного провадження в обсязі, виправданому цією метою;
- 7) публічне виконання музичних творів під час офіційних і релігійних церемоній, а також похоронів у обсязі, виправданому характером таких церемоній;
- 8) відтворення з інформаційною метою у газетах та інших періодичних виданнях, передача в ефір або інше публічне сповіщення публічно виголошених промов, звернень, доповідей та інших подібних творів у обсязі, виправданому поставленою метою;
- 9) копіювання твору в особистих цілях за умов, передбачених ст. 16—19 Закону про авторське право і суміжні права.

Цей перелік є вичерпним, крім випадків, передбачених Законом про авторське право і суміжні права.

Термін охорони прав авторів.

1. Охорона, що надається цим законом, діє протягом усього життя автора і 50 років після його смерті, крім випадків, передбачених цією статтею.

2. Для творів, обнародованих анонімно або під псевдонімом, термін охорони закінчується через 50 років після того, як твір було обнароду-

вано. Якщо взятий автором псевдонім не викликає сумніву щодо особи автора або якщо автор твору, обнародованого анонімно або під псевдонімом, розкриє свою особу протягом 50 років, застосовується термін охорони, передбачений пунктом 1 цієї статті.

3. Термін охорони творів, створених у співавторстві, діє протягом усього життя і 50 років після смерті останнього співавтора. Термін охорони творів посмертно реабілітованих авторів діє протягом 50 років після їхньої реабілітації.

4. Авторське право на твір, уперше опублікований протягом 30 років після смерті автора, діє протягом 50 років від дати його правомірного опублікування.

5. Дія терміну охорони, встановленого пунктами 1—4 цієї статті, починається з 1 січня року, наступного за роком, в якому мали місце юридичні факти, передбачені у зазначених пунктах.

6. Право авторства, право на ім'я і право протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посягання на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора, охороняються безстроково. (Ст. 24 Закону про авторське право і суміжні права.)

Термін розгляду запиту щодо доступу до офіційних документів. Термін вивчення запиту на предмет можливості його задоволення не повинен перевищувати десяти календарних днів.

Протягом указанного терміну державна установа письмово доводить до відома запитувача, що його запит буде задоволено або що запитуваний документ не підлягає наданню для ознайомлення.

Задоволення запиту здійснюється протягом місяця, якщо інше не передбачено законом.

Аналогічний термін розгляду встановлюється і щодо запиту про надання письмової інформації. (Ст. 33 Закону про інформацію.)

Типова структура інформаційно-аналітичних центрів органів державної влади і місцевого самоврядування — формування інформаційно-аналітичної та програмно-технічної бази органів державної влади і місцевого самоврядування, що дає можливість повно і оперативно аналізувати та оцінювати ситуацію в усіх сферах і галузях діяльності

суспільства. З цією метою передбачається здійснити інтеграцію сучасних інформаційних систем органів державної влади і органів місцевого самоврядування та інформаційних ресурсів, тобто створити єдину інформаційно-телекомунікаційну систему збору, опрацювання та передачі даних, потрібних для ухвали стратегічно важливих рішень у сфері економіки, внутрішньої та зовнішньої політики. У сфері правоохоронної діяльності якісно нова організація специфічних режимів зберігання та опрацювання інформації, зв'язок із міжнародними правоохоронними органами забезпечать реалізацію активної, наступальної стратегії в боротьбі з правопорушеннями, корупцією, організованою злочинністю, застосування нових інформаційних технологій у розкритті злочинів. (Ст. 1 Закону про національну програму інформатизації.)

У

Умови застосування технічних засобів у мережах зв'язку загального користування. Усі технічні засоби та обладнання, що застосовуються в мережах зв'язку загального користування, повинні мати сертифікат, виданий згідно з вимогами чинного законодавства з питань стандартизації та сертифікації.

У разі розвитку і реконструкції мереж зв'язку загального користування підприємства зв'язку всіх форм власності повинні використовувати засоби зв'язку вітчизняного виробництва за їх рівних техніко-економічних показників з імпортними засобами. (Ст. 25 Закону про зв'язок.)

Учасники інформаційних відносин — суб'єкти інформаційних відносин:

- громадяни;
- юридичні особи;
- держава,

які набувають предбачених законом прав і обов'язків у процесі інформаційної діяльності. (Ст. 7 Закону про інформацію, ст. 1 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Суб'єктами інформаційних відносин можуть бути також інші держави, їхні громадяни та юридичні особи, міжнародні організації та особи без громадянства. (Ст. 7 Закону про інформацію.)

Основними учасниками цих відносин є:

- автори інформації;
- споживачі інформації;
- поширювачі інформації;
- зберігачі (охоронці) інформації. (Ст. 42 Закону про інформацію.)

Автор — фізична особа, творчою працею якої створено твір. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

1. Первинним суб'єктом, якому належить авторське право, є автор.

2. Автором вважається особа, зазначена як автор на примірнику обнародованого твору, на рукописі або на оригіналі твору мистецтва, якщо в судовому порядку не буде доведено інше. (Ст. 11 Закону про авторське право і суміжні права.)

Особисті (немайнові) права автора. Автору належать такі особисті (немайнові) права:

- 1) вимагати визнання свого авторства, згадування імені у зв'язку з використанням твору, якщо це практично можливо;
- 2) забороняти згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімом;
- 3) вибирати псевдонім (вигадане ім'я) у зв'язку з використанням твору;
- 4) протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі та репутації автора;
- 5) на обнародування твору. (Ст. 13 Закону про авторське право і суміжні права.)

Майнові права автора:

1. Автору або іншій особі, яка має авторське право, належать виключні права на використання твору в будь-якій формі і будь-яким способом.

2. Автору або іншій особі, яка має авторське право, належить виключне право дозволяти або забороняти:

- 1) відтворення творів;
- 2) публічне виконання і публічне сповіщення творів;
- 3) публічний показ;
- 4) будь-яке повторне публічне сповіщення в ефірі чи по проводах вже переданих в ефір творів, якщо воно здійснюється іншою організацією;
- 5) переклади творів;
- 6) переробки, адаптації, аранжування та інші подібні зміни творів;
- 7) розповсюдження творів шляхом продажу, відчуження іншим способом або шляхом здачі в найом чи у прокат й іншої передачі до першого продажу примірників твору;
- 8) здача в найом після першого продажу, відчуження іншим способом примірників аудіовізуальних творів, музичних творів у нотній формі, а також творів, зафіксованих на фонограмі або у формі, яку читає машина;
- 9) імпорт примірників творів.

Цей перелік не є вичерпним.

3. Виключні права авторів на використання творів архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва включають у себе і право участі у практичній реалізації проектів цих творів.

4. Автор має право дозволяти або забороняти використовувати свій твір також іншими способами.

5. За винятком випадків, передбачених ст. 15–19 Закону про авторське право і суміжні права, особа, яка має авторське право, вправі вимагати виплати винагороди за будь-яке використання її твору. Винагорода може здійснюватися у вигляді одноразового платежу (одноразова винагорода), у формі відрахувань (відсотків) за кожний проданий примірник чи кожне використання твору або складатися із змішаних платежів.

Розмір і порядок обчислення авторської винагороди за створення і використання твору встановлюються в авторському договорі, а також у договорах, що укладаються організаціями, які управляють майновими правами авторів на колективній основі, з користувачами.

Кабінетом Міністрів України можуть установлюватися мінімальні ставки авторської винагороди, які індексуються одночасно з індексацією мінімальних розмірів заробітної плати.

6. Обмеження майнових прав, установлені ст. 15–19 Закону про авторське право і суміжні права, здійснюються за умови, що вони не завдаватимуть шкоди нормальному використанню твору і не обмежуватимуть безпідставно законні інтереси автора. (Ст. 14 Закону про авторське право і суміжні права.)

Виробник фонограм — фізична чи юридична особа, яка вперше здійснила запис будь-якого виконання або інших звуків на фонограмі. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Виконавець — актор (театру, кіно тощо), співак, музикант, диригент, танцюрист або інша особа, яка виконує роль, співає, читає, декламує, грає на музичному інструменті чи будь-яким іншим способом виконує твори літератури або мистецтва, включаючи твори фольклору, а також інші особи, які займаються такою ж творчою діяльністю, в тому числі виконують циркові, естрадні, лялькові номери. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Виконавці окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації. Виконавцями окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації можуть бути підприємства, установи, організації усіх форм власності. Органи місцевого самоврядування можуть брати участь у виконанні окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації або за наявності фінансово-економічних обґрунтувань здійснювати власні проекти інформатизації. Відбір виконавців окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації проводиться на конкурсних засадах. При визначенні переможця конкурсу перевага надається резидентам, якщо за рівних умов різниця в термінах виконання завдань (робіт) і вартості завдань (робіт) не перевищує 20 відсотків від величини, що запропонована нерезидентом.

Виконання окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації здійснюється за договорами (контрактами), укладеними

згідно із законодавством між Генеральним державним замовником або державним замовником і виконавцями окремих завдань (проектів).

Для суб'єктів підприємницької діяльності — монополістів у сфері їхньої діяльності укладання договорів (контрактів) на виконання завдань (робіт) щодо реалізації проектів Національної програми інформатизації є обов'язковим. Рішення щодо виконання таких завдань (робіт) ухвалюються Генеральним державним замовником за погодженням з Антимонопольним комітетом України. Умови виконання зазначених у цій статті договорів (контрактів), а також відповідальність сторін визначаються відповідними нормативно-правовими актами.

Порядок формування та виконання окремих завдань і проектів Національної програми інформатизації визначається Положенням про формування та виконання Національної програми інформатизації, що затверджується Кабінетом Міністрів України. (Ст. 15 Закону про національну програму інформатизації.)

Власник засобів, споруд або мереж зв'язку — юридична або фізична особа, яка є суб'єктом права власності відповідно на засоби, споруди або мережі зв'язку. (Ст. 1 Закону про зв'язок.)

Замовники Національної програми інформатизації:

Генеральний державний замовник Національної програми інформатизації та державні замовники окремих завдань (проектів) інформатизації цієї Програми.

Генеральним державним замовником Національної програми інформатизації є центральний орган виконавчої влади, визначений Кабінетом Міністрів України.

Державними замовниками окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації можуть бути органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, до сфери діяльності яких належать ці завдання. Державних замовників з окремих завдань (проектів) інформатизації затверджує Кабінет Міністрів України за поданням Генерального державного замовника.

Державні замовники на конкурсній основі визначають виконавців окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації, забезпечують їх фінансування, керівництво та контроль виконання робіт

за цими завданнями (проектами). (Ст. 10 Закону про національну програму інформатизації.)

Права та обов'язки Генерального державного замовника щодо формування та виконання Національної програми інформатизації.
Генеральний державний замовник має право:

- здійснювати нагляд і контроль за формуванням та виконанням Національної програми інформатизації;
- припиняти договори (контракти) на виконання окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації на підставі даних, що свідчать про неможливість виконання робіт виконавцем у повному обсязі;
- виконувати функції державного замовника згідно із законодавством.

Генеральний державний замовник зобов'язаний:

- здійснювати координацію державних, галузевих, регіональних програм і проектів інформатизації, програм та проектів інформатизації органів місцевого самоврядування;
- здійснювати моніторинг у сфері інформатизації;
- забезпечувати методологічну, нормативно-правову, інформаційну та організаційну підтримку процесів формування і виконання Національної програми інформатизації;
- доповідати щорічно Кабінету Міністрів України про стан інформатизації в Україні;
- подавати щорічно Кабінету Міністрів України завдання Національної програми інформатизації на наступні три роки і проект програми завдань (робіт) на наступний бюджетний рік;
- вносити Кабінету Міністрів України пропозиції щодо внесення змін до Національної програми інформатизації. (Ст. 22 Закону про національну програму інформатизації.)

Права та обов'язки суб'єктів Національної програми інформатизації щодо її формування та виконання.

Права та обов'язки користувачів автоматизованих та інших інформаційних систем і засобів інформатизації, організацій, що здійснюють експертизу окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації, та інших суб'єктів Національної програми інформатизації

визначаються окремим Положенням, яке затверджується Кабінетом Міністрів України. (Ст. 23 Закону про національну програму інформатизації).

Керівник Національної програми інформатизації. Для управління і контролю за процесом формування та виконання Національної програми інформатизації, її коригування Кабінет Міністрів України за поданням Генерального державного замовника призначає її керівника.

До основних повноважень керівника Національної програми інформатизації належать:

- організація конкурсів проектів інформатизації та їхніх виконавців;
- внесення Генеральному державному замовнику пропозицій щодо:
 - формування завдань Національної програми інформатизації на наступні три роки;
 - формування програми завдань (робіт) з інформатизації на наступний бюджетний рік;
 - подання пропозицій щодо внесення змін до Національної програми інформатизації;
 - керівництво роботою науково-технічної ради з Національної програми інформатизації;
 - організація приймання виконаних завдань (робіт) з інформатизації;
 - організація експертизи окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації та Програми в цілому;
 - інші повноваження з формування та виконання Національної програми інформатизації.

Керівник Національної програми інформатизації підпорядкований Генеральному державному замовнику і перебуває в його штаті. (Ст. 11 Закону про національну програму інформатизації.)

Науково-технічна рада Національної програми інформатизації є колегіальним дорадчим органом при Генеральному державному замовнику. Склад науково-технічної ради Національної програми інформатизації та Положення про неї затверджуються Генеральним державним замовником.

Науково-технічна рада Національної програми інформатизації за дорученням Генерального державного замовника та керівника Національної програми інформатизації розглядає питання щодо формування та виконання Національної програми інформатизації, програм і завдань (робіт) з інформатизації. (Ст. 12 Закону про національну програму інформатизації.)

Нерезиденти — юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва тощо), з місцезнаходженням за межами України, які створені й діють згідно із законодавством іноземної держави, у тому числі юридичні особи та інші суб'єкти підприємницької діяльності, створені з участю юридичних і фізичних осіб. (Ст. 1 Закону про національну програму інформатизації.)

Умови відбору нерезидентів виконавцями окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації. На підставі результатів конкурсу окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації Кабінет Міністрів України за поданням Генерального державного замовника може ухвалювати рішення про замовлення виконання окремого завдання та проекту нерезиденту при додержанні ним таких умов:

- залучення до виконання завдань (робіт) вітчизняних підприємств із обсягом фінансування не менш як 20 відсотків від загальної вартості контракту;
- створення в Україні резидентів для виконання окремого завдання (проекту) Національної програми інформатизації із загальним обсягом статутного капіталу не менш як 5 відсотків від загальної вартості контракту. (Ст. 16 Закону про національну програму інформатизації.)

Користувач АС — фізична або юридична особа, яка має право використання АС за угодою із розпорядником АС. (Ст. 1 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Особа, що має авторське право і суміжні права — це автор або виконавець у випадках, коли майновими правами володіє автор або ви-

конавець, а також фізична чи юридична особа, якій було передано майнові права. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Персонал АС — фізичні особи, яких власник АС або уповноважена ним особа чи розпорядник АС визначили для здійснення функцій управління та обслуговування АС. (Ст. 1 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Порушник — фізична або юридична особа, яка навмисно чи ненавмисно здійснює неправомірні дії щодо АС та інформації в ній. (Ст. 1 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Розпорядник АС — фізична або юридична особа, яка має право розпорядження АС за угодою з її власником або за його дорученням. (Ст. 1 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Продюсер — особа, яка організовує або організує та фінансує постановку аудіовізуальних творів. (Ст. 4 Закону про авторське право і суміжні права.)

Резиденти — юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва тощо), з місцезнаходженням на території України, які здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України. (Ст. 1 Закону про національну програму інформатизації.)

Служби захисту інформації в АС. У державних установах та організаціях можуть створюватись підрозділи, служби, які організують роботу, пов'язану із захистом інформації, підтримкою рівня захисту інформації в АС і несуть відповідальність за ефективність захисту інформації згідно із цим законом. (Ст. 15 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Співавтори (співавторство) — особи, спільною творчою працею яких створено твір. Стосунки між співавторами визначаються угодою, укладеною між ними. Право опублікування та іншого використання твору належить однаковою мірою всім співавторам. Один співав-

тор не може без достатніх підстав відмовити іншим у дозволі на опублікування, інше використання або зміну твору. У разі порушення спільного авторського права кожний співавтор може доводити своє право в судовому порядку.

Винагорода за використання твору належить співавторам у рівних частках, якщо в угоді не передбачається інше. (Ст. 12 Закону про авторське право і суміжні права.)

Суб'єкти відносин у сфері науково-технічної інформації є:

- державні органи;
- органи місцевого і регіонального самоврядування;
- юридичні особи;
- громадяни України;
- міжнародні організації;
- іноземні юридичні особи;
- іноземні громадяни;
- особи без громадянства.

Фізичні та юридичні особи у сфері дії Закону про науково-технічну інформацію виступають як творці і накопичувачі науково-технічної інформації, власники, виробники, зберігачі і споживачі інформаційної продукції та послуг, а також як посередники у сфері науково-інформаційної діяльності. (Ст. 3 Закону про науково-технічну інформацію.)

Суб'єкти Закону про національну програму інформатизації:

- замовники робіт з інформатизації;
- виконавці окремих завдань (проектів) інформатизації;
- організації, що здійснюють експертизу окремих завдань і проектів інформатизації;
- користувачі автоматизованих та інших інформаційних систем і засобів інформатизації. (Ст. 4 Закону про національну програму інформатизації.)

Суб'єктами інформаційних відносин, пов'язаних з опрацюванням інформації в АС, є:

- власники інформації;
- уповноважені власником інформації особи;

- власники АС;
- уповноважені власником АС особи;
- користувачі інформації;
- користувачі АС. (Ст. 3 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Учасники інформаційних відносин мають право одержувати (виробляти, добувати), використовувати, поширювати та зберігати інформацію в будь-якій формі з використанням будь-яких засобів, крім випадків, передбачених законом.

Кожний учасник інформаційних відносин для забезпечення його прав, свобод і законних інтересів має право на одержання інформації про:

- діяльність органів державної влади;
- діяльність народних депутатів;
- діяльність органів місцевого і регіонального самоврядування та місцевої адміністрації;
- те, що стосується його особисто. (Ст. 43 Закону про інформацію.)

Учасники інформаційних відносин зобов'язані:

- поважати інформаційні права інших суб'єктів;
- використовувати інформацію згідно з законом або договором (угодою);
- забезпечувати додержання принципів інформаційних відносин, передбачених ст. 5 Закону про інформацію;
- забезпечувати доступ до інформації усім споживачам на умовах, передбачених законом або угодою;
- зберігати її в належному стані протягом установленого терміну і надавати іншим громадянам, юридичним особам або державним органам у передбаченому законом порядку;
- компенсувати шкоду, заподіяну при порушенні законодавства про інформацію. (Ст. 44 Закону про інформацію.)

Ф

Фінансове забезпечення виконання Національної програми інформатизації. Фінансування формування та виконання Національної програми інформатизації здійснюється за рахунок коштів державного бюджету України та інших джерел, не заборонених законодав-

ством України. Внесення до державного бюджету України видатків, необхідних для реалізації Національної програми інформатизації, є обов'язковим.

Обсяги фінансування Національної програми інформатизації з державного бюджету України визначаються Законом України про державний бюджет України на наступний бюджетний рік і встановлюються окремим рядком.

Галузеві і регіональні програми та проекти інформатизації фінансуються в межах коштів, виділених у державному бюджеті України та відповідних місцевих бюджетах, коштів, отриманих відповідними виконавцями окремих завдань і проектів інформатизації за надання інформаційних послуг та інших джерел, не заборонених законодавством України.

Фінансування програм і проектів інформатизації органів місцевого самоврядування здійснюється з місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством України.

Пріоритетність фінансування окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації щорічно визначається Кабінетом Міністрів України в межах коштів, затверджених державним бюджетом України.

У разі недостатності фінансування у поточному році строки виконання окремих завдань (проектів) Національної програми інформатизації переглядаються у порядку, визначеному Положенням про формування та виконання Національної програми інформатизації. (Ст. 24 Закону про національну програму інформатизації.)

Фінансування заходів щодо віднесення інформації до державної таємниці, її засекречування та охорони проводиться за рахунок державного бюджету, бюджетів органів місцевого та регіонального самоврядування, коштів підприємств, установ і організацій, які здійснюють діяльність, пов'язану з державною таємницею.

Заходи щодо віднесення інформації до державної таємниці, її засекречування та охорони на підприємстві з недержавною формою власності фінансуються на основі договору з підприємством-замовником про реалізацію робіт, пов'язаних з державною таємницею.

Підприємствам, установам і організаціям, які здійснюють діяльність, пов'язану з державною таємницею, можуть надаватися податко-

ві та інші пільги у порядку, встановленому законодавством. (Ст. 5 Закону про державну таємницю.)

Фінансування робіт, пов'язаних із захистом інформації, яка опрацьовується в АС, здійснюється власником АС.

Роботи, пов'язані з виконанням додаткових вимог щодо захисту інформації, відмінних від сертифікаційних, фінансуються фізичною чи юридичною особою, що їх визначила, або на договірній основі. (Ст. 16 Закону про захист інформації в автоматизованих системах.)

Функції органів державної влади в реалізації Національної програми інформатизації. Органи державної влади, в межах їхньої компетенції, здійснюють такі функції у процесі інформатизації:

- захист авторського права на бази даних і програми, створені для потреб інформатизації та особистої інформації;
- встановлення стандартів, норм і правил використання засобів інформатизації;
- забезпечення доступу громадян та їхніх об'єднань до інформації органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до інших джерел інформації;
- визначення пріоритетних напрямів інформатизації з метою подальшої її підтримки шляхом державного фінансування та пільгового оподаткування;
- інформатизацію науки, освіти, культури, охорони довкілля та здоров'я людини, державного управління, національної безпеки та оборони держави, пріоритетних галузей економіки;
- підтримку вітчизняного виробництва програмних і технічних засобів інформатизації;
- підтримку фундаментальних наукових досліджень для розроблення швидкісних математичних і технічних засобів обробки інформації;
- забезпечення підготовки спеціалістів з питань інформатизації та інформаційних технологій;
- організацію сертифікації програмних і технічних засобів інформатизації;
- державне регулювання цін і тарифів на використання телекомунікаційних і комп'ютерних мереж для потреб інформатизації у бюджетній сфері;
- забезпечення інформаційної безпеки держави. (Ст. 6 Закону про національну програму інформатизації.)

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Закон* України про власність // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 20. — Ст. 249.
2. *Закон* України про підприємництво // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 14. — Ст. 168.
3. *Закон* України про банки і банківську діяльність // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 5–6. — Ст. 30.
4. *Закон* України про підприємства в Україні // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 24. — Ст. 272.
5. *Закон* України про освіту // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 34. — Ст. 451.
6. *Закон* України про цінні папери і фондову біржу // Відомості Верховної Ради України. — 1991, — № 38. — Ст. 508.
7. *Закон* України про інвестиційну діяльність // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 47. — Ст. 646.
8. *Закон* України про громадянство України // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 13. — Ст. 65.
9. *Закон* України про наукову і науково-технічну діяльність // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 12. — Ст. 165.
10. *Закон* України про державну статистику // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 43. — Ст. 362.
11. *Закон* України про інформацію // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48. — Ст. 650.
12. *Закон* України про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 1. — Ст. 1.
13. *Закон* України про науково-технічну інформацію // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 33. — Ст. 345.
14. *Закон* України про охорону прав на винаходи і корисні моделі // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 7. — Ст. 32.

15. *Закон України про охорону прав на промислові зразки // Відомості Верховної Ради України.* — 1994. — № 7. — Ст. 34.
16. *Закон України про охорону прав на знаки для товарів і послуг // Відомості Верховної Ради України.* — 1994. — № 7. — Ст. 36.
17. *Закон України про телебачення і радіомовлення // Відомості Верховної Ради України.* — 1994. — № 10. — Ст. 43.
18. *Закон України про авторське право і суміжні права // Відомості Верховної Ради України.* — 2001. — № 43. — Ст. 214.
19. *Закон України про Національний архівний фонд і архівні установи // Відомості Верховної Ради України.* — 2002. — № 11. — Ст. 81.
20. *Закон України про державну таємницю // Відомості Верховної Ради України.* — 1999. — № 49. — Ст. 428.
21. *Закон України про захист інформації в автоматизованих системах // Відомості Верховної Ради України.* — 1994. — № 31. — Ст. 286.
22. *Закон України про бібліотеки і бібліотечну справу // Відомості Верховної Ради України.* — 1995. — № 7. — Ст. 45.
23. *Закон України про ратифікацію Угоди про співробітництво в галузі охорони авторського права і суміжних прав // Відомості Верховної Ради України.* — 1995. — № 5. — Ст. 32.
24. *Закон України про наукову і науково-технічну експертизу // Відомості Верховної Ради України.* — 1995. — № 9. — Ст. 56.
25. *Закон України про інформаційні агентства // Відомості Верховної Ради України.* — 1995. — № 13. — Ст. 83.
26. *Закон України про зв'язок // Відомості Верховної Ради України.* — 1995. — № 20. — Ст. 143.
27. *Закон України про приєднання України до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (Паризького акта від 24 липня 1971 року, зміненого 2 жовтня 1979 року) // Відомості Верховної Ради України.* — 1995. — № 21. — Ст. 155.
28. *Закон України про захист від недобросовісної конкуренції // Відомості Верховної Ради України.* — 1996. — № 36. — Ст. 164.
29. *Закон України про рекламу // Відомості Верховної Ради України.* — 1996. — № 39. — Ст. 181.
30. *Закон України про звернення громадян // Відомості Верховної Ради України.* — 1996. — № 47. — Ст. 256.

31. *Закон* України про Конституційний Суд України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 49. — Ст. 272.
32. *Закон* України про видавничу справу // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 32. — Ст. 206.
33. *Закон* України про систему суспільного телебачення і радіомовлення України // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 45. — Ст. 284.
34. *Закон* України про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 48. — Ст. 296.
35. *Закон* України про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 50. — Ст. 302.
36. *Закон* України про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 8. — Ст. 28.
37. *Закон* України про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 15. — Ст. 67.
38. *Закон* України про Національну програму інформатизації // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 27–28. — Ст. 181.
39. *Закон* України про Концепцію Національної програми інформатизації // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 27–28. — Ст. 182.
40. *Закон* України про затвердження Завдань Національної програми інформатизації на 1998–2000 роки // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 27–28. — Ст. 183.
41. *Закон* України про обов'язковий примірник документів // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 22–23. — Ст. 199.
42. *Закон* України про Національний банк України // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 29. — Ст. 238.
43. *Закон* України про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 40. — Ст. 365.
44. *Віденська конвенція про правонаступництво держав у відношенні державної власності, державних архівів та державних боргів від 08.04.83* // Действующее международное право: В 3 т. — М.: МНИМП, 1996. — Т. 1.

45. *Бернская конвенция по охране литературных и художественных произведений* // Основы интеллектуальной собственности. — К.: Издательский дом ИнЮре, 1999.
46. *Парижская конвенция по охране промышленной собственности* — К.: Издательский дом ИнЮре, 1999.
47. *Гаагское соглашение о международном депонировании промышленных образцов* // Основы интеллектуальной собственности. — К.: Издательский дом ИнЮре, 1999.
48. *Договор о законах и товарных знаках* // Основы интеллектуальной собственности. — К.: Издательский дом ИнЮре, 1999.
49. *Международная конвенция по охране прав исполнителей, создателей фонограмм и организаторов эфирного вещания (“Римская конвенция”)* // Основы интеллектуальной собственности. — К.: Издательский дом ИнЮре, 1999.
50. *Мадридское соглашение о пресечении ложных или вводящих в заблуждение указаний происхождения на товарах* // Минков А. М. Международная охрана интеллектуальной собственности. — СПб., Питер, 2001.
51. *Вашингтонский договор об интеллектуальной собственности в отношении интегральных микросхем* // Минков А. М. Международная охрана интеллектуальной собственности. — СПб., Питер, 2001.
52. *Женевская конвенция об охране интересов производителей фонограмм от незаконного воспроизведения фонограмм* // Минков А. М. Международная охрана интеллектуальной собственности. — СПб., Питер, 2001.
53. *Международная конвенция по охране селекционных достижений* // Основы интеллектуальной собственности. — К.: Издательский дом ИнЮре, 1999.
54. *Соглашение о торговых аспектах прав на интеллектуальную собственность (“TRIPS”)* // Основы интеллектуальной собственности. — К.: Издательский дом ИнЮре, 1999.
55. *Соглашение о сотрудничестве в области информации* // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
56. *Указ Президента України “Про Положення про технічний захист інформації в Україні” від 27.09.99 № 1229/99* // Правове регу-

- лювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
57. *Указ* Президента України “Питання Національного інституту стратегічних досліджень” від 16.12.02 № 1158/2002 // Офіційний вісник України, 2002. — № 51.
58. *Указ* Президента України “Про вдосконалення державного управління інформаційною сферою” від 16.09.98 № 1033/98 (Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 604/99 від 03.06.99; № 400/2000 від 09.03.2000) // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
59. *Указ* Президента України “Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України” від 30.12.97 № 1396/97 // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
60. *Указ* Президента України “Питання Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва” від 25.05.2000 № 721/2000 // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
61. *Указ* Президента України “Про державну економічну підтримку вітчизняних друкованих засобів масової інформації” // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
62. *Указ* Президента України “Про додаткові заходи щодо безперешкодної діяльності засобів масової інформації, дальшого утвердження свободи слова в Україні” від 09.12.2000 № 1323/2000 // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
63. *Указ* Президента України “Про заходи щодо захисту інформаційних ресурсів держави” від 10.04.2000 № 582/2000 // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.

64. *Указ* Президента України “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” від 31.07.00 // Урядовий кур’єр, 2000, № 143. — С. 9.
65. *Указ* Президента України “Про запровадження єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємництва” від 22.01.2000 № 89/2000 // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
66. *Указ* Президента України “Про Державний комітет інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України” від 25.08.2000 № 919/2000 // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
67. *Указ* Президента України “Про заходи щодо забезпечення конституційних прав громадян на звернення” від 19.03.97 № 3241/97 // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
68. *Указ* Президента України “Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності” (Із змінами, внесеними згідно з Указами Президента № 1327/97 від 04.12.97; № 1235/98 від 10.11.98) // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
69. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження типового положення про комітет у справах преси та інформації обласної, Київської міської державної адміністрації” № 184 від 08.02.96 // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
70. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Інструкції з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об’єднаних громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації” (Із змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 1153 від 17.10.97) 14.04.97 // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня

- 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
71. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про порядок сплати зборів за дії, пов’язані з охороною прав на об’єкти інтелектуальної власності” № 543 від 22.05.01 // Офіційний вісник, 2001. — № 21.
 72. Постанова Кабінету Міністрів України “Про державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури і мистецтва” № 532 від 18.07.95 // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
 73. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку формування, ведення і користування відомостями ліцензійного реєстру та подання їх до Єдиного ліцензійного реєстру” № 1658 від 08.11.2000 // Урядовий кур’єр. Орієнтир, 2000. — № 222.
 74. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про режимно-секретні органи в міністерствах, відомствах, Уряді Автономної Республіки Крим, місцевих органах державної виконавчої влади, виконкомах Рад, на підприємствах, в установах і організаціях” № 609 від 04.08.95 // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
 75. Постанова Кабінету Міністрів України “Про реалізацію ст. 14 і 16 Закону України “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів” № 377 від 15.03.99 // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
 76. Постанова Кабінету Міністрів України “Про деякі питання вдосконалення визначення розміру заробітку для обчислення пенсії” № 865 від 31.05.2000 // Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упор. С. Е. Демський; Відп. ред. С. П. Павлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
 77. *Аверьянов В. Б.* Организация аппарата государственного управления. — К., 1985.
 78. *Автоматизированная система.* Защита от несанкционированного доступа к информации. Классификация автоматизированных систем и требования по защите информации. Руководящий доку-

- мент ГТК РФ. — М., Воениздат, 1992.
79. *Авторское право*. Нормативные акты. Национальное законодательство и международные конвенции. — М., Юрид. Книга, 1998.
 80. *Александров В. Н., Соколовский Б. Е.* Системы защиты коммерческих объектов. Технические средства защиты. — М., 1992.
 81. *Альбрехт У., Венц Дж., Уильямс Т.* Мошенничество: Луч света на темные стороны бизнеса: Пер с англ. — СПб.: Питер, 1995.
 82. *Анализ* способов учета достоверности информации в РМНК / В. В. Ажогин, А. П. Мовчан, Т. С. Гош, М. В. Гуцалюк / Киевский политехнический институт. — К., 1984 // Деп. в УкрНИИНТИ 08.02.85 № 282 Ук-85.
 83. *Андреанов В. И., Бородин В. А., Соколов А. В.* “Шпионские штучки” и устройства защиты объектов и информации / Под общ. ред. С. А. Золотарева. — СПб.: Лань, 1996.
 84. *Антонов В. Д.* Графические документы как носители информации в раскрытии и расследовании преступлений // Автореф. дисс. канд. юрид. наук. — М., 1990.
 85. *Астапкин С., Максимов С.* Криминальные расчеты: уголовно-правовая охрана инвестиций. — М.: Юринформ, 1995.
 86. *Баймуратов М.* Международные связи местных советов. — Одесса, 1995.
 87. *Банківська* енциклопедія. — К., 1993.
 88. *Барсуков В. С., Водолазский В. В.* Современные технологии безопасности. — М.: Налидж, 2000.
 89. *Батурин Ю. М., Жодзишский А. М.* Компьютерная преступность и компьютерная безопасность. — М.: Юрид. лит., 1991.
 90. *Бачило И. Л.* О собственности на информацию. Законодательные проблемы информатизации общества // Труды ИЗИСП. — 1992. — Вып. 52.
 91. *Бачило И. Л.* Правовое регулирование процессов информатизации // Гос. и право. — 1994. — № 12.
 92. *Бернар Гурне.* Державне управління. — К.: Інститут державного управління та самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1993.
 93. *Блюменау Д. И.* Информация и информационный сервис. — Л.: Наука, 1989.
 94. *Богданов А. А.* Всеобщая организационная наука (тектология). — М., 1925.
 95. *Бондаренко А. І., Гуцалюк М. В.* Використання нових інформаційних технологій для розробки та прийняття управлінських рішень в

- системі управління державною пожежною охороною // Наук. вісн. Української академії внутрішніх справ. — К., 1996.
96. *Брыжко В. М.* и др. Лицензирование прав и патентование научно-технической продукции. — К.: УААН, 1994.
 97. *Бусленко В. Н., Кобранов М. С.* Информатика: последствия компьютерной революции. — М.: Знание. Серия “Радиоэлектроника и связь”. — 1988. — № 12.
 98. *Бухвалов А. Г., Владихин В. А.* Правовые основы свободы информации // США — экономика, политика, идеология. — М., 1990.
 99. *Быков М. И., Сигалов В. М., Эйссенгардт Г. А., Вартанесян В. А.* Радиоэлектронная разведка. — М., Воениздат, 1991.
 100. *Васильев А. С.* Управленческие решения в производственных организациях (правовой аспект). — Киев; Одесса, 1986.
 101. *Венгеров А. Б.* Право и информация в условиях автоматизации управления: Теоретические проблемы / Автореф. докт. юрид. наук. — М., 1976.
 102. *Венделин А. Г.* Подготовка и принятие управленческого решения: Методологические аспекты. — М., 1974.
 103. *Вертузаев М. С., Попов Ю. В.* Основы компьютеризации деятельности сотрудников органов внутренних дел. Часть общая: Учеб. пособие. — К.: Украинская академия внутренних дел, 1992.
 104. *Винер Н.* Кибернетика и общество. — М., Наука, 1958.
 105. *Вишняков В. Г.* Структура и штаты органов государственного управления. — М., 1998.
 106. *Відшкодування матеріальної і моральної шкоди.* — К.: Юрінком, 1996.
 107. *Волков Е. С.* Информатизация управления. — М., 1990.
 108. *Гавловський В. Д.* Інформаційна безпека: захист інформації в автоматизованих системах (організаційно-правовий аспект) // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в автоматизованих системах України. — К., 2000.
 109. *Гавловський В. Д., Гуцалюк М. В., Цимбалюк В. С.* Електронний бізнес та Концепція реформування системи інформаційного законодавства України // Бизнес и безопасность. — 2001. — № 4.
 110. *Гаврилов О. А.* Основы правовой информатики: Учеб. пособие. — М., 1998.
 111. *Гайкович В. Ю., Першин А. Д.* Безопасность электронных банковских систем. — М.: Единая Европа, 1994.
 112. *Гасанов Р. М.* Шпионаж особого рода. — М., 1989.

113. Герасименко В. А., Павлов Д. В., Шиверский А. Н. и др. Основы защиты коммерческой информации и интеллектуальной собственности в предпринимательской деятельности. — М., 1991.
114. Голубєв В. О., Гавловський В. Д., Цимбалюк В. С. Інформаційна безпека: проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій. Монографія / За заг. ред. д-ра юрид. наук Калюжного Р. А. — Запоріжжя: Просвіта, 2001.
115. Гуцалюк М. В. Впровадження нових інформаційних технологій в управлінську діяльність пожежної охорони // Пожежна безпека, — К., 1997. — Вип. 4.
116. Гуцалюк М. В. Інформаційні технології у професійній підготовці працівників правоохоронних органів // Наук. вісн. Національної академії внутрішніх справ України. — К., 2000. — № 1.
117. Гуцалюк М. Інтернет у боротьбі з корупцією та організованою злочинністю // Крок. — 2000., — листоп. — № 21.
118. Гуцалюк М. Проблеми організаційно-правового забезпечення захисту інформаційних систем в Internet // Збірник “Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні”. — К.: НТУУ “КПІ”, Міносвіти і науки України, СБУ. — К., 2000.
119. Гуцалюк М. В. Аналіз правопорушень, вчинених з використанням Internet // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2001. — № 4.
120. Гуцалюк М. Координація боротьби з комп'ютерною злочинністю // Право України. — 2002. — № 5.
121. Гуцалюк М. Європейська конвенція про кіберзлочини // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. — К., 2002.
122. Економічний словник-довідник. — К., 1995.
123. E-будущее и информационное право / В. М. Брижко, А. А. Орехов, О. Н. Гальченко, В. С. Цимбалюк / Под. ред Р. А. Калюжного, Н. Я. Швеца — К.: Интеграл, 2002.
124. Європа на шляху до інформаційного суспільства // Зб. документів Європейської Комісії 1994—1995 рр. — К., 2000.
125. Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України (1963—1997). — Сімферополь: Таврія, 1998.
126. Інформатизація законодавчої, нормотворчої, правозастосовної

- та правоосвітньої діяльності: Посібник / Л. Є. Горьвий, М. Я. Швець, Т. Г. Дрогаль та ін. — К.: Парламентське видавництво, 1999.
127. *Інформаційні технології та захист інформації: Збірник наук. праць.* — Запоріжжя: Юрид. Ін-т МВС України. — 1998. — Вип. 2.
 128. *Інформаційному суспільству України інформаційне законодавство (щодо питань реформування у сфері суспільних інформаційних відносин) / Р. Калюжний, В. Гавловський, М. Гуцалюк, В. Цимбалюк // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні.* — К. — 2001. — № 2.
 129. *Інформаційне суспільство. Дефініції... / В. М. Брижко, А. А. Орехов, В. С. Цимбалюк, О. Н. Гальченко, А. М. Чорнобров) / Під ред. Р. А. Калюжного, М. Я. Швеця.* — Київ: Інтеграл, 2002.
 130. *Калюжный Р. А.* Научно-технический прогресс в деятельности правоохранительных органов. — К.: Наук. думка, 1990.
 131. *Калюжный Р. А., Цимбалюк В. С.* Вдосконалення інформатизації ОВС України — передумова покращення їх діяльності в боротьбі зі злочинністю // *Правова система України: теорія і практика.* — К., 1993.
 132. *Калюжный Р. А., Цимбалюк В. С.* Інформатизація державного управління і національна безпека України // *Розбудова держави.* — 1993. — № 8.
 133. *Калюжный Р. А., Цимбалюк В. С.* Розбудова держави та інформатизація державного управління // *Розбудова держави.* — 1994. — № 2.
 134. *Каныгин Ю. М., Калитич Г. И.* Основы теоретической информатики. — К.: Наук. думка, 1990.
 135. *Каныгин Ю. М.* Информатизация управления: социальные аспекты. — К.: Наук. думка, 1991.
 136. *Катрич С. В.* Процесс принятия решений и АСУ (организационно-правовой аспект проблемы). — М., 1980.
 137. *Кокорев В. И.* Разработка и исследование системы моделей для унификации и стандартизации управленческих документов // Автореф. дисс. д-р техн. наук. — М., 1980.
 138. *Комп'ютерна злочинність: Навч. посіб. / П. Д. Біленчук, В. В. Бут, В. Д. Гавловський, М. В. Гуцалюк, Б. В. Романюк, В. С. Цимбалюк.* — Київ: Атіка, 2001.
 139. *Копылов В. А.* Вопросы информационного законодательства. — НТИ, 1995. — № 6.

140. *Копылов В. А.* Информационное право: Учеб. пособие. — М.: Юристъ, 1996.
141. *Краснянский В. Э.* Правовая информация в системе государственного и хозяйственного управления. — Л., 1995.
142. *Лисюченко В. П., Цимбалюк В. С., Гуцалюк М. В.* Управління органами внутрішніх справ: Довідник. — К.: УАВС, 1996.
143. *Логоша В. А., Шаркович В. Г., Дегтярева Т. Д.* Методы и модели совершенствования организационных структур. — М., 1988.
144. *Ложье И.* Информационные системы: Методы и средства: Пер. с фр. / Под ред. К. Л. Горфана, Т. В. Молчановой. — М., 1979.
145. *Машуков В. М.* Компьютерное право: Практич. руководство. — Львов: АБЕРС, 1998.
146. *Методи захисту фінансової інформації: Навч. посіб. / В. К. Задірка, О. С. Олексик.* — К.: Вища шк., 2000.
147. *Мешков М. М.* Международная охрана интеллектуальной собственности. — СПб., Питер, 2001.
148. *Михнушев А. Г.* Информатика в социальном управлении. — К., 1990.
149. *Научные основы организации управления и построение АСУ / Под ред. В. Л. Бройдо, В. С. Крылова.* — М.: Высшая шк., 1990.
150. *Першиков В. И., Савинков В. М.* Толковый словарь по информатике. — М.: Финансы и статистика, 1991
151. *Питання концепції реформування інформаційного законодавства України / Р. Калюжний, В. Гавловський, В. Цимбалюк, М. Гуцалюк // Збірник “Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні”. — К.: НТУУ “КПІ”, Міносвіти і науки України, СБУ. — К., 2000.*
152. *Підпригора О. А., Підпригора О. О.* Право інтелектуальної власності України: Навч. посіб. для студентів юрид. вузів і фак. унів. — К.: Юрінком Інтер, 1998.
153. *Права громадян України.* — К., 1998.
154. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в автоматизованих системах України.* — К., 2000.
155. *Ракитов А. И.* Философия компьютерной революции. — М., 1991.
156. *Реформування інформаційного законодавства України // Крок, 2000. — листоп. — № 21.*
157. *Б. Романюк, М. Гуцалюк.* Інтернет і злочин // Міліція України, 2001. — № 11.

158. *Сиренко В. Ф.* Организационно-правовые вопросы деятельности вычислительных центров, функционирующих в условиях АСУ. — К., Наук. думка, 1976.
159. *Сиренко В. Ф.* Обеспечение приоритета общегосударственных интересов (организационно-правовые вопросы). — К., 1987.
160. *Сиренко В. Ф.* Интересы — власть — управление. — К., Наук. думка, 1991.
161. *Словарь по кибернетике* / Под ред. В. С. Михалевича — К., 1989.
162. *Тихомиров Ю. А.* Управленческое решение. — М., 1972.
163. *Франчук В. И.* Основы построения организационных систем. — М., 1991.
164. *Цимбалюк В., Гавловський В., Кашпур В.* Державно-правове регулювання соціальних інформаційних відносин // Українське право, 1998. — № 1(9).
165. *Цимбалюк В. С.* Захист електронних засобів від несанкціонованого доступу: програма навчального курсу. — Ірпінь, Український фінансово-економічний інститут, 1998.
166. *Цимбалюк В. С., Гавловський В. Д., Корочанський О. Е.* Проблеми юридичної деліктології в інформаційних відносинах // Бізнес і безпека. — 1998. — № 6.
167. *Цимбалюк В. С., Гавловський В. Д.* Інформаційне право. Навч.-метод. комплекс для підготовки фахівців за спеціальністю правознавство. — К.: ІЕУГП, 1999.
168. *Цимбалюк В. С.* Правове регулювання відносин власності: Метод. комплекс навч. дисципліни. — К.: Інститут економіки, управління та господарського права, 1999.
169. *Цимбалюк В. С.* Проблеми латентності комп'ютерної злочинності // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. — К.: НТУУ "КПІ", 2000.
170. *Чумаченко Н. Г., Заботина Р. И.* Теория управленческих решений. — К., 1983.
171. *Швец Н.Я.* Автоматизированные системы управления органами внутренних дел. — К., 1983.
172. *Шеннон К. Э.* Работы по теории информации и кибернетике. — М., 1963.
173. *Эшби У. Р.* Система и информация // Вопр. философии. — 1964. — № 3.
174. *Ярочкин В. И.* Безопасность информационных систем. — М.: Ось-

89, 1996.

175. *Ярочкин В. И.* Информационная безопасность: Учеб. пособие. — М.: Междунар. отношения, 2000.
176. *Ярочкин В. И., Пушкарская Р. Н.* Государственная автоматизированная система научно-технической информации. — М.: ИПКИР, 1988.
177. *Ярочкин В. И., Халяпин Д. Б.* Основы защиты информации. — М., ИПКИР, 1994.

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	3
<i>Частина 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ</i>	
<i>Розділ 1. Інформація як ресурс управління соціальними системами</i>	6
1.1. Інформація як провідна складова управлінської діяльності	6
1.2. Зміст і роль інформації в управлінській діяльності	10
1.3. Поняття та сутність категорії “інформаційний ресурс”	12
1.4. Види інформаційних ресурсів залежно від видів інформації (інтегративний підхід)	15
1.5. Поняття інформації з обмеженим доступом як виду інформаційного ресурсу управління соціальними системами	19
<i>Розділ 2. Поняття, сутність, зміст інформаційно-аналітичного забезпечення управління соціальними системами</i> ...	24
2.1. Поняття категорії “інформаційно-аналітичне забезпечення управління”	24
2.2. Вимоги до інформаційно-аналітичного забезпечення управлінської діяльності	28
2.3. Інформаційні потреби у сфері організації управління соціальними системами та проблеми їх реалізації	33

Частина 2. ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ

Розділ 3. Роль інформатизації в удосконаленні управління соціальними системами	38
3.1. Інформатизація як провідна ознака інформаційного суспільства	38
3.2. Сутність інформатизації управління соціальними системами	41
3.3. Напрями інформатизації в державному управлінні	44
3.4. Вплив інформатизації на технології організації управлінської діяльності	53
Розділ 4. Роль права у забезпеченні інформатизації інформаційно-аналітичної діяльності в соціальному управлінні	60
4.1. Сутність правового регулювання інформатизації	60
4.2. Функції адміністративного права щодо інформатизації та удосконалення державного управління	66
4.3. Функції цивільного права у сфері інформатизації	73
4.4. Роль інформаційного права та інформаційного законодавства щодо забезпечення управління соціальними системами	76
4.5. Вплив міжнародного права на регулювання інформаційних відносин	81
Розділ 5. Організаційно-правові питання інформатизації управлінської діяльності	84
5.1. Питання реформування організаційних структур управління в умовах інформатизації	84
5.2. Використання здобутків інформатизації при здійсненні контролю за функціонуванням соціальних систем	89
5.3. Організаційні питання автоматизації інформаційних систем управлінського призначення	99
Розділ 6. Застосування здобутків інформатизації у забезпеченні окремих функцій управлінської діяльності	104
6.1. Застосування методів інформатики у забезпеченні координації управлінської діяльності	104

6.2.	Використання здобутків правової інформатики щодо забезпечення правотворчої та правозастосовної діяльності	108
6.3.	Впровадження інформаційних технологій у виборчий процес	126
6.4.	Впровадження інформаційних технологій в управлінську діяльність підрозділів МНС по забезпеченню пожежної безпеки	131
<i>Розділ 7.</i>	Вплив інформатизації на науку соціального управління (соціальну кібернетику)	139
7.1.	Інформатизація управління соціальними системами як провідна складова сучасного науково-технічного прогресу	139
7.2.	Застосування комп'ютерних геоінформаційних систем в управлінській діяльності	144
7.3.	Геоінформаційна система забезпечення парламентських виборів	150
<i>Розділ 8.</i>	Вплив інформатизації на документологію	153
8.1.	Взаємозв'язок документології і правової інформатики в організації інформаційно-аналітичного забезпечення управління соціальними системами	153
8.2.	Роль правової інформатики в документології управлінської діяльності	159
8.3.	Роль правової інформатики щодо уніфікації управлінських документів	165
8.4.	Вплив інформатизації на розвиток безпаперової технології роботи з документами	168
<i>Розділ 9.</i>	Питання інформатизації організації процесу розробки, ухвалення та виконання управлінських рішень	175
9.1.	Теоретико-методологічні аспекти теорії ухвалення рішень у контексті соціальної кібернетики	175
9.2.	Проблеми інформаційного забезпечення процесу ухвалення управлінських рішень	180
<i>Післямова</i>		197
<i>Алфавітний покажчик термінів у сфері інформатизації</i>		203
<i>Список використаної та рекомендованої літератури</i>		315

The manual covers organizational and legal issues of theory and practice of informatization of social systems management. High emphasis is placed on problems of information supply of social organizations functioning as for comprehensive satisfaction of their needs by means of information processing automation using computer technologies; in the role of right and theory of social systems functioning subject to management activity informatization.

It is meant for managers, public administration system officials, lecturers and students of educational establishments and those who study the problems of modern information technologies introduction in the whole spectrum of public activity fields.

Навчальне видання
Гавловський Владислав Данилович
Калюжний Ростислав Андрійович
Цимбалюк Віталій Степанович та ін.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ (ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ)

Навчальний посібник

Educational edition
Gavlovsky, Vladyslav D.
Kaliuzhny, Rostyslav A.
Tymbalyuk, Vitaliy S. and others

INFORMATIZATION OF SOCIAL SYSTEMS MANAGEMENT (ORGANIZATIONAL AND LEGAL ISSUES OF THEORY AND PRACTICE)

Educational manual

Відповідальний редактор *В. Д. Бондар*
Редактор *В. В. Полковенко*
Коректори *Л. Н. Гримальська, Л. П. Ковальчук*
Комп'ютерне верстання *І. І. Савіцький*
Оформлення обкладинки *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 14.07.03. Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 19,6. Обл.-вид. арк. 21,3. Тираж 5000 пр. Зам. № 3-0642

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 8 від 23.02.2000*

ДП "Експрес-Поліграф"
04080 Київ-80, вул. Фрунзе, 47/2
Свідоцтво ДК № 247 від 16.11.2000